

Tots els drets corresponen a **RACO**, font d'aquesta publicació

Gent d'Alpens
www.dalpens.com

Revistes Catalanes
amb Accés Obert

NYERROS I CADELLS: BÀNDOLS
I BANDOLERISME A LA CATALUNYA
MODERNA (1590-1640), XAVIER TORRES,
REIAL ACADÈMIA DE BONES LLETRES DE BARCELONA,
QUADERNS CREMA, ASSAIG, 1993

TÍTOLS DE LA COL·LECCIÓ
«ASSAIG»

1. SALVADOR OLIVA, MÈTRICA CATALANA (1980), *exhaurit*.
2. XAVIER LAMUELA I JOSIP MURGADÉS, TEORIA DE LA LLENGUA LITERÀRIA SEGONS FABRA (1984).
3. ANTON ESPADALER, UNA REINA PER A CURIAL (1984).
4. ELDER OLSON, TRAGÈDIA I TEORIA DEL DRAMA, TRADUCCIÓ DE SALVADOR OLIVA (1985).
5. SALVADOR OLIVA, INTRODUCCIÓ A LA MÈTRICA (1986), *exhaurit*.
6. LOLA BADIA, DE BERNAT METGE A JOAN ROÍS DE CORELLA: ESTUDIS SOBRE LA CULTURA LITERÀRIA DE LA TARDOR MEDIEVAL CATALANA (1988).
7. JAMES WILLIAM BRODMAN, L'ORDE DE LA MERCÈ: EL RESCAT DE CAPTUS A L'ESPANYA DE LES CROADES, TRADUCCIÓ DE JORDI AINAUD (1990).
8. MARTÍ DE RIQUER, APROXIMACIÓ AL TIRANT LO BLANC (1990).
9. JOAQUIM MALLAFRÈ, LLENGUA DE TRIBU I LLENGUA DE POLIS: BASES D'UNA TRADUCCIÓ LITERÀRIA (1991).

Assaig, 15

NYERROS I CADELLS: BÀNDOLS I BANDOLERISME
A LA CATALUNYA MODERNA (1590-1640)

INSTITUT D'ESTUDIS
HISTÒRICO-LITERARIS

Patrocinat per

D. José Manuel Lara Hernández

XAVIER TORRES

NYERROS I CADELLS:
BÀNDOLS I BANDOLERISME
A LA CATALUNYA MODERNA
(1590-1640)

Primera edició: novembre del 1993

Publicat en coedició per la
Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona
i per Quaderns Crema, S. A.
F. Valls i Taberner, 8 baixos - 08006 Barcelona
Tels.: 212 87 66 - 212 38 08
Fax: 418 23 17

© 1993 by Xavier Torres

Drets exclusius d'edició
Quaderns Crema, S. A.

ISBN: 84-7727-118-6
Dipòsit legal: B. 32.261-1993

RAMON BOSCH *Correcció de proves*
JAUME VALLCORBA *Disseny de la col·lecció*
VÍCTOR IGUAL, S.L. *Composició fotomecànica*
ROMANYÀ-VALLS *Impressió i relligat*

Sota les sancions establertes per les lleis,
queden rigorosament prohibides, sense l'autorització
per escrit dels titulars del copyright, la reproducció total
o parcial d'aquesta obra per qualsevol mitjà o procediment
—inclosos la reprografia i el tractament informàtic—
i la distribució d'exemplars d'aquesta edició
mitjançant lloguer o préstec públics.

TAULA

INTRODUCCIÓ	II
I. <i>ORÍGENS I DIFUSIÓ</i>	25
1. L'abast d'unes denominacions	29
2. La llegenda d'uns noms	44
3. A la recerca d'unes filiacions	54
II. <i>ELS BÀNDOLS PIRINENCS</i>	63
1. Les revoltes de la Ribagorça	80
2. L'eix Arsèguel-Lleida	103
3. Huguenots i bandolers	139
4. Nyerros i cadells	163
III. <i>LES PARCIALITATS VIGATANES</i>	175
1. El bisbe Robuster i les bandositats	201
2. Capitostos i seguidors	224
3. Ciutat i ruralia	259
IV. <i>EL FACCIIONALISME INSTITUCIONAL</i>	271
1. Jutges i bandolers	275
2. La brega de les provisions de càrrecs	303
3. El virrei i les faccions	315
4. Senyors bandolers a les Corts	325
EPÍLEG: ¿BANDOSITATS O CONFLICTE SOCIAL?	341

APÈNDIXS	369
1. Una cançó de nyerros i cadells	369
2. Bandolers i seguidors de Tomàs Banyuls, senyor de Nyer (1579-1580)	371
3. Bandolers i seguidors de Joan Cadell, senyor d'Arsèguel (1590-1592)	380
4. Senyors i procuradors senyorials a la vegueria de Vic (1580-1640): relació per baronies	389
5. Litigis del bisbe de Vic (1575-1630)	392
6. Les lluites de nyerros i cadells a la ciutat de Vic: sinopsi cronològica (1600-1605)	397
 FONTS DOCUMENTALS	 403
 BIBLIOGRAFIA	 415
 ÍNDIX DE QUADRES	 435
 ÍNDIX DE MAPES	 437
 ÍNDIX DE GRÀFICS	 437
 ABREVIATURES	 438

Als meus pares

*«Quan lo Evangeli cantaven
en la iglésia antigament,
los nobles encontinent
l'espasa desembeinaven;
y ab açó significaven,
que tenien aparell
de morir paleant per ell.
Mes ja aquella gallardia
tota se'n va vuy dia
en ser Nyerro o ser Cadell»*

F. Vicent GARCIA,
Desengany del món

*«Trucafort, y Tallaferro,
no teniu bon pensament,
lo bu cadell, y l'altro gnerro,
perquè no haveu pres desterro
ab tota vostra gent? (...)
Per pecats són los flagells
de la fam, y pesta, y guerra,
mes aquest és pitjor, que ells,
de Gnerros, y de Cadells,
que comprèn tota la terra (...)
Tal plaga, com és la vostra,
may fou en los temps antichs (...)
Dins poc temps, de bandolers
se ha de perdre la memòria...»*

*Coblas de Trucafort y Tallaferro, y del
bon govern del Duch de Alburquerque
(Barcelona, 1616)*

INTRODUCCIÓ

«Bandolier vient de bandol», llegim en *L'Histoire de France* (1581) de La Popelinière; «ansi—continua aquest cronista—les vrais bandoliers sont en Foix, Bearn, Navarre et surtout dans les monts Pyrénées...».¹ Aquesta etimologia resta, certament, confirmada per tota mena de fonts i testimonis. Segons el Coromines, el nom de bandoler designava originàriament el seguidor o partidari (armat) d'un bàndol o parcialitat feudal, per bé que a la llarga (però rarament abans del segle XVIII) acabaria per identificar, el mot, un tipus específic i ben caracteritzat de malfactor rural: el saltejador de camins.² A la Catalunya dels segles XVI i XVII, «bandoler» (i d'altres expressions equivalents, com ara «hòmens de seguida» o «parcialitaris») conservava encara aquell significat primigeni. No hi fa res si molts adherents o seguidors de bandositats, reclutats tot sovint entre autèntiques quadrilles de malfactors, han actuat simultàniament, sigui per iniciativa pròpia, sigui per instigació de tercers en el marc de les freqüents conteses privades, com a veritables saltejadors. Les activitats, polifacètiques, d'un Perot Rocaguinarda o d'un Serrallonga—per no citar sinó els capitostos més cèlebres de començaments del segle XVII—, tan aviat lladres de camí ral com mainaders de senyors feudals, són una prova, si calia, d'aquesta persistèn-

1. Citat per Núria SALES, *El senyor de Nyer sense els nyeros, a Senyors bandolers, miquelets i botiflers*, Barcelona, 1984, pàgs. 8 i 96.

2. Joan COROMINES, *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana*, Barcelona, 1980, I, pàg. 614.

cia, tant en el vocabulari com en la realitat. Inversament, doncs, molts seguidors de bàndols no haurien estat mai membres regulars de cap quadrilla estructurada de saltejadors. Hom els anomenava, però, indistintament, bandolers.

Si el bandolerisme català del Barroc ha gaudit, d'ençà de la segona meitat del segle passat, d'una veritable tradició historiogràfica, alimentada per bon nombre d'erudits locals, i refermada modernament pels treballs de Joan Reglà i d'altres autors, l'estudi de les bandositats coetànies dites de nyerros i cadells—i, en general, de les lluites de bàndol, estretament connectades amb el bandolerisme de quadrilla o de camí ral dels segles XVI i XVII—no ha suscitat pas, sobretot entre la historiografia més recent, un interès comparable; raó per la qual el nostre coneixement—fins i tot merament factual—d'aquesta mena de conflictes i rivalitats s'ha de dir, a hores d'ara, més aviat migrat—o fins i tot força distorsionat. Hi ha potser raons no ben bé casuals que poden explicar aquesta descompensació de recerques, aquesta dissociació—radical en algunes monografies modernes—entre la història del bandolerisme i la història de les bandositats. L'estudi dels bandolers i les seves activitats pot haver estat impulsat tant per l'èmfasi d'alguns autors vuitcentistes, que en feren un prototipus de guerriller o heroi nacional, com per la ressonància d'algunes obres força ulteriors, assenyaladament la monografia de F. Braudel sobre la Mediterrània de Felip II, que tan notòriament influencià els treballs de Joan Reglà sobre el bandolerisme català del Barroc.³ Contràriament, les bandositats o

3. FERNAND BRAUDEL, *El Mediterráneo y el mundo mediterráneo en tiempos de Felipe II*, México, 2a. ed., 1976 (2 vols.). Afegim-hi, a més, els treballs d'ERIC J. HOBBSAWM, *Rebeldes primitivos*, Barcelona, 2a. ed., 1974, i *Bandidos*, Barcelona, 1976, que no tingueren, però, ni un ressò immediat ni una influència comparable en la historiografia del bandolerisme català del Barroc.

lluites de faccions han estat considerades tot sovint com un objecte menor, de caràcter anecdòtic o localista, i més propi, en suma, de la literatura costumista que no pas de la recerca històrica rigorosa. Com digué ja un autor vuitcentista, nyerros i cadells no haurien estat sinó «caprichosas divisiones que, en todos los siglos, se han observado en algunos pueblos, y cuya pacificación es más bien cosa de policía que de alto gobierno». No gaire diferent fóra, però, l'opinió d'alguns estudiosos moderns, com ara Reglà mateix, que arribaria a comparar les bregues de nyerros i cadells amb una mena de competició merament esportiva, mancada de tota lògica o rerafons polític, social o econòmic.⁴ Que nyerros i cadells, en fi, no hagin estat tampoc un exponent—mal que fos premat—de contradiccions radicals de classe, això ha pogut descoratjar, igualment, la historiografia catalana dita «frontpolicista» de les darreres dècades.⁵

Certament, aquest no era pas el parer d'alguns estudiosos vuitcentistes dels bàndols catalans; i assenyaladament, de Víctor Balaguer, que no trobà cap impediment per assimilar nyerros y cadells a sengles partits polítics moderns, amb la seva ideologia o programa inconfusibles i un substrat social netament diferenciat. Així, el partit dels nyerros hauria estat, segons Balaguer, «sostenedor y continuador de la misma o parecida causa proclamada por los agermanados de Valencia y de Mallorca, bando de *afrancesados* (subratllat seu)... debiendo advertir que la palabra *afrancesados* no tiene más significación en aquella época que la de *anticastellanos* (subratllat seu) o enemigos de las ideas políticas del poder central de Cas-

4. ANTONIO DE BOFARULL, *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña*, Barcelona, 1876-78, VII, pàg. 29; JOAN REGLÀ, *El bandolerisme català del Barroc*, Barcelona, 2a. ed., 1966, pàg. 33.

5. M. BARCELÓ *et al.*, *Sobre la història i la historiografia catalana*, «L'Avenç», 50, juny 1982, pàgs. 68-73.

tilla. En nuestro lenguaje de hoy llamaríamos a estos dos bandos absolutistas y liberales; en el de aquel siglo se les llamaba a los unos cadells, como para significar sin duda servidores de nobles o perros del señor, y a los otros *narros* o *ñerros*, como equivalente a decir cosa de baja clase y de humilde esfera, de escoria de pueblo». ⁶

Aquesta peculiar lectura de l'etimologia i significació de les faccions suscità, però, força desacords entre la historiografia catalana de la Renaixença. Així, Joan Cortada, no gens predisposat inicialment a admetre cap «idea política» al desdota de les bandositats, es decantaria finalment—en un text ple de dubtes i d'enigmàtics sobreentesos—per invertir les filiacions de Balaguer, i fer dels cadells el partit genuïnament popular o antiaristocràtic. ⁷ Fou sobretot Antoni de Bofarull, però, l'autor que rebutjà amb més contundència els arguments de Balaguer:

No pueden ser—escrivia—ni los Nyerros ni los Cadells representación de clase, puesto que la gente que en ellos figura es de una misma calaña, perdidos de todos los territorios y escapados de todos los oficios, algún calavera de familias acomodadas, valentones y desalmados, los cuales del mismo modo roban, amenazan y asesinan a nobles y municipalidades que a modestos colonos de las casas de labranza... Menos que representación de clase—afegirà— ha(n) de ser representación política, porque a pesar de quererlo algunos así, no ha habido quien haya sabido sentar... qué es lo que querían los Nyerros o los Cadells, en qué se diferenciaban entre sí, cual era su

6. VÍCTOR BALAGUER, *Historia de Cataluña y de la Corona de Aragón*, Barcelona, 1860-63, IV, pàgs. 254 i ss., i en general, capítols II i VIII d'aquest volum. Per a un enquadrament més matísat de la historiografia dels bàndols catalans remetem el lector al capítol introductorí de Xavier TORRES, *Els bandolers (segles XVI i XVII)*, Vic, 1991.

7. JOAN CORTADA, *Proceso instruido contra Juan Sala y Serrallonga, lladre de pas (salteador de caminos)*. *Estractado en su parte más interesante*, Barcelona, 1868; interpretació de l'autor, pàgs. 98-116.

bandera respectiva... Apodos y no más que apodos, repetimos, son tan sólo las denominaciones que se dan a los distintos grupos de bandoleros.⁸

A desgrat d'aquests i d'altres detractors,⁹ les tesis de Balaguer, lleugerament remodelades, acabaren per imposar-se a les darreries del Vuitcents, a redós de l'efervescència catalanista d'aquells anys. Ho feren, sobretot, de la mà d'alguns erudits, com ara Mn. Pau Parassols i Celestí Barallat, entestats a esbrinar, bàsicament, els orígens primers—medievals, segons aquests autors—dels bàndols catalans, i la seva evolució ulterior. Així, a desgrat d'algunes discrepàncies de fons, tots dos autors coincidiran a imputar la volada del bandolerisme català del Barroc a les pressions polítiques creixents—centralitzadores—de la monarquia dels Àustries. Des d'una perspectiva semblant, Parassols, a la manera de Balaguer, no s'estava de presentar sota una llum força favorable el partit dels nyerros—un partit de patriotes—, mentre que Barallat, tot i haver identificat inicialment els nyerros amb un partit feudalitzant i «monacal»—volia dir, defensor de les prerrogatives i drets feudals de l'Església davant de tercers—, remarcarà, sobretot, la tardana mutació d'aquestes bandositats d'origen medieval a l'alçada de les primeres dècades del segle XVII: és aleshores, efectivament, quan, segons Barallat, els nyerros «se democratizan», i tots dos bàndols fan causa comuna «contra la uniformidad absorbente de los reyes de Castilla». Nyerros i cadells, en suma, esdevingueren llavors patits «autonomistes».¹⁰ Tesis semblants retrobem, a comen-

8. BOFARULL, *Historia crítica*, op. cit., VII, pàgs. 319-320.

9. Julián de CHIA, *Bandos y bandoleros en Gerona. Apuntes históricos desde el siglo XIV hasta mediados del XVII*, Girona, 1888-90 (3 vols.), III, pàgs. 596-597.

10. Pablo PARASSOLS I PI, *Nyerros y Cadells*, «MRABLB», III, 1880, pàgs. 553-573; Celestino BARALLAT I FALGUERA, *Nyerros y Cadells*, «MRABLB», V, 1896, pàgs. 225-276.

çaments del segle xx, en l'obra de Lluís Ma. Soler i Terol, una documentada biografia del bandoler nyerro Rocaguinarda; i una indispensable, encara a hores d'ara, monografia sobre el bandolerisme català de començaments del segle xvii. Per a Soler, igual com en altres autors precedents, els nyerros constitueixen el partit feudal per excel·lència, mentre que els cadells, al seu torn, haurien estat els defensors «dels drets dels pobles»—i que, alguna vegada, coincidiran amb els drets i privilegis de viles i ciutats, amenaçats per l'agressiva feudalitat circumdant. Però, per damunt de tot, uns i altres no haurien estat sinó «la protesta armada contra el poder central ... Nyerros y Cadells volien la llibertat, la independència de Catalunya y de la antiga Confederació. Los Nyerros—afegeix, a la manera de Balaguer—se decantaren més a unir-se ab la veïna França; eren més *afrancesats* (subratllat seu)».¹¹

La historiografia catalana ulterior ha restat, tanmateix, força escèptica davant d'una interpretació semblant—que casava, tot s'ha de dir, prou malament amb les poques evidències disponibles—, però tampoc no ha proporcionat un marc interpretatiu de les bandositats massa diferent o innovador. Vilar detectà, com a màxim, un cert matís «foralista» en els cadells, tot i concloure, però, que «no sembla convincent que un xoc violent d'interessos oposi els nyerros i els cadells».¹² Per a Elliott, aquestes disputes faccionals serien, sobretot, una derivació inevitable de l'atzucac social i polític de la noblesa catalana contemporània, mancada d'expectatives, sensiblement entrampada, i que esmerçaria «llurs energies en enemistats i venjances», que podien involucrar o arrossegar,

11. Lluís Ma. SOLER I TEROL, *Perot Roca Guinarda*, Manresa, 1909, citacions: pàgs. 13-14, 51 i 444.

12. Pierre VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, Barcelona, 4.ª ed., 1973, II, pàgs. 298-307 i 350-355.

ahora, altres estaments. «La fidelitat a una o altra facció—continua aquest autor—era simplement tradició familiar», i no pas el resultat previsible de cap eventual contenció política o social. La unanimitat de les faccions, altrament, seria més aviat aparent o accidental: «Arreu—escriu—, les disputes locals i personals acabaven fonent-se en la més àmplia lluita de nyerros contra cadells». ¹³ Observació, tal com veurem, del tot encertada. Però, ¿aquestes disputes, aquests arreglements faccionals escampats arreu del país, o incardinats i tot al si de les institucions del Principat, obeïen potser, en darrera instància, a cap lògica més profunda, més universal? En suma, ¿per què a Catalunya, almenys entre 1590 i 1640, hom és o nyerro o cadell? Reglà, per la seva banda, assajà alguna vegada una contraposició—ben «mediterrània», suggerida directament per Braudel i, segurament, per Vicens Vives i els seus treballs de geopolítica catalana—entre muntanya i plana, no gaire més fructífera, al capdavall, que alguns plantejaments vuitcentistes: «els nyerros—escriurà—representaven la mentalitat feudalitzant dels cavallers de la muntanya, i els cadells, l'afirmació del poder monàrquic, aliat de la burgesia de les ciutats i viles (del litoral, sobretot)». L'autor mateix s'adonava, però, de les insuficiències d'una interpretació semblant, la qual, afegia, caldria retenir únicament «en línies molt generals... El fenomen... presenta una complexitat tan extraordinària que resulta impossible de reduir-lo a directrius clares ... és molt probable—concloïa Reglà—que els homes del temps no s'adonessin del que representaven, en realitat, les dues faccions». ¹⁴ Certament, consideracions

13. Sobre la noblesa del Principat, J. H. ELLIOTT, *La classe dominant catalana en els segles XVI i XVII: una aristocràcia provincial*, «L'Avenç», 40, 1981, pàgs. 26-35; i del mateix autor, *La revolta catalana, 1598-1640*, Barcelona, 1966, pàgs. 66-68.

14. REGLÀ, *El bandolerisme*, op. cit., pàgs. 32-34.

d'aquesta índole s'apartaven radicalment—i saludablement en alguns extrems—de les temptatives interpretatives, sovint vàcues i estentòries, d'alguns conspicus representants de la historiografia vuitcentista; és dubtós, tanmateix, que puguin facilitar la nostra comprensió dels bàndols catalans i la seva significació històrica, tal vegada excessivament devaluada per la moderna historiografia del bandolerisme català del Barroc.

Els nostre interès per les bandositats de nyerros i cadells a la Catalunya de començaments del segle XVII arrenca, en rigor, d'una primera recerca, força més genèrica, sobre els bandolers catalans del Barroc. La prompta constatació que el bandolerisme de camí ral era indissociable de les guerres privades i les parcialitats ens empenyé, tanmateix, cap a la realització d'un estudi particular sobre els bàndols de nyerros i cadells, la seva composició i articulació, i, sobretot, la seva controvertida naturalesa i significació. El resultat fou una primera monografia sobre les lluites de nyerros i cadells a la ciutat i vegueria de Vic entre el traspàs del segle XVI i la guerra de Separació de mitjan segle XVII, els materials i conclusions de la qual constitueixen, convenientment alleugerits, el capítol tercer d'aquest llibre; estudi local del qual dimanen, però, consideracions interpretatives més generals. La polèmica existent sobre els orígens—medievals o moderns—d'aquestes bandositats ens obligaren, de bon començament, a endinsar-nos simultàniament en l'àmbit de les parcialitats pirinenques i la seva projecció geogràfica més enllà de les contrades originàries de nyerros i cadells: és a dir, de les baronies de Nyer, al Conflent, i d'Arsèguel, al Baridà, els titulars de les quals, a les darrerries del segle XVI, eren, respectivament, els Banyuls i els Cadell, dues nissagues de la petita noblesa muntanyenca que donaren nom—tal com ja provà Barallat a les darrerries del segle passat, i per raons que mirarem d'esbrinar—als bàndols catalans. Aquest és el tema principal dels

dos primers capítols de l'obra present. Contra l'arrelada idea d'uns conflictes, i d'unes bandositats, irrellevants o intranscendents més enllà de determinats i limitats horitzons locals i comarcans, ens dedicarem, alhora, a resseguir—amb força més dificultats, amb força menys resultats positius, tal com el lector comprovarà en el capítol quart del llibre—l'eventual projecció institucional (a les Corts, a la Generalitat, a la cancelleria virregnal i a la Reial Audiència del Principat) dels bàndols de nyerros i cadells, i la seva significació precisa en aquest context.

Fóra de desitjar, per descomptat, disposar d'altres estudis regionals o monogràfics sobre les bandositats catalanes (suggerim, de passada, alguns àmbits geogràfics particularment propicis segons allò que hem pogut captar fragmentàriament, com ara la Seu d'Urgell, seu, el seu torn, de bregues inacabables entres bisbes, capitulars, vilatans i senyors dels voltants; Cervera; Tortosa, algunes viles i ciutats del Camp de Tarragona, com ara Reus, Valls, Alcover..., escenari de les lluites de morells i voltors, a començaments del segle XVII). Tanmateix, les recerques efectuades, tot i la seva parcialitat, o el seu notori esbiaixament geogràfic, ofereixen ja uns primers resultats substantius, susceptibles de ser aprofitats, enriquits o fins i tot, es clar, modificats per altres monografies locals o regionals. Així, hom pot dir que, entre 1590 i 1640, nyerros i cadells, tot i la seva unanimitat o homogeneïtat aparents, recobriren, i per raons un bon xic casuals en definitiva, un espectre de conflictes i antagonismes sorprenentment ampli i variat. Arribat el cas, pogueren fins i tot, canalitzar espontàniament—tal i com hem procurat il·lustrar en l'apartat final d'aquest llibre—veritables conteses socials, per bé que tant nyerros com cadells—a la manera de güelfs i gibelins o de qualsevol altra brega de fac-

cions¹⁵—es caracteritzaren tothora per una manca absoluta de «programa» o ideologia—almenys en el sentit modern o convencional del terme.

Fóra endebades, doncs, cercar, darrera el joc de les faccions locals, significats polítics uniformes i universals, sigui la pugna entre feudalisme i democràcia, sigui l'oposició—aventurada igualment per alguns autors vuitcentistes, i represa per estudiosos posteriors—entre patriotes i «espanyolistes»—fins i tot si les faccions han pogut prendre alguna vegada, efímerament, i a redós dels esdeveniments, unes connotacions semblants.¹⁶ No cal dir-ho, hom hi cercarà inútilment, també, embrionàries expressions de partits de classe—tal com féu algun republicà federal de les darreries del segle passat, que no dubtà de considerar els nyerros com els antecessors directes dels socialistes contemporanis.¹⁷ Voldria haver demostrat, però, que aquestes «mancances» no fan pas menys atrac-

15. Daniel P. WALEY, *Las ciudades-república italianas*, Madrid, 1969, pàgs. 207-208; Jacques HEERS, *Les partis et la vie politique dans l'Occident médiéval*, París, 1981, pàgs. 97-106. Útils consideracions generals sobre el faccionalisme: Ralph W. NICHOLAS, *Factions. A Comparative Analysis*, a M. BANTON (ed.), *Political Systems and the Distribution of Power*, Londres, 1965; i Hamza ALAVI, *Las clases campesinas y las lealtades primordiales*, «Cuadernos Anagrama», 128, 1976, pàgs. 47-125.

16. Vegeu, per exemple, el paper de nyerros y cadells en els inicis de la guerra catalana de separació a ELLIOTT, *La revolta*, op. cit., pàgs. 442-445, 458 i 513, i Josep SANABRE, *La acción de Francia en Cataluña en la pugna por la hegemonía de Europa (1640-1659)*, Barcelona, 1956, pàgs. 200 i 249.

17. Enrique RODRÍGUEZ SOLÍS, *Narros y Cadells*, «La Ilustración Republicana», Madrid, 25 (23-XII-1871); i del mateix autor, la seva *Historia del Partido Republicano Español*, Madrid, 1892-93, I, pàgs. 391-394, amb un argument idèntic. Nyerros i cadells, però sobretot els primers («fracción... que defendía la causa anticastellana»), també foren invocats llavors dels encesos debats sobre l'Estatut català del 32, Enrique JAVEGA, *Cervantes y el Estatuto*, «La Calle», Barcelona, núm. 72 (1-VII-1932). Dec aquests testimonis al professor Enric Ucelay Da Cal.

tiu—ni menys necessari, al capdavant—l'estudi de les bandositats, se'n diguin o no, de nyerros i cadells. L'actual revisió historiogràfica sobre els fonaments de l'Estat modern, la seva implantació en l'espai, i els seus mecanismes de dominació, no ha fet sinó revaloritzar, de retop, l'estudi de les formes polítiques tradicionals, i els seus mecanismes d'articulació, que passen tot sovint per les estructures familiars i les aliances i antagonismes parentals i faccionals.¹⁸ Però és que, a més, ens fa l'efecte que la discussió al voltant dels moviments socials a l'època de l'absolutisme, tot sovint encallada en consideracions excloents sobre la virtualitat de les solidaritats verticals (interclassistes) i horitzontals (de classe) en les societats de l'Antic Règim o del feudalisme tardà, guanyaria agilitat, segurament, si incorporava algunes qüestions connexes, però repetidament eludides, a saber: ¿com es fan, i es desfan, les solidaritats verticals? ¿quin és el seu abast veritable? i sobretot, ¿quan i com les solidaritats horitzontals, que podem imaginar coexistents, s'imposen i desbanquen les solidaritats interclassistes?¹⁹ Voldríem ocupar-nos d'aquests problemes en una propera ocasió.

Aquest llibre recull, llevat d'unes poques i no gaire signi-

18. Vegeu, per exemple, el dossier *Conflitti locali e idiomi politici*, «Quaderni Storici», 63, 1986; o les recents revisions de l'absolutisme francès de Sharon KETTERING, *Patrons, Brokers, and Clients in Seventeenth-Century France*, Nova York-Oxford, 1986 i William BIEK, *Absolutism and Society in Seventeenth-Century France*, Cambridge, 1985.

19. Ementem, entre la prolífica bibliografia del tema, les contribucions capitals de Boris PORSHNEV, *Los levantamientos populares en Francia en el siglo XVII*, Madrid, 1978; Roland MOUSNIER, *Fueros campesinos. Los campesinos en las revueltas del siglo XVII (Francia, Rusia, China)*, Madrid, 1976; A. D. LUBINSKAIA, *La crisis del siglo XVII y la sociedad del absolutismo*, Barcelona, 1979; i Luisa ACCATI, «Vive le roi sans taille et sans gabelle»: Una discussione sulle rivolte contadine, «Quaderni Storici», 21, 1972, pàgs. 1071-1103.

ficatives modificacions, el text d'una de les seccions de la nostra memòria de doctorat, llegida l'any 1988.²⁰ El contingut d'alguns epígrafs, notòriament alleugerit de l'aparat crític i documental, ha estat objecte d'algunes publicacions anteriors: ens referim, concretament, a l'apartat dedicat a les connexions entre les alteracions aragoneses de finals del segle XVI i les naixents—aleshores—bandositats catalanes de nyerros i cadells; i aquell altre, menys dens, sobre la infiltració d'aquestes parcialitats entre els magistrats de la Reial Audiència del Principat.²¹ Altres aspectes tractats en aquest llibre han estat complementats en treballs paral·lels o ulteriors, algun dels quals roman encara inèdit.²² Finalment, pel que fa a l'enquadrament general de les bandositats de nyerros i cadells en el marc del bandolerisme català dels segles XVI i XVII—una perspectiva relativament negligida en aquesta obra—remetem el lector a la bibliografia publicada pertinent.²³

Tot treball de recerca individual acaba essent, tard o d'hora, una suma d'esforços i influències més àmplies. Sóc en deute, primerament, amb la srta. Ignàsia Font i Mn. Mi-

20. *Nyerros i Cadells: Båndols i bandolerisme a la Catalunya de l'Antic Règim (1590-1640)*, Universitat Autònoma de Barcelona, 1988 (4 vols.). He procurat tenir en compte, en el text present, les observacions i suggeriments del tribunal format per professors Manuel Ardit, Ramon Garrabou, Joaquim Nadal, Eva Serra i Josep M. Torras i Ribé.

21. *Les bandositats de «nyerros» i «cadells» a la Reial Audiència de Catalunya (1590-1630)*: «*polícia o alto gobierno?*», «*Pedralbes*», 5, 1985, pàgs. 147-171; *Alteracions aragoneses i bandolerisme català. «Nyerros» i «cadells» a les terres de Ponent (1579-1599)*, «*Recerques*», 22, 1989, pàgs. 137-154.

22. *La Vall de Torelló als segles XVI i XVII: Una història de paraires i bandolers* (treball en premsa); *Disputes d'aigües i lluita de båndols a la Ribera de Sió (1590-1599)*, comunicació inèdita presentada al «II Col·loqui d'Història Agrària», Barcelona-Olot-Girona, 9-12-XII-1986.

23. Ultra la bibliografia final d'aquest llibre, esmentem les síntesis de REGLÀ, *El bandolerisme*, op. cit., i TORRES, *Els bandolers*, op. cit.

quel S. Gros, curadors dels arxius municipal i episcopal de Vic durant els anys que durà aquesta recerca; amb Laureà Pagarolas, responsable de l'Arxiu de Protocols barceloní; i amb els professionals de l'Arxiu de la Corona d'Aragó de Barcelona. Voldria recordar, igualment, que la tutela acadèmica d'aquesta recerca es beneficià, successivament, de les indicacions dels professors Jaume Torras, Enric Ucelay Da Cal i Ricardo García Cárcel; però la tutoria «a distància», de París estant, de Núria Sales, i alguns treballs de la professora Eva Serra no em foren pas menys profitosos. La cartografia que acompanya el text és obra de l'amic Antoni Ramon.

No puc oblidar, tanmateix, que sense l'interès del dr. Martí de Riquer aquesta obra no hauria estat mai publicada, possiblement. Faig extensiu l'agraïment al sr. Ramon Bosch, responsable de publicacions de l'Acadèmia de Bones Lletres, que ha tingut cura de l'edició.

ORÍGENS I DIFUSIÓ

Tàrrrega, 1591. Pere Font, clergue barceloní, fa via cap a la vila, la rectoria de la qual li ha estat encomanada no fa massa. Tot just arribat a les rodalies de Tàrrrega, però,

li isqueren al camí una quadrilla de bandolers, que ja tenia notícia de la sua provisió en la dita rectoria i vingueren en ella, i li feren moltes festes i grans oferts de que'l serviri en tot lo que ell los volgués emplear ... i li digueren que declaràs sa voluntat per a que millor i ab més llibertat lo poguessin servir, so és que digués si volia ser nyerro e cadell.

La contesta del nou rector, decidida, fou: «jermans meus, jo no só vingut en esta terra ni rectoria sinó per ser del bando de Jesuchrist». Tot just instal·lat, Pere Font rebia, una estona després, una segona visita. Es tractava d'una «altra quadrilla de bandolers com los qui eren exits en lo camí de l'altra parselitat», els quals «li feren les mateixes ofertes i preguntes, als quals respongué lo mateix».²⁴

Incidents semblants devien de ser, en aquells anys finals del segle XVI, força freqüents, i no solament a les rectories locals o entre els eclesiàstics. La divisió nyerrros i cadells arrela, aleshores, en tots els estaments socials, i impregna—amb intensitat variable—fins les institucions i tot del Principat. En donarem, al llarg d'aquestes planes, un seguit de testimonis prou eloqüents. ¿Quin és, però, l'autèntic origen

24. Vegeu l'anècdota, recollida per Eulàlia Duran, a *Història dels Països Catalans*, Barcelona, 2.ª ed., 1982, II, pàg. 1091.

d'unes bandositats, la bel·ligerància de les quals empena gairebé tota la primera meitat del segle XVII, i que, sovint, hom no dubta de presentar com una creació talment diabòlica? Bàndols «molt perniciosíssims», escriu un sacerdot barceloní l'any 1614, «que lo Dimoni, permeten-(h)o Déu per càstic de nostres pecats, ha moltíssims anys inventat y fomentat en Catalunya»; «semejantes traças», corrobora Francesc de Gilabert, membre del braç militar del Principat, «son del demonio». ²⁵ Bàndols catalans, en fi, la similitud dels quals amb els bàndols per antonomàsia—els cèlebres güelfs i gibelins—o amb d'altres memorables parcialitats medievals, tampoc no passà despercebuda als observadors autòctons i forasters de l'època. Gilabert mateix no trobava cap impediment—deia—per eradicar i

borrar... deste Principado el apellido de ñarros y cadells, pues a más de no ser las cabeças destes appellidos Papa ni Emperador, como lo fueron de güelfes y gebelinos... el ver nacer estos appellidos de dos cabeças, que nunca tuvieron disgustos entre sí, y assí pues ellas no tuvieron enemistad, traça es del demonio tomar appellidos de amigos, para hazer enemigos.

Quan el conegut lletrat barceloní Jeroni Pujades, a començaments del segle XVII, vol fer explícita la seva indignació davant l'actitud tendenciosa dels doctors de l'Audiència i els diputats del General, reprèn una comparança que devia de ser familiar entre els elements cultivats de l'època: «tots són—escriu—narros y cadells, que constan tant a Catalunya com los güelfos y gebelins a Itàlia». Cap a mitjan segle XVII Fran-

25. Francesc de GILABERT, *Discurso sobre la fuente de la verdadera nobleza, efectos de la justa, y injusta guerra*, Lleida, 1616, f. 23. Sacerdot barceloní, a *Història dels Països Catalans*, op. cit., II, pàg. 1092.

cisco de Melo, cronista de la guerra catalana de Separació, reitera i amplia les referències comparatives:

Algunos han tenido por cosa política—diu el conegut passatge de l'historiador portugués sobre els bàndols catalans—fomentar sus parcialidades por hallarse poderosos en los acontecimientos civiles: con este motivo han conservado siempre entre sí los dos famosos bandos de narros y cadells, no menos celebrados y dañosos a su patria que los güelfos y gibelinos de Milán, los pafos y médicos de Florencia, los beamonteses y agramonteses de Navarra, y los gamboínos y oñasinos de la antigua Vizcaya.²⁶

Si la divisió entre nyerros i cadells arrela i perdura entre tota mena d'estaments, els bandolers, al seu torn, també han pres partit en la disputa. El dietari d'un soldat castellà, perseguidor de bandolers catalans durant el virregnat del duc d'Alburquerque (1616-1619), a més de recalcar el paper de la fautores nobiliàries en la impunitat de les quadrilles, descrivia prou bé l'articulació dels bàndols; sota la rúbrica *De donde procedieron los nar(v)os y cadeles*, escriu:

Entre estos cavalleros y forajidos (h)avía dos vandos, es a saber, de ñarros y cadeles, y cada bando tenía parçialidades con estas quadrillas, de manera que cada cabo sig(u)ía el vando que más gusto le dava. Andava la cosa de estos vandos de manera, que todos los días entre ellos avía bregas y contrariedades, y se matavan unos a otros, como si fueran moros y cristianos y como gente ynsujeta a su rei.²⁷

26. FRANCISCO DE MELO, *Historia de los movimientos y separación de Cataluña* (1645), a cura d'Elena Mampel, Barcelona, 1981, pàg. 21; JERONI PUJADES, *Dietari*, a cura de Josep Ma. Casas i Homs, Barcelona, 1975-76, I, pàg. 212; GILABERT, *Discurso sobre la fuente de la verdadera nobleza*, op. cit., f. 23-23v.

27. JOAN SERRA I VILARO, *Persecució dels bandolers de Catalunya l'any 1616 (Relació manuscrita d'un dels perseguidors)*, «Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura», IV, 1931, pàgs. 192-193.

Quadrilles i fautories romanen, efectivament, ben delimitades: «Se conservan los ladrones cadeles—escriu el virrei del Principat l'any 1627—en los lugares y casas de cadells, y los ñarros en las de los ñarros, y los cadels no van a la de los ñarros, ni los ñarros a la de los cadels».²⁸

Igual com els caps de quadrilla, els senyors bandolers tampoc no amaguen pas la seva filiació de bàndol. Almenys, segons un memorial de començaments del segle XVII, particularment hostil envers els membres del braç militar que en el qual després de manifestar que

críanse sin doctrina ni letras... exercitándose sólo en el manejo de las pistolas... siendo la leche q(ue) maman, preciarse de haver de resucitar el bando, unos por ñarros, y otros por cadells;

s'hi afirma que

no se contentan con el nombre, sino q(ue) también se honrran de la insígnia, q(ue) es un perro para los cadells dibujado y bordado en la charpa, y para los ñerros un lechoncillo, de q(ue) hazen ostentación como pudieran de un hábito de Santiago.²⁹

Les connivències entre senyors i bandolers no són pas, a les primeres dècades del segle XVII, cap novetat, certament. Tampoc les bandositats aristocràtiques. Aquestes lluites, a voltes inacabables o periòdicament ressuscitades, tot sovint formulades en termes de *vendetta* o honorabilitat ferida, són l'expressió, en darrera instància, tant de la fragmentació o esquarterament del poder polític i militar—fenomen propi

28. Joan REGLÀ, *Els virreis de Catalunya*, Barcelona, 1956, pàgs. 122-123.

29. Onofre de SELMA I DE SALAVERT, *Verdad defendida en impugnación del pretendido establecimiento de ley de observancia...*, Barcelona, 1632?, f. 18v; REGLÀ, *Els virreis*, op. cit., p. 31.

d'una societat feudalitzada—com de la pugna—no menys regular o característica—al voltant de la renda senyorial. Per la seva naturalesa, doncs, es tracta d'una guerra múltiple i indiscriminada; amb aliances o rivalitats familiars canviants o renovades en el decurs dels anys; i desfermada, en general, en un àmbit geogràfic relativament delimitat. Al Principat, justament, «aquestes bandositats—escriu Vilar—han estat particularment nombroses i vigoroses després de les guerres civils del segle xv, sota Joan II i sota Ferran». Sabem, a més, que foren també prou habituals durant el regnat de Carles V. Entre 1590 i 1640, però, hom és o nyerro o cadell. ¿Per què, doncs, dues bandositats, únicament, en lloc de la tradicional dispersió de les guerres privades? Tal com fa notar Vilar mateix, «la cosa sorprenent... és de trobar les faccions reduïdes només a dues tendències, entre les quals es divideixen d'una part els bàndols d'irregulars, de l'altra les simpaties de l'opinió pública». ³⁰ Aquests arrencaments—en tenim la prova—existeixen. Però, ¿el nom de nyerros i cadells, amaga tothora una autèntica unanimitat, i sobretot, un mateix i perllongat antagonisme? ¿Muntanya *versus* pla, feudalisme i ciutats, «centralisme» contra «autonomia», tal com suggeriren alguns autors de la Renaixença, i com repetiran, no sense un punt d'escepticisme, alguns historiadors moderns? Tota temptativa d'explicació demana, tanmateix, resseguir prèviament les circumstàncies de l'aparició i posterior generalització d'aquesta peculiar nomenclatura de bàndols.

I. L'ABAST D'UNES DENOMINACIONS

L'any 1615 el castellà d'Amposta, en adreçar-se al rei, podia escriure aquestes ratlles:

30. VILAR, *Catalunya*, op. cit., II, pàg. 351

Notorio es a V. Magd. y a sus ministros que todo el principado de Catalunya está dividido en dos vandos de ñarros y cadels, y que si-guen cada una destas parcialidades su enemistad antigua y con tanta pasión heredada de padres y abuelos que sólo por ella, sin que preceda otra cosa, toman los unos contra los otros las armas cometi-endo muertos, hurtos, ladrocinios y compositiones, de manera que hasta (h)oy no se ha hallado remedio para desarraygar esta bárbara introducción.³¹

Bandositat, doncs, antiga i arrelada. Però, ¿on cal situar-ne els orígens? De cadells ja se'n parlava, en el segle XVI, a començaments dels anys vuitanta, llavors del bàndol particular entre Galceran Cadell àlias el Bastard Cadell—germà de Joan Cadell, senyor d'Arsèguel—i el Guilla—una família establerta a la Seu d'Urgell. Abundaren, el 1581, les crides del virrei contra «les bandositats que foren entre Guilles i Cadells»; contra els fautors «de la parcilitat de Joa(n) de L(l)upià, Thomàs de Banyuls, Jaume Lluna, Guilles y Cadells»; i sobre perseguir «dits Cadells y los de sa quadrilla». De manera similar, el nom de nyerros també designava, inicialment, els seguidors i bandolers d'una de tantes parcialitats locals de l'època, i per extensió, de vegades, els vassalls i habitants del lloc de Nyer, que pertanyia als Banyuls. A començaments de l'any 1581 «los de la quadrilla de Thomàs Banyuls» romanien assetjats pels sometents locals en el castell de Nyer. Hom no sembla dir-ne, encara, nyerros. Però entre els bandolers de Banyuls d'aquesta època, i al costat dels Pere Màrtir, «de Anyer», «lo Sastre de Nyer» o «lo Hoste de Anyer», ja hi figurava un tal «lo Nierro de Sant Pere». Tenim ben poques referències posteriors sobre l'activitat dels nyerros, un buit de prop de cinc anys que cal relacionar, segurament, amb el bandeig cap a terres d'Itàlia de Banyuls i els seus seguidors

31. SOLER I TEROL, *Perot*, op. cit., pàg. 413.

a les darreries del 1581. Tot sembla indicar, però, que allò que fomentà, decididament, l'anomenada extra-local tant de nyerros com de cadells fou la participació de totes dues faccions en les lluites del comtat de Ribagorça, cap a finals de la dècada dels vuitanta, i quan el senyor de Nyer tornava a ser per terres catalanes. Les cròniques aragoneses i tota mena de memorials de l'època sobre les revoltes de Ribagorça no oblidaran mai de consignar el paper rellevant de les quadrilles del Minyó de Montellà i d'altres capitostos de l'òrbita de Joan Cadell, senyor d'Arsèguel. Al seu torn, els «lacayos del señor de Añier, que corrompido el vocablo llaman los nyerros», tampoc no passaren gens desapercebuts. Eren, segons els cronistes, gent aguerrida i de gran valor, i una bona temporada constituïren el gros de les forces del comte de Ribagorça.³²

L'any 1589 «una quadrilla que públicame(n)t los nome-ne(n) en Catalunya narros», i que havia participat activament en el conflicte ribagorçà, assetjava la colla contrària del Batlle d'Alòs—també involucrada en les alteracions del comtat aragonès—en el lloc de Cubells, senyoriu del marquesat de Camarasa, a la vegueria de Lleida. Es pot dir que aleshores ja hi havia cadells a la ciutat de Lleida, on una anomenada «lliga de cavallers» mantenia tractes amb les quadrilles de Joan

32. Bandolers catalans a la Ribagorça, vegeu *infra*, II, 1. Setge de Nyer, AMV. *Acords*, 8, 10-III-1581. Habitants del lloc de Nyer, *Abbé GIRALT, Notice historique des communes de Nyer et Soanyas*, «BSASLPO» XXXIX, 1898, pàg. 191, i del mateix autor, *Notice historique de la vicomté d'Evol, les communes d'Evol et Olette*, «BSASLPO», XLVI, 1905, pàg. 277; vegeu també, SALES, *El senyor de Nyer*, op. cit., pàg. 24; el malnom de «nyerros» és també característic dels habitants d'altres pobles del Principat, com ara Ginestarre (Alt Pallars) o Les Planes (Garrotxa), per bé que la seva divulgació ha estat potser més tardana i, en algun cas, amb un altre sentit (a Les Planes hauria estat sinònim de golafreteria). Sobre guilles i cadells, ACA. RC. 4746, f. 273v-274; 4747, f. 1-1v.; 4748, f. 36-36v. i 93v.

Cadell, i tenia còmplices i seguidors en d'altres indrets de les vegueries de Lleida (Puiggros, Torrefarrera, Cubells, Vilanova del Segrià, Raïmat), Tàrrega (la Fondarella) i Agramunt (la Morana). Enemics declarats d'aquesta parcialitat eren els senyors de Seró, Tudela, Montclar, Rubió, Vilves, Artesa, Concabella, les Pallargues i les Puelles, tots plegats radicats a la vegueria d'Agramunt, i alguns dels quals arribaran a ser capitosts nyerros de gran anomenada per terres de Ponent. Ja hem fet esment del cas de Tàrrega, que l'any 1591 romania migpartida entre nyerros i cadells. Passa el mateix a la vila d'Agramunt, que per aquelles dates va rebutjar les escomeses de «la quadrilla dels Nierros», probablement amb l'ajut de la quadrilla contrària «dels cadells y Ba(t)lle d'Alòs»; i que un any després romania encara trasbalsada per les «moltes parilitats de nyerros y cadells». A Binfaró, la tardor del 1591, un pagès assaltat per una colla de bandolers declarà no haver-los reconegut, «sinó q(ue) hohí de ells mateyxos q(ue) de hien eren nyarros». A Juneda, a començaments del 1592, un bandoler anomenat lo Minyó de Segarra, «lladre y facinerós de la quadrilla vulgarment dita dels narros, tingué qüestió y pendència sobre joch... ab un que es diu Riberes, de la mateixa quadrilla». L'estiu del 1593, en fi, fou capturat un «famos lladre nomenat Rabadanet, fill del Pubill Clariana, d'Oliana, de la companyia dels nyarros».³³

Al vescomtat de Castellbò, escenari tradicional de violències i extenses bandositats, i secular zona d'influència dels Cadell d'Arsèguel, les primeres referències de nyerros i cadells datarien també, pel que sabem, de començaments dels anys noranta. Joan Cadell, amb seguici de dos-cents bandolers, feia

33. REGIÀ, *El bandolerisme*, op. cit., pàgs. 95-96; Binfaró, AML. *Coltellades*, reg. 829, sff. (23-X-1591); Agramunt, TORRES, «Disputes d'aigües...», op. cit.; sobre el cas de Cubells i la «lliga de cavallers» de Lleida, vegeu *infra*, II.2.

cau aleshores per terres del vescomtat. A començaments del 1592, però, els bandolers de la parcialitat contrària també hi feren acte de presència, i en un nombre similar. El resultat, segons els cònsols de Castellbò, era desolador: «p(er) allí hont passen ho dexe(n) tant net com lo foc, los Nierros van p(er) la co(n)ca y terra baixa, y los Cadells p(er) estos mons piri-neus». Desoladores foren també les incursions dels bandolers nyerros al lloc de Vilamitjana l'estiu del mateix any: «estam vuy—s'exclamen els cònsols locals—tant oprimits dels nerros...». Cap a finals d'any, un cinquantaner de Castellbò capturava «dos lladres de la companyia dels nyerros».³⁴

Tots els testimonis presentats permeten de resseguir el perfil geogràfic inicial de les bandositats de nyerros i cadells. No hi ha dubte, però, que aquestes denominacions s'escamparen ràpidament—i per conductes no sempre prou clars—per altres latituds del Principat. Sembla que a Barcelona ja eren usuals el 1594, i fins i tot entre els jutges de la Reial Audiència, un dels quals, Francesc Puig,

s'és fet parsial, y declaradament en moltes conversacions ha publicat ser de la parcialitat que diuen de Cadell... y en notable dany de la generalitat y benefici públic de Cath(alunya) ha introduït en la Ciutat de Bar(celona) que les matexes diferències que's tenen en Campanya sien entre los mateyxos (h)abitants de Bar(celona).

Parcialitats, les de l'Audiència, que segons el testimoni de Pujades, serien ja prou generals a començaments del se-

34. REGLÀ, *El bandolerisme*, op. cit., pàg. 95; Vilamitjana, ACA. CA. 343 (5-VI-1592); Castellbò, ACA. CA. 344 (22-II-1592) i (23-III-1592). Sobre la presència dels Cadell a Castellbò, a començaments de segle, vegeu *infra*, II.3.

gle xvii, quan els doctors de les tres sales «tots són narros y cadells». ³⁵

De finals del segle xvi són també els primers senyals d'una divisió idèntica a la ciutat i vegueria de Vic. Algunes deposicions del procés contra el bisbe Robuster, capítost dels cadells de dins i de fora de la ciutat, ofereixen la possibilitat de precisar una mica més la cronologia dels bàndols locals. Recollides en el decurs de l'any 1603, totes les declaracions coincideixen a datar el seu inici una dècada abans, aproximadament:

dita ciutat de Vich de deu anys a esta part està dividida en dos vandes o parcialitats, so és de Gnerros y Cadells... És veritat—diu un altre testimoni—que de deu anys a esta part poc més o ma(n)co dita ciutat de Vich està dividida en las parcialitats y faccions... de Gnerros y Cadells.

A Santa Eugènia de Berga, parròquia dels voltants de Vic, aquestes divisions daten, si més no, del 1597. Originarien, com arreu, un seguit de violències i rivalitats entre algunes famílies de la localitat, com ara entre els Font i en Joan Llagostera, «que ell és cadell y jo era nyerro—diu Gasparó Font—y axí no ns deyam res». De mica en mica, totes les poblacions de la vegueria acabaran migpartides entre nyerros i cadells: Roda, el 1602; Manlleu i Torelló, el 1604—això segons les dades de la documentació localitzada, però és força probable que les divisions hagin començat ben abans, en consonància potser amb la cronologia de Vic o de Santa Eugènia de Ber-

35. PUJADES, *Dietari*, op. cit., I, pàg. 212; el jutge Puig, ACA. CA. 265, núm. 15 (1594). Sobre nyerros i cadells a la Reial Audiència, vegeu *infra*, IV.1. A començaments del segle xvii en Masons de Parets, capítost cadell, i en Pineda de Sarrià, capítost dels nyerros, s'esbatussen pels carrers de Barcelona, PUJADES, *Dietari*, op. cit., I, pàgs. 262-264 i 360-362.

ga. A Tona tardaren una mica més a esclatar, però un cop desfermades, les bandositats hi arrelaren i es perpetuaren per molt de temps, segons el testimoni d'un rector de la parròquia:

Las dissencciones comunes a tot est Principat vulgarment ditas de Nyerros y Cadells, cundiren bastantment alguns anys aprés (del 1608)... y hi continuaren per molts anys, fomentades de la mateixa sanch, que's derramà ab no pocas morts violentes, de persones de les famílias més visibles d'ella.

A Ripoll, l'animositat tradicional entre vida i monestir prengué el caràcter, els anys 1609-1611, d'un enfrontament entre nyerros i cadells. A Sant Julià de Vilatorrada, l'estiu del 1615, «los bandolers nyerros tenian asetiats los bandolers cadells».³⁶ Una cronologia semblant fóra aplicable, segurament, en d'altres vegueries veïnes o properes, com ara Manresa o Berga.

La relació precedent no pot ser exhaustiva, sinó únicament orientativa del ritme i propagació de les denominacions de bàndol. Ens guiem, a més, per testimonis exclusivament documentals, sempre prou aleatoris. ¿La falta de constància escrita, és senyal, potser, de la inexistència dels bàndols? En la seva extensa monografia sobre el bandolerisme de les contrades gironines, basada en els arxius de la ciutat de Girona, Chía no ha trobat pas cap rastre de la brega de nyerros i cadells. Però això no és cap prova definitiva. Els registres municipals de la ciutat de Vic tampoc no fan esment—fins i tot

36. AVV. *Bandolers* (11-XI-1615); sobre Ripoll, vegeu *infra*, «Epíleg»; Tona, SOLER I TEROL, *Perot*, op. cit., pàg. 82; Santa Eugènia, AVV. CR. (f) *Sigle XVI* (13-VIII-1597); Vic, AHPB. Gaspar Montserrat XEMALLAU, *Proceso eclesiástico incoado por razón de las bandosidades de «Gnerros» y «Cadells»* (1601-1603) (= *Procés Robuster*), ff. 21v., 31v. i 90v.; Roda, Torelló i Manlleu, vegeu *infra*, III.3.

en els períodes de màxima efervescència de les parcialitats—de les denominacions de bàndol. Hi ha, probablement, una raó de pes: jurats i consellers, tot sovint implicats en les bandositats de la ciutat, són els primers interessats a difuminar o negligir aquests detalls, sobretot quan es tracta de passar comptes amb el virrei. Altrament, sembla haver-hi un propòsit deliberat de proscriure el nom de les faccions en tot allò que sigui documentació de caràcter públic o oficial—i sabem que, en algun cas, això ha estat decidit no pas per les corporacions locals, sinó per les altes instàncies.³⁷ La virtual desaparició de l'arxiu de la vegueria de Girona—una font força més idònia a l'hora de resseguir els antagonismes locals de bàndols—fa ben difícil, a hores d'ara, precisar la incidència i cronologia de la nomenclatura de nyerros i cadells en aquesta àrea del Principat. Alguns documents de la cancelleria catalana suggereixen, però, que aquests bàndols tampoc no eren pas desconeguts en aquelles contrades. Una lletra del regent de la tresoreria, l'any 1615, ens assabenta tant de les activitats dels bandolers de Trucafort—cadells—pel camí ral de Girona com de la persecució que patiren uns cavallers de la ciutat, presumiblement cadells, pels seguidors d'un tal Juyol, capitost nyerro:

La cuadrilla de Trucafort robó (el) jueves santo, entre San Felío y Girona (sic) los carros de mercaderías y drogas que venían de la mar...

37. Vegeu el cas de les parcialitats mallorquines coetànies, el nom de les quals—*canamunts* i *canavalls*—seria expressament prohibit per una disposició reial. Foren perseguits, igualment, els corresponents emblemes o distintius de bàndol, Aina LE SENNE, *Canamunt i Canavall. Els conflictes socials a Mallorca en el segle XVII*, Ciutat, 1981, pàgs. 93 i 96. També el nom dels MacGregor—clan originari del cèlebre Rob Roy—seria, al seu torn, proscriu per les autoritats, HOBSBAWM, *Bandidos*, op. cit., pàg. 117. Sobre l'oposició entre clans i poders públics, Jacques HEERS, *El clan familiar en la Edad Media*, Barcelona, 1978, pàgs. 94-96.

y la cuadrilla contraria de Juyol el miércoles santo estuvo a las puertas de Girona queriendo entrar a matar a unos cavalleros que estaban en un mesón, a los quales después assitiaron en una casa cerca (de) Las Planas, y si no los socorrieran los pueblos vezinos les degollaran aunque eran diez de compañía.³⁸

Alguns vestigis folklòrics, trets del refranyer geogràfic, fan pensar també que les poblacions del litoral gironí conegueren igualment aquesta mena de conflictes:

A Santa Cristina nyerros,
a Castell d'Aro cadells,
a Calonge roba-sogues
i a Sant Feliu ganxonells
A Calella són cadells
i a Pineda malaganes...³⁹

De vegades, la prepotència d'alguns caps locals de facció ha pogut eclipsar les denominacions convencionals de nyerros i cadells. És el cas de Francesc Robuster, bisbe de Vic durant els anys 1598-1607, conegut a tota la ciutat com el «cadell gros», i l'anomenada del qual arribava fins per terres de la Cerdanya:

que ja en algunes parts ja no diuen Gnerros y Cadells, sinó enlloch de Cadells diuen Robusters... y en particular se recorde, ell tes(ti-moni), haver sentit dir Gnerros y Robusters més de deu lleguas l(l)uny de Vich so és a la plana de Cerdanya.⁴⁰

38. ACA. CA. 269, núm. 19. Sobre l'absència de nyerros i cadells entre la documentació municipal gironina, CHIA, *Bandos y bandoleros*, op. cit., III, pàg. 563, nota 1.

39. Joan AMADES, *Folklore de Catalunya*, Barcelona, 1959-51, II, pàg. 326.

40. AHPB. Gaspar Montserrat XEMALLAU, *Procés Robuster*, f. 89.

Pel Camp de Tarragona, a les viles de Valls i Alcover sobretot, la brega era, a començaments del segle XVII, entre *morells* i *voltors*, una nomenclatura que derivava del cognom familiar dels caps principals de cada facció, i que no era sinó una rèplica local dels bàndols genèrics de nyerros i cadells, respectivament. Alguna vegada, a més, foren designats amb aquests noms, com ara a l'època que la quadrilla de Miquel Morell féu coalició amb els seguidors també nyerros de Rocaguinarda, i arribà a actuar fins per terres de la vegueria de Vic.⁴¹

Si el focus originari de nyerros i cadells han estat els llocs de Nyer i Arsèguel, en els comtats de Rosselló i Cerdanya, respectivament, potser caldria esperar un aigualiment progressiu d'aquestes denominacions a mesura que hom s'allunya d'aquelles contrades pirinenques. Però, contràriament, la Catalunya Nova tampoc no ha restat immune al contagi d'aquest vocabulari. Hi arriba potser amb una mica de retard, però hi arrela amb una persistència semblant. A Ulldecona, comanda de l'orde de Sant Joan, hi hagué, l'any 1615, una violenta topada entre la gent de Francesc Esbrí, que feia escorta al fill del comte de Carlet, i el comanador Lluís de Montcada, que duia de companyia

algunos bandoleros que dicen eran todos de la parte de los nierros, y como llegó la gente del dicho Francisco Esbrí, tenidos por de la parte de los cadeles, uno de los del comisario dijo éstas o otras semejantes palabras, «Qué bella cadellada», y otro de los de Esbrí res-

41. Sobre morells i voltors, FRANCISCO PUIGJANER GUAL, *Historia de la villa de Valls, desde su fundación hasta nuestros días*, Valls, 1881, pàgs. 179-182 (que identifica, equivocadament, els voltors amb els nyerros); també, PUJADES, *Dietari*, op. cit., I, pàgs. 209-211, 255 i 283; Morell amb Rocaguinarda, ibid., II, pàg. 142; SOLER I TEROL, *Perot*, op. cit., pàgs. 333-334 i 338; ACA. RC. 5273, f. 254.

pondió, «Qué bella nierrada». Y apenas lo (h)ubo dicho quando uno de los del comisario disparó con tiro de pedreñal y le mató; y con esto se encendió la brega de manera que murieron algunos.⁴²

Per la mateixa època, els ciutadans de Tortosa restaven «apestats del mal comú de parcialitats»; i l'any 1616 el bisbe de la seu havia de fer de mitjancer: «Eclesiásticos y seculares—feia saber al virrei—me instaron a que me pusiesse de por medio de las dos opiniones o partes que llaman de ñerros y cadeles que hay en Tortosa». A Valls, el 1628, les parcialitats eren encara de domini públic: «en la dita vila de Valls (h) y ha dos persalitats, ço és un(s) hòmens que estan tinguts y reputats per cadels y altres hòmens que estan tinguts en opinió de nyerros».⁴³

Ultra la geografia, que sembla, efectivament, embolcallar tot el país sencer, cal recalcar, igualment, la durada i persistència d'aquestes denominacions. Sol suggerir-se que nyerros i cadells es diluïren insensiblement una mica abans del 1640. Hom dedueix, implícitament o explícita, que el patriotisme hauria apaivagat totes les dissensions intestines, mal que fossin tan antigues i arrelades.⁴⁴ Però aquest punt dema-

42. SOLER I TEROL, *Perot*, op. cit., pàg. 417; REGLÀ, *El bandolerisme*, op. cit., pàg. 419.

43. ACA. OJJ. Armari 13, llig. 1 (procés contra Gabriel Oliver, 1628); sobre Tortosa, SOLER I TEROL, *Perot*, op. cit., pàg. 149.

44. Testimoni contemporani sobre la «reconciliació» dels bàndols, Joan B. SANZ, *Relació breu dels successos, segonas intencions y locuras, que (han) succehit y se son fetas en la ciutat de Vich des del any 1634 al del 1641 inclusive*, a cura de Mn. Josep Gudiol, Biblioteca de «La Veu de Montserrat», Vic, 1902, pàgs. 25-26; «estava tota la terra previnguda y unida, sens conexerse ànimos diversos de nyerros y cadells... tots eran amichs en aquella ocasió», escriu Sanz en comentar els primers enfrontaments entre gent de la terra i soldats espanyols, l'any 1634. La historiografia ha recalcat igualment aquesta evolució de les bandositats: antagonisme antic i ben arrelat,

na algunes precisions. Cal pensar, primerament, que les vicissituds de nyerros i cadells no són pas alienes a l'evolució general del bandolerisme català en el decurs de les primeres dècades del segle XVII. El punt d'inflexió que representa el virregnat d'Alburquerque (1616-1619) en la repressió del bandolerisme ha estat prou remarcat pels estudiosos del fenomen. Entre els objectius d'aquest governant hi figurava, sens dubte, el d'eradicar definitivament les tradicionals bandositats catalanes. L'estratègia fou ben simple: exacerbar les rivalitats, i atiar, els uns contra els altres, nyerros i cadells. I donà, efectivament, alguns resultats espectaculars. La captura de Trucafort, l'any 1616, semblava abonar les expectatives del nou virrei, que no dubtà d'escriure tot seguit al rei en termes ben optimistes:

con esto se havrá consumido del todo esta faction y parcialidad de los cadeles, y que lo mismo será dentro de pocos días de la de los nierros, porque (h)oy también y cada hora me traen gente de su vando, y de la quadrilla de Tallaferro, quien anda assimismo harto de cayda, y bien perdido.

L'ofensiva d'Alburquerque tampoc no descurava un estudi atipicament propagandístic, del qual en són un bon exemple aquestes cobles que, dedicades a la fi d'en Trucafort i en Tallaferro, celebraven per endavant l'extinció dels bàndols de nyerros i cadells:

«sólo las guerras generales, la necesidad de la defensa de la patria común, pueden hacer olvidar algun tanto estas divisiones», escrivia Bofarull, *Historia crítica*, VII, pàg. 378. Vilar, per la seva banda, és concloent: «El 1640... hom ja no distingirà més nyerros i cadells...», *Catalunya*, op. cit., II, pàg. 355.

Los Cadells ja són per terra,
y Gnerros prest hi seran:
perquè lo Virrey desterra
aquesta tan cruel guerra,
ab que molts a infern se'n van

(H)aurà durat sinquanta anys
aquesta tan mala secta,
que ab sos embusts, y paranys
nos ha causats tan grans danys
sens guardar a Déu respecta

Faramalles que es reblaren l'any 1617 quan hom obtingué llicència papal per tal de celebrar un jubileu a tall de desgreuge col·lectiu per les malvestats ocasionades «por los Vandoleros y parcialidades de los Narros y Cadeles, quietadas por el zelo y grande aplicación del Duque de Alburquerque entonces Virrey del Principado: bendíxose la Provincia, hizíéronse processiones, e imploróse el favor y misericordia del Señor, en el discurso de las dos semanas que duró el Jubileo, para que usasse de piedad con la Provincia».⁴⁵

Vistes en perspectiva, totes aquestes previsions, malgrat el to immoderat o exagerat característic del virrei Alburquerque, amaguen un punt de veritat. Ni el bandolerisme ni les bandositats foren completament eradicats en el decurs del seu govern, i reviscolaren encara, amb una força renovada, durant la segona meitat de la dècada del 1620. A desgrat dels Margarit, d'un Serrallonga o d'altres capitosts d'anomenada, els símptomes d'un afebliment general de les parcialitats, per comparació amb èpoques anteriors, són perceptibles, però.

45. Narciso FELIU DE LA PENYA, *Anales de Cataluña*, Barcelona, 1709, III, f. 235; cobles sobre la fi de Trucafort i Tallafarro, BC, *F. Bon.*, núm. 9090; captura de Trucafort, SOLER I TEROL, *Perot*, op. cit., pàg. 424.

Els informes de les autoritats, si més no, acostumen de reiterar-ne el fet: «Los rancores entre las dos parcialidades de ñierros y cadells—escrivia l'any 1619, tot just acabat el virregnat d'Albuquerque, el governador Marimon—tienen poco vigor». El 1626 les quadrilles de nyerros i cadells, si cal donar crèdit a un memorial de l'Audiència, no tenen pas massa efectius:

Los ladrones y bandoleros que van por el Principado de Cathaluña están divididos en dos parcialidades, la una de Nierros y la otra de Cadeles, que son los dos bandos que de tantos años a esta parte tienen inquieto el Reyno, aunque de algún tiempo acá, no están tan bivos como antes. Los de la parcialidad de los Cadeles juntan hasta número de diez o doze, poco más o menos... Los Nierros son los que han más inquietado el Reyno, con muchos delitos y excessos.⁴⁶

La irrupció de Serrallonga ha pogut capgirar, per uns quants anys, la situació. Però la tendència sembla ja irreversible, en consonància amb la davallada general del bandolerisme després de l'execució, l'any 1634, del capitost nyerro de Viladrau. Això no vol dir, tanmateix, que les faccions hagin desaparegut correlativament. Les dissensions de nyerros i cadells rebrotaren l'any 1639 entre els sometents locals que acudiren a la defensa de Salses. A Manresa i altres localitats catalanes la revolta popular del 1640 prengué la fesomia tradicional d'una lluita entre nyerros i cadells. I fins i tot l'anomenat «capità general de l'exèrcit cristià», l'anònim cabdill dels camperols revoltats contra els *tercios* espanyols, tampoc no amagà, segons sembla, la seva predilecció pels nyerros. Entre els capdavanters de la rebel·lió de la Generalitat hi havia, com és sabut, nyerros i cadells. I per bé que aquestes filiacions no foren, inicialment, cap obstacle, ni violentaren la

46. ACA. CA. 260 (20-II-1626); íd. 362 (21-IX-1619).

unitat d'acció del moviment, no gaire després, quan el Principat romangué sota tutela francesa, les rivalitats ressuscitaren altra vegada, probablement perquè—tal com han suggerit Mn. Sanabre i J. H. Elliott—els cadells (o alguns reputats membres d'aquesta facció institucional) acapararen els beneficis de la nova situació. El 1642, encara, una crida feta pel segrestador del ducat de Cardona prohibia que ningú «no es gose titular ni nomenar nyerro ni cadell»; senyal, doncs, que la divisió perdurava.⁴⁷

Nyerros i cadells, de fet, no s'extingiren completament fins a les acaballes de la guerra de Separació, quan el nom de totes dues faccions fou insensiblement desbancat pels partits contraris del conflicte. Així, a Sant Joan de les Abadesses, l'any 1653, «se comensaren—diu el cronista gironí Jeroni de Real—(a) alterar-se la gent tenint principi de las parcialitats antigüas de Nierros y Cadells; després... prengueren lo apellido uns de França, altres de Espanya». Proliferaran d'ençà d'aleshores, els anomenats «miquelets d'Espanya» i «miquelets de França» o «de la terra», motius nous que sovint no feien—tal com hem procurat il·lustrar en alguna ocasió—sinó perllongar velles i arrelades rivalitats locals de nyerros i cadells.⁴⁸

47. Vegeu, *supra*, nota 16; i també Manuel SEGRET, *Bandolers i cercabregues* (s. XVII), «Boletín Arqueológico» (Tarragona), 113-120, 1971-72, pàgs. 376-377.

48. Vegeu Xavier TORRES, *Segadors i miquelets a la revolució catalana (1640-1659)*, a *La revolució catalana de 1640*, Barcelona, 1991, pàgs. 66-96; i del mateix autor, *La vall de Torelló*, op. cit.

2. LA LLEGENDA D'UNS NOMS

Un faccionalisme de més de mig segle de durada, pregona-ment arrelat, i periòdicament renovat—tal i com diuen alguns textos contemporanis—de pares a fills; reprès o esbravat sota múltiples fórmules—bandolers del Barroc, miquelets de la Guerra de Separació—, i escampat arreu del país, no podia no suscitar—sobretot si tenim present el cas d'altres faccions igualment cèlebres i tant o més reculades en el temps, com ara els *banderizos* bascos medievals—la seva èpica particular. Cal fer notar, tanmateix, que el ressò folklòric o llegendari de les lluites de nyerros i cadells és extremament migrat en el cançoner català, llevat d'unes poques excepcions, ja esmentades, provinents bàsicament del refranyer geogràfic.⁴⁹ Tot i així, s'ha conservat, diríem, el principal: és a dir, la llegenda respectiva de Nyer i de Cadell. La seva anàlisi, efectivament, podria donar-nos algunes indicacions versemblants tant sobre els orígens d'aquests bàndols com, tal vegada, sobre la seva controvertida significació. Diguem, però, que totes dues llegendes són excessivament equivalents—en realitat, sembla ésser una de sola amb els noms o motius bescanviats—, i que el seu fil argumental tampoc no ofereix gran cosa de peculiar o original; massa universal o estereotipat, difícilment podria fornir-nos, l'argument llegendari, una explicació particular de les bandositats catalanes de l'època. No renunciem,

49. Ultra el refranyer geogràfic, s'ha conservat una sola—i extensa—cançó de nyerros i cadells (vegeu apèndix núm. 1). El fet contrasta amb l'abundància de materials en el cas dels *banderizos* bascos, Juan Carlos de GUERRA, *Oñacinos y Gamboínos; Rol de los banderizos vascos, con la mención de las familias pobladoras de Bilbao en los siglos XIV y XV*, Sant Sebastià, 1930; José Ángel GARCÍA DE CORTÁZAR *et al.*, *Introducción a la historia medieval de Álava, Guipúzcoa y Vizcaya en sus textos*, Sant Sebastià, s.d., pàgs. 146-148.

tanmateix, a fer-ne una breu sinopsi, i les oportunes observacions del cas.

Tot i algunes variants de detall—que consignarem en el curs de la narració—, el nucli de la llegenda no ofereix cap dificultat. Una vella captaire, carregada de fills (set, exactament, en algunes versions, i sense especificar-ne el nombre en unes altres), s'acostà un bon dia al castell de la baronia de Nyer—o de Cadell—per tal de pidolar algun ajut, però la baronessa, a més de negar-li cap mena d'almoïna, li hauria recriminat, de manera aspra o burleta (hi ha versions que recalcaran un o altre aspecte), l'excés de criatures, essent com era, la captaire, una dona pobra i incapacitada per mantenir-los—retret la modernitat del qual fa dubtar del caràcter medieval que hom atribueix a la llegenda, però que potser es tracta d'una juxtaposició tardana.

Abans de marxar del castell, la captaire hauria maleït la baronessa, dama superba i inclement. La divergència entre totes dues llegendes arrenca d'aquest punt: així, si hom s'acomiada de la dama de Nyer tot assegurant que infantarà tants nadons com una truja porcella, la dama de Cadell, al seu torn, devia de tenir tants de fills com cadells una gossa. I efectivament, temps després (en algunes versions la baronessa ja era gràvida llavors de l'arribada de la captaire) la senyora de Nyer durà al món set criatures d'un sol cop (tretze; en altres versions), i totes set amb fesomia de porquet o nyerro. De manera semblant, la senyora de Cadell haurà tingut set fills d'un sol part (un total de nou, segons una altra variant de la llegenda), i totes set amb el previsible perfil de gossets o cadells.

Totes dues dames haurien experimentat un mateix horror (de vegades, i segons versions que cal considerar segurament més modernes, la mateixa vergonya), i aprofitant l'absència del seu marit (unes vegades a la guerra i altres simplement de viatge), haurien manat tirar tots els nadons

al riu (el Segre, com especifiquen algunes versions). L'arribada providencial del baró, llavors que algun criat del castell era a punt de consumir l'infanticidi, salva *in extremis* les criatures, les quals el baró farà pujar i mantenir d'amagat de la seva muller (de vegades són confiats a una família pagesa de la mateixa baronia, la qual, en certes versions, també ha tingut un paper decisiu en el salvament dels infants). Hi ha una variant de la llegenda, segons la qual la baronessa hauria optat per quedar-se, i acceptar, un sol infant, mentre abominava de tots els altres, els quals pateixen la peripècia esmentada.

Passa el temps, i els nadons es fan grans i ben plantats, i arriba el dia, doncs, que el baró els fa vestir de gala i se'ls enduu al castell per tal de retreure la mala acció a la seva muller (si la dama ha conservat un dels fills, hom barreja els germans, que són tots iguals). Unes vegades es fa solemne presentació de la jovenalla a la seva mare; d'altres cops hom fa ommissió d'aquesta circumstància. La narració, en algú cas, acaba amb el sincer penediment de la baronessa, que fins i tot arribarà a morir del cop emocional, no pas sense recalcar prèviament el seu amor recobrat pels nadons abans foragitats. La versió més corrent, però, guarda un final més tràgic: hom no fa esment de cap hipotètic penediment de la mare dels nois, però un cop passada la primera impressió, el baró mateix farà penjar la seva muller (de vegades, en una torre del castell). Els germans, llavors, esdevindran «homes d'armes molt ardits i molt valents i generosos», tant en el cas dels nyerros com en el dels cadells—una fesomia peculiar que mai no van perdre.⁵⁰ Vet aquí, doncs, l'origen mític de les bandositats

50. Sobre la llegenda i les seves variants, vegeu Joan AMADES, *Folklore català*, Barcelona, 1950-51, I, pàg. 1278; i del mateix autor, *El Pirineu. Tradicions i llegendes*, Barcelona, 1949; Jaume BRAGULAT SIRVENT, *Vint-i-cinc anys de vida puigcerdanesa, 1901-1925*, Barcelona, 1969, pàgs. 68-69; BARALLAT *Nyerros y Cadells*, op. cit., pàgs. 255-276 (que esmenta, a més,

catalanes. Recorda, naturalment, moltes altres llegendes de parts múltiples o simultànies, origen tot sovint de races, tribus o clans diferenciats.

Alguns detalls de la llegenda no poden passar despercebuts als coneixedors del gènere. Retinguem, únicament, el fet de les xifres. La freqüència del número set (tot i les distorsions d'algunes versions) no és, per descomptat, casual. Són ben conegudes les seves connotacions màgiques i cabalístiques en tota mena de cultures i civilitzacions antigues i modernes. Número simbòlic per excel·lència, les seves vinculacions amb la fecunditat natural han estat també prou ben observades: «El poble—escriu Amades—rodeja d'una fantàstica propietat meravellosa els fills que fan set d'un matrimoni, sense interrupció de sexe, això és, el noi o noia que fa set, sense que hi hagi hagut entre ells cap nat de sexe contrari». Amades mateix enumera tot seguit les virtuts dels anomenats «setens»:

poden apagar un foc per gros que sigui amb sols donar tres petitíssimes bufades; igualment poden llepar una barra roent de foc sense rebre cap dany; poden llançar-se de tanta alçada com vulguin sense fer-se cap mal; també estan immunitzats contra tot atac armat, així d'arma de tall com de foc; poden guarir tota mena de ferides i llaques... També es creu que els *setens* poden treure els dimonis i els mals esperits del cos del rei i altres magnats amb sols tocar-los amb la mà.⁵¹

Els nostres «setens», doncs, no són pas uns joves qualssevol; són el mite fundacional d'una mena particular d'homes,

l'existència d'una comèdia basada en la llegenda, escrita per Pau de Montellà, i estrenada l'any 1885).

51. Joan AMADES, *El tres i el set, números meravellosos*, Barcelona, 1933, pàgs. 89-90.

ara nyerros, ara cadells, les propietats dels quals s'adiuen ben bé amb la figura llegendària de l'heroi i del guerrer.

Ben mirat, la genealogia mítica de les bandositats catalanes no es distingeix pas per la seva originalitat precisament. Ultra els detalls d'una gramàtica universal, com ara l'experiència d'una procreació fantàstica, la deliberada elecció d'una xifra carregada de ressonàncies simbòliques o l'episodi—de vibracions bíbliques—del salvament de les aigües, el mateix fil argumental de la llegenda de Nyer i de Cadell té algunes analogies fàcilment localitzables. Barallat mateix ja féu notar la seva similitud amb la coneguda llegenda castellana de *Los infantes de Lara*, que també eren set: «por el número simbólico de siete—escriu aquest autor—, análogo al de los siete infantes de Lara, y por el lugar común de los niños salvados en el río, se ve que es una leyenda de tendencia etimológica forjada con pobreza de materiales y con poco arte».⁵²

El mèrit artístic d'una obra no té per què preocupar l'historiador, que no hi buscarà sinó el testimoni o reflex d'uns fets o d'una època. La imitació, llavors, té el mateix valor que l'original. Cap a finals del segle passat, Ramón Menéndez Pidal rescatava per terres de Burgos una versió força popular de la llegenda dels infants de Lara el paral·lelisme de la qual amb l'argument català de nyerros i cadells és, sens dubte, ajustadíssim. Hom conta que donya Alambra atiava reiteradament una seva veïna amb el nom de «porca» pel sol fet que aquesta havia infantat dos fills d'un sol part i que Déu castigà la malvolença d'aquella dama, «haciéndola a su vez preñada de siete», xifra que ja ens és familiar. Igual com les baronesses de Nyer o de Cadell, donya Alambra tampoc «no quiso ella sufrir tanta vergüenza y mandó a la moza que la servía tirar secretamente los recién nacidos al río, guardando sólo uno para

52. BARALLAT, *Nyerros y Cadells*, op. cit., pàg. 259.

criarlo»—excepció que també hem trobat en algunes versions de la llegenda catalana de Nyer i Cadell. L'arribada providencial del pare de les criatures, «que volví de afuera», atura a última hora l'infanticidi. Hom els fa criar d'amagat de la seva mare i passats set anys—un lapse que tampoc no és casual—hom els fa presentar al castell; es prepara un bon convit i tots els germans s'asseuen a la taula, «vestidos de un color i de una librea» idèntics. Quan la mare, a instàncies del baró, no sap distingir el fill que ha criat, «llena de vergüenza, salióse de la sala del convíte, cogió su caballo, y corriendo, desesperada, fue a arrojarse a la Laguna Negra». ⁵³

Tal com constata Menéndez Pidal, el tema de la procreació múltiple o fantàstica gaudeix d'una extraordinària difusió. La filiació de totes aquestes llegendes és, per força, prou complicada i hom no sabria dir-ne on rau ben bé l'originalitat. El mateix autor recull el testimoni d'una tradició holandesa, «muy conocida en España desde el siglo XVI», les semblances de la qual amb la llegenda catalana dels nyerros i cadells són també força notables:

Llegóse a pedir limosna a la Condesa Margarita una mujerzuela con dos hijos gemelos en brazos; la noble dama no sólo le negó el socorro, sino que la despidió escarnecida: era imposible que de un parto naciesen dos niños, como no fuesen de dos padres. Entonces la pobre mujer rogó al cielo pusiese patente su castidad, haciendo que la Condesa llegase a nutrir en su vientre tantos hijos como días tiene el año; y, en efecto, tantos parió, todos vivos y chicos como polluelos de gallina. ⁵⁴

53. Ramón MENÉNDEZ PIDAL, *La leyenda de los Infantes de Lara*, Madrid, 1896, pàgs. 182-183.

54. *Ibid.*, pàg. 185; «también se decía que en Egipto las mujeres concebían siete (hijos) de una vez», *ibid.*, pàg. 183, nota 2.

El part fantàstic—subratlla Menéndez Pidal—és sempre el senyal del «nacimiento de algún héroe llamado a hacer después grandes cosas». Si la llegenda de la comtessa Margarida sembla apartar-se una mica d'aquest arquetipus—un gran nombre de fills, però més aviat escarransits o sense grans atributs visibles—, no hi ha dubte que, a tot arreu, el part fantàstic és l'origen o avís d'una nissaga particular.

Els paral·lelismes entre la llegenda catalana de Nyer i Cadell i altres tradicions forasteres tampoc no acaben aquí. L'anècdota de parir set fills d'un sol cop, tal com faria una truja, és un altre lloc comú del gènere. Nucli argumental de la llegenda del castell de Nyer, i origen del malnom de nyerros, és també un motiu reiterat entre l'epopeia castellana, com ara un passatge d'una crònica del rei Rodrigo: «su madre deste rey parió de un vientre siete hijos machos, e veyéndose mucho confusa por vergüença de las gentes, porque non la llamasen puerca, fiso matar los seis dellos, e lanzarlos en un lago».⁵⁵ En el romanç *A Calatrava la Vieja*, que data del segle XII o potser una mica abans, i que és una altra versió de la llegenda dels infants de Lara, hi llegim aquest aspre diàleg entre donya Sancha i donya Alambra:

—Callad, Doña Sancha: vos
No debéis ser escuchada,
Que siete hijos pariste(i)s
como puerca encenegada.⁵⁶

També la literatura, en fi, es fa ressò d'aquesta anècdota o retret. La comèdia de Lope de Vega *Los Porceles de Murcia*, reitera el tema de la captaire despatxada de mala manera per

⁵⁵ Ibid., pàg. 186.

⁵⁶ Agustín DURÁN, *Romancero general, o colección de romances castellanos anteriores al siglo XVIII*, Madrid, 1877-82, I pàgs. 439-440.

una dama de posició, i el càstig consuet: set criatures d'un sol part, sis de les quals són objecte de l'infanticidi fluvial de rigor per tal de poder defugir la infàmia:

Porque no digan sus damas
que Lucrecia de Meneses
de un hombre sólo y de un parto,
parió, como puerca, siete.⁵⁷

Retrets que, ben mirat, fan més fèrum de Contrareforma o de moral «hidalga» que no pas de castell medieval, però que ens remunten, si més no, cap a una tradició anterior, força reculada i ben consolidada. No podem datar amb precisió la llegenda de Nyer i Cadell tal com ens ha pervingut. Arrenca d'un argument antic, i gairebé universal, ben conegut; i ha patit probablement les alteracions o adaptacions ulteriors habituals. Mal pot donar-nos, doncs, pistes singulars sobre el caràcter i la significació de les bandositats catalanes de finals del segle XVI, llavors de la difusió dels noms de nyeros i cadells. ¿La simetria dels motius, tots dos d'origen animal, ens fóra potser de més utilitat?

Sabem que les lluites de partits o faccions han generat tot sovint, en el pla dels símbols i estendards, una oposició d'emblemes o malnoms de naturalesa ben diversa: hi ha, és clar, motius d'origen familiar i derivats directament dels noms dels capdavaners de la facció; hi ha motius l'origen dels quals, potser casual, no sempre és possible de determinar amb exactitud; altres cops, però, es tracta de codis cromàtics, zoològics, geomètrics, etc., el sentit d'oposició dels quals esdevé fàcilment perceptible (*verds* i *blaus* a Bizanci, *blancs* i *negres* a Florència, *cairuts* i *rodons* a Banyoles...). L'anàlisi detallada d'aquest codi simbòlic ha desvetllat, de vegades, clarícies

57: MENÉNDEZ PIDAL, *La leyenda*, op. cit., pàg. 188.

decisives a l'hora de comprendre la significació o la composició i tot de les faccions rivals.⁵⁸ Malauradament, aquest no sembla ser el cas de les bandositats catalanes, tot i que Balaguer hagi llegit alguna vegada el nom de cadells com a sinònim de «perros, servidores de los señores». Entre gossets i porquets—emblemes que els bandolers duïen a la xarpa dels pedrenyals tot sovint—hom no sabria trobar-hi cap contrast socialment evident. Segons Le Goff i altres autors, la figura del gos ha pogut gaudir d'una certa estimació en la societat feudal, com a símbol i imatge de la fidelitat vassallàtica. Però a l'aldea occitana de Montaillou, almenys durant el segle XIV, ni el gos ni el porc hi són gaire ben considerats i tot sovint esdevenen fórmules purament ofensives.⁵⁹ Els reculls catalans de zoologia popular no es fan ressò tampoc de cap connotació susceptible de ser aplicada, amb probabilitats d'èxit, al cas de nyerros i cadells.⁶⁰ Els bestiaris medievals, un gènere didàctico-moral del qual hom n'esperaria legítimament algun indicatiu suggerent, tampoc no ofereixen, al seu torn, prou elements de judici, llevat de subratllar el sabut tret noble de la fidelitat canina (però de censurar, alhora, alguns mals costums alimentaris del ca).⁶¹ Massa poca cosa, en definitiva, per tal de fer dels gossets el símbol o emblema d'un partit

58. Emmanuel LE ROY LADURIE, *Le Carnaval de Romans*, París, 1979, pàgs. 240-241; HEERS, *Les partis...*, op. cit., pàgs. 240 i ss.; sobre cairuts i rodons, Pere ALSIUS TORRENT, *Ensaig històric sobre la vila de Banyoles*, Barcelona, 1872.

59. Jacques LE GOFF, *La civilisation de l'Occident médiéval*, París, 1982, pp. 306-307. Emmanuel LE ROY LADURIE, *Montaillou, aldea occitana. De 1294 a 1324*, Madrid, 1981, pàgs. 431-432.

60. Cels GOMIS, *Zoologia popular catalana*, Barcelona, 1910.

61. *Bestiari*, a cura de Saverio Panunzio, Barcelona, 1963-64. També, Francesc EIXIMENIS, *Contes i faules*, a cura de Marçal Olivari, Barcelona, 1925 (composicions de finals del segle XIV).

dels senyors, i dels porquets un partit de connotacions populars o antisenyoriales, tal i com volia Balaguer.

Fins i tot la concordança heràldica s'ha de dir només parcial. L'escut d'armes dels Cadell, els senyors bandolers d'Ar-sèquel, tenia com a motiu principal, efectivament, la figura d'un gos. No se sap, en canvi, que l'armorial dels Banyuls, barons de Nyer i capitostos dels nyeros, hagi tingut mai, entre el seu repertori simbòlic d'origen animal, el distintiu del nyerro o porquet—ni tan sols en el recarregat, i plenament barroc, escut heràldic de finals del segle XVII, descrit per l'abbé Capeille.⁶² En suma, tot el que pot dir-nos la simbologia o la llegenda de les faccions és, simplement, que el malnom de nyeros i cadells, tot i provenir originàriament del nom—de pila o de baronia—de dues nissagues nobiliàries particulars, s'adaptava prou fàcilment a la derivació zoològica; i que podia, en conseqüència, generalitzar-se prou espontàniament—o si més no, prou més fàcilment que no pas altres denominacions més peculiars o específiques, també d'origen familiar, com ara *agullanes* i *sarrieres* o *sorribes* i *vilaformius*—més enllà d'uns determinats horitzons, raó per la qual els apel·latius d'una bandositat inicialment localitzada han pogut escampar-se una mica a tot arreu, i per damunt, en definitiva, d'altres preexistents identitats locals de bàndols. La qüestió, però, és: ¿i això, des de quan, exactament?

62. Abbé Jean CAPEILLE, *Histoire de la Maison des Chevaliers de Banyuls, Barons de Nyer...*, Céret, 1992, pàgs. VII; també, Giralt, *Notice historique des communes*, op. cit., pàg. 194. En canvi, l'afirmació de BRAGULAT, *Vint-i-cinc anys*, op. cit., pàgs. 67, sobre l'existència d'una figura de porquet en l'escut heràldic dels Banyuls, sembla del tot infundada. Sobre les armes de la família Cadell, BARALLAT, *Nyeros y Cadells*, op. cit., pág. 258.

3. A LA RECERCA D'UNES FILIACIONS

La hipòtesi, reiterada per nombrosos autors, segons la qual els noms de nyerros i cadells són, en realitat, d'origen medieval, i que haurien sobreviscut, malgrat perllongades interrupcions, fins ben bé el segle XVII, fou suggerida, amb vehemència però sense massa proves documentals, per Pau Parassols l'any 1873 en una dissertació sobre els antecedents i les vicissituds dels bàndols catalans.⁶³ Segons l'autor, doncs, els autèntics orígens de les bandositats de nyerros i cadells caldria cercar-los en les lluites, iniciades cap a finals del segle XIII, entre la casa de Montcada i el bisbat de Vic al voltant de la jurisdicció de la vall de Torelló. Guerra privada de prop de quinze anys de durada (1296-1312), les subsegüents denominacions dels bàndols no serien sinó simples derivacions ofensives dels noms d'un o altre capitost de les faccions contràries: d'una banda, Bernat Cadell, descendent de la branca dels Cadell de Prullans, però nat a Sant Joan de les Abadeses, i cap de la gent d'armes de Guillem de Montcada, «y por esto se les llamaba por burla los Cadells, y los Cadells de la Montcada... por ser como atizados por ella al incendio, al pillaje y al asesinato»; de l'altre costat, un tal Gilabert de Néros, parent del bisbe de Vic Ramon d'Anglesola i cabdill de la seva host, «y así—escriu Parassols—sus contrarios, en lugar de apellidar Néros a sus subordinados, por la semejanza de este nombre con el de Nyerros, que se daba entonces, y se da todavía en varios puntos de Cataluña, a los tocinos que se ceban para la matanza, por desprecio los llamaron los Nyerros».

63. PARASSOLS, *Nyerros y Cadells*, «MRABLB», III, 1880, pàgs. 553-573. Vegeu també, del mateix autor, *Reseñas, aclaraciones y documentos notables pertenecientes a la historia del Principado de Cataluña*, Manlleu, «Revista Histórica Latina», II, 1875, pàgs. 157-160 i 217-223.

L'autor, a més, s'esforçava a fer notar la novetat d'aquestes denominacions: abans de la guerra de Torelló, «en ningún archivo de Cataluña se halla noticia, ni mención de los bandos», mentre que els noms de nyerros i cadells, «unos y otros constan desde la última década del siglo XIII, según he visto en documentos de los archivos de la Catedral de Vich, y de las parroquiales de Orís, Torelló, S. Vicente (de Torelló), S. Pedro (de Torelló), Manlleu, Moià, Sallent, Gombreny, Santa Pau, S. Feliu de Pallarols, las Planas, y en los de los monasterios de S. Juan de las Abadesas, Camprodón, Estany, Calaf... Ripoll y S. Pedro de Caserras y en otros...». Geografia arxivística que ens seria d'una gran utilitat de cara a reconstruir l'àmbit de difusió dels bàndols medievals de nyerros i cadells i, eventualment, comparar-ne el seu radi amb el de finals del segle XVI, però que cal llegir amb una certa prevenció per tal com cap altre erudit o historiador ha sabut donar-nos dades concretes sobre nyerros i cadells en cap ni un dels indrets esmentats. Sospites que no fan sinó augmentar pel fet que Parassols mateix no va creure oportú de reproduir cap testimoni documental en favor de la seva hipòtesi—ni de facilitar-nos les pertinents referències o signatures arxivístiques, la qual cosa fa ben penosa i aleatòria la localització i verificació de les seves afirmacions. Una sola vegada fa referència al nom de nyerros, però pel que en diu l'autor, tot fa pensar que es tracta d'una inferència bon xic arbitrària i gratuïta.⁶⁴ Esmentem el fet, finalment, que un excel·lent co-

64. Es tracta d'una nota procedent d'un manual parroquial de l'església de Torelló on, segons Parassols, hom hi llegiria que «los Cadells de la Mon(t)cada... nos insultaban gruñiendo (sic)». A tall d'aclariment, Parassols hi afegeix, «grunyint com un nyerro o porcell», per bé que no queda prou clar si es tracta d'una citació textual del document o, pel contrari, d'una simple deducció de l'autor, PARASSOLS, *Nyerros y Cadells*, op. cit., pàg. 570, nota 20.

neixedor del fons documental de l'arxiu del bisbat de Vic, com ara Antoni Pladevall, tampoc no ha sabut trobar-hi cap referència sobre el tal Gilabert de Néros, capdavanter de l'host episcopal en el conflicte amb els Montcada.⁶⁵

No gens convincents són igualment les proves sobre una hipotètica continuïtat de les denominacions de nyerros i cadells durant les centúries posteriors. Parassols admetia que els noms dels bàndols són gairebé introbables en el decurs del segle XIV, tot i que «sonaren» en alguns indrets com ara Sallent i Balsareny, i que «ressonaren» a la Plana de Vic, a les acaballes d'aquell segle, en una de tantes bandositats nobiliàries de l'època—per bé que l'única referència que sap donar-nos és una coneguda llegenda local de datació ben imprecisa.⁶⁶ Nyerros i cadells tornaren a fer-se fonedissos en el decurs del segle XV—tot i no mancar-hi, a la Plana de Vic mateix, abundants bandositats—, però reviscolaren, a començaments del segle XVI, pels voltants de Sant Joan de les Abadesses, quan, segons Parassols, els cadells haurien infligit fortes pèrdues als seus contraris en una furiosa brega succeïda en el terme d'Ogassa, prop de l'anomenat *serrat dels cadells*, «donde hasta el presente se han encontrado restos de lanzas y de otras armas, así como restos humanos en una hondonada contigua, llamada *la sepultura dels nyerros*». Tot i que no cal des-

65. Comunicació personal a l'autor. Pladevall ha descartat la hipòtesi de Parassols en algun dels seus treballs sobre el bandolerisme vigatà, vegeu, *El bandolerisme del segle XVII a Taradell*, «Taradell», 167-194, 1962-1964; SALES, *El senyor de Nyer*, op. cit., pàg. 13, ha manifestat també el seu escepticisme. Sobre el confusionisme imperant en una bona part de la producció historiogràfica de Parassols vegeu la breu, però severa, nota biogràfica de Pladevall a la *Gran Enciclopèdia Catalana*, XI, pàg. 293.

66. L'autor cita «diversas escrituras» d'un manual parroquial de Sallent, però sense fer-ne explícit el seu contingut, PARASSOLS, *Nyerros y Cadells*, op. cit., pàg. 571, nota 29. Dades sobre la Plana de Vic, *ibid.*, p. 565.

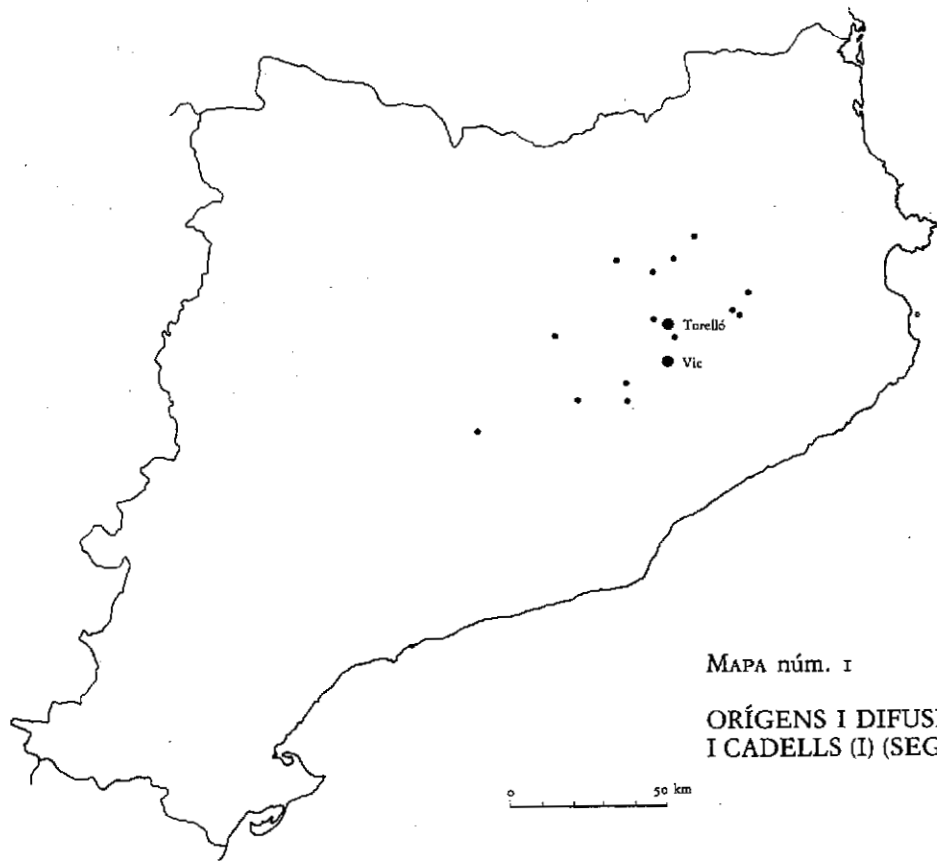
cartar potser unes giragones semblants, la fragilitat dels testimonis adduïts per Parassols—que tot sovint són deduccions de l'autor més que no pas referències documentals incontrovertibles—fa recomanable una completa revisió de la seva hipòtesi sobre l'origen i vicissituds dels bàndols de nyerros i cadells.⁶⁷

En una memòria una mica posterior, i que pretenia rectificar l'argumentació de Parassols, Celestí Barallat feia recular encara més els orígens genuïns dels bàndols de nyerros i cadells, els quals arrencarien de començaments del segle XIII, llavors de la difusió i posterior repressió de l'heretgia càtara per terres del Llenguadoc. A diferència de Parassols, Barallat feia derivar el nom de les faccions de les rivalitats entre els Banyuls i els Cadell, senyors de Nyer (Conflent) i Arsèguel (Cerdanya), respectivament; els uns, els nyerros, defensors o paladins de l'ortodòxia religiosa, i els altres, seguidors o aliats dels heretges del comte de Foix i la casa biarnesa de Montcada. Llavors, la guerra de Torelló de finals del segle XIII no seria—en opinió de Barallat—sinó una derivació tardana d'aquest conflicte d'originari caràcter religiós.⁶⁸ El mateix autor no s'estava de remarcar el perfil canviant d'aquestes bandositats, que en el curs del temps prengueren diferents significacions polítiques i desembocaren, finalment, en una oposició de més volada entre patriotes i «castellanistes» durant les primeres dècades del segle XVII.

El treball de Barallat tampoc no aportava noves referències sobre una hipotètica brega medieval entre nyerros i cadells, i algunes de les seves deduccions (com ara convertir el bandoler Serrallonga en un descendent directe de la noble família del mateix nom documentada per terres del Vallespir)

67. *Ibid.*, pàg. 571, nota 34.

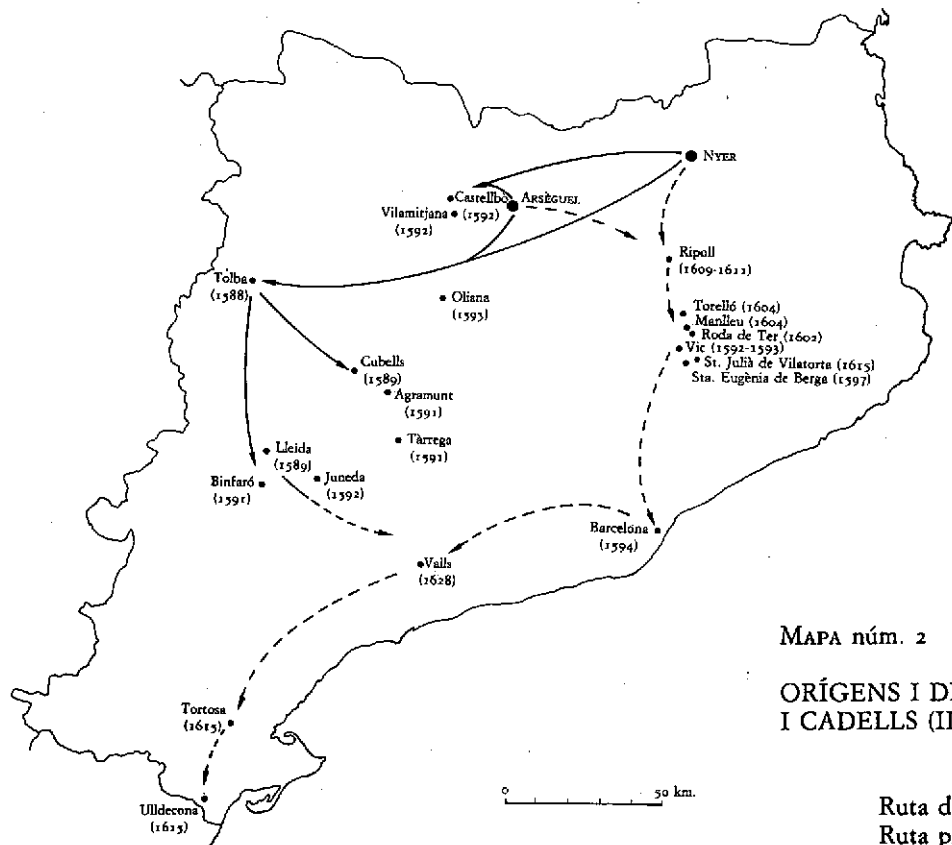
68. BARALLAT, *Nyerros y Cadells*, op. cit., pàg. 258.

MAPA núm. 1

ORÍGENS I DIFUSIÓ DE NYERROS
I CADELLS (I) (SEGONS P. PARASSOLS)

0 50 km

MAPA núm. 2

ORÍGENS I DIFUSIÓ DE NYERROS
I CADELLS (II)

Ruta documentada
Ruta previsible
(1592) Primera referència documental

eren clarament errònies o gratuïtes. Altrament, si la filiació dels malnoms era essencialment correcta, cal remarcar el fet—verificat per la moderna historiografia—que els Cadell no foren senyors d'Arsèguel i Arànsers fins cap a finals del segle XIV. En el fogatge dels anys 1365-1370 tots dos llocs figuraven com a dominis de la casa d'Oms, i no serà fins el 1381 quan, segons el cens d'aquell any, els Cadell es poden dir senyors d'Arsèguel i de Prullans (un altre lloc que figurà d'ençà aleshores entre les possessions de la família).⁶⁹ De manera similar, els Banyuls no foren pas senyors de Nyer sinó d'ençà de l'últim quart del segle XIV, llavors que Dalmau de Banyuls féu seus, el 1378, els llocs de Nyer, Porcinyans i la Roca. El castell de Nyer, segons el parer de l'abbé Capeille, dataria com a màxim de finals del segle XV, i la residència dels Banyuls a Perpinyà és, segons sembla, de començaments del segle XVII.⁷⁰ Referències, en fi, força tardanes i que no acaben de sintonitzar amb l'argumentació de Barallat ni amb una hipotètica continuïtat secular dels bàndols familiars. La rivalitat entre els senyors de Nyer i d'Arsèguel (o d'Arànsers, com preferia Barallat) sembla més aviat un fet relativament modern.

Però si la hipòtesi medievalista sobre l'origen dels bàndols no ha estat encara documentada com cal, la filiació de les denominacions de nyerros i cadells, que Barallat—a diferència de Parassols—no dubtava de fer derivar dels noms de Nyer i de Cadell, és sens dubte encertada. No hi ha senyals tampoc de la seva difusió abans de finals del segle XVI, però l'etimologia pirinenca de la nomenclatura dels bàndols de nyerros i cadells resta prou comprovada, tant per testimonis filo-

69. Una síntesi de les contradiccions de la tesi de Barallat a P(ere) C(ATALÀ), *Castell d'Arsèguel*, a *Els castells catalans*, Barcelona, 1967-1979, VI(II), pàgs. 1127-1133.

70. Vegeu CAPEILLE, *Histoire de la Maison*, op. cit., pàgs. 44-48; i GIRALT, *Histoire des communes*, op. cit., pàgs. 194-196.

lògics i genealògics com per algunes referències—no gaires tampoc—documentals.⁷¹ Un document de l'any 1614, localitzat per Soler i Terol, sembla abonar definitivament la hipòtesi pirinenca sobre l'origen de les parcialitats catalanes. Es tracta d'una consulta sobre la persona de Miquel Joan de Montrodon, veguer aleshores de la Cerdanya, el qual,

aceptó el offi(cio) de veguer sobre dicho para el qual no se hallava perçona a propósito que lo quisiese aceptar, no tan solamente por ser el dicho condado el original de las parcialidades y bandos de Nyer y Arcéguel que tiene dentro de sí, pero también por estar los ánimos de los habitantes en dicho condado tan encendidos y travarse tan de ordinario pendencias y rinyas y (h)averse sucedido tantos escándalos y la gente más aventayada verse tan metida en ello... Y a más desso paseavan públicamente por la dicha villa (*Puigcerdà*) y tierra muchos delinqüentes públicos, algunos de los quales eran salteadores de caminos y pregonados por regaliados y enemigos de la justicia, assí nyerros como cadeles...⁷²

El fet que el setge del castell d'Arsèguel l'any 1592 hagi estat contemporani dels primers senyals de difusió del nom de nyerros i cadells; o que Tomàs de Banyuls, senyor de Nyer, hagi estat un actiu senyor bandoler durant tota la dècada del 1580, amb setge i tot del seu castell també; o que bandolers i seguidors dels senyors de Nyer i d'Arsèguel hagin estat presents a les alteracions coetànies del comtat de Ribagorça; tot plegat, sembla confirmar el focus originari de les parcialitats catalanes. Tanmateix, la seva filiació tampoc no soluciona tots els interrogants. Si els Banyuls i els Cadell, senyors de Nyer

71. Sobre el monosíl·lab pirinenc de Nyer, Joan COROMINES, *Miscel·lània de toponímia bascoide a Catalunya* a «Estudis de toponímia catalana», 1965-70, I, pàgs. 175 i 178-181.

72. SOLER I TEROL, *Perot*, op. cit., pàg. 182, nota 1.

i Arsèguel, respectivament, han donat nom als bàndols catalans, «hom es preguntaria ja—com fa Vilar—com aquests minsos i llunyans personatges han pogut interessar tot el Principat i omplir-lo de llurs partidaris». ⁷³ Personatges de renom per terres dels comtats, la seva influència no fou mai la dels grans senyors catalans, com ara un duc de Cardona o el comte de Santa Coloma, el seguici clientelar dels quals podia abastar ben bé amples àrees del país i tenir, de retop, un ressò efectiu a l'interior de les institucions del Principat. Si les aliances de bàndol recolzaven en els lligams familiars, vassallàtics o clientelars, hom esperaria de trobar, llavors de les divergències entre nyerros i cadells, una rivalitat originària de més volada que no pas els casals pirinencs de Nyer i Arsèguel, la capacitat de convocatòria dels quals sembla, inicialment, haver estat força localitzada. Un cop d'ull al món de rivalitats i bandositats pirinenques de l'època potser ens farà més intel·ligible aquesta capacitat d'irradació.

73. VILAR, *Catalunya*, op. cit., II, pág. 351.

II

ELS BÀNDOLS PIRINENCS

Als vessants pirinencs, cap a finals del segle XVI, les bandositats senyorials arrossegaven una llarga tradició. Si fa no fa, com a tot arreu, però. La muntanya catalana, tot i el parer expressat per alguns autors, no sembla haver estat mai un focus exclusiu ni gaire excepcional de bandolerisme o lluites de bàndol.⁷⁴ Certament, l'aïllament d'algunes contrades ha pogut facilitar—aquí millor que no pas en altres àrees del Principat—la preservació dels vells codis de violència feudal i la perpetuació, de retop, de les rivalitats familiars i faccionals. El trànsit regular de les quadrilles per la frontera pot haver incrementat, alhora, els desordres. D'ençà de la segona meitat del segle XVI la inestabilitat fronterera augmenta arran de les guerres de religió, i les connivències entre bandolers i huguenots, efectives o simplement presumides, fan témer per un possible «contagi» o difusió del protestantisme. D'altres esdeveniments tampoc no són aliens, segurament, al panorama secular de bandolerisme. La conquesta de Navarra, a començaments del segle XVI, sembla haver estat el rerafons de múltiples bandositats posteriors. Les reiterades incursions dels bandolers del comtat de Foix per terres del vescomtat de Castellbò i la diòcesi d'Urgell en el decurs del segle XVI—i que ben sovint són interpretades com una derivació de les guerres de religió—devien de tenir el seu fonament en l'annexió, l'any 1512, del regne de Navarra per Ferran II.⁷⁵ I el mateix

74. Vegeu la discussió a TORRES, *Els bandolers*, op. cit., cap. I.

75. La hipòtesi ha estat suggerida per Núria SALES, «Bandoliers espagnols» i guerres de religió franceses, «L'Avenç», 82, 1985, pàg. 52..

podríem dir de les violentes qüestions suscitées, entre els anys 1537 i 1548, per la reincorporació d'aquest vescomtat de Castellbò, empenyorat d'ençà del 1528 a Lluís Oliver i Botteller, a la Corona: origen, al seu torn, de renovades bandositats.⁷⁶

Entre aquesta multiplicitat de conflictes hom voldria discernir-hi una clara línia divisòria, prefiguració, al seu torn, de les futures bandositats de nyerros i cadells en l'àmbit pirinenc. Diguem, tanmateix, que no sempre és factible, entre una munió de fets de distinta naturalesa, destriar i establir uns antagonismes regulars i permanents. Tot i que els noms implicats en les bandositats successives són sovint els mateixos, el rumb imprevisible de les discòrdies particulars i les aliances canviants en el curs del temps, fan difícil de confegir un quadre secular inalterable de bàndols i rivalitats. No pretenem, altrament, de dur a terme un recompte exhaustiu de les bandositats pirinenques cincentistes. Ens conformarem amb sintetitzar aquelles oposicions més significatives i susceptibles, alhora, de perfilar gradualment la fesomia de les lluites de finals del segle XVI entre nyerros i cadells. Advertim, finalment, que un millor coneixement sobre l'articulació local dels bàndols demanaria un estudi de caràcter monogràfic que no hem pas fet.

Nyerros i cadells, tot i que aleshores no se'n diguessin, tenen precedents prou reculats. Si els Alemany de Bellpuig i els Cruïlles de Mosset, coneguts fautors de bandolers a co-

76. Vegeu Josep M. MADURELL MARIMÓN, *Las treguas del vizcondado de Castellbó (1538-1544)*, «*Pirineos*», 95, 1970, pàgs. 91-127; i del mateix autor, *La firma de treves al vescomtat de Castellbó*, a «*Miscel·lània Pau Vila*», 1975, pàgs. 309-313. Fragmentàries, però significatives, informacions del conflicte a *Monumenta Historica Societatis Jesu. Sanctis Franciscus Borgia, Quartus Gandiae Dux et Societatis Jesu Praepositus Generalis Tertius*, II, Madrid, 1903.

mençaments del segle XVII, ja es feien la guerra una centúria abans,⁷⁷ el nom dels Cadell d'Arsèguel i altres nissagues de senyors bandolers pirinencs (els Vilanova, Senesterra, Pinós, Riembau) ja figuraven en unes instruccions reials de l'any 1539, tots plegats «inculpados de delictos» no especificats. Sabem que algunes d'aquestes bandositats particulars eren una derivació directa del conflicte del vescomtat de Castellbò, en el qual—remarquem-ho—un Joan Cadell, senyor d'Arsèguel, aliat amb els Llordat i en pugna amb els Tragó, Castellarnau i Guilla, hi tingué un protagonisme remarcable.⁷⁸ Discòrdies de Castellbò que són coetànies de les alteracions de Puigcerdà, llavors de la provisió del càrrec de veguer, i de l'empresonament—per raons que no hem sabut aclarir—dels cònsols de Perpinyà.⁷⁹

Noms igualment familiars són perceptibles entre les bandositats pirinenques de mitjan segle XVI, llavors de les reiterades hostilitats entre els Llupià, senyors de Castellnou, i els Vilanova, barons de Paracolls. Totes dues famílies

77. A començaments de la dècada del 1520 les hostilitats entre els Alemany i els Cruïlles, secundats pels seus parents i seguidors, foren reiterades, ACA. RC. 4215, f. 8v.-9v.; id., 4216, s/f (1-V-1521); s'aturaren, momentàniament, cap a finals del 1522, llavors de la invasió de la Cerdanya per les tropes de la «reyna de Navarra»; entre els «cavallers principals» que repel·liren l'escomesa hi havia «m^o Cruylles y m^o Alemany, ab molts bandolers contraris, encara que assí estigueren com si fossen amichs», *Dietari de la fidelíssima vila de Puigcerdà*, a cura de Salvador Galceran, Barcelona, 1977, pàg. 36. Rebrotaren violentament l'any següent, ACA. RC. 4269, s/f. (24-IX-1523).

78. Instruccions reials del 1539, Antonio BORRAS S.I., *Contribución a los orígenes del bandolerismo en Cataluña (La pragmática de Carlos V de 1539)*, «Estudios de Historia Moderna», III, 1953, pàg. 175; també, *Monumenta Histórica*, op. cit., II, pàg. 592.

79. *Ibid.*, II, pàgs. 25 i 591; *Dietari de la fidelíssima vila de Puigcerdà*, op. cit., pàg. 38.

guerrejaren ininterrompudament durant prop d'una dècada (1552-1559) i, malgrat que no coneixem els valedors respectius, tot sembla indicar que la bandositat infestava el comtat de Rosselló sencer. L'any 1559 la fortalesa de Castellnou, niu de bandolers, fou rendida després de dos dies de setge pel governador dels comtats, el qual empresonaria Perot Llupià, cap principal de la facció i inculpat d'un gran nombre de delictes, com ara la mort de Francesc Vilanova—un dels seus rivals—, diversos assalts i escalaments (la muralla del lloc de Calmella, el castell de Salses), repetits incendis de garbes i molins, anar aquadrillat «ab gascons y bascos y altra gent» i haver compostat «ha molta gent», passar cavalls a França i, finalment, un seguit d'homicidis—realment força nombrosos—entre persones de tota condició (capellans, «soldats», pagesos i mossos, homes del sometent, algun «micer», ferrer, sastre o moliner)—, víctimes que no sabem si són totes un producte del bàndol amb els Vilanova o si cal imputar-les a la violència indiscriminada del senyor bandoler. Però mentre les autoritats reials procuraven de capturar alguns caps o seguidors dels *vilanoves* per tal de defugir cap impressió de parcialitat, Perot Llupià aconseguia de fugir del castell de Salses, on havia estat empresonat pel governador dels comtats, i tot seguit «tomó quadrilla de 200 lacayos», igual com féu, per aquelles dates, Guillem de Josa, un altre conegut senyor bandoler que potser participà també en les bandositats entre Llupià i Vilanova (sembla més segura, en canvi, la participació dels Cruïlles de Mosset, que abonaren els Llupià). Fugitiu de Salses, i reclamat pel virrei del Principat, Perot Llupià i els seus bandolers cercaren refugi en el regne d'Aragó, on gaudirien de l'empara i complicitat del comte de Fuentes, el senyor de Gavín i els oficials del comtat de Ribagorça. Sembla probable, però, que Llupià i els seus obtingueren no gaire després una remissió de delictes a canvi d'uns anys de servei

en els exèrcits reials—un expedient habitual en la lluita contra el bandolerisme. Perot Llupià va morir l'any 1562 al setge de Montpeller, barrejat amb les tropes catòliques del mariscal de Joyeuse.⁸⁰

Contemporànies del bàndol entre Llupià i Vilanova foren les lluites entre els Guilla de la Seu d'Urgell i els Cadell d'Arseguel—una rivalitat que s'arrossegava probablement d'ençà de les disputes del vescomtat de Castellbò—, i que calgué deturar mitjançant successives treves temporals els anys 1559 i 1561.⁸¹ Simultànies foren també—si no es tracta, tot plegat, de diferents episodis d'un mateix bàndol— les hostilitats entre els Cadell, abonats presumiblement pels inevitables Cruïlles de Mosset, i els Riembau, una família de donzells de la Pobla de Lillet. Origen de les discòrdies sembla haver estat la provisió de la pabordia de Santa Maria de Lillet, una prebenda tradicionalment destinada als Riembau (que eren també batlles naturals de la Pobla), i que acabaria l'any 1569 en mans d'un Joan Cadell. De l'abast d'aquestes dissensions n'és una prova el rètol d'un document localitzat per Serra i Vilaró a l'arxiu de la pabordia de Lillet: *Paus y traves (sic) dels Riembau ab los Cadells de Arceguel y molts altres cavallers, per autoritat del Virrei, 20 agost de 1560*. Sobre la incidència

80. Llupià a les guerres de religió; SALES, *El senyor de Nyer*, op. cit., pàgs. 98-99; relació de delictes de Llupià, *ibid*, pàgs. 99-101; la seva estada a l'Aragó, BN. Ms. 784, f. 98v., 151v., 159v.-161, i *infra*, II.1.; bàndol amb els Vilanova, REGLÀ, *El bandolerisme*, op. cit., pàgs. 53-54 i 60; sobre Josa, BN. Ms. 784, f. 98v.; antecedents, Gregorio COLAS LATORRE i José A. SALAS AUSENS, *Aragón en el siglo XVI: Alteraciones sociales y conflictos políticos*, Saragossa, 1982, pàgs. 160-161; REGLÀ, *El bandolerisme*, op. cit., pàg. 54; i *infra*, II.1.

81. REGLÀ, *El bandolerismo*, op. cit., pàgs. 60 i 64; bandolers dels Guilla, Enric MOLINÉ, *Bandolerisme i administració de la justícia a Andorra, a la segona meitat del segle XVI*, «Quaderns d'Estudis Andorrans», 3, 1978, pàgs. 97-98.

d'aquesta mena de conflictes en la formació d'autèntiques nissagues de senyors bandolers en són un bon testimoni les vicissituds ulteriors de diversos membres de la família Riembau. Un tal Riembau de Berga (probablement Joan o Janot, que l'any 1561, tot just signades treves amb els Cadell, era absent del Principat) bandolejava, l'estiu del 1562, per terres de l'Aragó, aliat o barrejat amb la quadrilla aragonesa de Lorenzo Juan, que tenia el seu cau a Maella i altres llocs del cavaller Juan de Almazán, «de donde dizen q(ue) salen a hacer muchos daños, robos y otros delictos». El mateix Janot Riembau, perseguit infructuosament pel Principat durant els anys 1562-1563, participava una mica després en les bandositats de Berga entre els Sorribes i els Vilaformiu. Es tracta, probablement, del mateix Riembau que, passador de cavalls des de l'Aragó, acabaria assassinat, pel volts del 1565, en terres del regne de França—tot i que, posteriorment, un altre mossèn Janot Riembau (potser el mateix?), anomenat també el Pubill Riembau, bandolejava encara els anys 1566-1567 per la Cerdanya, voltants de Ripoll, el vescomtat de Bas i Tortosa. Un Perot Riembau, fill del paborde del mateix nom de la Pobla de Lillet, era ja un altre capitost d'anomenada l'any 1566. Sobre l'activitat d'en Perot (germà potser de Janot?) en tenim referències fins ben bé deu anys després. Si hom fa memòria, a més, que un Janot Riembau ja va significar-se, a la dècada del 1530, en les bandositats entre els Pinós i la vila de Berga, podem adonar-nos que el cas dels Cadell d'Arseguel, omnipresents a tantes bandositats pirinenques durant tot el segle XVI, no és pas excepcional.⁸²

82. Bandositat entre Cadell i Riembau, Joan SERRA I VILARÓ, *Baronies de Pinós i Mataplana*, Barcelona, 1930-50, III, pàgs. 183-184; REGLÀ, *El bandolerisme*, op. cit., pàg. 64; Francesc CARRERAS I CANDI i Siegfried BOSCH, *Desafiaments a Catalunya en el segle XVI*, «Butlletí de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona», XVI, 1933-36, pàgs. 59-62 (episodi local). Lluites

A desgrat de totes les contingències pròpies de la guerra de bàndols, hi ha rivalitats sens dubte persistents. Les hostilitats entre els Guilla i els Cadell perduraven encara a començaments de la dècada dels anys setanta: ara, segons sembla, per la jurisdicció d'alguns masos de Vilanova de Banat.⁸³ I rebrotaren altra vegada l'any 1581, a la Seu d'Urgell, quan Galceran Cadell àlias el Bastard Cadell, germà del senyor d'Ar-sèguel, arribà a la ciutat, acompanyat d'uns quants fadrins seus, per tal de visitar Josep Boquet, un seu parent. Foren endebades les temptatives dels canonges de la seu per tal de fer desistir Galceran de romandre a la ciutat. No gaire després, i mentre passejava pels carrers, Galceran fou nafrat d'un tret de pedrenyal i els seus bandolers pregueren tot seguit posicions: ocuparen successivament el portal dit de Cerdanya, el monestir de predicadors i la casa de la ciutat, «de hont se tiren contínuament amb los que estant a casa de mossèn Guilla». Hom temia, a més, que un cop amos dels portals de la ciutat, els bandolers no fessin entrar altres seguidors, «com se té per cert que ho faran les dues parcelitats perquè han avisat en moltes parts y se creu acodirà molta gent». El tiroteig va durar un dia sencer, i acabaria un cop pactada la sortida de la ciutat de tots els caps i seguidors de totes dues faccions

entre Sorribes i Vilaformiu, Jacinto VILARDAGA, *Efemérides Bergadanas*, pàgs. 156-157; Joan REGLÀ, *Felip II i Catalunya*, Barcelona, 1956, pàg. 125. Sobre Janot Rieimbau, *ibid.*, pàg. 135, 164-165; Xavier PEDRALS, *En Janot Rieimbau i el bandolerisme*, «L'Erol», 4, 1983, pàgs. 41-46; Rieimbau a l'Aragó, COLAS I SALAS, *Aragón en el siglo XVI*, op. cit., pàgs. 218, i ACA. RC. 4348, f. 196v. 197. Perot Rieimbau, Joan SEGURA, *Història d'Igualada*, Barcelona, 1907-08, I, pàg. 503; Jesús LALINDE, *La institució virreinal en Catalunya (1471-1716)*, Barcelona, 1964, pàg. 603; ACA. RC. 4771, f. 1. Brega entre la vila de Berga i els Pinós, VILARDAGA, *Efemérides*, op. cit., pàgs. 103-107; *Monumenta Historica*, op. cit., II, pàgs. 25-26 i 173-174.

83. ACA. AUD. 6288, f. 63 i ss.

—primer els guilles, i després els cadells, amb vint-i-quatre hores de diferència entre uns i altres. Les treves entre els principals implicats no s'assoliren fins prop d'un mes després de la brega, però tampoc aleshores els capitulars d'Urgell no respiraren tranquils. Els seus temors—expressats en una lletra adreçada al virrei—abonen la hipòtesi que l'antagonisme entre Cadell i Guilla no era un conflicte localitzat d'arrels familiars, sinó una nodrida bandositat que interessava tota la ciutat gairebé. El perill de noves topades subsistia, «per estar esta ciutat tan dividida, y haver-se fetes grans diligencias per la una parcelitat y per l'altra y fer-se aplec de molte gent». Al seu torn, el virrei avisava el governador de Castellbò per tal que «no·s mogan ninguns de vostres súbdits en favor de una part i altra», i escrivia al bisbe d'Urgell en prevenció de nous altercats entre Guilles i Cadells: «enpleareu—li deia en una altra carta—de vostres parents, amichs y diners de aqueixa (e)sglésia pera que hi haje quietut». Preparatius de guerra se'n feren, efectivament, aquell mateix estiu. Mentre els Guilla tornaven a casa seva, Galceran Cadell «aparella(va) gent, per ventura per entrar en la matexa Seu d'Urgell». A primers de setembre, la situació era encara més delicada: «restam avisats—diu una lletra del virrei—del discurs que la gent de la una i de l'altra parcialitat de aqueixa terra han fet fins assí, uns en entrar y exir dins aqueixa ciutat (*Urgell*) y los altres en arribar en los cantorns de aquella». Cap a finals d'any hom prodiga encara les missives envers «la universitat (*de la Seu d'Urgell*) y particulars que·sté ben entès són de la afectio y voluntat de Galseran Cadell», com ara els Boquet, barons de Calvinyà, i els Aguilar d'Organyà.

Ben aviat, però, Galceran Cadell concita totes les ires del virrei, el qual s'adreça altre cop al bisbe d'Urgell per manarli «que·ns (e)scrigau y advertiau quina forma se pot tenir pera trauer de a(h)y aqueix home tant pernicios y tots los de sa

quadrilla». Cadell restava inculpat de diversos robatoris de bestiar (uns cops pels voltants de la Seu d'Urgell, d'altres en terres del regne de França), de maltractar capellans, bandoejar per la plana de Cerdanya i «en les terres del capítol de Urgell», i de mantenir tractes amb els huguenots del comtat de Foix, les incursions dels quals encapçalaria, segons sembla, més d'una vegada. Excomunicat pel bisbe d'Urgell, i perseguit pels oficials reials, entre els valedors de Cadell sembla haver-hi l'alcaid dels castells de Puigcerdà, Querol i Torre Cerdana—un Descatllar. Cadell, que bandoejava indistintament per terres de França o del Principat tenia, doncs, a la vall de Querol, un passadís fronterer expedit. Cap a finals de l'any 1581 hauria propiciat l'entrada d'«un colp de francesos... ab aparells que senyalaven intent de danyar», els quals arribaren fins a les portes de Puigcerdà però, en ser rebutjats pel sometent local, davallaren vers la Seu d'Urgell. No reeixiren tampoc a entrar-hi, però en la brega subsegüent no s'endugueren pas la pitjor part, «que ni lo veguer ni la gent de aqueixa ciutat y terra... són (e)stats part pera rompre la quadrilla de Galseran Cadell ans per la resistentia que aquells los han feta són (e)stats forçats (a) retirar-se fins les muralles de aqueixa ciutat». Si hom no podia desbaratar la quadrilla per la força, calia trobar un expedient adient. Els tractes de cara a obtenir el bandeig i remissió de Cadell fructificaren finalment a començaments de l'any següent. Ell i els seus bandoelers embarcaren cap a Llobardia per tal d'incorporar-se al *tercio* de Fernando de Toledo.⁸⁴

84. ACA. RC. 4747, f. 237-237v. i 256. Els Guilla també foren bandoejats cap a Itàlia una mica després, ACA. CA. 254, núm. 103. Fem notar, però, que Galceran Cadell tornava a bandoejar pel Principat l'any 1585, Pere PUJOL TUBAU, *Sant Josep de Calasanç, Oficial del Capítol d'Urgell (1587-1589)*, Barcelona, 1921, pàg. 69, carta núm. XXV. L'apèndix documental d'aquest treball fa possible de resseguir les principals vicissituds

¿Què feia mentrestant, podem demanar-nos, Joan Cadell, senyor d'Arsèguel, germà de Galceran i futur capitost de la parcialitat dels cadells? La resposta és tal vegada un mica paradoxal, però tanmateix simptomàtica: perseguir bandolers, en nom del rei, per la vegueria de Vilafranca de Conflent—càrrec, el de veguer, que exercia d'ençà de l'estiu del 1580.⁸⁵ Si les terres de Cerdanya romanien trasbalsades pel bàndol entre els Guilla i Galceran Cadell, el comtat de Rosselló tampoc no restava, aquells mateixos anys, gaire més assossegat. Els Llupià de Castellnou i Tomàs Banyuls, el senyor de Nyer, semblen haver estat l'epicentre de les violències. Joan Llupià, fill d'un germà del Perot Llupià abatut a Montpeller, restava inculpat d'haver fet resistència, l'any 1576, al veguer de Rosselló, i haver mort, ell i els seus bandolers, alguns homes del sometent. A finals del 1580 se li féu procés de regalia, però Llupià i els seus continuaven bandolejant encara per la plana del Rosselló: una guerra privada que sembla polaritzada entre els Llupià i el senyor de Nyer.⁸⁶

Cap a finals de l'any 1579 el castell i lloc de Nyer foren objecte de segrestament reial per tal com, segons el virrei, eren de feia temps «receptacula ordinaria facinerosum hominum, homicidarum, latronorum et aliorum delinquentium». Simultàniament, es feia segrestament també del monestir de Sant

de la brega entre guilles i cadells a la Seu d'Urgell, vegeu pàgs. 50-52, cartes núms. II i III. La narració dels fets ha estat complementada amb ACA. RC. 47-46, ff. 232v. i 237; id., 4747, ff. I-IV., 130v.-133v., 146v.-147, 156v.-157 i 213v.-214; id., 4748, ff. 35-36v., 55-56, 86v., 93v. i 103v.; id., 4749, f. 34v. Sobre l'entrada de francesos a finals del 1581, PUJOL TUBAU, *Sant Josep*, op. cit., pàgs. 55-56, carta núm. VIII; *Dietari de la fidelíssima vila de Puigcerdà*, op. cit., pàg. 53; REGLÀ, *El bandolerisme*, op. cit., pàg. 89; ACA. CA. 342 (1591); ACA. RC. 4748, s/ff. (10-XII-1581).

85. ACA. RC. 4746, f. 141.

86. ACA. RC. 4746, f. 126-127v.

Miquel de Cuixà, que era un altre cau de bandolers nyerros; i la Reial Audiència promulgava, el mes de setembre, una sentència de confiscació de béns contra Banyuls, inculpat de matar, ell i altres seguidors seus (Jaume Lluna, Pere Antoni Guilla), un fargaire del lloc de «Setdinyà», «no precchint de sexime(n)ts alguns», i uns quants homes del sometent del veguer de Vilafranca de Conflent en una brega posterior pels voltants d'Oleta. El virrei va declarar sometent general contra Banyuls i la seva quadrilla i encomanà la seva persecució als oficials dels comtats i alguns cavallers com ara el baró de Jóc i Guerau de Cruïlles, senyor de Mosset.⁸⁷ Però l'activitat de Banyuls no va pas amainar. A últims d'any entrava, amb uns seixanta bandolers, al castell de Puigcerdà, «no-s sap per quina via ho concert», i deslliurava quatre seguidors seus que havien estat empresonats no feia massa pel veguer de Puigcerdà, que aleshores era absent de la ciutat. No coneixem prou bé el rerafons del bàndol entre Banyuls i Llupià, però assolí sens dubte una gran virulència (i de res no hi valgué que Banyuls mateix fos fill d'una Llupià). A primers de gener del 1580 el governador dels comtats, un cònsol de Perpinyà, el sometent i alguns cavallers hagueren d'anar al Conflent «per remediar lo gran bàndol era entre lo senyor de Nyer que tenia asetit a don Garau y a don Johan de L(l)upià ddins de Ca(t)llar ab dos sents homens per ayudar-los». Hi hagué una furiosa batalla a l'alçada del pont de Prada, «que si no fóra que la nit los desberetà ha huns y altres ho (h)ag(u)eren fet malveure, que foren mortes sent personas». Uns dies després, i mentre l'Audiència prenia les primeres provisions per fer

⁸⁷ Sometent: ACA. RC. 4746, f. 44v.-45v.; segrestament de Nyer, REGLÀ, *El bandolerisme*, op. cit., pàgs. 84-87; de Cuixà, ACA. RC. 4746, ff. 33-34; delictes de Banyuls, SALES, *El senyor de Nyer*, op. cit., pàgs. 13-16; ACA. RC. 4862, f. 47; i ACA. AND. 6376, f. 138v.-139.

efectiva la confiscació dels béns de Banyuls (un total de 60 soldats i un nombre no especificat d'homes del sometent foren enviats a Nyer per fer l'inventari de béns), Banyuls i els seus bandolers assaltaven de nit els murs i portals de Vilafranca de Conflent, on saquejaren un gran nombre de cases, entre les quals hi havia la del veguer i mataren alguns homes de la vila.⁸⁸

Posteriorment, Banyuls i els seus feren incursions pels llocs d'Illa, Tuïr, Millars i Corbera, on robaren moltes cases i forçaren—diu el memorial de càrrecs—dones casades; fets que no sabem si són potser una perllongació del bàndol amb els Llupià. Sobre l'anomenada creixent del senyor de Nyer com a cap de bandolers n'és un bon testimoni una crida del mes de setembre del 1580. Hom oferia per la seva captura una recompensa de 500 lliures (300 només, si era lliurat mort), mal que fos el seu capturador un membre de la seva mateixa quadrilla. Era costum, a més, acompanyar aquests premis en metàl·lic amb la remissió d'un o dos delinqüents, la designació dels quals pertocava al capturador. De la importància de

88. ACA. RC. 4862, f. 54; diligències sobre la confiscació de béns, ACA. RC. 4746, f. 59v.-60v. A 11 d'agost de 1579, Banyuls féu donació de tots els seus béns a la seva mare, però, SALES, *El senyor de Nyer*, op. cit., pàg. 18 (nota). Sobre la batalla del pont de Prada, *ibid.*, p. 18 (nota); B. ALART, *Noticies historiques sur les communes du Roussillon*, Perpinyà, 1878, I, pàg. 46; GIRALT, *Notice historique des communes*, op. cit., pàg. 200; CAPEILLE, *Histoire de la Maison*, op. cit., pàg. 104; el mateix autor afirma en un altre treball, *Dictionnaire de Biographies Roussillonnaises*, Perpinyà, 1914, que d'ençà dels fets del pont de Prada Banyuls hauria «juré une haine implacable au baron de Molitg», però la reiterada aliança entre els Vilanova, senyors de Molig, i els Banyuls en moltes bandositats de l'època sembla desmentir-ho. Hipòtesis sobre l'origen de la rivalitat entre Banyuls i Llupià, SALES, *El senyor de Nyer*, op. cit., pàg. 61. L'assalt del senyor de Nyer al castell de Puigcerdà, *Dietari de la fidelíssima vila de Puigcerdà*, op. cit., pàgs. 51-52.

Banyuls—com del seu lloctinent Jaume Lluna, o de Joan Llupià, el seu contrari—en dona idea el fet que en tots tres casos hom oferia el perdó d'un total de dotze individus.⁸⁹ La persecució de Banyuls, però, va endurir-se a començaments de l'any 1581. De finals de gener data una topada entre els seus bandolers i els homes del veguer de Conflent, Joan Cadell, que era secundat per Guerau de Cruilles, un altre dels esforçats perseguïdors del senyor de Nyer. Tot seguit, foren mobilitzats un gran nombre de sometents locals (ultra els dels comtats, foren convocats els de Girona, Besalú, Ripoll, Camprodon i Vic) per tal de posar setge als castells de Nyer i la Bastida d'Oleta, on els seguidors de Banyuls, amb l'ajut de «gran número de huganaus francesos», miraven de fer-se forts. La persecució prengué aleshores un caire autènticament militar: «have(m) manat—escriu el virrei—a Joan Frances(c) de Pagès y a don Frances(c) de Marimon, capitans extraordinaris, que cada hu alçe quatrecentos hòmens q(ue) seran pagats per la guerra», i que reforçarien els efectius dels sometents locals. Hom no descuida tampoc la intendència—blats i virtualles que cal que facin camí cap al lloc del setge. Amoïnat pel goteig continuat de «francesos luterans» que passaven la frontera per tal de socórrer els bandolers de Banyuls, el virrei, que farà acte de presència en el setge, esperava «q(ue) en n(ost)ra companyia pujarà un dels pares Inquisidors». Per engrescar i fer perseverar als cavallers i oficials que participarien en el setge—el governador Enric de Cardona, el veguer de Conflent Joan Cadell, Guerau de Cruilles, el baró de Jóc, Onofre d'Oms i tots aquells que s'hi afegirien a última hora—hom preveia una recompensa adient: «se'ls p(ro)curaran—assegura el virrei—mercès condignes a sos s(er)veys». Pel que fa al jutge de l'Audiència Damià Osset, encarregat de totes

89. ACA. RC. 4861, f. 58.

les diligències del cas, hom li ofereix també garanties: «en lo tocant a vostra persona y de vostro gendre, Nós retindrem—li escriu el virrei—particular memòria». No sabem ben bé el total d'efectius que foren mobilitzats en el decurs del setge, però si és exacte que Banyuls arreplegaria en aquesta ocasió prop de set-cents seguidors, hom comprèn aleshores les instruccions de Felip II, que seguia de prop les incidències del setge: «Que la artilleria se puge on serà menester».

El setge s'allargaria fins el mes de març. Els bandolers, tot i oferir una forta resistència, foren finalment foragitats de la Bastida i lloc d'Oleta i, malgrat aguantar alguns dies més en el castell de Nyer, acabaren per fugir cap a terres franceses. El lloc d'Oleta fou assolat per la gent del virrei, i Tomàs Banyuls (que no sembla haver estat mai entre els assetjats, però afavoria els seus seguidors des dels voltants) hagué de fugir també cap a França (¿en terres potser del *mos-sur* de Vivier, a les Fenolledes?). Retirada momentània, però, si és veritat que, un mes després, tornava a bandolejar per la plana de Cerdanya, on no li mancaven tampoc seguidors. Fóra equivocat, efectivament, imaginar que nyerros i cadells hagin estat algun cop la cristal·lització d'un antagonisme de caràcter geogràfic—cadells a la Cerdanya, nyerros al Rosselló—, tal com sembla insinuar algun autor. Pel contrari, les complicitats i els partidaris no coneixen cap frontera natural:

tenim avís—escriu el virrei al veguer de Puigcerdà l'abril del 1581—que los síndichs de la terra de Cerdanya són parcials a dit Thomàs de Banyuls, y que en lo primer del mes de maig han de elegir de altres, y que aquests nomenaran de la matexa parcialitat; procurareu que los dos dits síndichs nomenen p(er)sones quals convé al servey de sa Magt., altrament no comportareu que nomene(n)

p(er)sones de la voluntat de dit Banyuls ans... en n(ost)re nom ho prohibireu y vedareu.⁹⁰

Durant l'estiu del 1581 se succeïren les crides i ordres de captura contra les quadrilles i factors de Tomàs Banyuls i Joan Llupià—que bandolejava per la plana del Rosselló i cercava refugi, ocasionalment, en territori francès.⁹¹ D'ençà del mes de setembre, però, els tractes per bandejar un i altre capitost del Principat, es poden dir encetats. Banyuls i dos dels seus lloctinents—Jaume Lluna i Ascasi Còdol, aquest, senyor d'Ur—hauran de servir a Nàpols; quinze dels seus bandolers «desterrados a isla», havien de fer-ho a Sardènia; i uns altres quaranta, en alguna banda d'Itàlia, «donde ellos escogiesen»; un nombre no especificat dels seus seguidors foren, en canvi, «absolts y remesos», sense obligació de prendre bandeig. Prèviament, Jeroni Sorribes, receptor del Sant Ofici, havia anat al Conflent per tal de «componer las diferencias q(ue) Thomàs de Bañuls tenía con otros cavalleros que tenían aquella tierra muy inquieta»—sense que sapiguem si això vol dir que es feren les paus entre Banyuls i Llupià. El mes de novembre

90. ACA. RC. 4746, f. 207-207v.; la falsa oposició entre Rosselló i Cerdanya ha estat subratllada per BARALLAT, *Nyerros y Cadells*, op. cit., pàg. 258; sobre les bandositats intestines de la Cerdanya, ACA. RC. 4747, f. 112: «en la vila de Puigcerdà y terra de Cerdanya (h) ha moltes parcilitats entre la gent de la matexa vila y terra». Persecució de Banyuls i topades amb Cadell, ACA. RC. 4746, ff. 161v.-168, 178v.-182 i 193v.-194v. Sobre el setge de Nyer, *Dietari de la fidelíssima vila de Puigcerdà*, op. cit., pàg. 53; REGLÀ, *El bandolerisme*, op. cit., pàg. 87; exemples del ressò local dels fets, AMV, *Cartes de*, 4 (13-II-1581); id., *Cartes a*, 3 (6-III-1581); id., *Acords*, 8 (10-III-1581); CHIA, *Bandos y bandoleros*, op. cit., III, pàg. 524. La crema d'Oleta seria objecte de greuge de cort. Sobre la tradicional amistat entre els senyors de Vivier i els Banyuls, Juan CORTADA, *Proceso instruido*, op. cit., pàgs. 80-83.

91. ACA. RC. 4746, ff. 203v., 273v., 277; id., 4747, f. 131.

arribà de Roma un breu papal «per absol(d)re a Thomàs de Banyuls y a don Joan de Llupià com a caps y principals de les bandositats», i que havien estat excomunicats pel bisbe d'Elna. Aquell mateix mes Banyuls embarcaria cap a Itàlia. Ben entès, els bandolers no sempre respectaven les clàusules de bandeig. A començaments del 1582 calgué declarar some- tent contra Jaume Luna, Ascasi Còdol i altres seguidors de Banyuls que, tot i haver embarcat amb el seu capitost, «fent demostració de voler emprar-se en servey de sa Magt. ... són exits en terra y tornats en lo lloch de Ur». Dificultats d'úl- tima hora degueren retardar el perdó i bandejament de Llu- pià i els seus bandolers, que no embarcaren cap a Itàlia fins a finals de febrer d'aquell any, després d'un estira i arronsa de prop de sis mesos de durada. Bandositats semblants, però, no s'apaivagaven fàcilment. Quan el virrei volgué fer signar la Unió contra el bandolerisme a la vegueria de Puigcerdà, l'abril del 1582, calgué pactar encara noves remissions; que «si Nós perdonàvem alguns q(ue) estaven impetits del deli- cte de ser (e)stats fautors de Thomàs de Banyuls, que (a)leshor- es ab més certitut se firmaria la Unió per tots els llocs de a la terra de Cerdaña». Foren expedides, llavors, un total de 35 remissions.⁹²

Uns anys després el nou virrei del Principat reconeixia que Joan Cadell «féu gran servey a sa Magt. en aquella vegueria y ba(t)llia de Vilafranca de Conflent», llavors de la persecu- ció de Banyuls i altres capitostos bandolers. Es possible, tan- mateix, que Cadell, tot i les reiterades ofertes de les autori- tats llavors del setge de Nyer, no n'hagués tret un gran profit.

92. Remissions: ACA. RC. 4747, f. 182v.; id., 4748, f. 104 i 224; ACA. CA. 261, núm. 9; id., 266, núm. 24; REGLÀ, *El bandolerisme*, op. cit., pàgs. 87-89; *Dietari, de la fidelíssima vila de Puigcerdà*, op. cit., pàg. 53. Sobre les vinculacions entre els Còdol i els Banyuls, CAPELLE, *Dictionnaire*, op. cit.

L'any 1580 li havien estat assignades un total de 100 lliures a compte de les despeses de la persecució de bandolers, però sis anys després encara no n'havia cobrat sinó 25, per bé que el virrei semblava ben predisposat a satisfer el deute.⁹³ Ha estat suggerit, de vegades, que els cadells mantingueren sempre una actitud més favorable envers la monarquia que no pas els nyerros, i els fets de Nyer i Oleta, el 1581, semblen abonar aquesta hipòtesi. Però quan l'any 1587 el castell i baronia d'Arsèguel foren objecte de segrestament reial per tal com eren catau de bandolers; quan un any després Cadell i els seus seguidors són assetjats a Arsèguel, i entre les forces mobilitzades pel virrei hi figura el mateix Tomàs de Banyuls amb bon nombre de seguidors propis; i quan el 1592, llavors d'un segon setge del castell d'Arsèguel—enmig d'un aparat que recorda prou bé el setge de Nyer i Oleta del 1591—, Cadell i els seus han de cercar refugi en terres del comtat de Foix, llavors es pot ben dir que les tornes havien canviat força en el decurs d'uns pocs anys: ja no era Cadell qui perseguia Banyuls, sinó més aviat a l'inrevés. I no es pot dir tampoc que els cadells—aleshores ja se'n diuen—hagin estat menys contumaços en la seva rebel·lia que no pas els seguidors de Banyuls l'any 1581. En donarem detalls en un apartat posterior d'aquest capítol. Abans, però, caldrà resseguir l'evolució de nyerros i cadells durant la dècada del 1580—un període que sembla decisiu en la cristallització i difusió del vocabulari de les bandositats catalanes. Båndols catalans, però que, simultàniament, van tenir un marcat protagonisme en el conflicte aragonès del comtat de Ribagorça, les repercussions del qual per terres del Principat han estat potser crucials en l'anomenada tant de *nyerros* com de *cadells*, i en la fixació posterior d'aquestes denominacions arreu del país.

93. ACA. RC. 4757, f. 68-68v.

I. LES REVOLTES DE LA RIBAGORÇA

Situat en una cruïlla de fronteres, el comtat de Ribagorça era la jurisdicció senyorial més extensa del regne d'Aragó. De la ratlla de França—a l'alçada del terme de Luchon—i la vall de Benasc, la perifèria del comtat davallava per la riba del Noguera Ribagorçana, ran de la frontera catalana, fins per terres de la Llitera i Montsó; vorejava el Cinca, evitava la ciutat de Barbastre, i remuntava finalment vers els contraforts del Sobrarbe i la vall de Gistau. La demarcació del comtat comprenia al voltant d'uns tres-cents cinquanta llocs, de desigual importància, i prop de quatre mil vassalls. Entre les localitats de més anomenada hi havia Benavarri, que n'era la capital; Graus, la vila de més empenta econòmica i població; Estadella, capital al seu torn de la baronia de Castre; Fonz, Açañui i Benasc, cap de la vall ramadera del mateix nom. El feix de jurisdiccions a l'interior del comtat era tanmateix prou complicat. Un gran nombre de llocs pertanyien al comte, però el senyoriu eclesiàstic (abadiats de Sant Victorià i de la O, el bisbat de Lleida i —d'ençà del 1571—el de Barbastre, els priorats de Roda, Obarre i altres) era també força considerable i arreplegava algunes poblacions principals (com ara Graus mateix), tot i que la jurisdicció criminal d'aquests i d'altres petits senyorius temporals era detinguda pel comte de Ribagorça. Altres llocs eren terra de barons, on el comte no tenia cap mena de jurisdicció.

D'ençà de finals del segle xv el comtat romania infeudat als Aragó-Gurreea, ducs de Villahermosa. El país es governava per un consell general, format pels procuradors dels llocs del comtat, i aplegat anualment, cap a finals de gener, a Benavarri—assemblea equiparada per algun cronista aragonès amb les corts de Castella. Allà eren elegits dos síndics o diputats, els quals L. L. Argensola no dubtarà de comparar, per

les seves atribucions, als magistrats del regne d'Aragó. Els ribagorçans no eren simples vassalls, sinó feudataris del comte, i Argensola mateix afirma que gaudien de grans privilegis, força eficaços a l'hora de deturar cap abús senyorial, i fins al punt que «con ser este estado de tanta calidad, era de poquísima utilidad». ⁹⁴

La revolta antisenyorial de la dècada del 1580, remarcable per les seves proporcions i virulència, culminava, de fet, una llarga etapa de tensions anteriors. A mitjan segle XVI els síndics ribagorçans ja endegaren plet contra el duc de Villahermosa per tal de passar o retornar la jurisdicció del comtat a la corona. Hom al·legava—tal com feren també els revoltats de les baronies aragoneses d'Ariza i de Montclús—que la infeudació original del monarca no havia estat de caràcter perpetu o definitiu i que l'actual senyoria dels Villahermosa havia ja prescrit. Tot i que els ribagorçans obtingueren inicialment una sentència reial favorable (1554), els tribunals del Justícia d'Aragó, a instàncies del comte, revocaren i posteriorment rectificaren l'esmentada resolució en favor dels Villahermosa (1567). Tot i el caient jurídic de la disputa, no es pot dir que en aquests anys de litigi les violències en fossin absents. Senyors bandolers del Principat, com ara Guillem

94. Lupercio Leonardo de ARGENSOLA, *Información de los sucesos del reino de Aragón en los años de 1590 y 1591* (Saragossa, 1604), Madrid, 1808, pàg. 36. Característiques del comtat, Vincencio BLASCO DE LANUZA, *Historias eclesiásticas y seculares de Aragón*, Saragossa, 1622, II, pàgs. 54-55; Joaquín M. de MONER y de SISCAR, *Biblioteca de Escritores Ribagorzanos*, Saragossa, 1884, pàgs. 49-128. Sobre els senyors de Ribagorça, Armand de FLUVIÀ I ESCORÇA, *Los Condes y el Condado de Ribagorza*, «Hidalguía», XXIII, 1976, pàgs. 687-692; *Gran Enciclopèdia Catalana*, (A. de Fluvià), II, pàgs. 347; José Ma. POU MARTÍ, *Los últimos condes de Ribagorza*, «Analecta Sacra Tarraconensia», XI, 1935, pàgs. 354-370. Sobre toponímia ribagorçana, Joan COROMINES, *Els noms dels municipis de la Catalunya aragonesa*, a «Estudis de toponímia», op. cit., II, pàgs. 43-141.

de Josa o Perot Llupià feren costat al duc de Villahermosa, i amoïnaren reiteradament tota la Ribagorça, «atemorizando a los vassallos para que no insistan en la reducion del dicho condado ni en la prosecución del pleito». Llupià i Josa duïen, cadascun, quadrilla de dos-cents homes i eren afavorits—en una època en què eren perseguits per les autoritats del Principat—pel procurador del comtat de Ribagorça (Lluís Sapor-tella?), «gra(n)de amigo del Perot (Llupià)». L'any 1561 el governador d'Aragó suggeria a Felip II «ma(n)dar (e)screvir al procurador... mude de horden en el bivir, porq(ue) toda la tierra se quexa q(ue) no (h)ay baldolero (sic), ladrón ni mator así aragonés como catalán q(ue) no le lleve en su compañía». ⁹⁵

La revolta de Ribagorça esclatà probablement a començaments del 1579 (o potser un any abans, segons els càlculs d'algun altre cronista), llavors que centenars de ribagorçans (cinc-cents o set-cents) pujaren a Benavarri, on havia de fer-se consell general, i foragitaren per la força el comte Martí i la seva comitiva. No gaire després, una segona temptativa de celebrar consell, ara amb els fills del comte, acabaria també de mala manera. Tot i que els Villahermosa van recórrer tot seguit davant de l'Audiència i el Justícia d'Aragó, els sublevats, que també feren recular els oficials reials, no foren pas

95. BN. Ms. 784, ff. 321v.-322. Relacions amb el procurador de Ribagorça, *ibid.*, ff. 98v. i 151v.-161. Llupià, igual com Josa, era afavorit també pel comte de Fuentes. Les indagacions, l'any 1559, sobre alguns excessos dels bandolers de Llupià eren, segons el governador d'Aragó, força dificultoses, «por q(ue) como el poder de los señores sobre sus vasallos es en Aragón(n) tan largo, y estos (*els bandolers*) se (h)an recojido en los lugares co(n) voluntad del co(n)de (de Fuentes) no (h)ay hombre... q(ue) hose dezir cosa ni(n)guna», *ibid.*, ff. 159v.-161. Sobre Josa, COLAS I SALAS, *Aragón en el siglo XVI*, op. cit., pàgs. 160-161; REGLÀ, *El bandolerisme*, op. cit., pàg. 54. Una síntesi de les revoltes d'Ariza i de Montclús, COLAS I SALAS, *Aragón en el siglo XVI*, op. cit., pàgs. 93-126.

doblegats. El traspàs del comte Martí, l'abril del 1581, oferí l'avinentesa d'una nova temptativa, en reclamar el seu fill Ferran la investidura del comtat, però el monarca va diferir cap iniciativa fins a les corts del 1585. L'actitud de la corona davant els esdeveniments de Ribagorça no ha estat encara satisfactòriament explicada, per bé que habitualment sol atribuir-se a la influència i intrigues del comte de Chinchón, tresorer general del Consell d'Aragó, i enemic declarat dels Villahermosa d'ençà de l'assassinat, el 1571, d'una seva cunyada casada amb Joan d'Aragó, primogènit del comte Martí.⁹⁶ No hi ha dubte, si més no, que l'actitud dilatòria o parsimoniosa de la corona esperonà els revoltats i els ajudà a reeixir.

Ensenyorits del comtat, els revoltats nomenaren com a síndics Joan Gil de Macián i Joan d'Àger. El primer era veí de Benavarri mateix, casat amb una filla del senyor de Suelves i, segons Blasco de Lanuza, «hombre principal y rico, muy estimado de todos los del Condado, y de todos los pueblos vezinos de aquella tierra». Joan d'Àger, «labrador, vecino y natural de Calasanz, de los principales de aquel pueblo», i veritable cabdill de la revolta, suscitaria entre els cronistes dels fets un judici menys benèvol. Blasco de Lanuza lloarà la seva brega contra el desordre tradicional del comtat—terra també de bandolers— fins al punt—escriu—que «no hubo ladrones, ni vandoleros o lacayos en aquel distrito mientras gobernó», però condemnarà tot seguit els seus excessos envers els partidaris del duc de Villahermosa, assenyaladament «co(n)tra los de Benavarre, q(ue) fuero(n) de la parcialidad y devoción del Duque». Excessos semblants li reportaren, se-

96. Sobre l'afer, Àngel CANELLAS LÓPEZ, *Estudios ribagorzanos: Notas para la vida dramática de don Juan de Aragón y Gurvea, conde de Ribagorza, ejecutado en 1573*, «Cuadernos de Historia Jerónimo Zurita», 6-7, 1958, pàgs. 75-92.

gons el cronista Perriez, fortes complicacions, perquè «si bien con ladrones no se ahorró, tocó en la casa de Torquemada de donde adquirió poderosos enemigos por sus deudos los Bardajís y Mures». Per la seva banda, L. L. Argensola no s'estarà de remarcar el caràcter arbitrari del regiment d'Àger, «hombre tan determinado, que en diez años que duró el tener la tierra alboratada, prendía y mataba a los que juzgaba que lo merecían, sin hacer otro ni más proceso que decir que su ánimo estaba satisfecho».⁹⁷

Tanmateix, ben poca cosa se'n sap de la presumpta «tirania» d'Àger i els seus companys, així com sobre l'evolució del conflicte en aquests primers temps de la revolta. Ara com ara, les úniques referències disponibles provenen, bàsicament, d'un memorial de la Suprema, adreçat als inquisidors de Saragossa a començaments de l'any 1582—un paper de caire catastrofista, però que forneix unes quantes precisions de gran interès. Segons aquesta relació, doncs, el desgavell depassava de bon tros els límits estrictes del comtat de Ribagorça, «que la tierra no es tan poca, que no comprehenda esta pestilencia de vivir a su alvedrío desde Jacca hasta Urgel, de suerte que se comprehende Sobrarve, y Ribagorça, que está todo de una manera». Així, mentre a la baronia veïna de Montclús encara perduraven les alteracions, a la baronia de Castre «se levantó la tierra a mano armada» i un total de quatre-cents ho-

97. L. L. ARGENSOLA, *Información*, op. cit., pàgs. 38-39; Felipe Luis PERRIEZ, *Sucesos y noticias del Condado de Ribagorza*, a MONER, *Biblioteca*, op. cit., pàg. 161; BLASCO DE LANUZA, *Historias ecclesiásticas*, op. cit., II, pàg. 57; Gonzalo de CÉSPEDES Y MENESES, *Historia apologética en los sucesos del reyno de Aragón y su ciudad de Zaragoza, años de 1591 y 1592*, Saragossa, 1622 (ed. facsímil, Sevilla, 1978), pàg. 59, que segueix l'opinió de Blasco de Lanuza. Dades sobre Àger, BN. Ms. 1761, f. 292; interpretació heroica de la figura d'Àger, *Gran Enciclopèdia Catalana* (Max Cahner), XII, pàgs. 566-567.

mes arribaren fins al castell d'Estadella per tal de deslliurar-hi dos presoners. A la vall d'Aran havien mort, no feia massa, un inquisidor—fet que potser no tenia res a veure amb el conflicte ribagorçà, però els inquisidors asseguraven que els revoltats tenien aliats entre els aranesos, així com per terres catalanes: «tienen liga los síndicos, con las montañas de Urgel y Cataluña». Amoïnava els inquisidors, en fi, les freqüents infiltracions de gascons, tant per la frontera aragonesa com catalana —hom citava, a tall d'exemple, una de les entrades de Galceran Cadell, germà del senyor d'Arsèguel, que «con muchos gascones asediaron al obispo de Urgel, el qual tuvo necesidad de prevenir amigos». Mentrestant, els síndics del comtat havien aixecat un escamot de lacais, comandats per uns tals Ramir i Riquer, i no dubtaven de fer justícia a Benavarri mateix; «dando garrotes y açotando».⁹⁸

La composició social dels bàndols ribagorçans resta encara prou confusa, sobretot pel fet que els vasalls del comte de Ribagorça romangueren força dividits durant tot el conflicte. A grans trets, prevalgué una divisòria geogràfica ben perceptible entre la meitat septentrional del comtat, arreglurada majoritàriament amb els Villahermosa, i les localitats més meridionals, focus o epicentre de la revolta. Benavarri, tot i estar dominada pels revoltats, conservà tothora força partidaris del duc, i acabaria essent un reducte de la resistència d'última hora del bàndol ducal. La vall ramadera de Benasc

98. El memorial ja fou publicat, per bé que fragmentàriament i amb algun error de detall (com ara llegir Riquet per Riquer), pel MARQUÉS DE PITAL, *Historia de las alteraciones de Aragón en el reinado de Felipe II*, Madrid, 1862-63, I, pàgs. 139-142. Agraeixo a l'amiga Pilar Sánchez la consulta del document original. Sobre les possibles connivències entre els aranesos i els revoltats res no en diu Juan Francisco GRACIA DE TOLBA a la seva *Relación al Rey don Felipe III... del nombre sitio, planta... del valle de Arán...* (Osca, 1613), Madrid, 1973.

es decantà igualment per la part dels Villahermosa—potser perquè, com feia notar L. L. Argensola, els seus habitants temeren que un eventual control reial dels passos fronterers de la muntanya perjudicaria les activitats del contraban tradicional de la regió. Altres llocs del comtat, com ara la vila de Graus, miraren—inútilment, tanmateix—de defugir cap enfrontament directe. Així, quan manava Àger, Graus no va oferir pas resistència, però quan es féu provisió reial del comtat en favor dels Villahermosa, l'any 1585, els representants de la vila s'apressaren a retre reconeixement al comte. Equilibris semblants, però, tampoc no evitaren al capdavant el saqueig de la vila l'any 1587, un dels episodis més sonats de les guerres de Ribagorça.⁹⁹

La petita noblesa del comtat, força nombrosa, secundària majoritàriament els ducs de Villahermosa, sovint en virtut dels pactes de vassallatge, segons els quals restaven obligats a «acudir en tiempo de paz y de guerra a su servicio, con hueste y cabalgada, siempre que el Conde lo quiere». En foren els principals valedors les diferents branques de la família Bardaxí, i assenyaladament Antoni de Bardaxí, senyor de Conques, amb casa a Benasc i força influència a tota la vall; parent, a més, de Joan de Bardaxí, senyor de Ramastué, i subfeudatari també dels Villahermosa, però sobretot enemic declarat de Joan d'Àger d'ençà de la mort d'un Torquemada parent seu a mans del cabdill ribagorçà. Tots dos Bardaxí havien pujat a la casa del duc de Villahermosa, com a servidors de la família, i el senyor de Conques—casat amb una Serveto—tenia a més parentiu indirecte amb el duc mateix. Rodrigo

99. Memorial de la vila de Graus sobre la seva neutralitat, BN. Ms. 1761, ff. 275-276v. Però segons Blasco de Lanuza, Graus hauria estat més aviat partidària del duc, *Historias ecclesiásticas*, II, pàg. 70, i L. L. Argensola afirma que Graus valgué al duc «con dinero», *Información*, op. cit., pàg. 43. Sobre el partit de la vall de Benasc, *ibid.*, pàgs. 40-41.

de Mur, senyor de la Pinilla, no era subfeudatari del duc, però compartia amb Joan de Bardaxí un mateix ressentiment envers Àger. Abonaren la causa dels Villahermosa altres senyors, com ara un altre Bardaxí—també Joan de nom, i senyor de Villanova—i el baró de la Llacuna, Felip de Castre i Cerve-lló; i alguns *mossurs* de la frontera, com ara Jacques d'Aura, germà del vescomte de Larboust—el qual hauria ofert un ajut de dos mil cavalls, segons L. L. Argensola—, i *mossur* d'Agut, «un capitán francés pariente de aquellos caballeros Bardaxíes», que va proveir un escamot de vint-i-cinc biarnesos.¹⁰⁰

Valedors dels Villahermosa foren també alguns cavallers catalans, ben significats anteriorment en les parcialitats del Principat, com ara Francesc de Gilabert, senyor de Tudela i carlà d'Albelda, i Tomàs de Banyuls, senyor de Nyer. Si Gilabert, com a carlà d'Albelda, venia obligat segurament a prestar servei al comte de Ribagorça, el suport del senyor de Nyer potser arribà com a feudatari que era del vescomte d'Évol, parent al seu torn dels Villahermosa, tot i que les rivalitats existents al Principat han pogut decantar o refermar per altres vies les preses de partit en el conflicte ribagorçà. ¿Es ben bé casual, si més no, que els Valls, cavallers de Lleida i enemics particulars dels Gilabert, i que els bandolers de Joan Cadell, el senyor d'Arsèguel, hagin pres com a propi el bàndol dels revoltats?¹⁰¹ Cal fer notar, però, que la presència i par-

100. Ibid., pág. 46; BLASCO DE LANUZA, *Historias ecclesiásticas*, II, pàgs. 60-61. Genealogies de Bardaxí i Mur, Manuel AGUD QUEROL, *El señorío de Concas (Benasque)*, Sant Sebastià, 1951; Luis VENTURA MUR, *Genealogía de los Mur*, «Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos», XLVII, 1926, pàgs. 334-347 i 502-513, i XLVIII, 1927, pàgs. 28-53 i 335-361. Sobre les obligacions de la petita noblesa feudatària, MONER, *Biblioteca*, op. cit., pàgs. 59.

101. La composició social dels revoltats resulta prou difícil d'escatir, per bé que tot sembla indicar que algunes famílies d'*infanzones* meridio-

ticipació de senyors i bandolers catalans en el conflicte aragonès sembla més aviat tardana—no pas abans de l'any 1587—, per bé que coincidirà amb la fase més violenta de les disputes de Ribagorça.

A les corts de Montsó del 1585 va fer-se, finalment, provisió formal del comtat en favor del duc de Villahermosa. Però quan el Batlle General d'Aragó, a començaments de l'any següent, pujà a Benavarri per tal de fer efectiva la provisió del comtat, els síndics ribagorçans avalotaren la vila i foragitaren les autoritats reials, mentre Àger i els seus seguidors saquejaven les cases dels partidaris del duc. Fallida aquesta darrera temptativa, el duc de Villahermosa mirà, decididament, de recuperar el comtat per la força de les armes i amb el suport d'alguns senyors ribagorçans i catalans aparellà un exèrcit ben proveït. Reclutà també nodrides i famoses quadrilles de bandolers, com ara la de Lupercio Latrás, germà del senyor del lloc del mateix nom, a les muntanyes de Jaca, i la de Miquel Joan Barber, capitost natural de Binèfar.¹⁰²

La campanya militar del duc, encetada la primavera del 1587, seria fulminant. El més de maig, i superades algunes trifulgues per la vall de Benasc, els seus seguidors ocupaven Benavarri, després d'una violenta batalla, casa per casa, amb els homes de Joan d'Àger, que moriria en aquella contesa. Du-

nals esdevingueren els autèntics capdavanters de les alteracions. Sobre el suport del senyor de Nyer, SALES, *El senyor de Nyer*, op. cit., pàg. 39. Nyerros a Ribagorça, BLASCO DE LANUZA, *Historias eclesiásticas*, op. cit., II, pàg. 86.

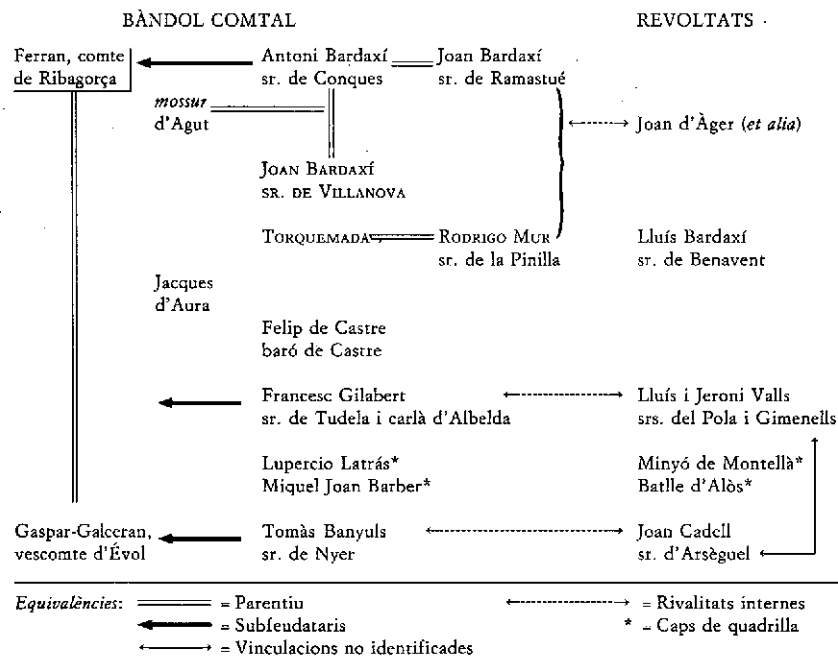
102. Segons COLAS I SALAS, *Aragón en el siglo XVI*, op. cit., pàg. 227 Barber hauria estat un *hidalgo* de Sant Esteve de Llitera; BLASCO DE LANUZA, *Historias eclesiásticas*, op. cit., II, pàg. 84, el fa natural de Binèfar, igual com altres documents de l'època. Sobre la figura de Latrás, Armando MELÓN Y RUIZ DE GORDEJUELA, *Lupercio Latrás y la guerra de moriscos y montañeses en Aragón a fines del siglo XVI*, Saragossa, 1917; COLAS I SALAS, *Aragón en el siglo XVI*, op. cit., pàgs. 230-276.

QUADRE núm. 1

ELS BÀNDOLS DE RIBAGORÇA (1587-1589):
UNA RELACIÓ NOMINAL

COMTE DE RIBAGORÇA	REVOLTATS
Antoni de BARDAXÍ, sr. de Conques	Joan d'ÀGER, de Calassanç
Joan de BARDAXÍ, sr. de Ramastué	Joan GIL DE MACIAN, de Be- navarri
Joan de BARDAXÍ, sr. de Villanova	Altres:
Rodrigo de MUR, sr. de La Pinilla	els BERANUY,
els TORQUEMADA	els TALLADA,
Felip de CASTRE, baró de Castre i La Llacuna	els SANSERNI
Jaques d'AURA (germà del vescom- te de Larboust)	
Mossur d'AGUT (parent dels Bardaxí)	Lluís de BARDAXÍ, sr. de Be- navent
Tomàs de BANYULS, sr. de Nyer	Joan CADELL, sr. d'Arsèguel
Francesc de GILBERT, sr. de Tudela i carlà d'Albelda	Lluís VALLS
	JERONI VALLS, sr. del Poal i Gimenells
	Altres:
	Nicolau MELGAR, donzell (?) de Torrefarrera (o Al- gerri)
	Martí CLAVEROL, donzell (?) de Vilanova del Segrià
Lupercio LATRÁS (germà del sr. de Latrás)	el MINYÓ DE MONTELLÀ
Miquel Joan BARBER, de Binèfar	el BATLLE D'ALÒS

ELS BÀNDOLS DE RIBAGORÇA (1587-1589): ARTICULACIÓ INTERNA

rant tot aquell mes, abundaren a la ratlla d'Aragó els incidents entre les quadrilles catalanes del Minyó de Montellà i en Barbafina, i els bandolers d'en Barber, capitost de la facció del duc. El mes de juny, el senyor de la Pinilla prenia el lloc de Calassanç, on s'hi havien fet forts prop de quatre-cents ribagorçans. No gaire després, Areny, darrer reducte dels revoltats, era atacada i recuperada pel senyor de Conques, un altre dels seguidors del comte de Ribagorça. Ja aleshores, però, es feien aplecs de gent armada a la frontera del Principat, «per a acudir y entrar en dit Regne de Aragó a donar favor y socorro a alguna de les dites parts». Ben entès, era encara una mobilització espontània, i no pas engrescada—tal com succeirà més endavant—per les autoritats reials,¹⁰³ però és potser una prova indirecta que els tractes entre els representants reials i els capitosts de la revolta, de cara al reclutament de gent de guerra, ja havien estat encetats.

La corona no sembla haver mai endegat, en els afers de Ribagorça, cap acció enèrgica en favor dels Villahermosa. No hi ha evidència, ara com ara, que l'actuació de Joan d'Àger durant els primers anys de la revolta hagi estat directament inspirada de la cort estant, tot i que el capitost, segons sembla, se'n vantava sovint. A mitjan 1587, en canvi, ja no podem dubtar-ne: el decidit suport de la corona envers els revoltats capgirà el signe d'un conflicte que semblava decantat, irremeiablement, en favor dels comtes de Ribagorça. Els tractes entre els ministres reials i alguns reputats senyors bandolers de la frontera catalana no se sap ben bé quan començaren—ni tampoc si foren una iniciativa particular del comte de Chinchón, l'enemic dels Villahermosa, tal com afirma el

103. El virrei del Principat assegurava no tenir cap «orde de sa Magt. de donar lloc a tals coses», ACA. RC. 4754, f. 280-280v.; aplecs i bregues, ACA. RC. 4755, f. 255.

comte de Luna als seus *Comentarios*. Després de la desfeta d'Areny, però, les autoritats reials aragoneses, a instàncies de la cort, cercaren la manera de refer els efectius militars dels ribagorçans. Nomenaren un Bardaxí dissident—Lluís, senyor de Benavent—com a cap militar, i tot seguit gestionaren el reclutament de bandolers catalans. Francesc de Gilabert, seguidor dels Villahermosa, ha descrit les negociacions del virrei i el governador d'Aragó durant l'estiu del 1587:

les pareció—escriu—necesitaban de fuerzas, y así procuraron con un caballero catalán les favoreciese con gente, que podía tener en aquella ocasión mucha amistad con Cadell, cuya cuadrilla corría la tierra robando... y aunque este caballero rehusaba de hacerlo, fueron tantas las promesas que el Conde de Chinchón con cartas, y el Visorrey de palabra, le hicieron de parte de su Majestad, que ofreció de valerles.¹⁰⁴

Tot fa pensar que aquest innominat «caballero catalán» era Lluís Valls, de Lleida. Si més no, cap a finals del mes d'agost, el virrei del Principat—que sembla *in albis* de tot allò que es cou—era informat per un dels seus comissaris sobre uns anòmals aplecs de bandolers als llocs del Poal, baronia dels Valls, i la Morana, el senyor del qual, Jeroni Cortit, era un dels principals seguidors de la facció dels Valls.¹⁰⁵

Els germans Lluís i Jeroni Valls, cavallers domiciliats a la ciutat de Lleida, eren senyors del Poal i de Gimennells en el Principat, i per terres aragoneses de la Llitera i la Ribagor-

104. Francesc de GILABERT, *Relación de lo sucedido en Aragón desde la muerte de la Condesa de Ribagorza, Doña Luisa Pacheco, hasta los años 1591 y 92*, a CONDE DE LUNA, *Comentarios de los sucesos de Aragón en los años 1591 y 1592*, Madrid, 1988, pàg. 489. El testimoni de Gilabert és ratificat pel mateix comte de Luna, *ibid.*, pàgs. 335.

105. ACA. RC. 4758, s/f. (27-VIII-1587).

ça, dels llocs de Baells, Luçàs i Casserres. Sabem que a començaments de l'any 1586 Jeroni va distingir-se en la persecució de bandolers per la serra de Llardecans. Un any després, però, tots dos germans restaven gitats de pau i treva. Pels volts del mes de febrer el virrei del Principat ordenava la captura immediata de Jeroni Valls, tot assegurant que «ninguna cosa convé més al servey de(l) Rey Nre. Sr. (i) per a la bona administració de la justícia y quietut d'esta província». A primers de març hom reiterava la crida i cerca del cavaller, inculpat de fautoria de bandolers. Cap a finals del mes d'abril, en fi, es feia procés de regalia contra Jeroni i el seu germà per haver estat fautors de la quadrilla del Minyó de Montellà, un capitost emparat tant pels Valls com per Joan Cadell, i delat de força anomenada d'ençà del robatori, el febrer del 1587, d'unes càrregues de moneda pels voltants de Sidamon; un cop de mà que comptà amb el favor i beneplàcit dels germans Valls.¹⁰⁶ Quan es dictà sentència, tots dos cavallers romanien encara fugitius. Lluís fou condemnat a pena de cent ducats, mentre que res no sabem de la sentència, probablement més dura, del seu germà Jeroni.¹⁰⁷ L'oferta de les autoritats aragoneses, l'estiu del 1587, arribava, doncs, en un moment prou oportú: Lluís Valls i la quadrilla del Minyó de Montellà marxaren cap a Ribagorça.

Aquests fets no influïren únicament en el curs dels esdeveniments aragonesos. Els Valls duïen de feia temps—i per

106. Sobre el robatori de Sidamon, vegeu Joan REGLÀ, *Los envíos de metales preciosos americanos de España a Italia a través de la Corona de Aragón y sus relaciones con el bandolerismo pirenaico*, «Estudios de Historia Moderna», IV, 1954, pàgs. 191-203; i també, TORRES, *Els bandolers*, op. cit., pàgs. 109-111.

107. ACA. RC. 4756, f. 194; id., 4755, ff. 145v. i 258v.; ACA. CA. 353 (27-iv-1587). Jeroni Valls, perseguidor de bandolers, ACA. RC. 4756, f. 71.

raons que no coneixem—bàndol particular amb Francesc de Gilabert, senyor de Tudela i seguidor dels Villahermosa. La incorporació dels Valls a les diputes de Ribagorça revifaria, de retop, les hostilitats de bandositat. En un text volgudament críptic, Gilabert mateix en recalcarà la connexió:

De la ayuda de este caballero (*Lluís Valls*) encendieron (*els ministres reials*) otro fuego no menor, y fue, que por tener con otro (*Gilabert mateix*) algún disgusto, aunque sin causa, con ocasión de verse con gente en la campaña, le mostró (lo) que por ventura no le mostraba con esta ayuda de los ministros reales.

El cronista aragonès Blasco de Lanuza coincideix en la interpretació dels fets:

Aviendo buscado los del Co(n)dadado vandoleros de Cataluña... para que les valiessen, y (h)aviéndoles prometido su ayuda el Miñón... y juntamente los de Cadell... los del contrario vando destos, se resolvieron ayudar a los del Duque: por hazerse poderosos con su ayuda y amparo, para defenderse de sus enemigos.¹⁰⁸

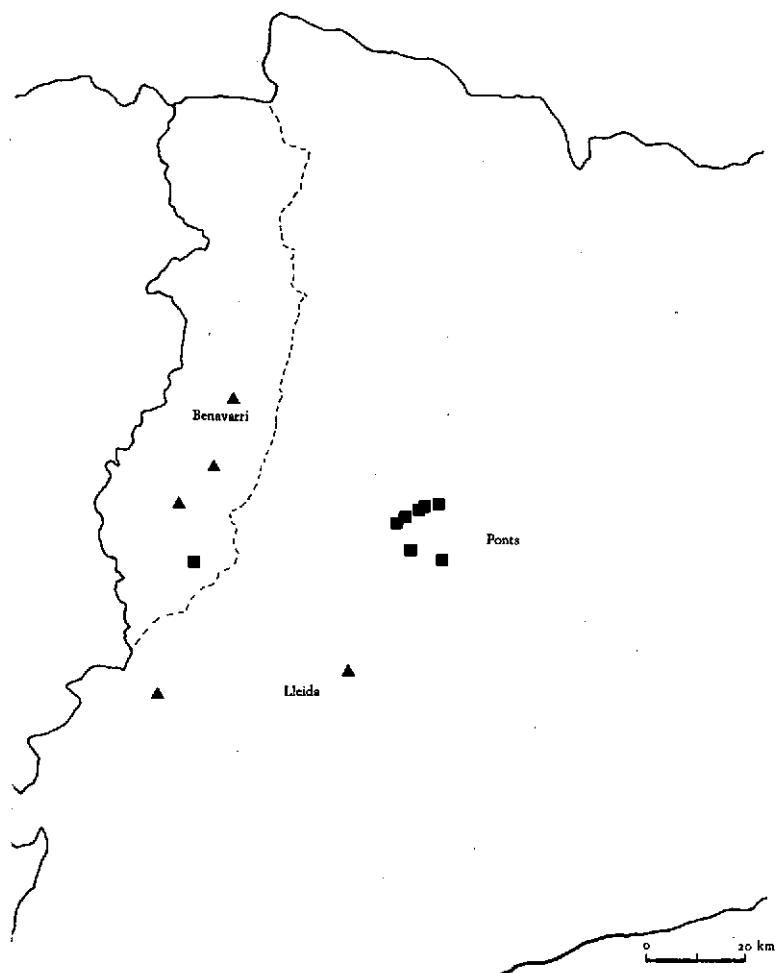
Es possible, doncs, que Tomàs de Banyuls hagi participat a les revoltes de Ribagorça com una derivació de la seva rivalitat amb els Cadell d'Arsèguel (a més de com a feudatari del vescomte d'Évol, parent dels Villahermosa). Al seu torn, Gilabert mateix potser prengué partit pels Villahermosa arran de la seva bandositat amb els Valls de Lleida (si no ho havia fet abans com a carlà d'Albelda i feudatari del comte de Ribagorça). A primers de setembre del 1587 Valls i Gilabert romanien en treves, però cap dels dos bàndols havia dispersat la seva gent d'armes; contràriament, «als uns y altres se arri-

108. BLASCO DE LANUZA, *Historias eclesiásticas*, op. cit., II, pàg. 75; GILABERT, *Relación*, op. cit., pàgs. 489.

me(n) differe(n)ts quadrill(es) de bandolers». A començaments del 1588 Valls i Gilabert ja guerrejaven obertament, i segons la justificació del mateix Gilabert, pel fet que tant els Valls com el Minyó de Montellà «empezaron a bajar a la tierra llana, lo que fue causa de que rompiesen los dos caballeros que arriba se dijo tenían disgusto, y por ella se declaró (*Gilabert*) en favor del Conde, pues el otro favorecía a los rebeldes». ¹⁰⁹ Alteracions aragoneses i bandositats catalanes havien acabat per convergir en un mateix conflicte de grans proporcions.

Cap a finals de setembre del 1587, en plena fira de Sant Miquel, prop de tres-cents bandolers catalans, *lampademan-tes* i gascons, comandats per Lluís Valls, el Minyó de Montellà i alguns síndics ribagorçans, assaltaren i saquejaren la vila de Graus. El botí, segons una estimació dels representants de la vila, assolí la xifra de quaranta mil ducats, «todo lo cual, cargándolo en acémilas, lo enviaron a Cataluña, donde tienen su acogimiento». Després de bandolejar-hi sis dies seguits, les quadrilles catalanes foren expulsades de la vila per la host del duc de Villahermosa, tot i que en el decurs de la batalla els bandolers infligiren pèrdues força assenyalades a l'enemic, com ara Joan de Bardaxí i el baró de la Llacuna, la mort del qual suscità—diu un cronista—«gran lástima del reino, así por él como porque no era casado, ni dexaba en su estado, que es en Aragón y Cataluña mui grande, sucesor». Tot seguit, els bandolers del Minyó passaren altre cop a Catalunya, i tiraren vers el Coll de Nargó, «tierra absolutamente de ladrones», probablement camí de la Cerdanya i el cau d'Arsèguel. Foren atacats, però, per bandolers contraris, i reclutats per «un caballero de la tierra llana, que había ido a

109. Ibid., pàg. 490; ACA. RC. 4759, f. 2v.-3.

MAPA núm. 3

FEUS I BARONIES DELS VALLS I GILABERT

- ▲ Valls
- Gilabert

levantar gente a Catalunya» (Gilabert?), i hagueren de fugir tot abandonant el botí que duïen.¹¹⁰

La guerra havia esclatat altra vegada. A començaments del 1588 el duc de Villahermosa convocaria consell general a Benavarri, però els revoltats organitzaren una assemblea alternativa al lloc de Capella, en el decurs de la qual acordaren prosseguir les hostilitats, atacar Benavarri i foragitar del comtat el duc i els seus valedors. A primers de febrer, efectivament, ribagorçans i bandolers catalans, ara encapçalats pel Batlle d'Alòs, un altre capitost de la corda de Cadell, es plantaren a Benavarri, tot i que no reeixiren a prendre la vila. També Gilabert, amb prop d'un centenar de bandolers, col·laborà en la defensa de la capital del comtat. A mitjans de març, representants reials negociaren una treva amb el duc de Villahermosa, el qual, finalment, s'avingué a disgregar els seus efectius. La desbandada dels seguidors del duc augmentaria tanmateix l'agitació de les regions limítrofs del comtat. Miquel Joan Barber i Lupercio Latrás, capitosts del bàndol ducal, ocuparen els dies de pau en una violenta expedició contra els moriscos de la ribera de l'Ebre, aleshores en guerra amb muntanyencs de les valls de Tena i Ossau.¹¹¹ Les treves ribagorçanes es volgueren fer extensives al bàndol particular de Valls i Gilabert. Així, el 16 de març, i mentre el virrei del Principat demanava altre cop al veguer de Lleida la captura dels germans Valls, aquests i Gilabert, no se sap ben bé per quin conducte o sota quina autoritat reial, signaven treves

110. Saqueig de Graus, BLASCO DE LANUZA, *Historias ecclesiásticas*, op. cit., II, pàgs. 70-71 i 75; GILABERT, *Relación*, op. cit., pàgs. 489-490; BN, Ms. 1761, f. 275-276v. i 533. Plany per la mort del baró de la Llacuna, L. L. ARGENSOLA, *Información*, op. cit., pàg. 44.

111. MARQUÉS DE PIDAL, *Historia de las alteraciones*, op. cit., I, pàgs. 198-206; MELÓN, *Lupercio*, op. cit., pàgs. 39-56.

temporals sots pena de mil florins d'or.¹¹² Alguns incidents posteriors, però, arruïnaren ràpidament unes paus tan febles. Gilabert mateix i alguns bandolers de la colla d'en Barber toparen, fora de Ribagorça, amb alguns seguidors del Minyó de Montellà. En mataren cinc, i el més principal, que era un nebot del Batlle d'Alòs, el dugueren a Benavarri, on seria executat.¹¹³

Trencades les treves, el duc de Villahermosa aparellà altre cop la seva gent, i secundat pels bandolers de Gilabert, el senyor de Nyer i Lupercio Latrás, atacà a primers d'abril la vila de Tolba—sense èxit, malgrat que el nombre d'assetjants era d'uns set-cents homes. Tot seguit, els revoltats marxaren contra Benavarri; saquejaren la vila, i tornaren a posar setge al castell. Entre els atacants, a més del Minyó de Montellà i els germans Valls, hi havien altres cavallers lleidatans, com ara en Melgar i en Claverol, «amigos de los Valls». Un mes després el setge encara continuava, però fou alçat sobtadament davant la imminent expedició d'una força de tres mil homes aixecada pel Justícia d'Aragó per tal de foragitar les quadrilles forasteres de tot el regne (segons altres fonts l'alarma provenia dels tres mil francesos que el duc de Villahermosa, de Benasc estant, hauria volgut fer entrar per tal de socórrer Benavarri). Foragitats de l'Aragó, els bandolers catalans s'estigueren a la mira prop de la frontera, i prodigaren alhora les incursions pels pobles del Segrià. Per dues vegades, a més, el Minyó de Montellà, amb una tropa de dos-cents bandolers, atacaria Gilabert en el seu castell d'Albelda, per bé que infructuosament. Gilabert, al seu torn, demanaria ajut a la colla de Lupercio Latrás.¹¹⁴ També la quadrilla d'en Barber de

112. ACA. RC. 4758, f. 154 i 205v.-206.

113. BLASCO DE LANUZA, *Historias eclesiásticas*, op. cit., II, pàgs. 83-84.

114. BN. Ms. 1761, f. 364v.-365; MELÓN, *Lupercio*, op. cit., pàgs. 56-67; BLASCO DE LANUZA, *Historias eclesiásticas*, op. cit., II, pàgs. 98 i

Binèfar, amb un centenar d'homes, bandolejava aquells mateixos dies pels pobles del Segrià (Alguaire, Almenar, Alpicat, Almacelles, Raïmat), alguns dels quals patiren les exaccions i devastacions dels bandolers per partida doble, tant d'en Barber com del Minyó de Montellà.¹¹⁵

Cap a finals del mes de maig començaren els tractes de cara a la definitiva incorporació del comtat de Ribagorça a la corona.¹¹⁶ El duc de Villahermosa fou cridat a la cort, mentre el comte de Chinchón i altres ministres reials procuraven afeblir la parcialitat del duc i, de grat o per força feien desistir alguns dels seus principals valedors. D'altres, però, mantingueren el comtat encara avalotat. Durant la segona meitat de l'any 1588 Lupercio Latrás i Barber bandolejaren pel seu compte en els indrets més diversos. (Ainsa, ocupada temporalment per Latrás el mes de juliol; Sangüesa, per terres de Navarra; Sos, Uncastillo, Sábada; mentre Barber intercalava algunes incursions per la banda del Segrià.) Pel mes d'octubre, el rei ordenava la captura dels barons de Conques i de la Pinilla, que eren considerats, ensems amb Latrás, com els instigadors de l'agitació de Ribagorça. Una mica després era inculpat Diego de Heredia, senyor de Bárboles, «uno de los que más tratan de receptor delinquentes». Latrás i els seus bandolers (uns dos-cents homes, entre els quals hi havia en-

100. Procés de regalia, a últims del mes de maig, contra el Minyó, ACA. RC. 4758, f. 196v.-197. Temor d'una entrada de biarnesos en favor del duc, MARQUÉS DE PIDAL, *Historia de las alteraciones*, op. cit., I, pàg. 211 nota 1; CONDE DE LUNA, *Comentarios*, op. cit., pàg. 541.

115. Josep LLADONOSA, *El bandolerisme a la Catalunya occidental (1473-1616)*, Barcelona, 1972, pàgs. 42-44 (però l'autor identifica Barber com un lloctinent del Minyó de Montellà).

116. Sobre el detall i entrebancs d'última hora de les negociacions, MARQUÉS DE PIDAL, *Historia de las alteraciones*, op. cit., I pàgs. 229-236, i III, pàgs. 252-263. El comtat fou definitivament incorporat a la Corona l'any 1598.

cara molts nyerros o lacais del senyor de Nyer) foren vençuts a Candanos per les forces del governador d'Aragó, per bé que Latràs aconseguí de fugir. Refugiat a Benavarrí, on encara gaudia del favor dels seguidors del duc, es féu fort en el castell de la vila. Per tal de capturar-lo el virrei d'Aragó sol·licità altre cop l'ajut dels germans Valls. A finals de novembre els efectius del governador, secundats pels bandolers del Minyó de Montellà i els germans Valls, assetjaren la fortalesa de Benavarrí. Latràs aconseguí de fugir altra vegada, però ja no tornaria a aixecar el cap per la Ribagorça.¹⁷

La pacificació de la Ribagorça sempre anà lligada a la concòrdia dels Valls i Gilabert. La desarticulació del partit dels Villahermosa propiciaria una altra temptativa de treves entre les faccions catalanes. Els tractes, però, foren complicats. D'entrada, Gilabert refusava cap compromís, «por ir su contrario con los rebeldes, y con ello con fuerzas para ofenderlo, y así para contrastarlas le convenía la amistad de la parcialidad del Conde». Hom cercaria tota mena de mitjancers: els virreis d'Aragó i del Principat, l'arquebisbe de Saragossa, el bisbe de Lleida; però la pacificació de les parcialitats lleidatanes anava a remolc dels esdeveniments ribagorçans. A començaments del 1589 Lluís Valls comunicava al virrei d'Aragó «que Gilabert no quiere otorgar paces sin que los dichos Valls dejen de perseguir a Lupercio Latrás y a Miguel Juan Barber». El mes de març, finalment, els cavallers acceptaven de negociar—sota l'autoritat del bisbe de Lleida—la «resu-

117. Sobre les vicissituds de Latrás (que no acabaren pas l'any 1588), MELÓN, *Lupercio*, op. cit., i COLAS I SALAS, *Aragón en el siglo XVI*, op. cit. pàgs. 251-276. Sobre Diego de Heredia, i la captura dels barons de Conques i la Pinilla, BN. Ms. 1761, f. 381v.-382. Barber a Lleida, ACA. RC. 4758 s/f (7-XI-1588); id., 4759, f. 190v.; LLADONOSA, *El bandolerisme*, op. cit., pàg. 45. Els Valls contra Latrás, COLAS I SALAS, *Aragón en el siglo XVI*, op. cit., pàg. 393.

lució (sic) y remato de las paus», i el virrei del Principat atorgava guiatge a uns i altres perquè «vingue(n) ab lo recato que s deu, y q(ue) estiguen retirats en una casa de esta ciutat (*Lleida*) de hont ab tota seguretat podran tractar sos negocis». Valls i Gilabert acordaren les paus un mes després, i obtingueren, a més, remissió dels seus delictes respectius. Per tal de consolidar la treva els regents del Consell d'Aragó eren partidaris de bandejar uns i altres del Principat:

Este perdón... se dé a los Valls, y también al Gilabert para hazerlos iguales... y para q(ue) dichas pazes se perpetúen mejor, sería muy conveniente q(ue) al Valls q(ue) es más inquieto se le diese orden q(ue) hiziesse una compañía de infantería de la gente q(ue) le ha seguido y sigue, y de los demás delinquentes q(ue) pudiese recojer para ir a servir con ella donde se le mandare, y q(ue) también se diese al Gilabert otra compañía, queriéndola.¹¹⁸

Però, a més de no marxar cap dels dos, les hostilitats entre Valls i Gilabert rebrotarien no massa temps després per terres de Lleida; i en una època que les denominacions de nyerros y cadells començaven a escampar-se per la Catalunya occidental.

Nyerros i cadells, havien tingut, efectivament, un remar-

118. ACA. CA. 265, núm. 21. Sobre els tractes de pau, GILABERT, *Relación*, op. cit., pàg. 496; BN. Ms. 1761, f. 393 i 395; ACA. CA. 131, núm. 83; ACA. RC. 4760, f. 96-96v.; id., 4717, f. 130v.-131v.: «Per quant havent durat per algun temps entre vosaltres los amats de la Real Magt. Hieronym Dezvalls y Lluís Dezvalls, donzells, en la ciutat de Lleyda domiciliats, germans, de una part, y lo noble y amat de la Real Magt. don Francesch de Gilabert, en dita ciutat de Lleyda populat, de part altra, algunes inimitats, odis y rancor(s) y males voluntats per rahó de les quals ab interventio y medi de algunes notables y principals persones zelant lo bé y sosiego de vosaltres... y de vostres parents, amichs y valedors, entre vosaltres és estada feta y fermada pau final...»

cable protagonisme en les revoltes de Ribagorça. Les cròniques aragoneses no oblidaran pas de consignar la figura i actuació del Minyó de Montellà i d'altres capitosos bandolers de l'òrbita de Joan Cadell, el senyor d'Arsèguel. Però, al seu torn, els «lacayos del señor de Añier, que corrompido el vocablo llaman los nyerros», tampoc no passaren gens desapercebuts. Blasco de Lanuza diu que eren «valentísimos ho(m)-bres», i que excel·liren en nombroses accions com ara la brega de Tolba, l'abril del 1588, on «sin duda se perdieran todos aquel día, sino por los nyerros q(ue) detuvieron a los del Condado, peleando animosamente». Si cal creure el testimoni de Céspedes, els nyerros («llamábanse así los de Benavare») aviat donaren nom als seguidors del duc de Villahermosa. Reforç inicial dels efectius militars del duc, acabaren per bandolejar al costat de Lupercio Latrás. Quan el capitost aragonès fou derrotat a Candasnos, «se halló que muchos de los que fueron muertos por las casas eran perpiñaneses que llamaban nyeros... que eran gentes muy belicosas y de hecho tan dispuestos que aparecían gigantes».¹¹⁹ Bandolers nyerros de la quadrilla d'en Barber participaren també, l'estiu del 1589, en el setge de Cubells, per terres de Lleida; un episodi local de bàndols que tenia per protagonistes inicials alguns bandolers cadells del Batlle d'Alòs. Els fets de Ribagorça, en fi, han pogut cimentar l'anomenada extralocal dels bàndols pirinencs de nyerros i cadells; les connexions entre els germans Valls de Lleida i el senyor d'Arsèguel Joan Cadell, i la rivalitat particular entre els Valls i els Gilabert, tots plegats implicats en les guerres ribagorçanes, poden acabar d'explicar-nos, altrament, perquè aquestes denominacions han co-

119. MELÓN, *Lupercio*, op. cit., pàg. LII de l'apèndix; CESPEDES, *Historia apologética*, op. cit., pàgs. 67-69; BLASCO DE LANUZA, *Historias eclesiásticas*, op. cit., II, pàgs. 86-89.

mençat per divulgar-se—primerament, segons sembla—per les contrades de la Catalunya occidental.

2. L'EIX ARSÈGUEL - LLEIDA

Les alternatives de la guerra de Ribagorça repercutiren de bon començament a les contrades frontereres del Principat. A la vegueria de Lleida, a més, els bàndols aragonesos van conjuminar-se amb les rivalitats tradicionals de la noblesa local. Uns i altres no són pas aliens al desgavell crònic que sembla caracteritzar aquella zona cap a finals de la dècada del 1580:

per quant en les fronteres de Aragó y França—s'exclama el virrei del Principat—per ocasió de les dissensions del comtat de Ribagorça y les differències q(ue) són entre Hieronim y Lluys Valls germans de una part... (i) don Francesc de Gilabert de part altra se són suscitablees quadrilles de bandolers, lladres y facinorosos hòmens en tan gra(n) número...¹²⁰

120. ACA. R. 4759, f. 189. No són únicament els Valls i Gilabert: a Alòs de Balaguer, per exemple, la situació sembla igualment força greu l'any 1587, i el capítol de la Seu d'Urgell, senyor del lloc, resta impotent per a implantar l'ordre: «no ns és posible—escriuen els capitulars—ab nostres forces a soles resisitir-hi ayxí per la potència de tants mals hòmens, com encara per haver-hi entre lls persones exemptes»; en una altra lletra adreçada al virrei s'exclamen «sobre los estragos, morts, incendis y robos que feren en dita vila de Alòs dos quadrilles de bandolers de diferents parcialitats», PUJOL TUBAU, *Sant Josep*, op. cit., pàgs. 38 i 75; a Cervera, el panorama tampoc és gaire més reconfortant: quaranta bandolers del senyor de Gra han deslliurat violentament dos pressoners del comanador santjoanista Saportella, i altres cent circulen pels voltants de la ciutat, AMC. *Consell* (1587-1588), f. 16v. (19-1-1587); cap a finals del 1587 cal enviar a Lleida, i «a hon convinga», un jutge de cort «per a que entenga en alguns affers», ACA. RC. 4758 (5-IX-1587).

L'estiu del 1589 els paers de Lleida reclamaven una ferma acció contra els bandolers de la ciutat i les rodalies, però alhora no s'estaven de remarcar les arrels autèntiques dels excessos: «la principal causa de la desvergüernza con q(ue) se atreven a cometer tantos delictos (els bandolers), procedece dels amparo y favor q(ue) públicamente hallan en los cavalleros». ¹²¹

Segons l'opinió dels paers, el cau del bandolerisme lleidatà no era sinó Arsèguel, el castell de Joan Cadell en terres de la Cerdanya:

el estar ellos (*els bandolers*) tan apoderados desta tierra es porq(ue) tienen su fue(n)te en la montaña, en un lugar llamado Arsegol, q(ue) es señor dél Joan Cadell, el qual los ma(n)tiene y tiene allí los más principales dellos casados en dicho lugar, y de allí salen para hazer todas las maldades.

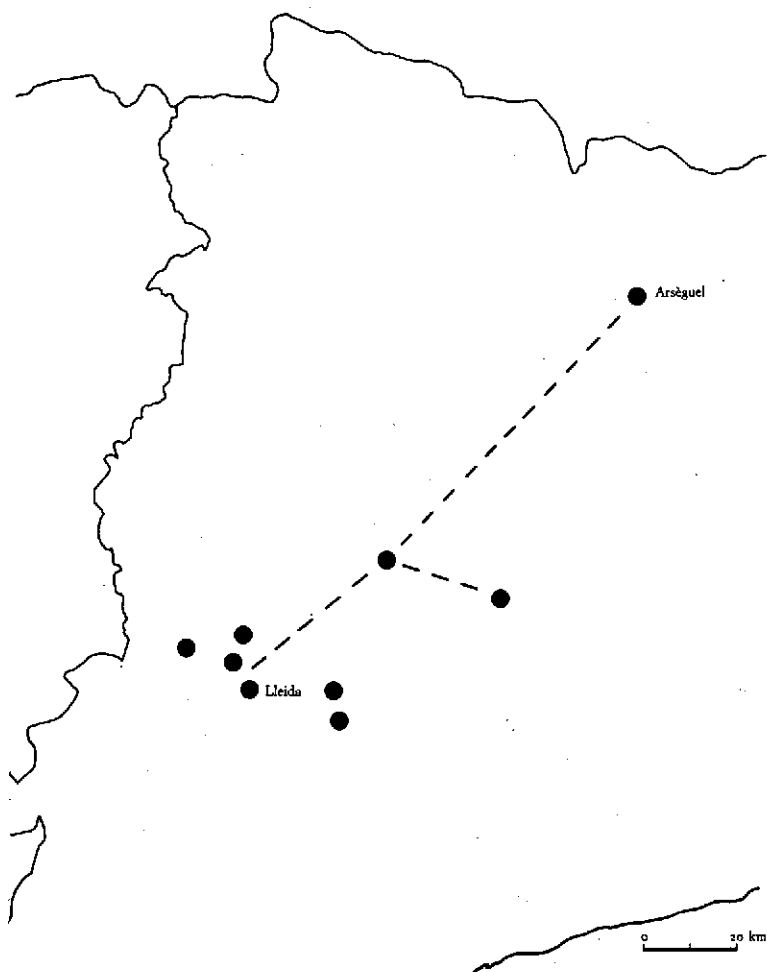
A més de refugi o reducte, Arsèguel era també el magatzem, «de donde no sale cosa sin composición». Rècules de mules hi pujaven el botí de les quadrilles; un itinerari de lloques assegurava la impunitat dels bandolers, i enlairava de mica en mica, des de la plana d'Urgell, el bestiar capturat (cavalleries, sobretot) i tota mena de robatoris; en el castell de Joan Cadell romanien presoners, a més, els homes segrestats pels bandolers, tot esperant que amics i familiars fessin efectiu el rescat. Però si Arsèguel era el vèrtex, la xarxa de còmplices o fautors davallava fins a la ciutat de Lleida—o pel cantó d'Aragó, cap al comtat de Ribagorça, tot aprofitant el desori d'aquells anys. Socis assenyalats de l'eix Arsèguel-Lleida eren els germans Francesc i Rafael Averó, una mena de cacics lo-

121. ACA. CA. 265, núm. 26 (les properes citacions no consignades en nota són d'aquest memorial).

cals del lloc de Cubells, en el marquesat de Càmarasa. Les connivències s'estenien per la vegueria d'Agramunt, on el senyor de la Morana, Jeroni Cortit, era un dels principals factors dels bandolers cadells; recalaven, per terres de la vegueria de Lleida, en la casa del senyor de Puiggròs, pupil encara, i regentada aleshores pel seu oncle Joan Montsuar; i eren força nombroses pels voltants de la ciutat de Lleida: a Torrefarrera, Nicolau Melgar; a Raïmat, Tomàs Calcatera i Miquel Solanelles; i a Vilanova de Segrià, Martí Clavelrol; tots plegats, cavallers. Un altre puntal del bàndol cadell era Onofre Jordà, senyor de la Fondarella, a la vegueria de Tàrraga. Tots plegats treïen bon profit de les activitats del bandidatge: «todos estos—asseguraven els paers de Lleida—son enemigos del Rey, y se están en sus casas donde no podían vivir antes, y a(h)ora q(ue) tienen amistad con los ladrones y los acogen, están sobrados y tienen cavallos y se tratan muy bien».

A la ciutat de Lleida els bandolers aprofitaven el suport i complicitat d'una anomenada «lliga» de cavallers, els caps visibles de la qual eren els germans Jeroni i Lluís Valls. Membres de la mateixa lliga, i factors també dels bandolers, eren Baltasar Claramunt àlies Claramuntet, Jeroni i Josep Gomar, un tal Espona, i altres cavallers amb força influència dins i fora de la ciutat. Altrament, el veguer Miquel Alentorn (de la branca dels senyors de la Cardosa, a la vegueria de Cervera) era parent d'alguns elements de la lliga i, quan calia, amic de tots,

y por esta causa y por tener en Lérida muchos amigos y deudos tales quales ellos y todos juntos con los más nombrados de fuera del pueblo confederados y jurame(n)tados de valerse unos a otros por cualquier ocasión contra qualquier official real o otra qualquier persona

MAPA núm. 4

L'EIX ARSÈGUEL-LLEIDA

q(ue) osare prender, dañar ni hablar ni atestiguar contra ellos... se han hecho y hazen muchos casos.¹²²

Pel que sembla, els cavallers de la lliga restaven involucrats en moltes de les violències perpetrades en els darrers temps:

se han hecho en Lérida y en su distrito—diuen els paers—muchas muertes en las cuales se han hallado todos ellos, y se han hecho por su orden destos de la liga, y esto porq(ue) dentro de la ciudad entran ladrones y de día los tienen en sus casas, y de noche salen todos con ellos armados con muchos pedreñales y matan y hazen lo q(ue) quieren sin q(ue) nadie les ose contradézir en nada.

Així moriren, entre d'altres casos, el batlle de Raïmat, un pagès de Lleida, un moliner d'Alfara, un home de Tragó, un tal Jaume Estevan—que volia impedir el casament d'una seva tia amb un dels còmplices dels Valls—, i l'oficial reial Andreu Calaf, que hauria gosat perseguir alguns bandolers de la lliga. Testimoni de la prepotència dels membres de la lliga és el cas de Baltasar Claramunt que, amb l'ajut dels bandolers, va emparar-se del lloc de la Figuera (vegueria de Balaguer) i es féu retre homenatge per la força. De vegades, però, calgué guardar les aparences. La presència a la ciutat de Lleida, a començaments del 1589, d'un jutge de l'Audiència va forçar la intervenció del veguer Alentorn, el qual hagué de recuperar una partida de cavalleries aragoneses, amagades fins

122. Lligues i pactes intersenyorials similars, fins acuradament formalitzats i tot, i en un clima de bandositats prou semblant, ja eren ben coneguts a l'època medieval, vegeu Agustí DURAN I SANPERE, *Llibre de Cervera*, Barcelona, 1977, pàgs. 98-99 (pacte de finals del segle XIV, llavors de les bandositats locals entre els Sacirera i els Oluja, amb una vigència prevista de cinquanta anys, i signats per més d'una trentena de senyors); vegeu també SERRA I VILARO, *Baronies*, op. cit., II, pàg. 217 (un testimoni del 1291).

aleshores, i mentre esperaven «passarlas a otras casas hasta subirlas a la montaña», en una torre de l'horta de Lleida, l'amo de la qual era precisament Claramunt. Però si el bestiar, aquest cop, fou recuperat, ningú no va fer cap diligència contra Claramunt i el seu company Claverol, un altre dels implicats en el robatori, «por ser de los de la liga». ¹²³ A la ciutat, o pels seus voltants, tot sembla indicar que els homes de la lliga feien i desfeien a caprici, «dando Abbadiados... y dan(do) beneficios y cáthédras en la universidad a quien y como se les anto-

123. El veguer Alentorn seria finalment processat, ACA. CA. 353 (s.d.). De Claramunt i la seva torre dels afores de Lleida s'explicaven coses com ara aquesta: un bon dia, Claramunt hi hauria convidat un tal Valentí, veí de la ciutat; un cop arribat, però, Valentí fou voltat per una colla de bandolers i comminat tot seguit a lliurar un total de dos-cents escuts sots pena de la vida; l'infortunat convidat hagué de pagar amb dos violaris de la seva muller, però Claramunt i els seus van mantenir-lo segrestat una colla de dies. En una altra ocasió, Claramunt mateix s'emparà per la força de la baronia de la Figuera, i es féu retre tot seguit els homenatges pertinents. Probablement, es tracta del mateix Baltasar Claramunt que l'any 1612 va ser revocat de l'ofici de veguer de Lleida per tal com era «el más pernicioso hombre que tiene la república, pobre sin casa ni hogar, amancebado con una mujer casada con tanta publicidad que el obispo de aquella yglesia a fuerça de censuras le ha hecho apartar della, y bive también apartado de su muger más ha de doze años... amicíssimo de bandoleros, valedor dellos, de muy mala opinión, y que los de aquella ciudad se hazen cruces de que esté nombrado», ACA. CA. 269, núm. 36, i J. H. ELLIOTT, *La revolta catalana, 1598-1640*, Barcelona, 1966, pàg. 78; no sabem, però, si és el mateix Claramunt empresonat per ordre del virrei l'any 1616, SOLER I TEROL, *Petro*, op. cit., pàg. 429. Altres cavallers de la lliga tenien, tanmateix, antecedents igualment turbulents. L'any 1584 Jeroni Cortit i una trentena de bandolers havien deslliurat violentament Onofre Cortit de les mans d'un comissari reial, ACA. RC. 4754, f. 3-5v. Els Gomar havien protagonitzat, l'any 1577, serioses alteracions a l'Estudi General de Lleida, i el seu nom figura, repetidament, en els registres locals de treves, vegeu AML. *Seguretats*, 335, s/ff. (13-V-1574) i (23-VII-1574).

ja». Restaven inculpats, a més, en el cèlebre robatori de moneda del Minyó de Montellà l'any 1587.¹²⁴

L'estiu del 1589 el ressò de les bregues de Ribagorça no era encara del tot apaïvat. Altrament, la treva entre els Valls i els Gilabert era força recent, i qualsevol incident podia fer reviscolar les hostilitats. Les incursions dels bandolers cadells en algunes baronies de les vegueries de Lleida i Agramunt eren un altre focus de violències. D'ençà de finals del mes de juliol un grup de cavallers lleidatans perseguïen esforçadament la quadrilla del Batlle d'Alòs, seguidor dels Valls i de Joan Cadell i capitost de llarga trajectòria.¹²⁵ Figuraven entre els perseguïdors Francesc de Gilabert, Bernat de Guimerà, senyor de Ciutadilla i Montclar; Onofre d'Alentorn, senyor de Seró, i els seus fills Lluís, Alexandre i Jeroni; i els senyors de Rubió, Vilves i altres llocs de la vall d'Artesa de Segre—tots els quals entretenien també els seus propis bandolers. A primers d'agost, una partida de seguidors del Batlle d'Alòs, encaçats per l'escamot de cavallers, hagué de cercar refugi en el lloc de Cubells, el «feu» dels germans Averó de la lliga. Assabentats de la brega, alguns homes de Cubells haurien sortit al camí

124. Revoltes de l'Estudi en època provisió de càtedres o vacants: ACA. RC. 4759, ff. 1-3 (1587), i Ramón GAYA MASSOT, *Provisión de las cátedras en el Estudi General de Lérida*, «Analecta Sacra Tarraconensia», XXX, 1957, pàgs. 233-296. Estudiants armats i testimonis de l'agitada vida universitària local en èpoques diferents: ACA. RC. 4753, f. 147 (1583); id., 4753, s/f. (20-III-1584); AML. *Processos de Bandera*, reg. núm. 932, ff. 206 i ss. (atac a l'Estudi el 1577); i Josep LLADONOSA, *L'Estudi General de Lleida, del 1430 al 1524*, Barcelona, 1970.

125. Andreu Saura (a) el Batlle d'Alòs havia participat en el robatori de moneda de Sidamon del 1587, ACA. RC. 4862, f. 240v.; i a les alteracions del comtat de Ribagorça, al costat del Minyó de Montellà i els germans Valls. A Començaments del 1589 les quadrilles del Batlle d'Alòs i els germans Garreta robaren, a Oliana, una partida de moneda de la Diputació, BC. F. *Bon.* núm. 2376.

per tal de protegir la retirada dels bandolers. Tot seguit, tan-
caren les portes de la vila.

El setge subsegüent de Cubells aplegaria una munió de
forces de ben diversa procedència. Allà comparegueren ben
aviat altres cavallers, com ara mossèn Sacosta, senyor d'Alen-
torn; Lluís Ortiz, senyor de Concabella; Onofre d'Argenso-
la, que ho era de les Pallargues; i mossèn Castelló, senyor de
les Puelles. També, els veguers de Lleida (ara ho era Onofre
de Merlès) i d'Agramunt, un paer de la ciutat de Lleida i al-
guns comissaris del governador de Catalunya. Foren mobi-
litzats els sometents de les vegueries properes, i encara, al-
guns homes enrolats pels justícies de Fraga i Tamarit de Llitera.
Entre els assetjants, però, també hi figurarà la quadrilla de
Miquel Joan Barber, vell enemic del Batlle d'Alòs per terres
de Ribagorça, i que, a instàncies del veguer de Lleida, seria
guiada fins a Cubells per Guillem d'Ivorra, carlà santjoanis-
ta de Corbins.¹²⁶ A última hora, a més, el baró d'Erill oferí
desinteressadament, sense «passión particular», un altre es-
camot.

El setge de Cubells ofereix una bona perspectiva per tal

126. No ens és possible de precisar la data de la mort de Miquel Joan Barber. BLASCO DE LANUZA, *Historias ecclesiásticas*, op. cit., II, pàgs. 112-114, assegura que aquest capitost hauria estat traït el 1589 per uns seus companys, anomenats els Pistoletes, bandolers naturals de Luesia. Consta que el juliol del 1589 Barber bandolejava per Almacelles, on segrestava alguns veïns, i demanava rescats per valor de dues mil lliures, AML. *Coltellades*, reg. 828, ff. 70-72, i LLADONOSA, *El bandolerisme*, op. cit., pàgs. 49. Altrament, l'any 1593 un tal Joan Barber, de Binèfar, bandolejava pel Pallars amb una quadrilla de gent catalana, ACA. RC. 4765, f. 142; ACA. AUD. 6324, sff. (28-vi-1593). El nou veguer Merlès era probablement contrari dels Valls i de la lliga de cadells. A començaments de la dècada del 1580, si més no, els merlesos, aleshores en guerra amb els mongais, foren secundats pels Alentorn de Seró, capitostos nyerros, ACA. RC. 4747; f. 47; id., 4748, ff. 181-182.

de conèixer els arrengheraments faccionals de la noblesa lleidatana i la seva posterior divisió entre nyerros i cadells, que es pot dir encetada en aquesta ocasió. Igual com els seus contraris, els cavallers de la lliga de Lleida també aparellaren la seva gent per tal de socórrer els bandolers de Cubells; i «acudieron allí cerca los hermanos Valls con mucha gente de pie y de cavallo, de cuya parcialidad eran dichos vandoleros», tot i que per la munió del setge no gosaren intervenir, i «no hizieron más demostración de llegar cerca del dicho lugar y estarse a la mira». Finalment, tampoc no arribarien reforços per la banda de Ribagorça, tal com temien les autoritats del setge, en favor dels bandolers de Cubells. La simple possibilitat, però, reforça la idea que els bàndols ribagorçans i catalans romanien encara prou encavalcats.

La brega va començar el divendres 11 d'agost, i duraria tres dies sencers, però els bandolers de Cubells no van pas donar-se. A la tercera nit, i mentre els assetjants esperaven l'arribada de l'artilleria, els homes del Batlle d'Alòs aconseguiren de fugir després de foradar un pany de la muralla de la vila. Camp enllà, retrobaren els germans Valls i el seu seguici. Descoberta la fuga de bon matí, els assetjants pogueren comprovar que a Cubells només hi restaven alguns capellans, les dones i la canalla, «perquè sego(n)s se deie públicament essent vila de doscentes cases... tots se n'ere(n) anats ab dits lladres», llevat dels jurats de la vila i d'un tal Francesc Montgai, que fou identificat com un dels valedors del Batlle d'Alòs. Tanmateix, un cop alçat el setge, els bandolers d'en Barber, «por estar resentidos de los que les (h)avían muerto y herido», es lliuraren al pillatge, calaren foc a una vintena de cases (la dels germans Averó, també escàpols, primer de tot) i miraren de fer escabetxina entre la gent del lloc, dones i canalla refugiats plegats a l'església de Cubells. El veguer de Lleida comminà tothom a sortir de la vila, però «per

ser ta(n)t lo número dels altres, entre los quals y (h)avie una quadrilla que publicame(n)t los nomene(n) en Catalunya narros, no vole(n)t obeir dita crida ni poder-los resistir... se restare(n) allí». La temptativa d'alguns cavallers del setge tampoc no reeixí a temperar els ànims dels nyerros:

dits senyors veguer y los cavallers que allí ere(n) feye(n) dilijències, braveses y esforsos co(n)tra dits nyarros per a llevar los robos y deixasse(n) de crema(r) y robar... que lo sr. veguer llevà uns qua(n)ts robos als dits nyarros de tal manera que dits nyarros bravejave(n) co(n)tra dit senyor veguer lo qual ab la (e)spasa tirada feie les forses podie en remediari(ho)... y dits nyarros no volgueren eixir encara que fos estada feta crida y per los cavallers... los fos dit moltes vegades.

L'oportuna arribada del virrei Manrique de Lara i la seva gent evitaria, finalment, un desastre més gros.¹²⁷

El setge i devastació de Cubells seria el preludi d'un requitzell de revenges entre els bàndols rivals, les quals atraparien tot sovint una pagesia indefensa i probablement aliena de les hostilitats. Uns dies després de la brega de Cubells, els bandolers del Batlle d'Alòs i els seus valedors atacarien les

127. Persecució del Batlle d'Alòs, AML. *Consells*, reg. 432, f. 126. Sobre el setge de Cubells, AML. *Coltellades*, reg. 828, ff. 117-121; ACA. CA. 265, núm. 26; id., 266, núm. 30; id., 347 (15-I-1601); també LLADONOSA, *El bandolerisme*, op. cit., pàgs. 49-51, per bé que l'autor ha cagpirat les filiacions del setge, i convertit els assetjats en nyerros. El mateix autor ha identificat erròniament l'alias del Batlle d'Alòs amb un cèlebre capitost de la dècada del 1570, Arnau Escuder; vegeu, contràriament, ACA. RC. 4862, f. 240v. AML. *Coltellades*, reg. 829, s/ff. (1-XII-1590), amb els noms, respectivament, d'Andreu Saura i T. Saura. Antoni Saura, fill del Batlle d'Alòs, seria condemnat a mort l'any 1593, ACA. AUD. 6324, s/ff. (8-III-1593). El seu progenitor, pel contrari, continuaria bandolejant dos anys després encara, segons LLADONOSA, *El bandolerisme*, op. cit., pàgs. 59-60.

terres d'alguns cavallers del setge, «haziendo los daños q(ue) podían, mata(n)do algunos hombres y quema(n)do lo q(ue) podían». A Montclar, baronia de Bernat de Guimerà, «por ser el sr. de aquel lugar de contraria parcialidad», els bandolers cadells robaren i mataren el bestiar, i cremaren tots els pallers, «que fue una pérdida muy grande para los pobres labradores, por (h)aver sido este año muy estéril la cosecha, y no saber cómo sutentar sus alimañas». A últims de setembre, les violències sovintejaven encara. Nicolau Melgar i altres senyors bandolers de la lliga de Lleida (els Claramunt, Calcaterra, Gomar), amb acompanyament de «lacays armats», mataren i degollaren alguns veïns del lloc d'Almenar. De tornada a la ciutat de Lleida, els cavallers de la lliga no foren pas importunats, segons sembla. Tot just després de l'acció de Cubells, els seus bandolers amenaçaren alguns dels ciutadans que havien estat presents al setge. Cap a finals del mes d'agost, el sots-veguer Andreu Calaf, un altre oficial que havia estat a Cubells, era assassinat a trets de pedrenyal davant de casa seva per tres homes «ab capes negres (i) (em)bossats».¹²⁸ Hom temia, amb bon fonament, un reviscolament de la violència de faccions: «ansí se vehe—conclou un memorial de l'Audiència—el mal estado en q(ue) queda aquella provincia, y el peligro que pasa no buelvan a rebolverse los Valls con Gilabert».

La provisió de l'abadiat del monestir de Bellpuig de les Avellanes, cap a finals d'aquell mateix any, confirma, a més,

128. La rivalitat entre Calaf i els cavallers cadells arrencava d'abans del setge de Cubells, però. A començaments del 1588 alguns bandolers de la lliga devastaren una torre dels Calaf situada als afores de la ciutat, ACA. RC. 4862, f. 256. El 1574 Calaf mateix ja havia tingut diferències amb una de les famílies de la lliga—els Gomar—AML. *Seguretats*, reg. 335 (13-V-1574). Sobre el cas d'Almenar, AML. *Coltellades*, reg. 828, ff. 148-151v. i 220-233, i LLADONOSA, *El bandolerisme*, op. cit., pàgs. 51-52; els fets de Montclar, ACA. RC. 4863, f. 206v.; ACA. CA. 265, núm. 25.

SENYORS NYERROS A LES VEGUERIES DE PONENT
(1589-1599)

ALENTORN: sr. de Seró

Onofre

Lluís

Jeroni

Alexandre

ARGENSOLA: sr. de les Pallargues

Onofre

CALDERS: sr. de Segur

Miquel

CASTELLÓ: sr. de les Puelles

Climent

COPONS: sr. de la Manresana

t.

ERILL: baró d'Erill

Felip

GILABERT: sr. de Tudela i Montsonís; carlà d'Albelda

Francesc

GUIMERA: sr. de Ciutadilla

Bernat

IVORRA: carlà de Corbins

Guillem

QUADRE núm. 3 (cont.)

ORTIZ DE CABRERA: sr. de Concabella
Lluís

PONS: sr. de Ribelles
Gispert
Martí

SAGOSTA: sr. d'Alentorn
Miquel

VILLALBA: sr. del batlliu de Montmagastre
Francesc

T.T.: sr. de Vilves
T.T.: sr. de Rubió

QUADRE núm. 4

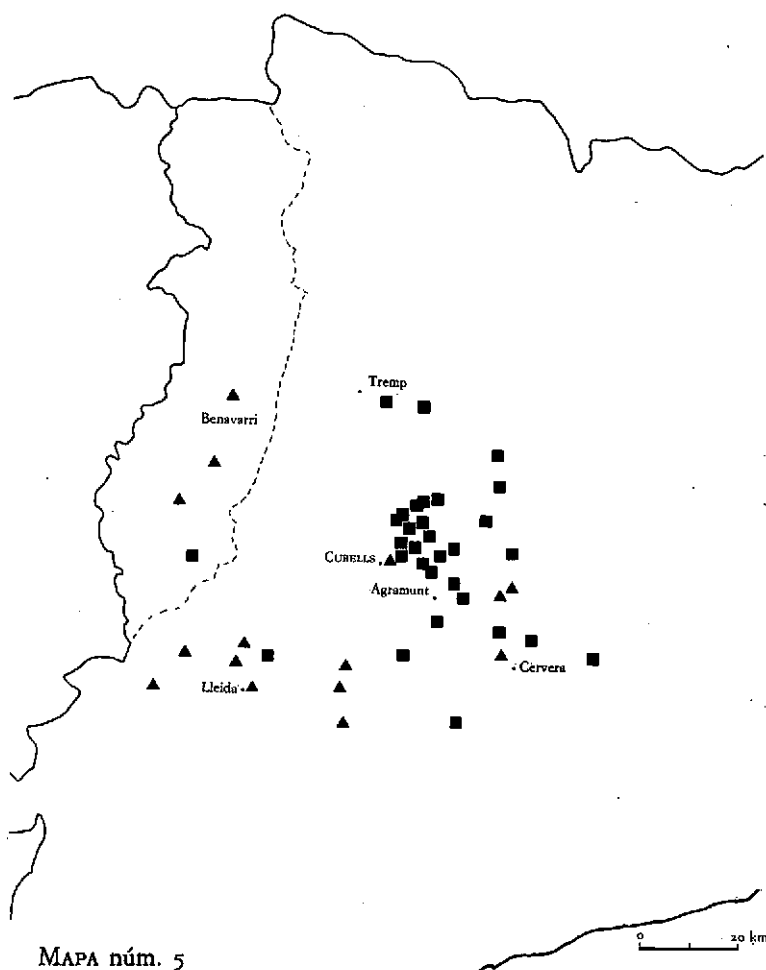
SENYORS CADELLS A LES VEGUERIES DE PONENT
(1589-1599)

ALENTORN: sr. de la Cardosa
Miquel

AVERO: «cacics» de Cubells
Francesc
Rafael

CALCATERRA: donzell (?) de Raïmat
Tomàs

- CLARAMUNT: sr. de la Figuera (?)
Baltasar
- CLAVEROL: donzell (?) de Vilanova del Segrià
Martí
- CORTIT: sr. de la Morana i Gra
Jeroni
- ESPONA: cavaller de Lleida
t.
- GOMAR: cavallers de Lleida
Jeroni
Josep
- JORDAN: sr. de la Fondarella
Onofre
- MELGAR: donzell (?) de Torrefarrera ço d'Algerri?
Nicolau
- MONTSUAR: sr. de Puiggrós
Joan
- MONTGAI: jurat de Cubells
Francesc
- SOLANELLES: donzell (?) de Raïmat
Miquel
- VALLS (DESVALLS): sr. de Poal i Gimènells
Jeroni Lluís
-

MAPA núm. 5

NYERROS I CADELLS A LES VEGUERIES DE PONENT (1589-1599): FEUS I BARONIES

- Nyerros
- ▲ Cadells

que els bandolers cadells continuaven tan actius com sempre. El monestir de les Avellanes, de l'orde premonstratenc, era aleshores un d'aquests establiments religiosos pendents de secularització arran de la reforma eclesiàstica de les diòcesis catalanes; i les dilacions en la provisió d'un nou abat triennal no devien de ser alienes a les temptatives de Felip II de cara a suprimir el monestir i aplicar les seves rendes a la construcció de la nova seu episcopal de Solsona.¹²⁹ El llicenciat Joan Cristòfor Abella, natural de la Seu d'Urgell i presumible beneficiari de l'abadiat, decidí tanmateix de no esperar massa temps el nomenament formal, i ell i el seu germà Francesc es plantaren, a primers de desembre, a les portes del monestir. Per descomptat, s'endugueren una bona escorta: amb ells arribaren els germans Averó de Cubells, la colla dels Garreta d'Oliana,¹³⁰ i prop d'un centenar de bandolers (altres fonts

129. Eduardo CORREDERA GUTIÉRREZ, *El monasterio de Santa María de Bellpuig de las Avellanas (época moderna y contemporánea)*, «Ilerda», XXXII, 1971, pàgs. 55-89.

130. Els germans Francesc, Pere, Miquel, Jaume i Joan Garreta mantenen vincles amb les colles del Minyó de Montellà i el Batlle d'Alòs; participaren en el robatori de moneda de Sidamon l'any 1587; l'estiu d'aquest mateix any foren objecte d'un procés de regalia per haver tirotejat un comissari reial, ACA. RC. 4758, ff. 117v.-119v.; id., 4757, f. 224v.; id., 4755, f. 66. Amb el Batlle d'Alòs, desvalisaren la casa del collidor de rendes del General d'Oliana, BC. F. Bon. núm. 2376. La rivalitat entre els Garreta i els Clariana, una altra família d'Oliana, assolí una gran virulència en el decurs de la dècada del 1580, ACA. RC. 4774, f. 241 (assassinat de Jeroni Clariana el 1582); AMC. *Lletres* (s. XIII-XVI), (25-III-1589): uns vuitanta bandolers, presumiblement encapçalats pels Garreta, «matare(n) Clariana, oficial, y son germà y sa mare y set o huit de altres...». Parcialitats d'Oliana a finals dels anys vuitanta, PUJOL TUBAU, *Sant Josep*, op. cit., pàgs. 39 i 73: l'anada d'un oficial del capítol d'Urgell a Oliana «per sosegar les inquietuts que y eren prou sufficients per revoltar totes aquestes comarques per ser poble gran, ple de joves bellicosos y aparentats, y situat en la part més acomodada per a la seguretat y fortaleza dels bandolers».

rebaixen la xifra fins a la meitat) de la quadrilla del Batlle d'Alòs. Tot seguit, els nouvinguts foragitaren l'abat cessant Pere Fontanella, i acomodaren Abella en la cadira abacial,

dizie(n)do q(ue) Joan Cadell se lo (h)avía escripto, y pidie(n)do el Abbad y frayles de dicho monasterio con q(ue) provisiones le sacavan de allí y con orden de quien, respondió dicho Abella sacándose el pedreñal y flasco q(ue) con aquellas provisiones le hechava.¹³¹

Abat i frares, efectivament, hagueren de fugir, negra nit i a corre-cuita, cap a Balaguer. Amos del monestir, els bandolers hi sojornaren uns quants dies, «haziendo grandes insolencias y robando la casa». Del monestir estant; prodigarien algunes incursions pels voltants, com ara al lloc de Tragó, del baró d'Erill; on maltractaren els veïns. Pel que sembla, els bandolers també rivalitzaren a fer punteria i destrossa amb algunes talles eclesiàstiques:

de una cuchillada quitaron la cabeça a una imagen de un santo... (y) salieron una esquadra dellos fuera el lugar y hecharon de arcabuçacos a un Christo de una cruz de piedra como a quien tira a joya, y le ronpieron un brazo, y en otros pueblos se llevan crismeras y otras cosas de plata de las iglesias, y en algunas maltratan las figuras de los sanctos, y si no se remedian estas cosas, están en camino de ser

131. Corredera no esmenta el succés, però fa al·lusió a les intrigues de Fontanella per perllongar més del compte el seu trienni abacial, *El monasterio*, op. cit., pàg. 62. Altrament, no era la primera vegada que els bandolers intervenien en els afers del monestir. Alguns abats se serviren de les quadrilles per tal de foragitar violentament els visitadors de l'orde, CORREDERA, *El monasterio*, op. cit., pàg. 61: el cas de l'abat Gessé i el seu nebot que, el 1576, «levantaron en armas a los pueblos del contorno» contra el visitador Diego de Vergara; SALES, *El senyor de Nyer*, op. cit., pàg. 19, nota 3: l'abat que refusa els visitadors «faboreciéndose de los bandoleros de aquellas montañas»; el monestir convertit en catau de bandolers, REGLÀ, *El bandolerisme*, op. cit., pàg. 53.

mucho más, y será esta tierra (lo q(ue) Dios no permita) peor q(ue) Francia.

Tot i l'ajut d'última hora d'una altra partida del Batlle d'Alòs, els bandolers foren expulsats del monestir, quinze dies després de l'assalt, pel governador de Catalunya i la seva gent. Els germans Abella foren capturats i empresonats a Lleida, per bé que el seu captiveri no es va perllongar gaire temps. Jeroni Valls n'havia sortit fiador, però a primers de gener del 1590 tots dos germans escapaven de les presons de la ciutat.¹³²

La persecució dels bandolers cadells i la desarticulació de la lliga de cavallers de Lleida ja havia començat, però. Arran dels fets de Cubells i el seguit de revenges posteriors les autoritats procuraren actuar enèrgicament i castigar els culpables. Calia, abans de tot, designar un jutge de cort «q(ue) no tenga dependencias con ninguna de d(ich)as parcialidades». En una lletra de finals del mes d'octubre del 1589, signada per Felip II i adreçada als paers de Lleida, hom feia notar els inconvenients, a l'hora de fer justícia prompta i recta, dels privilegis de la ciutat en matèria penal. La presència d'alguns ciutadans en l'anomenada «Prohomènia de Ventura», tribunal criminal similar al «Juí de Prohoms» barceloní, era considerada un impediment seriós, «mayormente estando essa ciudad (como se tiene entendido) dividida en dos parcialidades, y sería contingente que los dichos prohombres que huviesen de entreenir en la decisión de dichas causas fuesen de una parte o de la otra»;¹³³ raó per la qual totes les causes passa-

132. ACA. CA. 264, núm. 17; id., 265, núm. 26.

133. La suspensió dels privilegis judicials de la ciutat seria solament temporal, LLADONOSA, *El bandolerisme*, op. cit., pàgs. 52-53; jutge imparcial, ACA. CA. 353 (s.d.). El tribunal criminal de la ciutat era format pel veguer, els paers i l'anomenada «Prohomènia de Ventura» (de composició

rien a mans de la cúria del governador de Catalunya. Podem demanar-nos, però, si totes aquestes prevencions foren de gaire efecte. Les faccions locals recaptaven partidaris i valedors a pertot, i fins el governador Enric de Cardona tampoc no restava lliure de sospites. Se'l considerava «generalmente más inclinado a la parcialidad de los nierros, porque le acudieron quando las diferencias que tuvo en tomar la posesión de la varonía de Centellas, entre doña Biolante su muger, y el Conde de Quirra», per bé que en el cas dels bàndoils lleidatans el governador semblava més «inclinado a los Valls, por contemplation de don Bernardo de Bojado(r)s, con quien tiene mucho deudo y profesa estrecha amistad». ¹³⁴

Tot i no conèixer el detall de l'acció judicial subsegüent, res no sembla, efectivament, haver neguitejat els germans Valls. Un d'ells, Jeroni, era paer de Lleida l'any 1591. ¹³⁵ Altres membres de la lliga, com ara Tomàs Calcaterra, continuaren bandolejant pels voltants de la ciutat amb la quadri-lla del Batlle d'Alòs. ¹³⁶ Les dificultats d'alguns elements de

numèrica variable), Rafael GRAS y de ESTEVA, *La Pabèria de Lérida*, Lleida, s.d., pàgs. 75-83.

134. ACA. CA. 264, núm. 17. Violant de Centelles, muller del governador Cardona, era germana de Lluís de Carrós, baró de Centelles i comte de Quirra, que moriria sense successió vers el 1582.

135. AML. *Consells*, reg. 433. De la mateixa manera, a començaments del 1589, quan encara no havien fet les paus amb Gilabert ni aconseguia la seva remissió, els Valls no trobaren tampoc cap impediment per a participar—i victoriosament—en les tradicionals justes esportives de la confraria nobiliària de Lleida, Concepció PÉREZ i Josep LLADONOSA, *Libre del Capítol de la Confraria dels Cavallers i Gentilhomes de la ciutat de Lleida*, Lleida, 1980, pàg. 266.

136. AML. *Coltellades*, reg. 829, s/f. (11-XII-1590). A començaments del 1591 un oficial reial procurava pactar la sortida del Batlle d'Alòs i dels seus seguidors cap a Itàlia o França—temptativa potser fracassada, ACA. RC. 4760, ff. 151v.-153.

la lliga, que no sortiren tan ben parats, sobrevingueren probablement una mica casualment, i no pas per la decidida acció del governador Cardona. A finals de setembre del 1589 Nicolau Melgar, Rafael Averó i alguns dels seus lacais havien estat capturats a l'Almúnia de Sant Joan, en territori del comtat de Ribagorça, per un comissari reial, «con fragancia de haverlos hallado en hábito de vandoleros de seguida» (duien a sobre un virolat arsenal de pedrenyals, espases i punyalets). Baltasar Claramunt, que els feia companyia, va defugir l'empresonament perquè un tal Lamaison àlies el Sastre va saber identificar el senyor bandoler com a un dels pacífics veïns de l'Almúnia. Duts a Saragossa, foren objecte de processament, tot i haver al·legat irregularitats de procediment en la seva captura. Tanmateix, interferències insospitades amenaçaven de diferir *sine die* l'execució de cap sentència. Rafael Averó va morir de malaltia, l'any 1591, mentre romania empresonat, però Melgar tenia prou influència, segons sembla, per entretenir dia rera dia la seva sentència. A primers de setembre del 1592 el lloctinent del Justícia d'Aragó s'exclamava de les dilacions en la causa de Melgar, «que haze cassi tres años (que) está preso y es digno del castigo que le está mandado dar. Han favorecido tanto su caussa deste hombre personas que asisten cabe la de su Magd. que lo tienen desvanecido y muy lexos de pennsar que ha de morir». Pel que sembla, algú havia fet desaparèixer el sumari de la causa. Melgar, a més, conservava alguns papers de compromís signats pel marquès d'Almenara, representant del rei llavors de la qüestió del virrei estranger en el regne d'Aragó: «no sé si es inco(n)veniente el tener este hombre algunos villetes del sr. Marqués de Almenara co(n) algunas promessas y offerimentos... que como el Melgar es tan artificioosso se los sacó al marqués que (h)aya gloria». ¹³⁷

137. ACA. CA. 344 (1-IX-1592) i (1-X-1592). Sobre la qüestió del vir-

Ara com ara, una hipotètica participació de cavallers i bandolers catalans en la revolta de Saragossa del 1591—tal com aventuren alguns autors—no ha estat pas verificada. Melgar, si més no, va tenir-hi un petit—i poc lluït—pàper, però. Les ofertes d'Almenara sembla que cal relacionar-les amb certa temptativa de subornament per tal que Melgar fes de testimoni contra Antonio Pérez—en una època que tots dos eren a la presó de manifestats de Saragossa. Segons una altra versió, Melgar restava complicat en un projecte de fuga de Pérez i els seus companys, tot i que finalment el cavaller català, seduït tal vegada per alguna promesa de les autoritats, hauria acabat per denunciar la temptativa. Tot sembla indicar que Melgar continuava empresonat un cop acabada la revolta aragonesa.¹³⁸ En canvi, no hi ha cap senyal que Joan Cadell, «capitaneando los bandoleros catalanes», hagi fet acte de presència a Saragossa el mes de novembre, llavors de la revolta; afirmació que és, sens dubte, una tergiversació dels fets de Ribagorça. Mal podia ser aquesta, doncs, la raó del setge i enderrocament d'Arsèguel l'any 1592, tal com han deduït alguns autors. La persecució de Cadell, que havia començat uns anys abans, tenia més a veure amb les seves activitats de bandolerisme per terres del Principat que no pas amb cap eventual intervenció en els afers aragonesos o suposades simpaties pels particularismes forals—com ha estat també suggerit.¹³⁹

rei aragonès, MARQUÉS DE PIDAL, *Historia de las alteraciones*, op. cit., I, pàgs. 255-280; COLAS I SALAS, *Aragón en el siglo XVI*, op. cit., pàgs. 626-631.

138. El nom de Melgar figurava encara en una llista de «Presos en las cárceles de Zaragoza y exceptuados» del perdó reial de començaments de 1592, MARQUÉS DE PIDAL, *Historia de las alteraciones*, op. cit., III, pàg. 304. Vegeu també, Gregorio MARAÑÓN, *Antonio Pérez*, Madrid, 6a. ed., 1958, II, pàgs. 530-531 i 804-806, que qualifica Melgar de «agente provocador».

139. Tot fa pensar, efectivament, que la suposada participació de Joan Cadell en la defensa de Saragossa l'any 1591 ha estat un error de lectura.

De feia temps, les autoritats catalanes maldaven endebades per eradicar alguns caus muntanyencs de bandolerisme. A començaments de l'any 1587, tot just després del robatori de moneda del Minyó de Montellà pels voltants de Sidamon, el virrei ordenava el segrestament del lloc i castell d'Arsèguel;

L'embolec historiogràfic resultant hauria anat més o menys així: Antoni de Bofarull, a la seva *Historia crítica*, op. cit., VII, pàg. 258, esmentava, tot seguint la monografia del marquès de Pidal sobre les alteracions aragoneses, la participació del Minyó de Montellà i les quadrilles de Cadell a les revoltes de Ribagorça; en un passatge posterior, el mateix autor recordava al lector «que en tiempo de las alteraciones de Aragón, fue allí, capitaneando los bandoleros catalanes, un Juan Cadell» (Ibid., VII, pàg. 318). Òbviament, Bofarull volia referir-se a les revoltes de Ribagorça, però Francesc CARRERAS I CANDI, a la seva *Geografía general de Catalunya*, Barcelona [c. 1908-18], vol. «Catalunya», pàg. 1032, interpretarà que Cadell era a Saragossa el novembre del 1591. La confusió passarà a les planes de Ferran SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, Barcelona, 2a. ed., 1962-63, II, pàgs. 939-940, i persistirà encara en bon nombre d'autors, com ara VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, op. cit., II, pàg. 353, que en dedueix que els cadells, a diferència dels nyerros, representarien «l'heretatge del particularisme dels furs». Ara com ara, però, sabem només que Cadell es passà bona part de l'any 1591 cercant una remissió judicial, per bé que pels volts del mes de setembre aquesta mena de tractes ja havien fracassat. A començaments de l'any següent el senyor d'Arsèguel tornava a bandolejar pel vescomtat de Castellbò, tal com veurem tot seguit.

Sobre l'actitud catalana llavors de la revolta de Saragossa, vegeu MARQUÉS DE PIDAL, *Historia de las alteraciones*, op. cit., II, pàgs. 268-277, 319-322 i 446-451; BOFARULL, *Historia crítica*, op. cit., VII, pàgs. 205-224, que vol reivindicar el moderantisme català per tal d'evitar «malentesos»; en una línia semblant, SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, op. cit., II, pàgs. 938-940; actitud de les corporacions locals, Elies SERRA I RÀFOLS, *Lleida i les torbacions d'Aragó*, «Revista de Catalunya», IV, 1926, pàgs. 398-400: a Lleida—igual com a Tortosa—la fidelitat al rei passa al davant de tot. Una reavaluació recent del tema, força ponderada, i que remarca la peculiar i simultània conflictivitat institucional catalana, Xavier GIL I PUJOL, *Catalunya i Aragó, 1591-1592: Una solidaritat i dos destins*, «I Congrés d'Història Moderna de Catalunya», Barcelona, 1984, II, pàgs. 125-131. La re-

fets, tots dos, que no poden no tenir una relació directa, per tal com Cadell era un dels factors del Minyó, i perquè una part del botí acabà per arribar a Arsèguel i a la vall de Querol.¹⁴⁰ Sabem, a més, que el Minyó, en Barbafina i altres bandolers implicats en el robatori de Sidamon rebutjaren, del castell d'Arsèguel estant, els seus perseguïdors. El segrestament ulterior fou encomanat a Gabriel Rey, sots-veguer del Pallars, per bé que a última hora, i per suggeriment de certs cavallers, l'oficial hauria confiat la missió a un tal Baltasar Riembau; la qual cosa suscità les ires del virrei per tal com l'esmentat Riembau

és inculpat de (h)omicidis y altres molt graves delictes... y senyaladame(n)t que és molt companyó y amich del Minyó de Mo(n)tellà y dels bandolers y lladres de sa quadrilla e finalment té tanta amistat y tracta ab dit Joan Cadell que (h)aver-hi dexat (*al castell*) al dit Riembau ab soldats és estat comanar-lo (el segrestament) al mateix Joan Cadell y bandolers de la quadrilla del Minyó de Mo(n)tellà perquè en lo esdevenidor debaix de nom de sequestre real continue(n) de tenir allí so(n) recullita los bandolers.

Similaris reprovacions calia fer arribar al veguer Boquet de la Seu d'Urgell, que havia d'ajudar el sots-veguer de Pallars en el segrestament d'Arsèguel, tot i «lo parentiu q(ue) vós teniu ab Joan Cadell y amistat ab altres persones q(ue) causan molt gran dany...».¹⁴¹

pressió de la revolta de Saragossa inclou, però, l'enderrocament del castell d'Albelda de Francesc Gilabert, un dels participants de les alteracions de Ribagorça (tot i que la seva intervenció directa en la rebel·lió de Saragossa no sembla pas gaire probable), Emilio LUNA, *El castillo de Albelda. Noticias de su demolición por Felip III (sic)*, «Linajes de Aragón», II, 1911, pàgs. 311-314 i 335-340.

140. Vegeu, *supra*, nota 106.

141. ACA. RC. 4755, ff. 258v. i 269v.; id., 4756, ff. 254-261; id., 4757, ff. 257v. i 269v. ¿Hi ha cap relació entre el segrestament d'Arsèguel

Cap a finals del 1588 el virrei Manrique de Lara, assabentat dels «maleficus feyen los bandolers de la parcelitat de m^o Jonot Cadell de Arsèguel en la terra de Cerdanya y en altres parts circumveynes», envià comissaris a Puigcerdà, Lleida i la Seu d'Urgell per tal de concertar una Unió contra el bandolerisme i, assenyaladament, contra Cadell i els seus seguidors. Les diligències, aquesta vegada, fructificaren ràpidament, i el mes de desembre el castell d'Arsèguel era assetjat pels sometents de Puigcerdà i la Seu, i les hosts particulars d'alguns cavallers, com ara Tomàs de Banyuls, el senyor de Nyer, que reforçaria els efectius del setge amb una columna de tres-cents bandolers i seguidors. Al seu torn, Cadell era auxiliat per les quadrilles del Minyó de Montellà i d'altres capitosts, alguns dels quals sembla que comandaven bandolers francesos o—segons el parer de les autoritats—«huguenots». El setge va durar una setmana sencera, fins que els fredes i el mal temps feren desistir els assetjants. En el decurs de la brega, però, havien estat morts alguns dels principals seguidors de Cadell, com ara l'anomenat Minyó de Capcir i el mateix Minyó de Montellà. Tot seguit, el senyor d'Arsèguel fou objecte d'un procés de regalia, inculpat de fautoria de bandolers i resistència a l'autoritat reial, i fou condemnat a penes per valor de deu mil lliures, l'execució de les quals, però, va allargar-se—com era habitual—més del compte, si és que algun cop arribaren a fer-se efectives del tot.¹⁴²

i els bàndols simultanis de la vila de Puigcerdà la concòrdia dels quals cercaria, inútilment, un jutge de l'Audiència?, *Dietari de la fidelíssima vila de Puigcerdà*, op. cit., pàg. 76.

142. A finals de 1591 la venda en encant públic dels béns de Cadell no era encara rematada, ACA. RC. 4759, ff. 235v.-238v. i 240; id., 4760, ff. 69, 220 i 227-229; id., 4761, ff. 257v.-258. Sobre el setge del 1588, *Dietari de la fidelíssima vila de Puigcerdà*, op. cit., pàg. 77; REGLÀ, *El bandolerisme*, op. cit., pàg. 48, fa com si el Minyó de Montellà bandolegés encara per terres del Segrià a mitjan 1589.

Les vicissituds del senyor d'Arsèguel recorden prou bé les del senyor de Nyer deu anys abans. A mitjan 1590 Cadell demanava la seva remissió. Els síndics de la Cerdanya, els cònsols i alguns prohoms eclesiàstics de Puigcerdà i la Seu d'Urgell, abonaven el perdó, i remarcaven alhora els profits de col·locar Cadell en la defensa militar de la frontera francesa. Pràctica i recursos, ben cert, no li'n faltaven pas:

sería de mucha importancia su asistencia en aquella frontera por la experiencia q(ue) tiene de las cosas della y facilidad con q(ue) dizen podría juntar quinientos y más hombres entre sus deudos y amigos en qualquier ocasión q(ue) fuessen menester, por ser persona de mucho séquito.

Cadell, per la seva banda, havia fet saber, a través del comte de Prades, que s'estimava més d'anar a servir a Orà, al costat del duc de Cardona. El Consell d'Aragó semblava, però, més decantat cap a la solució pirinenca, i els tractes s'allargaren durant tot aquell any. Finalment, l'estiu del 1591 foren expedits guiatges per tal que Cadell i dos oficials reials «vage(n) a les partides de la Seu de Urgell y altres parts... (i) p(ro)cure(n) de replegar y juntar los bandolers y gent de seguida q(ue) podra(n) per a q(ue) vage(n) a servir a sa Magt. a la guerra en la Provensa o en França o Itàlia». Per un memorial posterior sabem que els bandolers cadells no restaren pas inactius en el decurs de les negociacions anteriors. L'estiu del 1590 un tal Jonot Canedelles, que «(h)avie anat a Arsèguel a parlar ab m^o. Cadell», va aplegar-ne una colla per tal de socórrer una altra partida de bandolers que bregaven amb el sometent pels voltants de Mosset. No massa després, els bandolers cadells, ajudats per l'alcaid del castell de Puigcerdà Nuri Joan Sorribes (que era «capità y emparo dels bandolers de la partialitat de Arsèguel y Carol y altra mala gent en lo Comptat de Cer-

danya»), bregaven amb el sometent de Puigcerdà. I potser tampoc no foren absents de la bandositat, a començaments del 1591, entre els canonges de la Seu d'Urgell i «los de la dicha ciudad»; conflicte que féu necessària la presència d'un comisari reial, «q(ue) si faltasse... serían forçados dichos canónigos (a) dexar su yglesia por miedo de no tener seguras sus vidas». Pels volts de setembre, en fi, la remissió de Cadell i els seus seguidors es podia considerar ja del tot fracassada, atès que «los bandolers de la voluntat de Cadell» refusaven de prendre bandeig del Principat, tal com exigien les clàusules del perdó.¹⁴³ El senyor d'Àrsèguel tampoc no tardaria gaire a reprendre les hostilitats.

A començaments del 1592, el nou governador del vescomtat de Castellbò, Alemany de Tragó, referia al virrei l'estat d'aquelles contrades, tradicionalment conflictives: «en mita(d) del Biscondado (e)stava(n) alojados dozientos bandoleros, y con ellos Cadel, Phelipe de Queralt y Averó, con otros caudillos y capitanes... (y) en el robar y vellaquerías, después que l mu(n)do anda, no se ha oído maiores desvergüensas». Els bandolers gaudien, segons sembla, de la vènia i complicitat de l'ex-governador Lluís de Gravalosa, que hauria procurat destorbar la presa de possessió de Tragó, «que ha muchos días que anda con requestas con los cónsules de acá diziéndoles que no dexará de gobernar ni entregará el castillo por más privilegios que vengan». Una amenaça simultània provenia del comtat de Foix: «temo—escriu Tragó—q(ue) todo ha de ser corto para poder valernos con tanta furia y preparatorios que se hazen acá y al condado de Foix... que se huyen los hombres de los lugares entrándose por las villas con sus manteni-

143. ACA. CA. 266, núm. 16; ACA. RC. 4760, f. 214; id., 4761, ff. 65 i 68; conflictes de la Seu d'Urgell, ACA. RC. 4383, f. 153v.; Sorribes, fautor de bandolers, ACA. CA. 342 (1591).

mientos, dexando sus casas y heredades sin cultivallas...». Tot i que els bandolers de Cadell, llavors de l'arribada del governador Tragó, havien reculat cap al Baridà i desocupat el vescomtat, hom temia una eventual aliança entre cadells i foixencs:

después que he llegado (*los bandoleros*) se han ido del Viscondado, y quería que este temor les durasse sin provar mis fuerças, que son tant (sic) pocas... que sin falta nos romperán a todos, y como dicen públicamente que hazen alianza con los luteranos, es de temer. Anda Phelipe de Queralt entre ellos (h)echo un loco sin honra ni juhizio, (y) Cadell que pretiende que con esta furia, hará el Rey lo que ell (sic) querrá. Por los lugares del Cabildo y del Obispo (*de la Seu d'Urgell*) se andan montando las gentes y haziendo cosas de herejes...». ¹⁴⁴

Ben entès, els seguidors de Cadell no eren pas els únics a fer renou. Cap a la mateixa època dues quadrilles de prop de dos-cents bandolers cadascuna, l'una de cadells i l'altra de nyerros, devastaven el vescomtat:

los nierros van p(er) la co(n)ca y terra baxa, y los cadells p(er) estos mon(t)s Pirineus; per allí hont passen ho dexe(n) tant net com lo foc... en Organyà són entrats, han-y mort dos ho tres homes, ensagniadés dos ho tres dones y robat p(er) mil ducats... tenen grans ganes de entrar en Castellbò segons blasonen... (i) dits bandole(r)s tenen certes correspondensies ab los luterans, los quals nos fan tantes manasses que ab les corregudes que ns han donades y ab les comendacions que ns envien restam mitg (e)spantats,

144. ACA. CA. 344 (23-III-1592) i (24-III-1592). L'any 1601 Alemany de Tragó seria assassinat per Perot Cadell àlies Ribó i altres bandolers, a instància del canonge Moreig, i «por causas feas y que andavan bien públicas», ACA. CA. 347(3-VI-1601).

escriuen els cònsols de Castellbò.¹⁴⁵ Una mica després són els cònsols de Vilamitjana, lloc de la mitra d'Urgell, els qui s'exclamen davant del seu senyor de les reiterades escomeses dels bandolers nyerros de Bernat de Guimerà, senyor de Montclar, i perseguidor uns anys abans dels seguidors de Joan Cadell i els germans Valls. Ara, els seus bandolers havien assolat les vinyes i camps dels voltants de Vilamitjana, i amenaçaven encara de tornar per tal de cremar la mica de collita i els portals del poble: «estam vuy tant opremits dels nerros en tota aquesta ribera... y aquest poble en particular... p(er)què lo tenen de tema y no procuren ni maquinen altra cosa sinó com lo poran acabar de asolar». La dèria envers els de Vilamitjana era una revenja de les quadrilles pel fet que, una mica abans, el sometent local havia participat en la persecució d'una partida de bandolers nyerros pels voltants de Sant Serni. Els seus companys haurien reaccionat amb celeritat i, a més de devastar Vilamitjana, espatllaren la palanca i el molí de Tremp, i enderrocaren les forques de Talarn, «hont estave(n) penjats deu o dotze de la sua companya». Un sometent encapçalat pel sots-veguer de Pallars hauria donat encaç a la quadrilla, però un vespre que els perseguidors feren parada a Sant Romà d'Abella, senyoriu també de Bernat de Guimerà, alguns veïns del lloc avisaren d'amagat els bandolers, i l'endemà de matí els homes del sometent foren fàcilment emboscats. En previsió de nous altercats, els de Vilamitjana s'havien fet protegir per bandolers de la facció contrària («nos és estat forçat de (h)aver-nos de amprar dels çoldats dels çadels per a nostra defença y reparo»), però pel que sembla aquests es feien pagar massa car el seu ajut, i els veïns decidiren de recórrer al seu senyor, «que si lo remey no ve prest V. Sr. pot ésser sert (que) nosaltres nos acabarem del tot y V. Sra. (serà) restada ab un

145. ACA. CA. 344 (22-II-1592).

loch menos de la mença». Però el bisbe d'Urgell, incapaç de trobar-hi remei, es limità a traslladar el problema al rei.¹⁴⁶ Davant d'aquest panorama general potser no cal buscar cap explicació particular per a comprendre el setge d'Arsèguel l'octubre del 1592.¹⁴⁷

A diferència del setge anterior, el 1588, aquest cop foren mobilitzats recursos excepcionals. Ultra els sometents de la Cerdanya i vegueries voranes, el virrei «féu desembarcar de certas galeras havia en Barcelona» una companyia de dos-cents soldats. Quan la nova del setge arribà a la Diputació, va fer-se tot seguit extracció d'una «divuitena» o comissió per trac-

146. ACA. CA. 343 (5-VI-1592) i (12-VI-1592). L'agost del 1592 fou segrestada la jurisdicció d'alguns llocs de Bernat de Guimerà, ACA. RC. 4759 (29-VIII-1592) i ACA. AUD. 6324 (18-VIII-1592), el qual continuava bandolejant l'any següent, ACA. RC. 4716, ff. 284v.-286 (assassinat d'un tal Jaume Ponces de Tàrrega—implicat probablement en el segrestament jurisdiccional—amb la complicitat de Lluís Ortiz de Cabrera, senyor de Concabella) i ACA. AUD. 6324 (?-II-1593) (ordre de captura contra Guimerà). Sobre el context d'aquests fets, i els valedors de Guimerà (entre els quals hi figurarà, de Roma estant, un duc de Sessa), vegeu, ara, Eva SERRA, *Els Guimerà, una noblesa de la terra*, «Recerques», 23, 1990, pàgs. 9-36.

147. Cal descartar la hipòtesi del setge d'Arsèguel com una represàlia d'una in verificada participació de Cadell a la revolta de Saragossa del 1591 (sustentada per CARRERAS I CANDI, *Geografia*, op. cit., vol. «Catalunya», pàg. 1032, i represa per VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, op. cit., II, pàg. 353, nota 216). Segons REGLÀ, *El bandolerisme*, op. cit., pàg. 94, Cadell hauria estat assetjat pel fet d'haver aixecat una quadrilla de bandolers «hugonots», però ni Cadell era l'únic capitost a mantenir bandolers francesos entre els seus seguidors, ni potser no n'eren gaire, d'huguenots, els bandolers reclutats a l'altra banda de la frontera, vegeu *infra*, I.3. Si més no, no tenim cap prova per a convertir el setge d'Arsèguel en un episodi subaltern de les guerres de religió. J. H. ELLIOTT, *La revolta*, op. cit., pàg. 48, ha relacionat el setge amb el rerafons general del bandidatge i les lluites de parcialitat (que l'autor qualifica de virtual guerra civil) de la diòcesi de l'Urgell—hipòtesi força més plausible.

tar de l'afer. Els diputats acordaren, finalment, de sufragar un total de quatre-cents soldats i el seu capità—tots els quals, va especificar-se, haurien de ser catalans—per a un termini de dos mesos; una resolució tanmateix força insòlita en els annals del General, tal com no s'estava de remarcar el bisbe de Girona i diputat eclesiàstic Jaume Cassador, un dels artífexs de l'empresa:

No eran pocas las dificultades y inconvenientes que se proponían, en abrir esta puerta, por no hallarse ningún exemplar de que en cosa semejante se (h)uviese gastado del dinero desta Generalidad... pero esforzándolo con las razones que para ello (h)an sido a propósito, ha tenido efecto lo que tanto convenía.

Tot i així, el virrei no n'estava prou satisfet: els soldats li semblaven massa pocs i el termini de dos mesos, massa curt (senyal, sens dubte, que hom preveia un setge ben llarg). Sorgiren dificultats, a més, a l'hora de nomenar el capità i reclutar els soldats, prerrogatives que el virrei considerava seves—en virtut segurament del seu càrrec de capità general. Finalment, si els soldats foren allistats per la Diputació, el seu comandant fou designat pel virrei: Jeroni d'Argensola, un militar que s'havia fet un nom a les guerres de Flandes, i l'experiència del qual potser es considerava necessària en el setge d'Arsèguel. *La tibantor entre virrei i Diputació va mantenir-se durant tot el setge, més per raons de competència institucional que no pas per discrepàncies de fons en la resolució del problema.* Així, quan arribà l'hora de fer efectiu el pagament dels soldats—unes quatre mil lliures—, els diners foren duts directament al lloc del setge per un comissari de la Diputació, la qual cosa tampoc no complagué al virrei. A desgrat de les friccions, els diputats catalans reberen una efusiva lletra del rei. No cal descartar la possibilitat que Cadell

no hagi tingut, entre els diputats, alguns partidaris o valedors, sobretot quan sabem que algun dels jutges de l'Audiència procurà de destorbar els preparatius del setge, però aquestes dissensions, potser massa minoritàries, no s'han transparentat en els papers oficials.¹⁴⁸

Entre els encastellats d'Arsèguel hi figuraven el cavaller Felip de Queralt i alguns bandolers d'anomenada, com ara els Garreta d'Oliana i en Barbafiga, així com gascons i «aragonesos»; tots plegats, sumaven potser més de dos-cents homes. Aquesta vegada, però, Arsèguel no recíria pas, i després d'un mes de setge, Cadell i els seus seguidors optaren per la retirada. De nit, i aprofitant potser un relaxament momentani de la brega, escaparen plegats, «en companya... de molts pagesos de dit lloc (*d'Arsèguel*) y sas mulle(r)s y família... y ab la indústria y prà(c)tica de la gent de la terra, foren guiats y portats dins lo comptat de Foix». L'endemà de la fuga, els assetjants incendiaren el castell i assolaren el poble. El virrei Maqueda, però, es malfià d'un desenllaç tan sobtat, i féu explícita la seva sospita sobre la possible complicitat del capità Argensola. Calgué fins i tot la intercessió de la Diputació per evitar l'engarjolament de l'heroi de Flandes, que hagué d'ama-

148. La comissió o *divuitena* del General encarregada del cas d'Arsèguel era formada pels diputats Jaume Cassador, bisbe de Girona, i Jaume Fortuno, representant del braç reial (el delegat militar restava absent de la ciutat); els oïdors Marc Llentes, pel braç militar, i Pere Saconomina, pel reial (absent el representant eclesiàstic); el prior de l'orde de Sant Joan de Jerusalem, el comanador santjoanista de Vilafranca del Penedès Frederic Meca, pel braç eclesiàstic; el duc de Cardona, Bernat de Boixadors, Francesc d'Agullana i de Calders, Ramon d'Oms i Francesc d'Argensola, pel militar; i Joaquim Setantí (conseller en cap de Barcelona), Miquel d'Oms, Frederic Vilana, Enric Terré, Josep de Ferrera i misser Jaume Pineda, pel reial, BC. F. *Bon.* núm. 9087. Gestions del bisbe Cassador, i deliberacions del cas, ACA. CA. 344 (12-IX-1592) i ACA. GEN. *Deliberacions*, N-157, ff. 1082-1108. Complicitat del jutge Oliba, vegeu *infra*, IV.1.

gar-se una temporada, fins que el virrei cessà d'importunar-lo. Posteriorment, es feren crides contra Cadell i els bandolers fugitius, alguns dels quals foren localitzats dies després per la vall d'Andorra. Per la persona de Joan Cadell hom oferia aleshores una recompensa de 3.000 ducats (la meitat si era lliurat mort) i un total de 20 remissions; pel seu company Felip de Queralt, 1.000 ducats i 10 perdons; xifres, totes, considerables i força indicatives del valor que hom donava a la seva captura.¹⁴⁹

Ben entès, la derrota d'Arsèguel no significà tampoc la fi de Cadell, tot i que no sabem gran cosa sobre les seves activitats després de la fuga del 1592. Dos anys després encara figurava en una crida de gitats de pau i treva, però el 1595 el seu nom apareix en una llista de bandolers indultats, tots els quals havien d'embarcar cap a Flandes, per bé que, a última hora, Cadell sembla haver-se'n desdit. A mitjan 1598, i mentre alguns dels seus bandolers feien incursions per la vall de Querol amb el suport d'alguns *mostrats* de la frontera, Cadell tornava a demanar la seva remissió i oferia de servir en la frontera francesa (en una època de guerra declarada entre França i Espanya). Tampoc no tenim constància que, aquest cop, els tractes hagin arribat a bon port, però una hora o altra el senyor d'Arsèguel hauria guanyat alguna mena de perdó. Sabem, si més no, que a les corts del 1599 el rei atorgà la restitució dels béns de la família (¿a Joan Cadell mateix?),

149. ACA. RC. 4863, f. 18. Afer Argensola, ACA. GEN. *Deliberacions*, N-157, f. 1120. Sobre el setge d'Arsèguel, «lo niu dels bandolers de Catalunya», Jeroni SACONOMINAS, *Llibre de memòries (1556-1603)*, AHMB. Ms. B-29, f. 39v.; *Dietari de la fidelíssima vila de Puigcerdà*, op. cit., pàgs. 60-61 (relació força embullada, i amb data de 1593 en lloc de 1592); *Dietari de l'Antich Consell Barceloní*, Barcelona, 1892-1975, VI, pàgs. 436-440; ACA. RC. 4761, f. 234v.; id., 4762, ff. 225, 230 i 234v.; id., 4763, ff. 7v.-8. Bandolers encastellats a Arsèguel, vegeu *infra*, apèndix núm. 3.

confiscats arran del setge del 1592.¹⁵⁰ A començaments del 1600 subsistien encara algunes quadrilles fetes de bandolers «de las reliquias de Arsègal, y otros, de la voluntad de Cadell», com ara els incombustibles germans Garreta d'Oliana, en Lletuga—un lloctinent del Batlle d'Alòs—i alguns dels seguidors dels germans Valls de Lleida. Tots plegats tornaven a bandolejar per la plana d'Urgell i la ratlla d'Aragó, «robando por los caminos, desafiando y echando çédulas para sacar dinero, como se acostumbrava el año de (MD)XC...». Ben aviat, a més, altres membres de la família Cadell prendran el relleu del cèlebre senyor d'Arsèguel.¹⁵¹

No sembla pas que cap cavaller de la lliga de Lleida hagi participat, el 1592, en la defensa del castell d'Arsèguel, tot i que, un any després tot just, les autoritats aragoneses detectaren altra vegada la presència dels germans Valls per terres de Ribagorça:

Lluis Valles y su hermano, con mucha gente ruin se han acogido al Condado de Ribagorça, y conviene... que los hechen de allí, porque de otra manera harán daños notables, y Luis Valles... sabrá poner zizaña y rebolverlo, porque es más hombre que Lupercio Latrás.¹⁵²

Igual com féu Joan Cadell, els germans Valls també cercaran reiteradament la seva remissió. En una lletra de març del 1593 Jeroni Valls demanava al rei «un entretenimiento conforme a su calidad con q(ue) pueda sustentarse»; citava com a mèrits particulars la participació d'ell i el seu germà Lluís «en las alteraciones q(ue) huvo... en el Condado de Ri-

150. *Dietari de la fidelíssima vila de Puigcerdà*, op. cit., pàgs. 60-61; ACA. RC. 4771, f. 144; ACA. CA. (6-IV-1598); id., 265, núm. 72.

151. ACA. CA. 345 (7-I-1600). Sobre altres Cadell, *infra*, II.4.

152. ACA. CA. 131 (23-IX-1593).

bagorça, y persecución de Lupercio Latrás», i manifestava la intenció de continuar servint el rei, «como no sea fuera des-tos Rey(n)os por ser casado»; finalment, assegurava que «no puede vivir en su casa con quietud por los émulos q(ue) en aquella tierra tiene». ¹⁵³

Per aquell temps, però, les autoritats semblaven més de-cantades per una política de força que no pas per contempo-ritzar amb els senyors bandolers. Entre les ordres de captura dictades a començaments del 1593 hi figuraven alguns dels principals contrincants dels Valls: els germans Lluís i Jeroni Alentorn, Francesc de Gilabert, els Sacosta, senyors d'Alen-torn; mossèn Castelló, senyor de les Puelles; el senyor de Mont-clar, Bernat de Guimerà, inculpat ensems amb Lluís Ortiz, senyor de Concabella, de diverses morts perpetrades en la vila de Tàrrega. ^{153 bis} En aquesta operació de «neteja» hom no féu distincions entre nyerros i cadells. N'és un senyal indirecte l'evasió de les presons barcelonines, el mes de març del 1594, de Jeroni Valls i altres cavallers de la lliga de Lleida, com ara Jeroni Gomar i Jeroni Cortit, la captura dels quals datava de no sabem quan. Lluís Valls seria empresonat a començaments del 1595, després d'haver estat atrapat per terres de Castella. Tots plegats guanyarien, una mica després, la seva remis-sió particular a canvi d'uns anys de milícia a Flandes, tot i que, pel que fa als germans Valls, probablement romangueren fugitius en algun indret del Principat. ¹⁵⁴ Les vicissituds

153. ACA. RC. 4383, f. 219.

153 bis. Vegeu, *supra*, nota 146.

154. ACA. CA. 265, núm. 72. El bandejament dels Valls i altres cava-llers de la lliga afligiria l'abadessa del monestir de Pedralbes, Magdalena de Montcada, la qual intercediria, temps després, en favor dels germans Valls, Onofre Jordan i altres cavallers, els quals acostumarrien d'afavorir econòmicament el monestir, ACA. CA. 477 (17-VIII-1598). Captura de Lluís Valls per terres de Castella, ACA. RC. 4765 (6-I-1596); ACA. CA. 80

del perdó dels Valls s'allargarien ben bé fins a finals de segle. El sistema de recompenses, segons el qual la captura d'un bandoler qualsevol autoritzava la remissió d'un altre delat, oferia naturalment tota mena de tripijocs. Quan el sots-veguer de Barcelona capturà un tal Arnau de la Farga, l'oficial va sol·licitar el perdó de Jeroni Valls, però en aquesta ocasió el nou virrei duc de Ferrià, a més de denegar la petició, empronaria el mateix sots-veguer.

Cap a finals del 1598 els Valls i altres cavallers (Onofre Jordà, membre de la lliga de Lleida; el nyerro Bernat de Guimerà) sol·licitaven altre cop la seva remissió. Feien valer, com a descàrrec, la seva participació en la defensa de Perpinyà, atacada l'any anterior pels francesos, però l'argument tampoc no va convèncer les autoritats. A finals del 1600 els Valls feren una altra temptativa, tot adduint els mèrits contrets durant les corts del 1599, «(h)aviéndose los dos con sus deudos empleado con gran demostración... en serv(icio) de V. Magd. en todo lo q(ue) en las Cortes de Barcelona se ofreció». Altrament, la seva inveterada rivalitat amb els Gilabert es considerava clausurada de feia temps: «estos hermanos están ya muy quietos y se tratan con amistad con los Gilaberts, q(ue) era su vando contrario». Finalment, hom feia notar el greuge comparatiu, car «V. Magd. usó de clemencia con otros sus contrarios q(ue) avían cometido semejantes y aún más feos delitos», i se citava a tall d'exemple l'indult (del 1593?) del senyor de Nyer.

(16-II-1595). Evasió de les presons de Barcelona, *Dietari de l'Antich Consell Barceloní*, op. cit., VI, pàg. 485; ACA. GEN. *Deliberacions*, N-158, ff. 160-167; ACA. RC. 4863, f. 57v. Operació contra els nyerros, ACA. AUD. 6324 (16-II-1593); Guimerà, ACA. RC. 4716, ff. 284-286; Lluís d'Alentorn tenia també bàndol particular amb Tomàs d'Àger, ACA. AUD. 3393, f. 420; remissió amb «perdó de la part» del senyor de Concabella, ACA. RC. 4716, ff. 284-286.

El virrei duc de Fera, però, no sembla haver estat mai partidari de la remissió dels Valls. Si més no, Lluís Valls («siempre cargavan más al dicho Luys... el qual siempre ha continuado en su mala manera de vida») restava inculpat en dos homicidis recents: el del comissari reial Antoni Solanells i el de Jeroni Gilabert (*¿parent de Francesc Gilabert?*). Quan van matar-lo, Gilabert duia instància secreta contra Lluís Valls perquè el bandoler «no le dexava labrar sus tierras, haziendo violencias a los labradores que ivan a cultivarlas». La mort del comissari era una derivació del mateix afer. Pel que fa als Gilabert, sembla que no gosaven confrontar-se altra vegada amb els Valls:

En el caso de mr. Gilabert no (h)ay al presente instancia, aunq(ue) tiene muger y herederos que la pueden hazer, y la voluntad no es de perdonar, sino q(ue) el silencio proçede del miedo que quedó de la muerte de mr. Gilabert, y así concluyo—escrivia el virrei—que no se puede hazer remisión.

De parer contrari eren els jutges de l'Audiència que, llevat del regent Lluís de Peguera i de misser Magarola, aprovaven el perdó, potser per evitar altres complicacions. A començaments del 1601 la qüestió dels germans Valls era encara matèria de discussió. Una nova negativa seria, sens dubte, «ocasión de nuevas inquietudes y bandos». ¿L'anada del governador de Catalunya a la ciutat de Lleida, l'any 1606, per tal de pacificar les bandositats locals, tenia res a veure encara amb una fallida remissió dels Valls, l'activitat dels quals com a senyors bandolers perduraria encara vint anys després de la seva intervenció a Ribagorça? Que Francesc de Gilabert, el vell enemic dels Valls, fos paer de Lleida l'any 1605, abona potser aquesta darrera interpretació.¹⁵⁵

155. Gilabert paer, i agredit un any abans per un hostaler de la ciutat, Teresa IBARS, *La delincuencia en la Lérida del siglo XVII*, «I Congrés d'His-

3. HUGUENOTS I BANDOLERS

Durant l'últim quart del segle XVI la correspondència entre les autoritats del Principat i algunes localitats o corporacions de la frontera pirinenca forneix força notícies sobre les incursions «huguenotes» (així en diuen, si més no) i la complicitat entre els delats de la terra i l'enemic protestant. Les referències sobre l'amenaça dels bandolers i escamots del comtat de Foix són reiterades periòdicament per les missives dels capitulars de la Seu d'Urgell:

nosaltres estam assí—diu una lletra de l'any 1581—en frontera de França y a una jornada del comtat de Foix, ahont vuy estant com en un port molt segur los lutherans y heretges... y són molta gent de peu i de cavall sempre en armes; y estant tan prop com estant dits heretges no estam sens gran recel y temor de alguna trahició en esta ciutat, del que ells acostumen usar ordinàriament.

Una missiva del 1582 adreçada al bisbe d'Urgell recalca: «com de molts anys atràs los lluterans han tingut llançats los ulls a desi(t)jar entrar en la ciutat e yglesia de la Seu de Urgell». La proximitat de les valls andorranes, la jurisdicció de les quals era compartida pel bisbe d'Urgell i el comte de Foix, facilitava, segons els capitulars, les temptatives i escomeses dels bandolers foixencs per les contrades urgellenques:

los inimichs tenen un pas de Andorra molt segur, perquè com los andorrans qui estant dessà lo port de França sien vassalls del príncep de Bearn y compte de Foix, venint los dits inimichs per aqueix

tòria Moderna de Catalunya», op. cit., I, pàgs. 459-460. Anada del governador de Catalunya, ACA. CA. 348 (14-VIII-1606). Remissió dels Valls i assassinat de Jeroni Gilabert, ACA. CA. 477 (30-XI-1598) i (9-XII-1598); id., 265, núm. 64; id., 347 (15-I-1601).

pas y arribant a la Seu de Urgell són segurs que ningú los pendrà les (e)spa(t)lles, perquè los andorrans no vindran contra llur senyor com sie aixís que tots estos hugonaus sien vassalls y soldats del dit comte de Foix y se creu que tot lo que fan es ordre y trassa sua.

Les disputes entre el comte de Foix i l'Església d'Urgell foren, efectivament, repetides. Reglà i altres estudiosos del bandolerisme català n'han vist una prova de «l'investida protestant» i, arribat el cas, de les connivències entre huguenots i bandolers. Tot sovint, però, aquests conflictes tenen més a veure amb una clàssica disputa de caràcter feudal que no pas amb cap antagonisme religiós. Foren, justament, les incursions d'un tal Alinsó, capitost protegit pels oficials del comte de Foix, allò que destorbà, tal i com escriuen els capitulars d'Urgell al seu bisbe, la subhasta o arrendament de les rendes andorranes del capítol d'Urgell l'any 1582:

que és anat tant mal que no se ha trobat ningú que hage volgut dir a dites rendes a un preu ni altre si no és estat la mateixa terra que ha promès un preu molt baix y ab gran dasavantatge nostre; y assò perquè se ha entès que una quadrilla de vallacos, entre los quals és Alinsó, van per la terra de Andorra coadunats (i) fent los mals que poden ab manasses que han de pendre totes les rendes així les de V. S. com les nostres.

Uns mesos després, però, un representant del cabild havia arribat a una entesa amb el veguer andorrà del comte de Foix, fautor d'Alinsó i la seva colla, el qual «(e)stave molt persuadit en no tocar delmes de la iglesia ni del bisbe (*d'Urgell*)». Els termes de la transacció, però, recorden més aviat el final d'una de tantes bandositats feudals que no pas cap episodi subaltern de les guerres de religió. Un estudi rigorós dels drets i rendes dels co-senyors d'Andorra, així com de les percepcions d'altres senyors dominicals en territori andorrà

i en diversos indrets de la diòcesi d'Urgell aclariria segurament l'autèntic rerafons d'aquestes disputes.

La correspondència del capítol d'Urgell remarca tot sovint la complicitat entre els seguidors foixencs i els bandolers catalans: «van per assí—diu una lletra del 1583—algunes quadrilles de bandolers dels quals no-s pot esperar cosa bona, ans bé se tem que tenen alguna aliança amb los hugonaus y lutherans de França». En una altra carta del 1585, els capitulars notifiquen al bisbe que:

estan aplegats una mala companyia de bandolers en número de 150; y blazonen que han de entrar en esta sua ciutat, lo que no crehem atrevesquen sens ajudar-se dels heretges y lladres del comptat de Foix com han fet altra vegada, perquè aquells són més (a)vesats y més pràctichs dels artificis y machines de guerra contra muralles y fortalezes que no són los bandolers.

L'amenaça foixenca encara durava el 1588, tal i com s'indica en la carta següent:

ab moltes y diverses cartes se ha fet entendre a V. Exª. quan tirantzada està aquesta terra... y la opinió que-s té dels lutherans vehins que desi(t)jen aprofitar-se de la ocasió de la falta de les armes de aquelles comarques, per a posar-les en apreto ab la correspondència que poden tenir los enemichs de la terra ab los francesos infels ... los lutherans... se van fent amos dels camins y continuant la correspondència ab los adelats.

Tot i la repetida alarma dels capitulars, no sembla pas que la ciutat d'Urgell hagi patit gaire sovint les incursions dels seguidors del comte de Foix—si ens atenim a la documentació localitzada. Durant la dècada del 1580—quan els avisos del capítol són potser més anguniosos—hom pot comptabilitzar únicament un parell de temptatives, i encara de no gai-

re envergadura. Una carta del capítol d'Urgell al seu bisbe, l'any 1585, fa referència a

l'apreto en què's trobà estos anys passats en esta sua ciutat, circuhit de lutherans y lladres, los quals tingueren tan gran desvergonyiment que vingueren a la vista de V. S. Illma. sens respecte algu(n) acompanyats y guiats de un caudillo tant inimich de la iglésia y de sa pròpia pàtria com los mateixos lutherans.

Tot fa pensar, però, que es tracta de l'expedició efectuada, cap a finals de l'any 1581, per Galceran Cadell, germà del senyor d'Arsèguel, i que aplegà un total de tres-cents francesos, «que's diu són (h)ugonaus». Tot i que els capitulars d'Urgell asseguraven que els seguidors de Cadell «vénen dret aquí per destruir esta iglésia y ciutat», la temptativa sembla relacionada més aviat amb les bandositats entre guilles i cadells, un dels escenaris de les quals havia estat, a començaments d'any, la ciutat de la Seu d'Urgell. No coneixem, de fet, cap gran expedició foixenca contra la ciutat. I algunes incursions de bandolers francesos no devien passar de la simple escaramussa. Es el cas de l'atac d'un tal Plometa (Plumette, a les fonts franceses) i una quarantena de seguidors, l'abril del 1588, al lloc d'Alàs, «ab determinació, segons monstraren, de prendre la vila». Rebutjats pel sometent, els bandolers saquejaren algunes cases dels voltants, i «a hora de migdia, en companyia de alguns adelats de la terra, vingueren per la partida anomenada la Olla fins a la Palancha a acometre la ciutat (*d'Urgell*)». També aquí, però, foren fàcilment dispersats. Tot plegat, ben poca cosa per fer de la Seu d'Urgell un escenari a petita escala de les guerres franceses de religió; o de la rivalitat entre l'església urgellenca i el comtat de Foix, una rèplica llunyana del conflicte religiós europeu.¹⁵⁶

¹⁵⁶. Incursions contra la Seu d'Urgell, PUJOL TUBAU, *Sant Josep*, op. cit., apèndix, pàgs. 53-78; Enrique SERRAIMA CIRICI (Sch. P.), *Hugonotes*

Força més nombroses i destructives foren, en canvi, les incursions dels bandolers foixencs per terres del vescomtat de Castellbò, «lo qual vezcomdat com és estat algun temps del dit compte de Foix, qui també se fa dir rey de Navarra, sempre han manassat de cobrar-lo».¹⁵⁷ Alguns llocs del vescomtat, com ara la vall d'Aguilar i Organyà, pertanyien a la mitra i capítol d'Urgell, respectivament. És probable, doncs, que algunes d'aquestes incursions hagin estat una perllongació de la rivalitat entre el comte de Foix i l'Església d'Urgell com a senyors feudals. La citació precedent suggereix, però, que aquestes tensions arrencaven probablement de començaments del segle XVI, llavors de la conquesta de Navarra per Ferran II i l'annexió subsegüent del vescomtat de Castellbò—possessió, fins aleshores, de la casa de Foix. Trobarem, si més no, altres testimonis explícits sobre aquestes temptatives de «reconquesta» de Castellbò menades pels bandolers o «soldats» de Foix.

A començaments de la dècada del 1590 la situació del vescomtat—a tenor d'allò que escriuen els síndics de Castellbò el 1592—sembla força conflictiva:

Esta terra (e)stà tant oprimida y sens justícia que ténim tota la llàstima del món de haver de comptar tans treballs, que los luterans per una part nos corren cadal dia, y los bandolers se aposenten en n(ost)res cases de les quals no ixen fins a tant que han acabat les

y bandidos en el Pirineo catalán. La actuación de San José de Calasanz en Urgel (1587-1589), «Estudios de Historia Moderna», IV, 1954, pàgs. 207-224; «com de molts anys atras», ACA. RC. 4749, f. 28v.; atac de Plometa, ACA. RC. 4759, f. 79v.; un tal Plumette, «vieil brigand du pays (de l'Arieja)», capturat el 1585 pels oficials del comte de Foix, Georges DOUBLET, *Les brigands des environs d'Ax au dix-septième siècle*, Foix, 1897, pàg. 3.

157. PUJOL TUBAU, *Sant Josep*, op. cit., pàg. 65 (letra capitular de l'any 1583).

provisions que en elles tenim, de modo que exits ells de nostres cases havem de anar aplegant p(er) amor de Déu ... y particularment en la vila de Organyà... han entrat en ella los dits bandolers, saquejant, matant y ensagniant p(er)sones, parla(n)t heretgies que segons sabida (?) y lo que's sona (?) fan lligansa ab los lluterans de Foix.

Entre els bandolers ensenyorits del vescomtat hi figurava la quadrilla de Joan Cadell, el senyor d'Arsèguel.^{157BIS}

La vall Ferrera, a la ratlla del comtat de Foix, patí igualment repetides escomeses dels bandolers foixencs, «aviendo amenazado—diu un memorial del síndic de la vall—q(ue) pues el Vizcondado de Castellbó fue suyo, le han de conquistar por armas». El mateix síndic explicava que el governador del comtat de Foix els havia fet saber «q(ue) si le prometían dar de tributo en cada un año quinientos ducados y dos cavallos no les haría ningún daño, y quando no viniessen bien en ello, (h)avía de entrar con mano armada y matarles y assolarlo todo». ¿Es tracta de simples extorsions o—tal com ha suggerit N. Sales—de reclamacions per la força de rendes i tributs endarrerits o usurpats, reminiscències potser de l'antic domini de la casa de Foix sobre Castellbò? Sigui com sigui, l'any 1597, en plena guerra entre Felip II i el rei de França (Enric IV, intitulat rei de Navarra i comte de Foix), la vall Ferrera fou efectivament assolada per un exèrcit de 1.600 «luterans» vinguts de Foix:

y aunq(ue) se juntaron los vezinos de d(ic)ha valle y con sus armas se defendieron quanto pudieron... huvieron de retirarse con gran pérdida, y assí començaron los contrarios a saquear y robar todos seis lugares (*de la valle*) y las yglesias dellos, llevándose consigo el Smo. Sacramento, los cálizes, custodias, relicarios y reliquias, y los ornamentos, quebrando muchas imágenes, y matando a todos los que

157BIS. ACA. CA. 477 (23-III-1592).

podieron haver, quemando muchas casas y una yglesia, llevándose quanto tenían de hazienda y ganado, cuativando 24 hombres, los más ricos de d(ic)ha valle... y aún no contentándose con esto, a cabo de ocho días bolvieron por el mismo passo tres mil y trezientos luteranos, y acabaron de quemar todo el lugar de Àneu.

Els veïns abandonaren la vall:

ha sido el daño de manera q(ue) se han despoblado d(ic)hos lugares y la pérdida q(ue) en ellos han hecho passa de quarenta mil ducados, con más de diez mil hanegas de trigo q(ue) han quemado, y padecen por esto hambre y suma pobreza, y si no son socorridos de V. Magd. será impossible bolver a habitarlos.¹⁵⁸

Incursions i devastacions similars traspalsaran de tant en tant tota la frontera catalana. Afectaren també la vall d'Aran i les terres altes del marquesat de Pallars. El port de Salau era, allà, la via d'entrada habitual dels escamots francesos. La vila d'Esterrí, a la vall d'Àneu, «población de 70 vezines y (que) está situada en los montes Pirineos cerca del puerto de Salou, a una legua de Francia, y es la más principal y la llave de la tierra para resistir a los franceses y enemigos», en fou ben sovint l'objectiu. L'any 1592 «entraron gran multitud de luteranos en ella; y de la yglesia robaron muchos ornamentos, custodias, cálizes, patenas y otras cosas para el culto divino y lámparas, que la dexaron desnuda de todo». El curs de les hostilitats entre França i Espanya propiciaria, a més de ràtzies esporàdiques, autèntiques invasions militars menades indistintament per capitosts catòlics o protestants. A la primavera de l'any 1597—les incursions segueixen el ritme del desglaç—, Esterrí fou altre cop atacada: «vino sobre d(ic)ha villa un grande ejército de luteranos, y entrellos el

158. ACA. CA. 477 (7-II-1598).

Vizconde de la Cort y mossur de Durban y otros capitanes», i saquejaren, a més de l'església, unes quantes cases de la vila. Aquest cop, però, els homes d'Esterra reeixiren a reaccionar i «con mano armada entraron por algunos lugares de Francia de d(ic)ha frontera y assolaron y quemaron tres o quatro lugares con que atemorizaron al francés». ¹⁵⁹ Una segona invasió, amb «tres mil tres-cents lluterans» encapçalats pel vescomte de Saint Girons (que havia militat, però, en el bàndol catòlic), va tenir lloc el mes de novembre d'aquell mateix any. En represàlia, el baró d'Erill i el d'Eroles, amb prop d'un miler d'homes, entre vassalls propis i altres pallaresos, haurien entrat posteriorment al Coserans, on mataren bon nombre de francesos i robaren molt de bestiar. Atacaren llocs, però, ben catòlics. ¹⁶⁰ Les filiacions religioses, un cop més, no semblen haver estat determinants en aquestes lluites de frontera.

La Cerdanya va passar per vicissituds semblants. El *Diari* de la vila de Puigcerdà consigna periòdicament les entrades i depredacions dels escamots francesos. Igual com la correspondència capitular de la Seu d'Urgell o d'altres testimonis contemporanis de diversa procedència, aquesta crònica municipal remarca ben sovint les complicitats entre els bandolers de la terra i els huguenots. Quan l'any 1581 un contingent de més de 300 «francesos urgonaus», cridats segons sembla per Galceran Cadell, germà del senyor d'Arsèguel, va envair la vall de Querol, un pas fronterer estratègic, ningú no els va

159. ACA. CA. 348 (14-III-1605).

160. Núria SALES, «Bandoliers espagnols» i guerres de religió franceses, «L'Avenç», 82, 1985, pàg. 53; Josep LLADONOSA, *Invasions i intents d'integració de la Vall d'Aran a França*, Barcelona, 1967, pàgs. 37-38; FELIU DE LA PENYA, *Anales*, op. cit., III, pàgs. 211 i 224.

(e)storvà(r) la entrada, emperò encara foren molt ben arribats y foren molt ben hospedats y festejats per los hòmens de dita vall y foren guiats per la terra de Cerdanya p(er) alguns de dita vall.

Els francesos, «passant per los llocs robaven lo que podien, y s menjaren sinquanta moltons de la vila (*de Puigcerdà*)». Ja hem fet notar anteriorment la possible relació d'aquesta incursió «huguenot» amb les disputes entre guilles i cadells. Camí de la Seu d'Urgell, i comandats per Galceran Cadell, els francesos travaren combat amb el sometent a l'alçada del lloc de Lles, saquejaren les esglésies de Bor i Sampsor on «robaren la custòdia ab lo Santíssim sagramen(n)t, y co(m) trobaren que no era de plata sinó de piltre la llansaren en unes borses», i recularen, finalment, cap a la vall de la Llosa, per on se'n tornaren els uns cap a Andorra i els altres vers el comtat de Foix.¹⁶¹

El *Dietari* cerdà dona notícia d'una altra expedició de 600 o 700 francesos, «entre ls quals hi havie molts ugonaus», l'abril del 1583. Com altres cops, entraren per la vall de Querol, i foren guiats per un tal Vicenç Tasquer, natural de Querol mateix, i un home de Puigcerdà anomenat Pere Millet, els quals «los havien dit (que) ere fàcil de pendre lo castell de Querol y la vila y castell de Puigcerdà». Els francesos saquejaren els llocs de Bena, Tor i Salit, però la reacció del sometent va ferlos recular i prendre el camí de la retirada per Pimorent. Entre els capitostos de la incursió el cronista consigna els noms d'un tal Bernadeix, germà d'en Rubert de l'Hospitalet (un altre «home principal dels francesos»), un germà d'en Tardín d'Ax, els capitans Borredó i Capseta (aquest darrer «soldat» del castell de Merencs), el batlle del lloc de Rocasell, i alguns

161. *Dietari de la fidelíssima vila de Puigcerdà*, op. cit., pàg. 53; ACA. CA. 342 (1591); PUJOL TUBAU, *Sant Josep*, op. cit., pàgs. 55-57.

mossurs de la frontera, com ara el senyor d'Orlu i un gentilhome de Mirapeix. La tropa, però, és feta sobretot de gent dels llocs fronterers:

de Achs (h) y havie cerca de vuytanta hòmens y de Merenchs y del Espitalet tots fins als minyons pensant conquistar la vila (*de Puigcerdà*); diu-se ja havien partides les cases principals entre l(l)urs capitans y que Perot Millet havie dada la trassa ... no-ns fiem—conclou el cronista—de semblants vehins com són Achs y Merenchs, y tingam gran mirament ara y en esdevenidor.¹⁶²

De l'any 1588 data una altra temptativa dels francesos, ara encapçalats per *mossur* de Lara, nebot del governador del comtat de Foix, el conegut capità Capseta de Merencs i el no menys familiar Rubert de l'Hospitalet, per bé que aquesta vegada, arribats a la portella d'Orlu, «no gossaren passar y se'n tornaren sens fer ningun efecte». Soldats del castell de Merencs, «tots igonaus», feren el 1590 una altra ràtzia per terres cerdanes, ajudats per alguns bandolers de la vall de Querol i els seus voltants, com ara en Cua de Llop i Lo Sandiu d'Angostrina—expedicions que, per la seva freqüència i poca volada, no sempre són mereixedores de figurar en els annals de la vila de Puigcerdà. Força més important fou la invasió, l'any 1598, d'un exèrcit de 3.000 francesos encapçalat per *mossur* Durban, el vescomte de Lacour (els mateixos que un any abans havien saquejat la vila d'Esterri), i «molts altres cavallers francesos». No pogueren enfilear la vall de Querol en direcció a Puigcerdà, ni tampoc passaren més enllà de Llivia, però «feren grandíssims (e)stragos, robant Iglésias, portant-se'n lo Santíssim Sagrament y tot lo que trobaren per

¹⁶². *Dietari de la fidelíssima vila de Puigcerdà*, op. cit., pàgs. 55-57; ACA. CA. 342 (1591).

las casas» (per Dorres, Angostrina, Vilanova de les Escaldes), i acabaren fugint pel camí de Pimorent. L'episodi és sens dubte una derivació de la guerra, aleshores declarada, entre França i Espanya. També aquest cop, però, els atacants haurien estat ajudats «per molts bandole(r)s, naturals de esta terra de Cerdanya, los quals se eran recullits en lo comptat de Fox després de la ruyna y destrucció... del castell d'Arsèguel» l'any 1592. Entre els bandolers identificats pel cronista retrobem, efectivament, els noms de Vicenç Tasquer, querolà, en Barrabam, natural de Sareja, i el també querolà Cua de Llop, tots plegats coneguts seguidors de Joan Cadell que figuraren entre els defensors d'Arsèguel el 1592, entremig de molts altres bandolers d'origen gascó i al costat d'un tal «Robert, francès»; tal vegada el mateix Rubert de l'Hospitalet que uns anys abans capitanejava incursions franceses per la Cerdanya.¹⁶³

Ben entès, les escomeses del francès no són sempre obra d'autèntics huguenots. Núria Sales ha fet notar que moltes localitats franceses de la frontera, a desgrat de la influència de la casa de Foix i d'altres prínceps o barons protestants, es mantingueren tothora catòliques (al Narbonès, les Fenolledes, el Sabartès—país de Foix—, la vall d'Aure o la d'Osau—a la ratlla d'Aragó—, Coserans, Comenge; i de vegades, aferrissadament catòliques, tal com succeeix a l'Alta Bigorra). Ax i la vall d'Arieja—tan temudes pels cerdans—són terres descrites pels mateixos foixencs com a veritables reductes catòlics. Passa el mateix a les valls de Viçdessós i de Siguer, li-

163. Seguidors de Cadell el 1592, vegeu apèndix núm. 3. Sobre Robert, «famosísim bandoler y igonau», i els soldats del castell de Merencs, ACA. CA. 342 (1591); incursions, *Dietari de la fidelíssima vila de Puigcerdà*, op. cit., pàgs. 76-77 (any 1588) i 60-62 (1598). Els «traïdors» Vicenç Tasquer i Barrabam obtingueren guiatge reial el 1603; dos anys després, el segon encara bandolejava per Cerdanya, REGLÀ, *El bandolerisme*, op. cit., pàgs. 104 i 109.

mítrofs amb les valls andorranes, i que no foren mai dominades pels huguenots, que només hi feren ràtzies ocasionals. Poblacions, en fi, que són vistes tot sovint, i pels protestants mateixos, també com una mena de «quinta columna» de l'enemic religiós.¹⁶⁴ És veritat, tanmateix, que alguns *mossurs*—no pas tots, però—implicats en les repetides incursions contra pobles i viles del vessant català de la frontera eren de filiació genuïnament huguenot. El castell de Merencs, la guarnició del qual sembla prodigar, amb el capità Capseta com a capitost, les ràtzies per les contrades cerdanes, era una fortalesa dels comtes de Foix. Habitants de localitats frontereres com ara Ax, Merencs mateix o l'Hospitalet, tot i no tenir potser cap filiació religiosa massa decantada, podien ser fàcilment engrescats en aquestes expedicions de pillatge periòdicament organitzades pels escamots foixencs, probable perllongació de rivalitats inveterades entre pobles fronterers, que sempre trobaven un o altre valedor entre els querolans i els bandolers del costat català. Les sospites d'una entesa o connivència efectiva entre huguenots i bandolers del país són incrementades, a més, pel fet que els indrets de procedència de moltes incursions franceses coincideixen ben sovint amb els refugis o «santuaris» tradicionals de les quadrilles fugitives del Principat—sobretot en el cas dels bandolers cadells de les darreries del segle XVI.

La proximitat de la frontera francesa oferí tothora una fàcil escapatòria als bandolers del Principat. «Tenemos proveydo—escriu Carles V l'any 1539—que se escriba a Francia para que no se recojan (*allà*) la dicha gente». Diligències semblants són una constant en la persecució de les quadrilles. L'any 1565 és el virrei del Principat el qui fa gestions sobre «lo del castillo de Francia, donde se acogen los malhechores».

164. SALES, «*Bandoliers espagnols*», op. cit., pàg. 53.

Merencs, l'any 1568, ja era un refugi habitual dels bandolers catalans. Nou membres de la quadrilla de Montserrat Poch foren capturats, el 1571, pel governador del comtat de Foix. El 1581 el virrei català procura aixecar una companyia de 300 soldats per tal d'impedir que «passen molts hòmens de (E)spanya en França, que acostumen a fer robatoris de persones y bestiar grossos y menuts, y aquests passar en França». ¹⁶⁵

La documentació catalana, tant els avisos locals com les lletres i memorials de l'Audiència, rarament especifica els itineraris i amagatalls regulars dels bandolers catalans per terres franceses—senyal, probablement, que no sempre eren prou ben coneguts. Hi abunden dades i referències sobre l'estada i tornada posterior d'algunes quadrilles, però sense gaires precisions sobre la seva localització i activitats més enllà de la frontera («los bandolers y lladres que diuen del Montseny són vinguts de França»; «alguns bandolers qui estaven retirats en França...»). Clarícies esporàdiques, i fonts una mica més explícites—com ara el *Dietari* de Puigcerdà—, fan possible, tanmateix, reconstituir algunes rutes de fugida i, alhora, identificar alguns dels caus habituals.

Sens dubte, un dels passos fronterers més freqüentats per les quadrilles catalanes era el camí de Pimorent, autèntic corredor del bandolerisme pirinenc, i que pel lloc de Porta, darrera localitat catalana en aquell punt de la frontera, i l'anomenada Torre Cerdana, defensa militar apostada al peu del coll de Pimorent, comunicava directament la vall catalana de Querol i les terres foixenques de l'alta Arieja. Ruta de fugida característica dels bandolers catalans, la canal querolana, un estret i esventat congost de dotze kilòmetres de llargada, era alhora la porta d'entrada de molts immigrants francesos i, per

165. REGLÀ, *El bandolerisme*, op. cit., pàgs. 47, 72, 79, 83 i 90.

descomptat, la via de penetració de moltes ràtzies o expedicions «huguenotes» contra Puigcerdà i els seus voltants (i, eventualment, cap a la Seu d'Urgell). Passat el coll de Pimorent hom hi troba successivament, i tot seguint el curs de l'Arieja, els llocs de l'Hospitalet, Merencs i Ax, i una mica més amunt encara, Lussanac, un altre dels caus dels bandolers catalans expressament esmentats en la documentació; i pobles, tots plegats, repetidament bescantats pel *Dietari* de Puigcerdà a finals del segle XVI.¹⁶⁶

Indrets d'acollida dels bandolers catalans, les terres de l'Arieja i el comtat de Foix tampoc no ignoraven l'existència d'un potent bandolerisme autòcton. L'any 1613 els cònsols d'Ax eren els primers en deplorar les grans «voleries qui se commettent au pays de Foix». El camí d'Ax a Prada, en particular, era un «pas fameux en bandouliers», igual com el coll de Marmare, que comunicava Prada i Cassou, i on els viatgers eren assaltats al crit de «quitto la bourse et la dague!». Entre Ax i Tarascó, els llocs «pleins de brigands» no eren pas menys característics. Com al Principat, altrament, alguns senyors foixencs emparaven aquestes quadrilles.¹⁶⁷

No és casual que els «santuaris» de les quadrilles catalanes hagin arrelat precisament en els principals reductes del bandolerisme foixenc. Autors i factors de nombroses ràtzies per les contrades cerdanes eren els soldats del castell de Merencs:

so és, t. Abram y alres, tots igonaus, y (que) són los qui vénen a robar y fer en Cerdanya los mals qui fan, y recullen los lladres qui ns roben los bestiar y cativen los hòmens en Cerdanya y se n'apporten en França,

166. Vegeu mapa núm. 6. Querol i la immigració francesa, REGLÀ, *Felip II*, op. cit., pàg. 186.

167. DOUBLET, *Les brigands*, op. cit., *passim*.

diu un memorial dels cònsols de Puigcerdà l'any 1591.¹⁶⁸ Segons aquest mateix document, Merencs i altres llocs de la vall de l'Arieja eren, cap a finals del segle XVI, el refugi habitual de molts bandolers cadells (els Cua de Llop, Barrabam, Barbafina), alguns dels quals, com ara lo Sandiu d'Angostrina o el querolà Vicenç Tasquer, restaven inculpatats de complicitat en diverses incursions franceses o «huguenotes». Quan Joan Cadell i els seus seguidors, l'any 1592, foren expulsats del castell d'Arsèguel i cercaren refugi «dins lo comptat de Fox», potser no anaren a raure massa lluny de Merencs mateix o altres llocs habituals d'asil o retirada.

El pas per la vall de Querol, certament, mai no degué representar cap obstacle seriós. Els querolans no gaudien pas de millor anomenada que els foixencs. Un escrit del virrei, l'any 1566, titllava tots els habitants de la vall—aleshores una vintena de focs—de «delats, facinerosos y acuytats de la real magestat». Un any abans, el mateix virrei havia fet cremar «moltes cases» de les valls de Querol i de Ribes per fautoria de bandolers. Cap a finals de segle, les autoritats de Puigcerdà acusaven els querolans d'emparar i afavorir delats de tota mena:

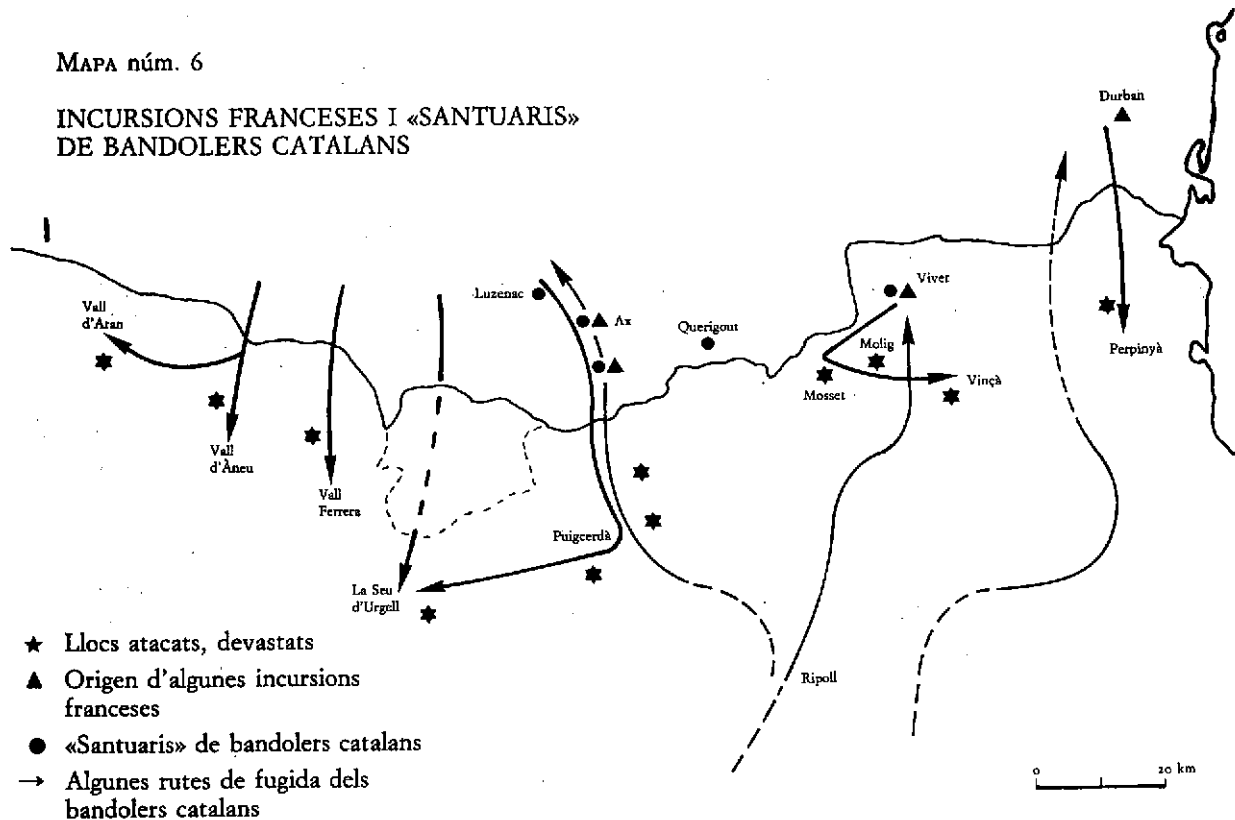
Quant los bandolers o altra mala gent són perseguits de la justitia en les altres parts, ells se recullan en la vall de Carol y allí tenen sa guarida o recullida ta(n)t segura com l'(h)an manester.

Querolans, «en companyia de altres bandolers qui (e)stan retirats en lo lloc de Merencs de França», es dedicarien a robar el bestiar de gent de Llívia i Puigcerdà, i lliurar-lo tot seguit a en Capseta, «ygonau y capità de Merencs p(er) lo príncep de Biarn», i capitost habitual de les cavalcades franceses

168. ACA. CA. 342 (1591).

MAPA núm. 6

INCURSIONS FRANCESES I «SANTUARIS»
DE BANDOLERS CATALANS

per la Cerdanya; querolans eren també aquells bandolers que captivaven veïns de Llivia, Puigcerdà i altres llocs, i els tenien presoners en una casa dels voltants d'Ax, d'un tal Casalucas, també «igonau», a l'espera del rescat corresponent (que podia tardar, en algun cas, entre set i vuit mesos ben bé). Ningú no ignorava, altrament, que era en la vall de Querol on finalment es féu fonedissa una porció substancial de la moneda robada pel Minyó de Montellà a Sidamon l'any 1587, i que entre els assaltants mateixos hi figuraren coneguts bandolers querolans o companys seus—com ara en Cua de Llop i lo Sandiu d'Angostrina.¹⁶⁹

Pot semblar-nos paradoxal, però ni les repetides incursions franceses, ni la reiterada alarma de les autoritats davant els senyals de connivència entre huguenots i bandolers, no van redundar en un seguit de mesures de cara a un millor control i defensa dels passos fronterers, tal vegada per falta de recursos. Això pot explicar, almenys a la vall de Querol, la llibertat de moviment dels bandolers. Cal pensar, però, que la complicitat d'algunes autoritats de la frontera podia afavorir encara més la impunitat de les quadrilles. La Torre Cerdana, emplaçada en el coll fronterer de Pimorent, controlava el tràfic de la vall de Querol. La jurisdicció de la fortalesa, com de tota la vall, pertanyia a l'alcaid del castell de Puigcerdà (i que també ho era, a la vegada, del castell de Querol). Ofici de designació reial, i de durada no precisada, el càrrec d'alcaid

169. ACA. CA. 342 (1591); cases cremades, *Dietari de la fidelíssima vila de Puigcerdà*, op. cit., pàg. 45; judici del virrei sobre els querolans, REGIÀ, *El bandolerisme*, op. cit., pàg. 73; població de la vall de Querol, segons el fogatge del 1553 (Josep IGLESIES, *El fogatge de 1553*, Barcelona, 1979-81, I, pàgs. 79-80):

Porta i Porter:	5 focs
La Tor:	7 focs
Vall de Querol:	6 focs

era, doncs, una peça clau en la vigilància del passadís querolà. L'any 1590, però, els còsols de Puigcerdà acusaven Nuri Joan Sorribes, que n'era aleshores el titular, de mantenir tractes amb caracteritzats capitostos «igonaus», com ara en Capseta de Merencs i en Casalucas d'Ax (o de Lussanac, segons un altre fragment del mateix memorial), l'amic dels bandolers querolans, «lo major igonau de tota esta frontera», i destinatari de «molts centenars de carregues de blat» que Sorribes mateix li hauria venut, «que fonc causa de encaristir lo blat en lo comptat de Cerdanya de un ters més que no (h)aguera». A la vegada, Sorribes hauria convertit tots tres castells de la seva jurisdicció en altres tants «cau(s) de lladres de pas y de bandolers», entre els quals hi havia força seguidors de Joan Cadell i capitostos d'anomenada com ara els germans Garreta d'Oliana, tots els quals romanien al servei de l'alcaid a tall de guarnició. Bandolers «de la parcialitat de dit capità Sorribes» s'estaven també en una casa anomenada l'Adobaria, prop del castell de Puigcerdà, d'on ningú no els gosava treure i capturar. Pel contrari, quan algun dels seguidors de l'alcaid era empresonat al castell de Puigcerdà, la benevolència i «mala custòdia» de Sorribes feien possible una ràpida evasió, tal com succeí en el cas del conegut Vicenç Tasquer, «un dels més mals hòmens sie (e)stat molts anys ha en la terra de Cerdanya». Sorribes, finalment, era considerat pels còsols de Puigcerdà:

capità y emparo dels bandolers de la parcialitat de Arsèguel y Carol... Es home més parcial y maliciós que sie en tota aquella terra y axí despuix ensà ell és vingut de Berga y se es mudat en Puigcerdà se són renovades les parcialitats grans són vuy en Cerdanya les quals antes de venir ell (e)staven ja totes adormides y olvidades... tant com ell tindrà lo càrrec de la vall de Carol no (h)i ha guaire (sic) (e)sperances de remei.¹⁷⁰

170. ACA. CA. 342 (1591).

Perpinyà, a la segona meitat del segle XVI, passà per tràngols semblants (incursions franceses dels anys 1564, 1567, 1569), i a la primavera del 1570 la ciutat seria assetjada per un nodrit contingent huguenot, derrotat finalment per un exèrcit català de 20.000 homes. Cap a finals de segle, el perill subsistia encara. L'estiu del 1597, quan la guerra entre França i Espanya era declarada, i mentre els «luterans» entraven per la vall d'Aran i Pallars, la invasió gairebé simultània de les tropes catòliques del mariscal Alfonso Corso originaria una «guerra del Rosselló» de grans proporcions. Corso arribà

con ejército formado... hasta las puertas de Perpiñán para tomalla, y no saliendo con su intención se bolvió saqueando los lugares que pudo y robando las iglesias y ganados q(ue) topó, que se juzgó el daño por entonces que sería de más de duzientos mil ducados.

A l'any següent, un «buen golpe» de francesos—la filiació religiosa dels quals no figura enlloc especificada—bandolejaven pel Capcir, «matando y robando en muchos lugares», i prenen els castells fronterers d'Opol i Salvatierra, on «se van fortificando a toda furia», diu un avís adreçat al virrei. Mentrestant, les defenses militars de la frontera rossellonenca romanien encara en un estat lamentable:

(a *Perpinyà*) no (h)ay sino diez pieças de artilleria y... no son mayores q(ue) mosquetes de posta... las paredes de los contrafosos del castillo no están acabadas y queda la villa abierta y con gran peligro... y para q(ue) el enemigo no pueda entrar a inquietar los vezinos y moradores de aquellos condados con la facilidad que lo suelen hazer conviene mucho... reedificar la torre del Grau q(ue) está muy cerca del castillo de Salces por donde puede entrar fácilmente.¹⁷¹

171. Sobre l'estat de les guarnicions de la frontera durant l'últim quart del segle XVI (amb soldats afamats, indigents, sense paga, i que deserten

Alguns textos de l'època, efectivament, han pogut prendre per incursions autènticament huguenotes allò que no eren sinó un seguit de ràtzies o expedicions de caràcter aleatori o indiscriminat. Ben entès, hi ha escamots del comtat de Foix que s'arribaven fins pel Capcir i el Conflent, com ara l'any 1592, quan el conegut Casalucas d'Ax i el capità Lostet de la Bastida, acompanyats per *mossur* de Castellet i un nombre no detallat de seguidors, saquejaren la vila i església de Vinçà, hi mataren alguns veïns i robaren la casa del cavaller Macià d'Orís. Bandolers foixencs, el 1596, entraven a Molig i travaven una violenta escaramussa amb els homes del somenent local, «dan(do) sobre ellos con una furia del infierno, que los ronpiero(n) y desbarataro(n) en un momento, y degollaro(n) y mataro(n) muchos». El lloc de Mosset patí incursions semblants: «este condado de Foix es tan mal vesindado en materia de ladrones que no lo puede ser más... y digo que si V. Magd. no manda meter cien arcabuceros en Mossete este verano... sucederán muchos fraquasos», escrivia el governador dels comtats el 1596. Mentre els foixencs amenaçaven Mosset, mig centenar de soldats del governador de Llenguadoc, després de travessar terres del catòlic duc de Joyeuse, es plantaven a Estagel, en territori català, i s'enduien els ramats. Altres cinquanta soldats del governador Montmorency repetien, no massa després, la temptativa, i capturaven, pels voltants de Salses, «una vacada de dosçientas vacas»—per bé que aquest cop, el duc de Joyeuse, oportunament amonestat per les autoritats catalanes, aconseguí de recuperar el botí.

o es lloguen en alguna altra feina), I. A. A. THOMPSON, *Guerra y decadencia. Gobierno y administración en la España de los Austrias, 1560-1620*, Barcelona, 1981, pàgs. 94-95. Entrada de Corso, devastacions i vulnerabilitat de les defenses frontereres, ACA. CA. 477 (10-IV-1598); SALES, «Bandoliers espagnols», op. cit., pàg. 47; *Dietari de l'Antich Consell Barceloní*, op. cit., VII, pàgs. 36 i ss. Setge del 1570, REGLÀ, *Felip II*, op. cit., pàg. 89.

Incursions regulars, efectivament, però que—fem-ho notar—no sempre provenen de les files dels huguenots. L'any 1592 Alemany de Tragó, governador aleshores del vescomtat de Castellbò, podia afirmar que «muchos destos danyos nos vien de tierras destos mosures católicos sú(b)ditos del de Joiosa». ¹⁷²

Ràtzies menades per *mossurs* catòlics o huguenots, com ara les del senyor de Durban per terres del Conflent i Roselló (l'any 1573) o dels Vivier contra Mosset (el 1597), devien de ser esdeveniments corrents en aquelles contrades frontereres—així com les ràtzies i represàlies d'origen català, menys ben enregistrades en la documentació de la cancelleria barcelonina. Fonamentades potser en antics i mig suprimits drets de marca i represàlia, atiades per rivalitats inveterades entre comunitats frontereres (com ara l'hostilitat entre l'alta vall d'Arieja i la plana de Cerdanya, que encara durava a començaments del segle XVIII), no es pot dir que aquesta mena de violències fossin un fet anteriorment desconegut ni una derivació directa de les guerres de religió. ¹⁷³

El botí característic d'aquestes expedicions de pillatge era, de sempre, el bestiar. Abundaren, tanmateix, els segrestaments i les composicions. L'any 1588, els capitulars de la Seu d'Urgell s'exclamaven particularment dels raptés de capellans:

se han donat los gascons y altra gent facinorosa a captivar tants capellans y maltractar-los per haver-ne majors rescats que la ciutat està plena de rectors forçats de apartar-se de ses residències per evitar la mort ho captiveri.

172. ACA. CA. 343 (24-VII-1592); Molig, ACA. CA. 265 (28-IV-1596); Mosset, ACA. CA. 265 (3-V-1596); Vinçà, ACA. RC. 4863 ff. 72v. 73v.

173. Ràtzies foixenques i represàlies catalanes a començaments del segle XVII, DOUBLET, *Les brigands*, op. cit., *passim*; Durban i Vivier, SALES, «*Bandoliers espagnols*», op. cit., pàgs. 51 i 53.

Captures que han estat vistes tot sovint com una altra prova del caràcter inequívocament huguenot de les incursions franceses. Tanmateix, els segrestaments no tenen per objectiu els eclesiàstics únicament; com succeïa en els robatoris de tota mena, tenien més aviat un caràcter indiscriminat i merament crematístic. Un memorial del veguer del Conflent, l'any 1596, sobre les persones capturades pels francesos «estos años passados», xifrava el total dels rescats pagats entre 36.000 i 40.000 lliures. Entre les víctimes socialment identificades hi ha uns quants pagesos, tres «tenderos» de Perpinyà, algun paraire i mercader, el síndic de Prada, un carnisser de Perpinyà, el moliner de Campomà, un barber, un fuster. Entre el mig centenar de víctimes relacionades tampoc no hi mancaven els noms d'alguns cavallers, com ara Miquel Vilanova, que «fue cautivado en un lugar suyo llamado Molitg, estando dentro el castillo, y llevado a Francia; pagó por su rescate tres mil ducados» (segrestament que va tenir lloc l'any 1581); o el cas de «don Galceran de Vilanova, t. Ballaró y t. Pagès, caballeros, q(ue) fueron presos y cautivados en el término de Millars; pagaron los tres por su rescate dos mil setecientos ducados»; o «Benardo Desijat de Torrelles (que) fue preso y está cautivo agora en Cutsach y piden de rescate cinco mil ducados; prendiéronle en su casa y se la saquearon y llevaron toda la ropa». No tenim cap indicació sobre els indrets on eren custodiats els segrestats, però consta que se'ls enduien a l'altra banda de la frontera. Alguna vegada, quan no podien seguir el pas dels seus capturadors, haurien estat assassinats durant el trajecte: «A Pedro Ramon, de Cornellà, prendieron d(ic)hos franceses, y llevándosele cautivo le mataron por ser viejo y no poderles seguir»; a un tal Comalls, del lloc de Jóc, «se lo llevaron, y porq(ue) no podía seguirles le quitaron las partes genitales, y después le hecharon en una canal del molino». La geografia dels segrestats inclou algunes localitats, com

ara Mosset o Molig, que eren l'objectiu reiterat de les ràtzies franceses, però la inseguretat sembla força general en tot el comtat. Una lletra del virrei, l'any 1592, assegurava que per causa dels «francesos, gascons y huganaus, quins maleficis són tants ... no gosen passar los de Rosselló ni Conflent a Cerdanya», i viceversa. L'any 1598 un síndic de Perpinyà recal·cava que:

por ocasión de dichos robos y cautiverios se van despoblando muchos lugares y la gente dellos se passa a vivir a otras p(ar)tes del Principado y dexan de labrar sus campos y sembrarlos por temor de ser presos o que se les talen y abrasen como acostumbran los frutos.¹⁷⁴

Què podem dir, en definitiva, sobre l'eventual complicitat entre huguenots i bandolers catalans. De primer, que les reiterades incursions franceses o «huguenotes» per la frontera no eren pas, a la segona meitat del segle XVI, cap novetat. Durant la primera meitat de la centúria, si més no, l'estat de guerra latent o declarada entre França i Espanya propiciaria també incursions i complicitats semblants. Citem, a tall d'exemple, la invasió, el 1544, d'un contingent de 3.000 francesos, encapçalats pel conegut bandoler català Antoni Roca, que devastaren els llocs de Via, Bajanda i Ro. La guerra podia prendre tot sovint la forma de ràtzies frontereres a la recerca de botí, com ara l'any 1542, quan una companyia d'infanteria espanyola, secundada per molta gent de la terra de Cerdanya, envaí territori francès i s'emparà d'un ramat de 400 vaques—en represàlia probablement per una anterior incursió francesa contra Puigcerdà. A l'època de les guerres de

174. ACA. CA. 477 (10-IV-1598); REGLÀ, *El bandolerisme*, op. cit., pàg. 94; segrestaments, ACA. CA. 265 (3-V-1596); el senyor de Molig, capturat per «igonaus», ACA. RC. 4747, f. 153; capellans de la Seu d'Urgell, PUJOL TUBAU, *Sant Josep*, op. cit., pàg. 79.

religió, determinades cavalcades franceses podien tenir per origen conflictes feudals específics (com ara les disputes entre l'església urgellenca i els comtes de Foix) o tensions tradicionals entre pobles fronterers, i que aleshores prengueren la coloració pròpia de les lluites religioses del temps. El botí era l'objectiu principal de moltes incursions dels *mossurs* fronterers. Podien assolir, això no obstant, un caràcter militar, mal fos a la manera d'una maniobra de distracció. Aquest és, si més no, el judici dels regents del Consell d'Aragó davant la notícia, l'any 1603, d'un atac contra Vilafranca de Conflent menat per alguns senyors francesos (entre els quals hi figuraven el vescomte de Mirepoix, els mossurs de «Rius», «Onós» i «de la Serpent», i l'inevitable senyor de Vivier:

se puede creer q(ue) todo su intento es ver si pueden meter la guerra dentro de España para ocupar a V. Magd. en su casa, y q(ue) no pueda con tanta facilidad acudir a las otras partes que pretenderán infestar.

En cas de guerra declarada entre França i Espanya, tal com succeí en els anys 1595-1598, els *mossurs* fronterers no feien sinó perllongar, des d'una òptica militar i legalitzada, la pràctica secular de ràtzies i pillatge. El mateix devien de fer, naturalment, els senyors de l'altra banda de la frontera.¹⁷⁵

Entre nyerros i cadells, diguem-ho de passada, l'oposició no sembla prendre cap matís religiós consistent. L'estreta vinculació, a finals del segle XVI, entre foixencs i querolans, sembla suggerir un decantament dels cadells en favor del bàndol huguenot; caldria demostrar, però, que aquestes vinculacions

175. Maniobra de distracció, ACA. CA. 267, núm. 24; Puigcerdà el 1540, *Dietari de la fidelíssima vila de Puigcerdà*, op. cit., pàgs. 39-40.

no són producte d'un fet més elemental, com ara la proximitat geogràfica i les facilitats de refugi i acollida que oferia el comtat de Foix a les quadrilles que operaven per Cerdanya. Altrament, també el senyor de Nyer—igual com molts altres senyors pirinencs—ha estat inculpat, una hora o altra, d'haver reclutat efectius «luterans». Les guerres de religió franceses tampoc no són el rerafons de les faccions catalanes.

4. NYERROS I CADELLS

Si durant l'última dècada del segle XVI les terres de Ponent i de la Cerdanya romangueren alterades per l'activitat de Joan Cadell i les bandositats entre Valls i Gilabert, el comtat de Rosselló, paral·lelament, també conegué les seves trifulgues particulars. Cal advertir que, en general, les fonts documentals són força més explícites pel que fa a les violències de bàndol que no pas sobre el fonament originari de les diputes. Tampoc no sabem, doncs, les raons que impulsaven Guerau de Cruïlles, baró de Mosset, quan decidí de desafiar, amb totes les formalitats del cas, Tomàs de Banyuls, el senyor de Nyer, l'estiu del 1590. La repetida aliança entre els Cruïlles de Mosset i els Cadell d'Arsèguel pot ser tot un indici, però no tenim cap prova que el desafiament hagi estat una derivació de la rivalitat entre els senyors de Nyer i Arsèguel. Podem resseguir, tanmateix, els preparatius de guerra privada que el desafiament va desencadenar tot seguit.

A primers de juliol arribaren a Perpinyà el comanador santjoanista Miquel Junyent i el noble Gispert de Guimerà, els quals van presentar-se a les autoritats de la ciutat com una delegació de la Diputació encarregada de prendre informació contra algunes persones inhabilitades per a concórrer a les properes eleccions del General. Tot fa pensar, però, que

es tractava d'un pretext per tal de romandre a la ciutat sense desvetllar cap mala sospita. Uns dies després, assabentats de l'estada de Tomàs Banyuls a Perpinyà, els germans Guerau i Gelabert de Cruïlles feien acte de presència a la ciutat, i no gaire després Guimerà i el comanador Junyent aturaven Banyuls per tal de comunicar-li, en nom de Guerau de Cruïlles, el desafiament. Tot seguit, heralds i desafiador abandonaren Perpinyà i marxaren cap a casa de Joan Llupià, senyor de Castellnou, i senyor bandoler bandejat del Principat l'any 1582, llavors que tenia quadrilla pròpia i bàndol amb el senyor de Nyer; connexions que suggereixen unes inveterades línies de rivalitat. Heus ací, el text del desafiament, tan semblant a les característiques «lletres de batalla» de les darreries de l'època medieval:

Lo sr. Don Garau de Cruylles nos ha dit a nosaltres Don Gispert de Guimerà y comanador Junyent de part sua a V. M. sr. Thomas de Banyuls sr. de Anyer que tenia algunes coses que averiguar ab V. M. ab una espasa y capa y que entenen que aquesta terra per los molts bandolers y gent inquieta que (h)y ha en ella no-s podia posar en effecte li assenyala la ciutat de Barcelona per a que de allí hisquessen (a) averiguar les diferències que (h)y ha entre los dos de la manera dalt està dit y si dit lloch no li apareyxia bé li assenyala la ciutat de Gerona ho la vila de Fraga ab la mateixa forma dalt dita, y que nosaltres dits Don Gispert de Guimerà i Junyent lo asseguràvem per part de Don Guerau y q(ue) V. M. dit sr. Banyuls port(i) altres dos cavallers que asseguraven a Don Guerau per part de V. M.

La rèplica del senyor de Nyer no es féu esperar. Feia observar, però, que no calia anar gaire lluny per batre's, sobretot pel fet que tant a Barcelona com a Fraga o Girona, aquesta mena de conteses eren perseguides per les autoritats:

Per lo que Vs. Ms. me digueren de part de Don Guerau d(e) Crylles no-m par càpia en rahó que essent assí Don Guerau y jo, hajam de anar a Barcelona ni a Fraga ni altra part ahont per semblants actes com hy fossem ne hauríem de exir, y axí responch a V. M. que tostemps y quant Don Guerau me assegure lo camp com és just y de rahó jo aniré a respondre li a la pretenció ab un cavall y espasa de la mida y una llança gineta.

Simultàniament, totes dues parts aparellaven la seva gent d'armes, i el desafiament original amenaçava de convertir-se en una guerra privada de grans proporcions. Assabentat dels fets, el governador dels comtats cercà la manera de forçar la signatura de treves:

perquè los uns i los altres entenia yo que feyen aplech de quadrilles de mala gent avolotant tota aquesta terra ab sos amichs y valedors... (que) foren molts, uns ab ses persones que acudien a la una part y a l'altra, y altres dexant-los armes y cavalls.

S'assoliren, efectivament, treves *in extremis*, i per temps de mig any. Entre els valedors dels Cruïlles figuraven els Llupià de Castellnou i un Sentmenat, alcaid de Cotlliure; al costat de Banyuls, els Vilanova, senyors de Paracolls i un Alemany de Bellpuig (vegeu quadre núm. 5); noms, tots plegats, ben coneguts entre les bandositats pirinènques precedents. Per tal d'evitar una represa posterior de les hostilitats, els regents del Consell d'Aragó recomanaven la incoació de processos de regalia i el segrestament de les jurisdiccions dels cavallers rivals. Fou suggerit, també, de procedir per via eclesiàstica, i apel·lar als decrets tridentins que prohibien tota mena de duels i desafiaments. Finalment, hom repararà en la presència del comanador Junyent, que segons sembla tenia força antecedents en matèria de bàndols. El rei mateix va ordenar-ne la seva captura, i féu gestions prop de la jerarquia santjoanista per

a expulsar-lo del país. Inopinadament, però, el comanador va fer sort en les eleccions del General (en fou extret diputat eclesiàstic) i, un cop confirmada la seva expulsió, els diputats s'hi van oposar. Junyent, tanmateix, acabaria desterrat a Malta.¹⁷⁶

QUADRE núm. 5

LES TREVES DEL 1590 ENTRE CRUÏLLES I BANYULS:
SIGNATARIS

CRUÏLLES: Guerau de Cruïlles, senyor de Mosset
Gelabert de Cruïlles (germà de Guerau)
Miquel Junyent, comanador santjoanista
Joan Llupià, senyor de Castellnou
Carles de Llupià (germà de Joan)
Bernat de Llupià (germà de Joan)
Galceran de Sentmenat, alcaid de Cotlliure
Ferran d'Ortafà, alcaid de Perpinyà
Galderic de Martí
Antoni Trinyac, burgès honrat de Perpinyà

BANYULS: Tomàs de Banyuls, senyor de Nyer
Ramon de Vilanova, senyor de Molig
Joan de Vilanova (germà de Ramon)
Anton Giginta, senyor de Vespella
Onofre Canta, senyor de Castell-Rosselló
Macià d'Orís, donzell de Perpinyà i senyor d'Orís
Francesc Llupià, senyor de Corbera
Guerau Ballaró, burgès honrat de Perpinyà
Rafael Rocafort d'Orís, donzell de Millars
Jaume Alemany de Bellpuig, senyor de Bellpuig
Jaume Delpàs, senyor de Sant Marçal

176. ACA. GEN. *Deliberacions*, N-156, f. 728. L'aný 1596 el comanador fou autoritzat a fer estada al Principat per tal de resoldre alguns afers

Si el bàndol entre els Cruïlles i Banyuls sembla haver estat dominat a temps, no es pot dir el mateix de les discòrdies posteriors entre els mateixos Cruïlles i els Vilanova, que reprengueren velles hostilitats de mitjan segle XVI. Ara es feren la guerra (¿per qüestió de fargues potser, o com una derivació del desafiament contra Banyuls?) durant els anys 1593-1595. Guerau de Cruïlles fou un altre dels presoners que escaparen, el març del 1594, dels càrcers reials de Barcelona, en companyia d'alguns cavallers de la lliga de Lleida. Ell i el seu germà Lluís (que ja era gitat de pau i treva el 1569) foren bandejats a Flandes l'any 1595. Guerau mateix, però, tenia bàndol; quatre anys després, amb el tot just nomenat governador dels comtats Joan de Queralt, al qual acusava de tenir tractes amb els francesos, per bé que, com va poder provar-se després, tot havia estat una maniobra del senyor de Mosset, que aspirava al mateix càrrec. Tot aquest historial, en fi, no fou cap impediment perquè Guerau fos fet, a les corts del 1599, primer comte de Montagut.¹⁷⁷

Si l'activitat dels Banyuls de Nyer com a senyors bando-

familiars, ACA. CA. 265, núm. 10. Sobre qüestions entre Banyuls i Cruïlles, ACA. CA. 266, núm. 14 i núm. 27; id., 268, núm. 30; id., 242, núm. 79. Sobre l'armament discutit en el deseiximent original, vegeu-ne les característiques a Martí de RIQUER, *L'arnès del cavaller. Armes i armadures catalanes medievals*, Barcelona, 1968 (en triar la llança de gineta, Banyuls ha desestimat la més mortífera de les armes de glavi: l'anomenada llança de «córrer puntes»).

177. Cruïlles contra el governador, *infra*, IV.3. Bandejament, ACA. CA. 265, núm. 72, i ACA. RC. 4863, f. 57v. Sobre Lluís Cruïlles, ACA. RC. 4771, f. 1 (gitats de pau i treva). Fuga de les presons de Barcelona, vegeu *supra*, nota 135. Guerra Cruïlles-Vilanova, ALART, *Notices històriques*, op. cit., I, pàg. 47. Molts senyors dels comtats tenien interessos ferriers, SALES, *El senyor de Nyer*, op. cit.—igual com molts *banderizos* bascos, altrament—, Julio CARO BAROJA, *Introducción a la historia social y económica del pueblo vasco*, Sant Sebastià, s.d., pàgs. 99-100.

lers sembla remetre o declinar amb el final de la centúria,¹⁷⁸ no es pot dir el mateix dels Cadell d'Arsèguel i d'altres branques d'aquesta família, autèntica nissaga de senyors bandolers. L'any 1601 un tal Perot Cadell àlies Ribó (el nom del qual no figura en cap de les genealogies consultades) i altres bandolers mataven, per instigació del canonge Moreig (parent de la muller d'Anton Cadell, fill del senyor d'Arsèguel), Alemany de Tragó (potser governador encara del vescomtat de Castellbò), «por causas feas, y que andavan bien públicas». Foren també bandolers d'Arsèguel els qui ajudarien el canonge a l'hora de cercar refugi en territori francès. Com a represàlia, temps després, els seguidors de Tragó haurien «minada y ab un barril de pólvora volada» la casa d'una vídua sospitosa d'haver amagat dos dels assassins: hi moriren, entre homes, dones i criatures, un total de deu persones.¹⁷⁹ Altres dos Cadell (Anton i Gaspar, de la branca de Prullans) foren els autors l'any 1611 de l'assassinat d'un altre governador de Castellbò. Tots dos germans eren l'any 1614 «las cabeças de uno de los vandos q(ue) tienen destruyda... toda Cataluña». Ramón Cadell, donzell de la Pedregosa, va tenir quadrilla durant els anys 1626-1632, i restava inculpat de «diversos crims y delictes» comesos pels voltants de Puigcerdà.¹⁸⁰

Tot i la multiplicitat o complicació dels conflictes recopilats (una mínima part, sens dubte) en les planes precedents,

178. No en tenim, si més no, cap testimoni posterior, llevat de l'acolliment dispensat per Tomàs de Banyuls a Serrallonga en els últims anys de la dècada del 1620, CORTADA, *Proceso instruido*, op. cit., pàgs. 80-83.

179. PUJADES, *Dietari*, op. cit., pàg. 239; ACA. CA. 347 (3-VI-1601).

180. ACA. RC. 5275 (18-I-1628). Sobre Ramon Cadell, REGLÀ, *El bandolerisme*, op. cit., pàgs. 173-174; Joan REGLÀ i Joan FUSTER, *Joan Serrallonga. Vida i mite del famós bandoler*, Barcelona, 1961, pàgs. 86, 98, 103 i 105. El Cadell de Prullans, ACA. CA. 269, núm. 25; assassinat del governador de Castellbò, *infra*, IV.1.

és possible tanmateix discernir-hi unes línies de força relativament coherents. La rivalitat entre els Tragó de Castellbò i els Cadell d'Arsèguel arrenca, si més no, del primer terç del segle XVI, i perdura encara a començaments de la centúria següent. Una persistència semblant tenen les lluites entre guilles i cadells o entre els Llupià de Castellnou i els Vilanova de Paracolls, encetades d'ençà, almenys, de mitjan segle XVI. L'arreglament reiterat dels Cruïlles de Mosset amb els Cadell i els Llupià, en pugna tot sovint amb els Banyuls i Vilanova, tradicionalment aliats, fa possible de delimitar—per damunt d'un seguit d'anècdotes inconnexes o de les naturals excepcions—l'esquelet bàsic de les dues principals faccions pirinenques (vegeu quadre núm. 6). L'articulació interna de les bandositats devia de recolzar ben sovint en els entroncaments familiars. Els Vilanova i els Tragó emparentaren a mitjan segle XVI; el 1590, llavors del bàndol entre els Cruïlles i el senyor de Nyer, els Canta i els Giginta, parents dels Vilanova, també signaren treves com a valedors de Banyuls (vegeu quadre núm. 5). Però els lligams familiars tampoc no són mai cap garantia absoluta. Moltes bandositats han començat justament per les disputes intestines d'una mateixa família, i altres seran aturades o apaivagades mitjançant l'intercanvi matrimonial entre els llinatges enemics. Recordem, finalment, que Tomàs Banyuls mateix era fill d'una Llupià, per bé que aquesta vinculació no va evitar les obstinades bandositats entre totes dues famílies.¹⁸¹

Es fàcil adonar-se que les successives ramificacions familiars han pogut facilitar la difusió arreu del Principat de les denominacions muntanyenques de nyerros i cadells. Quan en-

181. Genealogies i entroncaments de senyors bandolers pirinencs o dels comtats a Philippe LAZERME, *Noblesa catalana. Cavallers y burgesos honrats de Rosselló y Cerdanya*, La Roche-Sur-Yon, 1975-77 (4 vols.).

tre les parcialitats vigatanes de finals del segle XVI hom hi retroba noms com ara els Orís (parents dels Banyuls de Nyer), Descatllar o Cruïlles-Vilademany (llinatges d'ascendència o entroncaments pirinencs), la hipòtesi d'una difusió de les denominacions per via familiar sembla guanyar consistència. Ja hem fet veure de quina manera el nom de nyerros i cadells ha pogut arrelar pel cantó de les terres de Ponent. Ha estat suggerit, a més, que la divulgació d'aquest vocabulari ha pogut venir ajudada pel ressò de l'actuació dels seguidors de Nyer i de Cadell en el conflicte del comtat de Ribagorça. Afegim-hi, ara, la possible incidència d'alguns significatius entroncaments familiars ponentins i pirinencs, com ara entre els Alentorn de Seró i els Oms, senyors de Corbera (al Rosselló). No oblidem tampoc el fet que, per les seves possessions, escampades en diferents contrades, la noblesa, tot sovint, no en té gran cosa de «local». I els senyors pirinencs—com ens ha recordat Núria Sales—no en són pas cap excepció.¹⁸²

Tot plegat, però, potser no explica prou bé encara l'autèntic problema: el fet que dos petits barons de la muntanya hagin donat nom a les parcialitats de tot un país durant més de mig segle, almenys. Quan hom recalca la feblesa relativa dels capitostos originals (aquests «minosos i llunyans personatges» que—en paraules de Vilar—«han pogut interessar tot el Principat»), aquest petit entrellat històric sembla irresoluble. Caldria no negligir, tanmateix, els lligams entre la petita noblesa i la gran aristocràcia catalana. Sabem que els Banyuls de Nyer eren feudataris del vescomte d'Évol. En el cas dels Cadell d'Arsèguel, la seva xarxa de relacions és encara força

182. Núria SALES, *Classes ascendents i classes descendents a la Catalunya francesa d'Antic Règim: la noblesa rossellonesa, arruïnada i disminuïda?*, a *Terra, treball i propietat. Classes agràries i règim senyorial als Països Catalans*, Barcelona, 1986, pàgs. 34-35.

QUADRE núm. 6

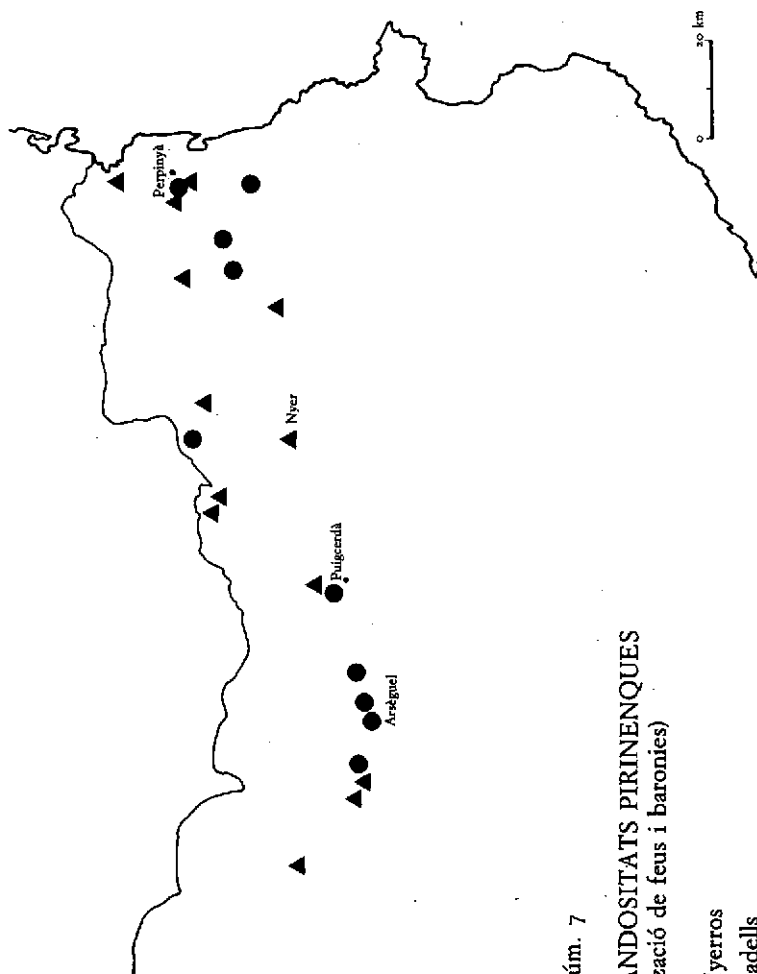
BANDOSITATS I RIVALITATS PIRINENQUES (segle XVI)

1521-23	ALEMANY	CRUÏLLES BARUTELL
1539-44	TRAGÓ CASTELLARNAU	CADELL LLORDAT
1552-59	VILANOVA	LLUPIÀ CRUÏLLES
1558-61	GUILLA	CADELL
1559-61	RIEMBAU	CADELL (¿CRUÏLLES?)
1571	GUILLA	CADELL
1580	BANYULS	LLUPIÀ
1581	GUILLA	CADELL
1581*	BANYULS	CADELL CRUÏLLES SORRIBES
1587-89**	BANYULS	CADELL
1588***	BANYULS	CADELL
1590	BANYULS VILANOVA ALEMANY	CRUÏLLES LLUPIÀ
1592	—	CADELL QUERALT SORRIBES
1593-95	VILANOVA	CRUÏLLES
1601	TRAGO	CADELL

* Persecució de Banyuls.

** Revoltes de Ribagorça.

*** Setge d'Arsèguel.

MAPA núm. 7

LES BANDOSITATS PIRINENQUES
(Localització de feus i baronies)

- ▲ Nyerros
- Cadells

ORÍGENS GEOGRÀFICS DELS BANDOLERS
I SEGUIDORS DELS SENYORS DE NYER
I D'ARSÈGUEL (FINALS DEL SEGLE XVI)

- ▲ Nyerros
- Cadells

▲ Total de casos: 76

No localitzats: 1

△ Localització aproximada

● Total de casos: 124

No localitzats: 3

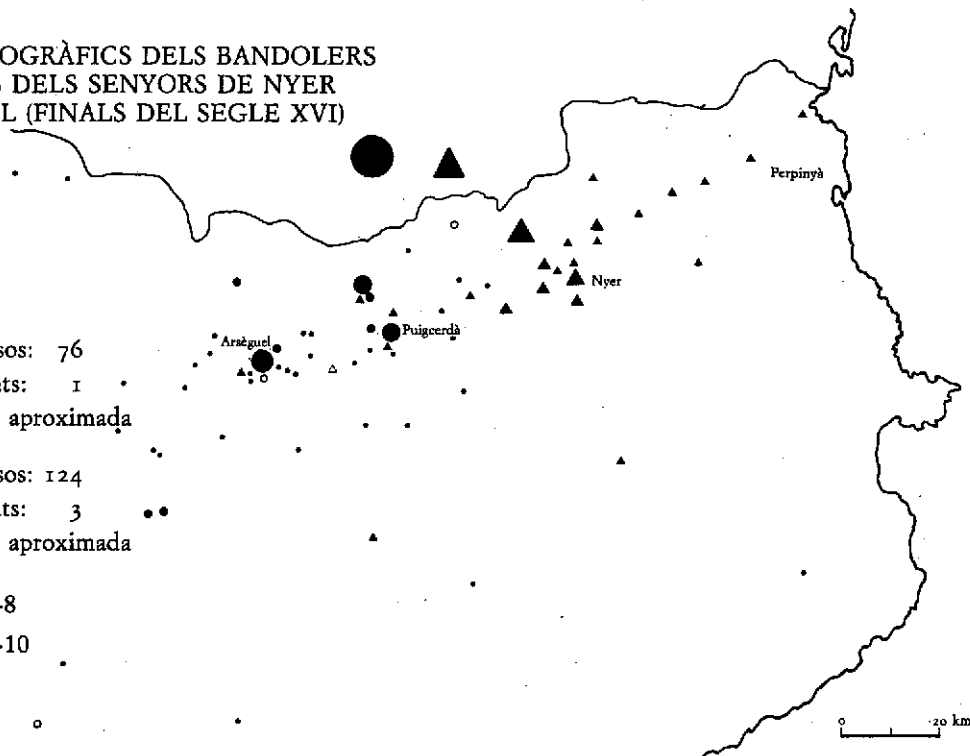
○ Localització aproximada

1-2 6-8

3-5 9-10

▲ gascons: 16

● gascons: 30

mal coneguda, però no hi ha dubte que mantingueren uns lligams estables o regulars amb els ducs de Cardona: Miquel Cadell, pare del Joan Cadell assetjat el 1592, era governador dels Cardona (¿on?) l'any 1578; Anton Cadell, fill de Joan, era governador del marquesat de Pallars el 1616; i potser no és casual que Joan Cadell mateix, quan cercava la seva remissió, el 1590, volgués anar a servir a Orà, al costat d'un duc de Cardona.¹⁸³ Lligams vassallàtics o clientelars són unes altres vies de possible difusió del vocabulari de nyerros i cadells (sense que això vulgui dir, en el cas de Cadell, que els Cardona hagin estat per força cadells). No podem descartar tampoc la influència institucional d'alguns membres de la noblesa o burgesia pirinenques. L'Audiència de finals del segle XVI mostra un sorprenent predomini dels jutges de filiació cadella, alguns dels quals—els més influents—eren originaris de les contrades cerdanès, àmbit característic de les activitats del senyor d'Arsèguel i els seus seguidors.¹⁸⁴

Vinculacions familiars, vassallàtiques o clientelars han pogut contribuir, en suma, a la divulgació del vocabulari de les faccions. Diguem, tanmateix, que nyerros i cadells han esdevingut, d'ençà de finals del segle XVI, el mirall, en realitat, d'un seguit de conflictes i antagonismes locals. L'estudi de les parcialitats vigatanes del tombant de segle no fa sinó confirmar aquesta impressió: que nyerros i cadells eren, abans de tot, meres etiquetes, que s'imposaren, arreu, gairebé fortuïtament.

183. Miquel Cadell, Philippe LAZERME, *Noblesa catalana. Cavallers y burgesos honrats de Rosselló y Cerdanya*, La Roche-Sur-Yon (Vendée), 1975-77, I, pàg. 218; Anton Cadell, ACA. RC. 5214, ff. 193v.-194; Joan Cadell, ACA. CA. 266, núm. 16. Banyuls i el vescomte d'Évol, CAPELLE, *Histoire de la Maison*, op. cit., i SALES, *El senyor de Nyer*, op. cit., pàg. 33.

184. Vegeu *infra*, IV.1.

III

LES PARCIALITATS VIGATANES

A la vegueria de Vic les lluites entre nyerros i cadells esclataren cap a finals del segle XVI, sobretot a la ciutat i les rodalies de Vic; hi perduraren, amb intermitència o intensitat variable, una vintena d'anys ben bé; i cuejaren encara, potser menys aferrisades o amb altres noms, durant vint anys més. En el decurs de les hostilitats, alguns bandolers seguidors d'una o altra facció, guanyaren una celebritat llegendària, com ara Rocaguinarda, Trucafort o Serrallonga. Tanmateix, les lluites de facció arrossegaren capitostos i seguidors de tota condició: senyors feudals, com ara Carles de Vilademany o el baró de Savassona, i cavallers de menys volada, com ara els Domènec i Paratge de Bellfort, en foren els instigadors en el traspass del segle XVI; ciutadans honrats, homes de lleis i d'altres prohoms urbans, igual que un bon nombre de pagesos benestants o menestrals en foren, tot sovint, els seguidors més significats; bisbes i canonges tampoc no restaren al marge de les disputes, i alguna vegada, pel contrari, les seves discòrdies intestines en foren el detonant; finalment, si les lluites urbanes han estat, a començaments del segle XVII, particularment violentes, disputes d'una virulència semblant han esclatat també a la ruralia, connectades o no, segons els casos, amb els bàndols de la ciutat de Vic.

No és gaire senzill determinar, a la ciutat i vegueria vigatanes, la data inicial de les hostilitats entre nyerros i cadells. Testimonis locals de començaments del segle XVII (1603) feien remuntar els orígens dels bàndols, de manera una mica imprecisa, als començaments de la dècada del 1590; «de deu anys

a esta part poc més o ma(n)co dita ciutat de Vich està dividida en... factions... de Gnerros y Cadells». Soler i Terol, el biògraf de Rocaguinarda, feia coincidir aquestes dades, una mica arbitràriament, amb el setge d'Arsèguel de l'any 1592: «Tots dos (bàndols) aumentàren moltíssim desde la defensa de N Joan Cadell... quasi en lo metex any varen ser duts a Vich... y als pobles de la Plana». Tanmateix, l'autor no donava cap testimoni explícit sobre la connexió entre tots dos fets. A les actes i correspondència del consell de Vic, altrament, tampoc no hi hem sabut trobar cap indicati plausible, i la primera menció expressa de nyerros i cadells en els fons locals—un procés criminal de l'arxiu de la vegueria—data de l'any 1597.¹⁸⁵

185. AVV. CR. (f) *Segle XVI* (13-VIII-1597). Argumentació de SOLER I TEROL, *Perot*, op. cit., pàgs. 17-18. La documentació vigatana no abona la hipòtesi d'una connexió directa o immediata entre el setge d'Arsèguel i la difusió dels bàndols de nyerros i cadells a la ciutat i rodalies de Vic. El sometent vigatà—com el de moltes altres municipalitats de les vegueries septentrionals—va ser instat a col·laborar en el setge mitjançant sengles lletres comminatòries del virrei duc de Maqueda, el governador dels comtats Joan de Queralt, el jutge Josep Mur i el comissari reial Ramon de Torrelles. Els consellers de la ciutat feren tot seguit les diligències habituals prop de les confraries i els homes de la decadent Unió local contra el bandidatge. La contribució final de la ciutat no va ser, certament, gaire significativa: 36 homes, i pagats per a 15 dies únicament. Els consellers justificaren el fet per l'existència a la ciutat de molta gent pobra i mal armada—arguments i reticències probablement exagerats o interessats, però que eren força habituals en aquesta mena de casos i mobilitzacions. Altrament, hom aprofitaria l'avinentesa per rehabilitar la persona de Francesc Ferran, mercader de la ciutat, i un dels capitans de la Unió, que romania fugitiu de la justícia arran d'una baralla amb el veguer de Vic (vegeu *infra*, en aquest mateix epígraf). En cap moment, però, aquesta contribució deficitària o lleugerament condicionada al perdó de Ferran no sembla tenir res a veure amb cap mena d'eventuals simpaties envers Cadell i els seus seguidors. Si hi hagué, a més, cap divergència intestina, aquesta no ha restat consignada o transparentada en els papers oficials, AMV. *Acords*, 9

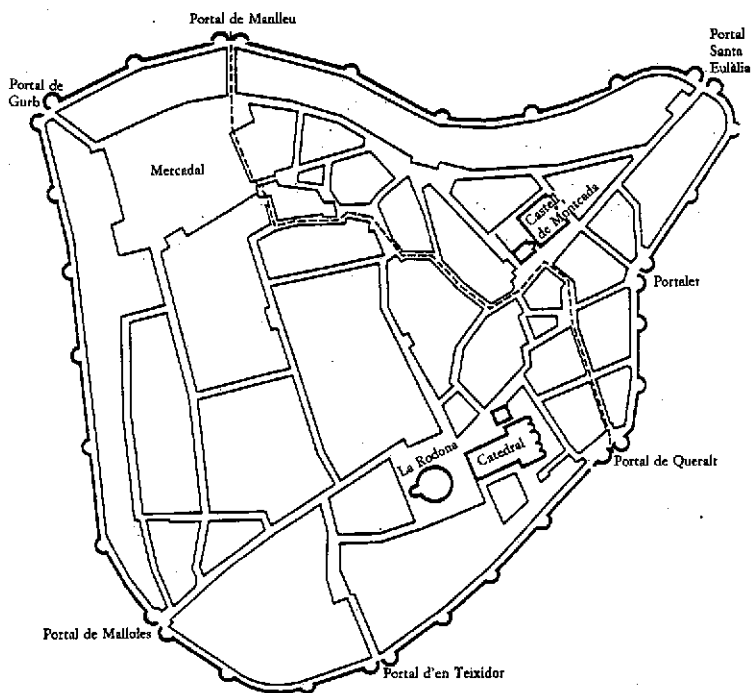
Les dificultats, però, no són únicament d'índole documental. Si la cristallització dels bàndols rivals arrenca tot sovint de conflictes inveterats, i d'enemistats familiars tradicionals, renovades generació rera generació, aleshores els autèntics orígens dels nyerros i cadells de finals del segle XVI potser caldria cercar-los, a Vic com en d'altres bandes, en una extensa retrospectiva. A la vegueria de Vic, com una mica a tot arreu, les lluites de bàndols han estat intenses i reiterades durant tota l'època medieval. Les disputes entre els bisbes de Vic i alguns magnats locals, assenyaladament els Montcada, al voltant de les castlanies de la diòcesi vigatana o de les rendes de la ciutat de Vic dataven, si més no, de començaments del segle XII. A començaments del segle XIII (1224) les disputes urbanes acabaren en un repartiment jurisdiccional de la ciutat de Vic, fraccionada d'ençà d'aleshores entre la partida episcopal, entre la seu i el mercadal, i la dels Montcada, dominada pel castell (vegeu gràfic núm. 1). La frontera interior de la ciutat fou minuciosament delimitada i, quan arribà l'hora de la representació consular, cada partida tingué el seu propi consell, aplegat en llocs distints, els uns a l'església de Sant Francesc, i els montcadins a la de Sant Sadurní. La dualitat jurisdiccional entre el bisbat (i d'ençà el 1315, llavors que la partida episcopal passà al domini reial, entre el monarca) i els Montcada originària, però, reiterades friccions i violències, essent el desencadenant de les inacabables bandositats urbanes.¹⁸⁶

(28-IX-1592) i (1-X-1592); AMV. *Cartes de*, 5 (28-IX-1592) i (2-X-1592). La ciutat havia fet serveis similars anteriorment, sobretot llavors de les entrades del francès per la frontera, Eduard JUNYENT, *La ciutat de Vic i la seva història*, Barcelona, 2a. ed., 1980, pàgs. 178 i 206.

186. Vegeu, *ibid.*, pàgs. 95-104 i 131-145; i del mateix autor, *Jurisdiccions i privilegis de la ciutat de Vich*, Vic, 1969. Sobre el bisbat de Vic i els seus conflictes jurisdiccionals, assenyaladament—però no pas única-

GRÀFIC núm. 1

VIC: LA CIUTAT MEDIEVAL

Font: E. Junyent, *La ciutat de Vic i la seva història*, Barcelona, 2a. ed., 1980, pàg. 437. La línia puntejada correspon a la divisòria entre les parts episcopal i montcadina.

Reiterades foren també les lluites entre el bisbat de Vic i la casa de Montcada al voltant de la jurisdicció de la vall de Torelló en el traspàs del segle XIII (1296-1312)—i que, segons Parassols, haurien estat l'origen autèntic dels bàndols de nyerros i cadells.¹⁸⁷ D'ençà de finals del segle XIV, però les hostilitats entre els magnats locals es multiplicaren, tant a la ciutat de Vic com a la seva rodalia: els Orís contra els Centelles i Savassona (1398); els Malla, Orís, Montreal i d'altres, contra els Savassona, Altarriba, Cortada i Regàs (1408-1409). Encapçalades pels magnats locals, les disputes arrossegaven tota mena de partidaris, i podien assolir proporcions del tot remarcables. A començaments del segle XV, llavors del bàndol polaritzat entre els Malla i els Savassona, els implicats en el conflicte sumaven més de mig miler de persones de tota condició i procedència. Els guerrejants només s'avingueren a fer les paus després d'una inflamada prèdica del cèlebre dominic valencià Vicent Ferrer, que féu un parell d'estades a la ciutat de Vic, expressament comissionat per les autoritats reials.¹⁸⁸

Unificada la ciutat sota el domini reial, l'any 1450, les bandositats tampoc no amainaren pas. Pel contrari, durant una

ment—amb la casa de Montcada, Francesc CARRERAS I CANDI, *Notes dotzentistes d'Ausona*, a *Miscel·lània històrica catalana*, Barcelona, 1906, pàgs. 361-463; Josep GUDIOL, *Les bregues sobre lo senyoriu de Vich en temps del rei Jaume I*, «I Congrés d'Història de la Corona d'Aragó», Barcelona, 1909, I, pàgs. 194-218; John C. SHIDELER, *Les tactiques politiques des Montcada, seigneurs de Vic du début du XIIIe. siècle*, «Ausa», IX, 1981, pàgs. 329-342; i sobretot, Paul H. FREEDMAN, *Tradició i regeneració a la Catalunya medieval. La diòcesi de Vic*, Barcelona, 1985.

187. PARASSOLS, *Nyerros i cadells*, op. cit.

188. Honorio GARCÍA, *San Vicente Ferrer en Vich*, Castelló de la Plana, 1953; J. E. MARTÍNEZ FERRANDO i FRANCISCA SOLSONA CLIMENT, *San Vicente Ferrer y la Casa real de Aragón*, «Analecta Sacra Tarraconensia», XXVI, 1953, pàgs. 1-143.

colla d'anys van polaritzar-se a l'entorn dels Altarriba, donzells de Sant Julià de Vilatorrada, i els Cruïlles, barons de Rupit. «Cascuna part—escrivien els consellers de Vic el 1451—(e)stà amassada ab gran gent armada». Tots dos bàndols, però, tenien força partidaris a la ciutat: «los ciutadans e habitants de la dita ciutat—deia una missiva reial—se mesclen en les dites bandositats... e fan valences e acompanyen cavallers e gentils hòmens de aquelles e altres bandositats». La mort de Jofre Gilabert de Cruïlles a mans dels seus rivals, l'any 1452, preluïava un reguitzell de violències, «attès que lo dit Cruïlles era del singular linatge de Catalunya, e en aquesta guerra confronten dels potents hòmens de tota Catalunya». Bandositats, doncs, que malgrat la seva aparença, faríem malament de considerar simplement com a discòrdies d'àmbit local i restringit—i el mateix podem dir d'alguns episodis de nyerros i cadells en el segle XVII.

El paper dels bandolers en aquestes lluites medievals tampoc no difereix massa de l'actuació de moltes quadrilles dels segles XVI i XVII: «los dits bandolers—s'exclamen els consellers de Vic l'any 1453—dins e fora la ciutat van a tota l(l)ur l(l)ibertat... e no dupten dins los límits de aquella perpetrar enormes crims e delictes». Un any després, els consellers elaboraven i aprovaven unes ordinations d'emergència per tal d'aturar «les fervents guerres, bandositats e infernals operacions» dels Cruïlles, Altarriba i els seus seguidors.

No es pot dir que aquesta mena de lluites hagin estat sempre un succés efímer o insubstancial dins la vida local. Tot i una precària pacificació, l'any 1456, l'esclat subsegüent de la guerra civil catalana facilitaria la perllongació de les tradicionals bandositats entre Cruïlles i Altarriba, que prengueren partits oposats en el conflicte de bon començament. Acabada la guerra, les hostilitats particulars dels bàndols vigatans no conegueren cap moment de treva. A començaments dels

anys vuitanta, l'activitat dels guerrejants amenaçava amb «cremar e destruir tota aquesta terra», segons els consellers de Vic. De l'any 1491 data una de tantes incursions del seguidors d'Altarriba contra la ciutat de Vic, amb «una flota de gent» armada, i al crit d'«Altarriba, Altarriba! Muyren lo senyor rey e los de Vich!». Fou Ferran II, però, el qui obligaria, un any després, a fer signar treves entre els guerrejants, atès, diu el monarca, que «el dicho bando pone en todo esse nuestro Principado grandes turbaciones y movimientos».¹⁸⁹

Bandositats «locals» similars tampoc no desaparegueren en els primers decennis del segle XVI. Recordem, únicament, les lluites oligàrquiques de la ciutat de Lleida o la pugna, originàriament gironina, però amb repercussions que arriben fins a Barcelona, entre *agullanes* i *sarrieres*.¹⁹⁰ A Vic, la guerra de faccions, tot i l'apaivagament de les tradicionals bandositats entre Cruilles i Altarriba, reviscolà pels volts del 1513, quan els consellers de la ciutat escriuen al virrei per demanar «la pacificació dels bandolers d(e) aqueixa ciutat». Capdavanters de les faccions eren ara els Savassona, Prat i Vergós, d'una banda, i els Fontarnau, Montrodon i Orís, de l'altra; noms, alguns dels quals, que ja figuraven entre els principals vale-

189. Bandositats Cruilles-Altarriba, Francesc CARRERAS I CANDI, *Llorens d'Altarriba y lo assalt de Vich del 1475*, a *Efemèrides històriques de Catalunya*, Barcelona, 1893, pàgs. 5-26; i del mateix autor, *Lo cabdill vigatà Bernat Guillem d'Altarriba (segle XV)*, «Jocs Florals de Barcelona», 1895, pàgs. 235-310; una síntesi de les bandositats locals dels segles XIV-XV, JUNYENT, *La ciutat de Vic*, op. cit., pàgs. 95-110 i 131-152; la correspondència municipal vigatana permet de resseguir els conflictes de les darreries del segle XV i començaments de la centúria següent, AMV. *Cartes de*, 3, ff. 324-355.

190. Martí de RIQUER, *Luchas entra Agullanas y Sarrieras en el siglo XVI*, «BRABLB», XXX, 1963-64, pàgs. 7-17, i *Quinze generacions d'una família catalana*, Barcelona, 1979, pàgs. 25-254. També, LLADONOSA, *El bandolerisme*, op. cit., pàgs. 14-21.

dors dels Cruïlles i Altarriba; i noms, tots plegats, que retrobarem altra vegada, amb aliances diferents en algun cas, prop d'un segle després, llavors de les bandositats entre nyerros i cadells. Unes treves generals signades el 1516 aplegaven un total de 150 individus gairebé, entre els quals hi figuraven força mercaders i menestrals de la ciutat, i fins i tot vuit canonges de la seu (quatre per bàndol)—detall que prefigura també el protagonisme de l'estament eclesiàstic vigatà en les futures dissensions entre nyerros i cadells. Tot i tenir l'epicentre a la ciutat, la bandositat havia reclutat partidaris i valedors en moltes localitats de la vegueria i, encara, de llocs com ara Solsona, Manresa, Girona o Puigcerdà.¹⁹¹

Ciutat i vegueria foren, durant tot el segle XVI, un focus característic de bandolerisme. Unes ordinacions municipals de l'any 1523, promulgades arran dels «insults, bregas, ramo(r)s, invasions, tirame(n)t de ballestes, homicidis, desafios e altres crims y delictes se són seguits de un temps ensà... en la present ciutat e vagueria de Vich», prescrivien, entre d'altres providències de bon govern, que «ningú qui (e)stiga en bandositat e valedors y adherents seus de qualssevol (e)stame(n)t o condició sien no pugue(n) residir ni entrar en la dita ciutat ne límits»; i que «ningun bandoller de les bandositats qui vuy concorren» tampoc no pugui habitar o ser acollit per altri dins el terme de Vic. L'any 1540 el virrei ordena al governador de Catalunya que faci acte de presència a la vegueria de Vic, «por ser uno de los lugares de Cataluña donde más concurren los delados, y donde (h)ay más rebueltas». Les freqüents estades del capitost Antoni Roca, que acostumava a refugiar-se pels voltants de Centelles i a les baronies del comte de Quirra, no són alienes, segons sembla, al desgavell, i el

¹⁹¹ ACA. RC. 3896, ff. 97-98v.; AMV. *Cartes de*, 3, ff. 327-328; AMV. *Cartes a*, 1 (23-XI-1513). El bàndol cuejava encara l'any 1519.

virrei acabà per segrestar la jurisdicció de Centelles. Cap a mitjans de segle, l'arrel del desordre són les bandositats entre Sorts i Masons. L'any 1576 el veguer de Vic Antoni Joan Cunyat serà mort «dins la ciutat de Vich proditòriament y sens procehir deseximents alguns ab tirs de archabusos pedrinyals». L'autor material de l'homicidi era el notari vigatà Joan Antic Canals que, tot i haver estat gitat de pau i treva, obtingué no gaire després perdó de la part i va compositar-se amb els familiars de la víctima. Entre els còmplices de l'atemptat—en el qual foren nafrats tres soldats de l'escorta del veguer—hi havia d'altres homes de la ciutat, com ara els germans Fontanelles, potser el mateix sots-veguer de Vic, i els germans Croses, tots plegats persones benestants i significades posteriorment en les discòrdies entre nyerros i cadells. L'assassinat del veguer coincideix amb les activitats d'en Jaume Palmerola i la seva quadrilla, un centenar i mig d'homes que bandolejaven per la ciutat i vegueria de Vic; i amb l'arrest d'uns quants capellans acusats de dispensar allotjament als bandolers, tot i que segons el cabild de la seu vigatana es tractava de vicaris i rectors d'esglésies apartades que es veien obligats a contemporitzar amb les quadrilles.¹⁹²

Les tensions internes de l'Església de Vic esclataren per la Candelera de l'any 1580, tot i que probablement arrenca-ven de força temps abans. Els fets han estat intepretats per

192. Lluís B. NADAL, *Episcopologio de Vich*, III, Vic, 1904, pàg. 25. Palmerola, AMV. *Cartes de*, 4 (23-IX-1575); REGLÀ, *El bandolerisme*, op. cit., pàg. 82; JUNYENT, *La ciutat de Vic*, op. cit., pàg. 176. Assassinat del veguer, AMV. *Cartes de*, 4 (3-IX-1576); AVV. *Pregons*; ACA. RC. 4861, ff. 16v. 17; id., 4862, ff. 16-18. Antoni Roca, *Monumenta Historica*, op. cit., II, pàgs. 103-104, 110-111, 210 i 377. Sorts i Masons, REGLÀ, *El bandolerisme*, op. cit., pàg. 66. Ordinacions del 1523, Xavier TORRES, *Ordinacions locals contra el bandolerisme: la ciutat de Vic a començaments del segle XVI*, comunicació presentada a les «Jornades sobre ordinacions baronials i municipals a Catalunya (s. XII-XIX)», *Valls*, 14/16-XI-1986.

E. Junyent com el veritable començament de les bandositats entre nyerros i cadells, tot i que aquestes denominacions no figuren pas en els documents de l'afer, extractats per Nadal en el seu *Episcopologio de Vich*.¹⁹³ Poden considerar-se, tanmateix, una mena de nyerros i cadells *avant la lettre*, tant per la naturalesa de les disputes—les rendes eclesiàstiques—com pel caràcter violent que arribaren a assolir—amb recurs de les parts als bandolers. Com en altres seus catalans de l'època, les dissensions entre bisbes i capitulars de Vic tenien per origen les atribucions jurisdiccionals episcopals i la mútua competència i freqüent usurpació dels ingressos eclesiàstics. Tal com passava una mica a tot arreu, aquestes discòrdies intestines traspassaren tot sovint l'àmbit dels claustres i trobaren valedors entre tota mena d'estaments urbans.

Els canonges vigatans s'exclamaven, de feia temps, de les extralimitacions i abusos d'autoritat del bisbe Pere d'Aragó, el qual, segons el plec de càrrecs capitular, empresonava capellans arbitràriament i pel sol fet d'embutxacar-se els diners de les composicions corresponents; apujava a caprici les tarifes dels drets episcopals mentre retallava els ingressos capitulars procedents de les escrivanies; feia negoci amb les concessions de beneficis i prebendes eclesiàstiques; i s'arrogava, en fi, prerrogatives del cabild—greuges, tots plegats, característics dels capítols de les seus catalanes,¹⁹⁴ i que seran repetidament invocats pels canonges vigatans. Quan el bisbe Pere d'Aragó, l'any 1580, va desautoritzar el costum catedralici de tirar candeles des de la trona en la missa de la Candelera, la revolta capitular esclatà. El prelat argumentava que el cerimonial degenerava en tumult i desordres entre els feli-

193. NADAL, *Episcopologio*, op. cit., III, pàgs. 35-51; JUNYENT, *La ciutat de Vic*, op. cit., pàgs. 176-177.

194. TORRES, *Els bandolers*, op. cit., pàgs. 84-85.

gresos, però els canonges, que demanaven ser consultats en l'afer, van ignorar la prohibició, i el dia de la celebració repartiren candeles com de costum. L'incident, aparentment banal, va dur aldarulls a tota la ciutat. El bisbe va fulminar un seguit d'excomunicacions, les quals afectaren successivament els canonges recalcitrants, alguns ciutadans simpatitzants seus, els consellers de la ciutat, que també feren costat al capítol, i finalment el vèguer i sots-veguer de Vic. El disabte de Rams, dia de mercat, grups de forasters armats de pedrenyals, entre els quals hi havia alguns bandolers d'anomenada i força gent de les baronies episcopals, entraren a la ciutat avalotant. Els consellers cridaren a sometent, però mentre el veguer començava a empaitar-los, els nou vinguts passaren al palau del bisbe, on romangueren, per raó de la immunitat eclesiàstica, a recer de l'autoritat reial.¹⁹⁵

Bisbe i canonges continuaren bandolejant l'any següent. Cap a finals del 1582 els consellers de la ciutat elaboraren un memorial de greuges contra el prelat, al qual acusaven d'actuar guiat «per ses particulars affections» i de tenir «gran facilitat en excomunicar».¹⁹⁶ Un any després, l'afer arribava al Consell d'Aragó, l'actitud del qual no sembla haver estat ben

195. AMV. *Acords*, 8 (26-III-1580) i (25-IV-1580). Narració detallada de les desavinences entre bisbe i capitulars, NADAL, *Episcopologio*, op. cit., III, pàgs. 35-71. El punt de vista de la ciutat es pot resseguir a AMV. *Cartes de*, 4 (*passim*). A finals del 1581 el bisbe encara mantenia «alguns hòmens facinorosos, homicidas y lladres en son palau, en lo qual fan castell fort», AMV. *Cartes de*, 4 (4-XI-1581). Segons els consellers, «les dites qüestions eran y són per dos causas. La una perquè lo sr. bisbe sol, sens lo capítol, vol ordenar en la seu... y l'altre perquè lo dit sr. bisbe sol, sens aduint (?) de capítol, maiorment en visita, vol conèixer dels canonges. E los dits canonges p(re)t(e)nen lo contrari», AMV. *Notícies de casos particulars*.

196. En catorze mesos el bisbe havia excomunicat sis vegades tots quatre consellers, AMV. *Acords*, 8 (5-IX-1582) i (18-IX-1582); vegeu també, REGIÀ, *El bandolerisme*, op. cit., pàg. 86.

bé favorable al bisbe de Vic: «q(ue) sobre ello—diu el dictamen—es (sic) escriva al Virrey de Cataluña... para q(ue)... (h)aviendo certidumbre de lo q(ue) el cabildo y canónigos dicen, cargue la mano al Obispo».¹⁹⁷ L'any 1584 Pere d'Aragó seria traslladat a la seu de Jaca.

La marxa del bisbe féu retornar la calma a la ciutat i Església de Vic. Apaivagament momentani, tanmateix. Les discòrdies entre bisbe i capitulars rebrotaren, més virulentament que mai, l'any 1598, llavors de l'arribada del nou prelat Francesc Robuster, ex-bisbe d'Elna i futur capitost del bàndol cadell. Els testimonis locals contemporanis—que no són pas neutrals—atorgaren a Robuster un paper crucial en el reviscolament de les velles qüestions catedralícies i el subsegüent desencadenament de la violència de faccions a la ciutat. Sense voler minimitzar aquest protagonisme, cal dir tanmateix que les bandositats urbanes, desconnectades de les baralles de la seu, eren ja força abundants i arrelades molt abans de l'arribada del nou prelat, tot i que serà durant l'episcopat de Robuster (1598-1607) quan assoliran, indestriables de les disputes eclesiàstiques, una més gran virulència—i quan prendran el nom característic de nyerros i cadells, bandositats de finals del segle XVI, però que a Vic, com en altres llocs, cavalcaren en unes divisions preexistents d'índole o naturalesa diversa.

Durant la dècada del 1590 les enemistats particulars, puntuals o insistentment renovades, entre els habitants de la ciutat han estat, una mica com arreu, abundants. En els registres de la vegueria de Vic s'han conservat força testimonis sobre aquestes discòrdies i incidents, aplacats per les autoritats mitjançant la signatura de treves temporals (normalment de sis mesos de durada) entre els adversaris i els seus valedors; tre-

197. ACA. CA. 264, núm. 49.

ves i conflictes que aplegaven persones de tota condició: cavallers contra menestrals, carnisseres contra mercaders, mercaders i menestrals contra cavallers i criats de cavallers, etc. (vegeu quadre núm. 7).¹⁹⁸

De vegades, però, incidents aparentment menuts o localitzats podien desembocar, un cop mobilitzats els valedors i partidaris respectius, en autèntiques batalles campals i bandositats de llarga durada. Es el cas, per exemple, del casament de la pubilla Fullona l'any 1592 episodi de rivalitats locals que, a banda del seu interès intrínsec, prefigura la futura composició de les faccions vigatanes de nyerros i cadells. Dos fadrins rivalitzaven com a pretendents de la pubilla Fullona: l'hereu Feliu Torra, pagès de Tagamanent, el pare del qual era el tutor de la noia, i Pere Joan Torrent, un blanquer de la ciutat de Vic. A finals del mes de juny l'Audiència barcelonina, asabentada de les discòrdies, va pronunciar-se pel segrestament temporal de la pubilla a casa del mercader de Vic Francesc Ferran, i fins que les parts no arribessin a un arranjament pacífic. La designació de Ferran com a segrestador va suscitar les primeres protestes entre els valedors de l'hereu Torra, com ara el cabiscol de la seu Miquel Palmerola i els cavallers Paratge de Bellfort, tots els quals haurien tractat de prendre la xicoteta mentre romania custodiada per un oficial reial. Les pressions dels valedors de l'hereu Torra, secundats pel veguer de Vic Pere de Peguera, aconseguiren finalment que el segrestament fos fet efectiu en una casa neutral—la del conseller segon de la ciutat Joan Codina.

Uns dies després, però, els valedors de l'hereu Torra, amb la complicitat del veguer Peguera, el cabiscol Palmerola, i al-

198. Vegeu, per exemple, AVV. MA. (1595-1598), (20-V-1595), (14-VIII-1595), (26-VII-1596) i (30-XI-1596); i, en general, tota aquesta sèrie documental.

LES TREVES LOCALS, UN EXEMPLE: FONTANELLES
CONTRA DOMÈNEC (1597)

FONTANELLES: Salvi Fontanelles, mercader
Benet Ragner, paraire de llana
Gaspar Ragner, paraire de llana
Jaume Ragner, paraire de llana
Climent Torra, clergue
Salvador Via, mercader de Barcelona
garants: Montserrat Puig, paraire de llana
Antoni Bosch, bracer
Bartomeu Casasubirana
Montserrat Rovira

DOMÈNEC: Gaspar Alexandre Domènec, cavaller
Gaspar Codina, cavaller
Josep Codina, cavaller
Gregori Domènec, cavaller
Joan Franch, ciutadà honrat
Segimon Bruguer, mercader
Joan Llobet, pagès
Bernat Llobet, pagès
Antoni Avinyó, paraire de llana
garants: Joan Roura, baixador
Gabriel Vexeres, paraire de llana
Gispert Moracuc, argenter
Pere Salits, argenter

Font: AVV. MA. 1595-1598 (9-vi-1597).

guns bandolers que feien guàrdia a la porta de l'església de la Pietat, concertaren el casament de la pubilla, tot i la resistència del conseller Codina, que «ab la gramalla e insignias de la ciutat, y cridant Visca lo Rey, y que tenia la dita pubilla segrestada per la règia cort», volgué impedir la cerimònia. Consumat el casori, totes dues parts romangueren alertes. A la tarda, després de dinar, van succeir les primeres topades entre els valedors. Francesc Ferran i el cavaller Miquel Prat, d'una banda, i Segimon Paratge i un dels seus fadrins, de l'altra, tragueren les espases mentre passejaven pel Mercadal i l'avalot va començar. Les baralles continuaren per les voltes del Mercadal i per la plaça Nova, cap on va fugir Segimon Paratge, encaçat per la colla del blanquer Torrent, el pretendent burlat de la pubilla Fullona. Entre els perseguïdors hi havia els Nadal, pare i fill, i pagesos de la rodalia, així com alguns ciutadans posteriorment significats en tota mena de bandositats, com ara Francesc Arnós, Damià Perers i Alfonso Benítez. Mentrestant, a la plaça del Mercadal, els fadrins de l'hereu Torra havien disparat els pedrenyals contra el cavaller Prat. El veguer Peguera, que era cunyat de Segimon Paratge, prengué partit, en aquesta contesa, pel bàndol dels Torra, i volgué arrestar al cavaller Prat.

L'endemà mateix de les baralles el consell de la ciutat va fer una sessió d'urgència per tal de mitjançar en el conflicte i deturar el ressorgiment de «malícias velles»; sabedors, els consellers, que «totes les parts eran potents y que si no-s remediave prest (e)stave en camí de seguir-s'hi molt mal y tornar en peus les enemistats que antigament eran en esta ciutat». Els consellers decidiren de fer arribar al virrei una informació neutral dels excessos, «sense fer queixa de algú ni carregar algú», i fer alhora una ambaixada al bisbe per demanar-li la seva intervenció en els tractes de concòrdia. Treves fins a sis mesos, i sots pena pecuniària de cinc-centes lliures,

foren assolides un parell de dies després (vegeu quadre núm. 8). L'animositat del veguer de Vic contra els valedors de Torrent destorbaria, però, la pacificació. Féu canviar, a més, l'actitud dels consellers de la ciutat, que de la neutralitat inicial passaren a la defensa activa dels represaliats pel veguer, que eren tots seguidors de Torrent i del mercader Francesc Ferran. Els consellers, certament, no simpatitzaven gaire amb el veguer Peguera. Criats seus havien suscitat més d'un incident violent a la ciutat. La parcialitat i intransigència de Peguera en l'afer de la pubilla Fullona mantenia alterada tota la ciutat com escrivien els consellers al virrei cap a finals d'any:

la causa de tot assò (és) que lo veguer qui deuria ser la balança de la Justícia vulla fer parcialitat com fa, y lo que pi(t)jor és que aporta en sa companyia ordinàriament gent armada y homens facinorosos y enemichs de sa Magt.

Devia de ser difícil, de l'Audiència estant, verificar acusacions semblants i destriar els autèntics instigadors dels rebomboris locals. Informes contradictoris i mútues inculpacions decantaven tot sovint els magistrats de l'Audiència cap a solucions de caràcter salomònic. Si el veguer Peguera acabà el seu mandat triennal, les gestions dels consellers en favor dels ciutadans represaliats també haurien fructificat ben aviat— Francesc Ferran, que romangué amagat de la justícia una temporada, obtingué l'any 1593 una de les conselleries de la ciutat. Per un escrit posterior sabem, però, que l'animositat entre el cavaller Miquel Prat i el veguer de Vic no va tenir un ràpid final: l'any 1598 Prat s'adreçava al rei, després de dur uns quants anys «retrahído» per «haverse acuchillado» amb Peguera, i sol·licitava la seva remissió.¹⁹⁹

199: ACA. CA. 477 (7-v-1598). L'agressió va tenir lloc, segons sembla, el novembre del 1594, ACA. RC. 4863, ff. 106v.-107v. Sobre l'afer

TREVES DEL CASAMENT DE LA PUBILLA FULLONA (1592)

- FERRAN: Francesc Ferran, mercader
 Joan Prat, cavaller
 Miquel Prat, cavaller
 Alfonso Benítez, mercader
 Francesc Arnós, paraire de llana
 Montserrat Bruguier, mercader
 Pere Joan Torrent, blanquer
 Damià Perers, paraire
 Francesc Codina, paraire
 Bernat Nadal, pagès
 Pere Nadal, pagès
- garants: Raimon Lafortja, teixidor de llana
 Bernat Ferrer, forner
 Enric Argemir, notari
 Salvador Casals, escrivà
 Damià (?)
 Bernardí Vivet, pedrinyaler
 Pere Bru, boter

Fullona, vegeu: casament i baralles, AVV. CR. *Pau i Treva* (12-VII-1592); AMV. *Cartes de*, 5 (13-VII-1592); AMV. *Acords*, 9 (13-VII-1592); treves, ACF. Montserrat PRIXANA, Manual núm. 4 (13-VII-1592); persecució dels seguidors de Torrent, ACF. *Processos* (1592) i AMV. *Cartes de*, 5 (7-VIII-1592); processats (Ferran, Miquel Prat, Francesc Arnós, Alonso Benítez, Damià Perers, Pere Joan Torrent «y altres» ciutadans), ACA. RC. 4760, ff. 269v.-270v.; gestions de la ciutat en favor de Ferran i els altres, AMV. *Acords*, 9 (23-VIII-1592); *Cartes de*, 5 (3-IX-1592) i (28-IX-1592); *Cartes a*, 4 (4-IX-1592); la ciutat contra el veguèr, AMV. *Cartes de* (23-XI-1592); potser per tal d'apaivagar les qüestions, el virrei proposava Peguera en una terna per proveir la vacant d'alguatzir ordinari, ACA. CA. 266, núm. 79 (10-XI-1592). Ferran seria finalment rehabilitat: l'any 1597 era conseller en cap de la ciutat, i el 1601, quan va morir, era oïdor de l'estament reial de Vic, AMV. *Cartes de*, 5 (9-VII-1602).

	Guerau Vertut, taverner
	Pere Oller, cirurgià
	Jaume Alou, candeler
	Jaume Prixana
	Jaume Verdaguer
	Joan Antic Canals, notari
	Antoni Avinyó, paraire de llana
PARATGE:	Segimon Paratge, cavaller
	Gaspar Joan Paratge, cavaller
	Joan Franch, ciutadà honrat
	Joan Llobet, pagès
	Bernat Llobet, pagès
garants:	Joan Francesc Labrossa (o Brossa), mercader
	Pere Vilanova, sastre
	Pere Vilanova, calceter
	Guerau Camps, calceter
	Baltasar Bussanya, sastre

Font: ACF. M. Prixana, *Comú*, núm. 4 (13-VII-1592).

Algunes topades ocasionals, fins i tot entre persones de condició no pas rellevant, han pogut esdevenir l'origen de llargues i extenses bandositats. La captació de valedors poderosos, el seguici de partidaris o el recurs habitual als bandolers confereix tot sovint una fesomia nova a les disputes originàries i intranscendents. L'accidentat casament de la pubilla Fullona va tenir un ressò instantani, el mateix dia, a la plaça del Mercadal:

e com totes les dites parts tenien en esta ciutat amichs potents, y sentint-se l'altre part y sos amichs nafrats... trobant-se totes les parts

ab llurs amichs lo després dinar en la plassa del Mercadal vingueren a renyir y envestir-se.

Fem notar, però, que les aliances suscitées pel casament mateix i els aldarulls posteriors coincideixen, força exactament, amb la composició de les futures faccions locals de nyerros i cadells, els «caps o principals» de les quals seran «per part dels Gnerros... los cavallers Prats, y per part dels Cadells... Domènechs y Paratges». Els Prat i altres seguidors del blanquer Torrent, com ara els mercaders Francesc Ferran i Alfonso Benítez, restaven vinculats als senyors de Taradell i Savassona, Carles de Vilademany i Antoni Vila, respectivament, i que serien, uns anys després, els caps visibles de la facció dels nyerros tant a la ciutat de Vic com a tota la vegueria, i que esdevindran enemics irreconciliables tant dels Paratge de Bellfort com del cadell bisbe Robuster.²⁰⁰

Amics i parents dels Paratge i alhora del veguer Peguera eren els germans Domènec, senyors del mas Barri de Tona i instal·lats a la ciutat de Vic. Tot i no tenir constància de la seva participació en les violències del casament de Fulloña, tots dos germans esdevingueren no gaire després—si més no, als ulls del consell vigatà—avalotadors habituals de la ciutat. De l'estiu del 1595 daten unes treves signades entre els Domènec i el mercader Salvi Fontanelles, després d'uns confusos incidents entre aquest darrer i la muller del carnisser Bernardí Llobet.²⁰¹ L'any 1597 els Domènec tornaven a protagonitzar noves violències, i acoltellaren Pere Osona, un notari de Vic que els havia reclamat un deute. Salvi Fontanelles, vell enemic dels Domènec prengué partit pel notari. Tot

200. Capitania de bàndol, AHPB. *Procés Robuster*, f. 31v. Vinculacions internes entre els membres i seguidors dels bàndols, *infra*, III.4.2.

201. La qual incriminava a Fontanelles «perque m'és (e)stat alcavot... (i) (m')ha amanada al seu (h)ort...», AVV. MA. (1595-1598), (14-VIII-1595).

i haver-se fet, com era habitual, signatura de treves entre les parts, el notari Osona s'adreça als consellers de la ciutat, tot demanant-los que:

vullen posar los ulls del modo de anar té dit Domènec (Gregori) per la p(re)se)nt ciutat, que encara q(ue) fos a la ra(t)lla de França no (h)u farie de altre manera, coadunat contínuament ab gent armada (i) posant en contingentia de haver-se de perdre tota la ciutat y habitants en aq(ue)lla.

Com altres vegades, però, la ciutat imputà el clima de violència a l'actitud del veguer—aleshores Quirze de Mallars—, que toleraria l'estada de gent armada pels carrers de Vic i propiciaria, per la seva «remissió o fluxesa», desordres sovintejats i «alguns escàndols». Cal pensar que les disputes entre el notari Osona i els Domènec devien de prendre el rumb d'una bandositat de més amplitud. Si més no, un comissari reial féu tot seguit acte de presència a la ciutat per tal de «fer fermar una treva tant general que en aquella comprèn quasi totes les cases de la p(re)se)nt ciutat patrimoniades de cavallers, ciutedans, mercaders, notaris y menestrals y quasi totes les cases de bons pagesos dels L(l)ochs Units y de la plana...» tot i que el comissari, segons el parer dels consellers, i en un excés de zel, també «fa fermar persones pacíficas... y fora de tota passió».²⁰²

Tot i l'extensió de les treves, la pacificació tampoc no va recibir. Cap a finals d'any el conflicte romaníà polaritzat en-

202. AMV. *Acords*, 10 (27-VI-1597) (els anomenats «llocs units» eren Malla i la quadra de Vilagelants). La ciutat contra el veguer, AMV. *Cartes de*, 5 (5-III-1597) i (16-VI-1597); Malars processat pels jutges de taula en acabar el seu regiment, AVV. *Bandolers* (4-IX-1597); emmangarada la porta del veguer, ACA. RC. 4863, f. 115. Baralles entre Domènec i Osona, AVV. MA. 1595-1598, (9-VI-1597); AMV. *Acords*, 10 (10-VI-1597).

tre els Domènec i Carles de Vilademany, el senyor de Taradell; rivalitat que venia segurament de lluny, i que pot considerar-se un dels eixos de les hostilitats entre nyerros i cadells. Totes dues parcialitats, i els seus bandolers, es disputaven la plaça del Mercadal, escenari característic de les guerres urbanes de facció:

esta nit passada y vuy après de missa—s'exclamen els consellers— se són volguts passejar la una parcialitat y l'altre en lo Mercadal, molts de quiscuna part ab llurs pedrenyals, que és (e)stat misericòrida del Sr. que no's haia seguit algun escàndol, y los officials no (h)u remedièn.

L'arribada del nou veguer Jeroni de Marimon tampoc no va millorar la situació de la ciutat. Als ulls dels consellers, Marimon semblava tan contemporitzador amb el desordre com els seus predecessors en el càrrec, i així ho feien saber al virrei. Marimon, per la seva banda, acusava els consellers de falta de col·laboració en la repressió dels avalots. El virrei, llavors, amonestava els representats de la ciutat, i aquests, al seu torn, replicaven que Marimon els difamava. Aquesta dialèctica a tres bandes, a força de repetir-se, esdevingué un fet habitual en les relacions entre la ciutat i les autoritats reials.²⁰³

Tot i tenir la seva manifestació més visible a la ciutat, els bàndols de nyerros i cadells tampoc no eren desconeguts en les rodalies de Vic. No sabem ben bé si les violències rurals cal interpretar-les com una derivació directa de les lluites urbanes o si es tracta de conflictes locals diferenciats i amb una dinàmica pròpia. Tampoc no podem descartar la hipòtesi d'un encavalcament simultani de conflictes i rivalitats. Les rela-

203. AMV. *Cartes de*, 5 (7-I-1598) i (13-I-1598). Parcialitats al Mercadal, AMV. *Acords*, 10 (7-XII-1597); *Cartes de*, 5 (13-I-1598); ACA. RC. 4765 (13-XII-1597).

cions entre ciutat i ruralia eren extremadament fluides, i refermades o ampliades per la xarxa de connexions familiars o clientelars i els lligams de dependència personal. Senyors de la ciutat (el bisbe també) podien mobilitzar vassalls de les seves baronies, i molts d'aquells bandolers que prenien cada dos per tres la plaça del Mercadal eren fadrins vinguts dels afores amb un o altre parent o valedor a la ciutat.

Intestins o «importats», els bàndols rurals no eren pas menys aferrissats que els partits urbans. A Santa Eugènia de Berga la lluita entre nyerros i cadells va polaritzar-se, a finals del segle XVI, entre els Duran i els Català, famílies capdavanteres de la localitat:

Jaume Dura(n) y mon marit—declarava la vídua de Pere Català—no·s parlava(n) ni·s saludava(n)... y jo he hoit a dir... parlant de les parselitats y malsias de aquest terme, que na Durana vella... deya... que en Cathalà costava molt a la casa del Duran, y que li donava de parer que tots los treballs que tenia(n) y patian, que en Cathalà ne era causa.

La vella Durana acusava Pere Català de la mort del seu marit, succeïda, en circumstàncies mai no aclarides, en el camí de Barcelona; i no s'estava de dir «que ella tenia fills de bons y de valents per a vengar-se de ses injúries». En Jaume Duran, l'hereu, assegurava que «aqueix traydor (*en Català*) no deuria de anar sobre la terra», i Miqueló, el germà petit, cridava: «o(h) lo traydor de Pere Cathalà... que més de trescentes lliures costa a la casa del Dura(n)!». Quan Jaume Duran fou batlle de Santa Eugènia, ell i Català disputaren sovint públicament. Miqueló Duran, en una altra ocasió nafrà Català d'un tret a la cama. Tot dos germans i alguns companys seus, com ara l'hereu Gili de Vilalleons, passaven molta estona a casa de la Serradora, una vídua de la sagrera de Santa

Eugènia amb fama d'alcajota. Des d'allà espiaven les anades i vingudes d'en Català, que mai no sortia de casa sense l'arcabús. Els Duran freqüentaven també la casa del sastre Antoni Soler, a l'aguait i tot esperant el moment propici.

Els Català, tanmateix, tenien també els seus amics a la sagrera: en Segimon Soler, un teixidor que era germà del sastre Soler, els Llagostera, en Mateu Castanyer, un altre teixidor, i els Generó, pagesos. Uns i altres arribaren a les mans diversos cops. En Català i un dels seus amics, Joan Llagostera, havien escapat, una vegada, d'una emboscada preparada per la fadrinalla dels Duran (en Miqueló, Gaspar Font àlies Paró Font, l'hereu Fontanelles de Roda i altres). L'estiu del 1597, però, Llagostera fou assassinat a trets de pedrenyal quan feia camí cap a casa seva. Assabentats dels fets, el veguer i sometent de Vic encalçaren i assetjaren els assassins en una pairalia dels voltants. Tot i oferir resistència, Paró Font i els seus companys acabaren per lliurar-se a les autoritats. La interpretació que Font mateix va fer del setge del veguer de Vic és simptomàtica de l'abast de les parcialitats locals: «jo no sé—va declarar—que haja anugat a ningú, sinó perquè hom és de la una voluntat y ells són de la altra perquè nosaltres som nyarros y los qui·ns tenian assetiats eren cadells». Segons alguns testimonis de la localitat, Paró Font havia amenaçat de mort en Llagostera per haver declarat judicialment contra els Duran. Interrogat pel jutge de la vegueria de Vic, Font negaria totes les evidències: «Señor: jo axò may ho he dít sinó que ell (era) cadell y jo era nyerro y axí no·ns deyam res». Dos anys després de la mort d'en Llagostera, era Miqueló Duran el qui finalment acomplia la revenja familiar i matava Pere Català en un descampat.²⁰⁴

204. AVV. CR. (f) *Segle XVI*, (13-VIII-1597) i (17-VI-1599). Pere Català havia estat comissari reial l'any 1596: va tenir baralla amb l'hereu Gili

Aquestes *vendette* familiars són a l'origen de molts gitats de pau i treva i futurs bandolers, alguns dels quals, com ara l'hereu Gili de Vilalleons, company i lloctinent de Rocaguinarda uns anys després, guanyaren una celebritat supralocal. A les rodalies de Vic, tant Miqueló Duran com Paró Font, pagès també de Santa Eugènia, tenien fama de díscols i avalotadors. Tot sovint s'ajuntaven amb altres fadrins dels voltants: l'hereu Miquel Fontanelles de Roda, un xicot de vint anys (igual com Paró Font); els germans Antoni i Antoni-Joan Bach (aquest, d'edat de trenta-sis anys) de Folgueroles; en Pere-Joan Puig, del lloc de Sora, un tal Roget Duran (¿potser dels Duran de Santa Eugènia?, ¿l'anomenat Regullós de Caselles de l'Empordà?, l'hereu Vidal de Granollers de la Plana, l'esmentat Gili de Vilalleons, i altres seguidors ocasionals. Caus habituals de la colla eren algunes cases i masies igualment escampades: a Santa Eugènia, a més del Duran, la Seradora, can Roure i el Bolló; a Calldetenes, a casa d'un tal Mateu; a Sant Julià de Vilatorrada, al mas del Llió; Climent Aimeric, a Sant Martí de Riudeperes; a Gurb, els Saig; un tal Fetgedes a Vilanova de Sau; en Bernardí Vivet en una torre dels afores de Vic. A la ciutat de Vic foren acollits diverses vegades pel mercader Salvi Fontanelles (parent potser de l'hereu Fontanelles de Roda) i els cavallers Prat, capitostos nyerros. La colla feia distàncies curtes, a peu, i freqüentava els pobles dels voltants amb designis mai no prou clars. Tots ple-gats procuraven, però, no ser agafats *in flagranti* o aquadrillats, i prenien les seves precaucions:

de Vilalleons a la plaça del Mercadal de Vic (ACA. RC. 4765, ff. 205-207), i la mort d'en Duran potser cal relacionar-la amb l'exercici d'aquest càrrec; l'any 1591 havia estat batlle de Santa Eugènia; aquest mateix any, però, fou acusat de falsificar moneda, ACF. *Processos criminals, 1573-1716*, (17-V-1591).

je ne-lls he vistes anar cohadunats, sinó que anavem—diu un dels de la colla per les plassas que arribavem de hu en hu per les plassas y après baranavam plegats y après nos ne anavem de dos en dos y de voltas tots solls.

Tot sovint l'estada dels bandoelrs per pobles i places era propiciada per les mateixes autoritats locals o els caps de facció respectius. El batlle de Gurb hauria fet venir més d'un cop la colla del Duran. Un diumenge del mes de juliol de 1597 un criat del mercader Salvi Fontanelles anà a trobar Paró Font i els seus amics per endur-se'ls al Mercadal de Vic. Arribats a la ciutat, els fadrins van repartir-se per diverses cases:

ço és—diu un dels Bach de Folgueróles—mon jermà y yo y lo hereu Fontanellas, en Paró Font y lo altre no'm recordo, a casa de m^o Janot Prat, y aquí menjàrem y beguére(m), y los altres se'n anare(n) a casa de m^o Fontanellas y a casa del canonge Prat.²⁰⁵

De la participació en les lluites locals de facció al bandolerisme itinerant de les grans quadrilles la passa no és massa gran, i sovint es fa de seguida. Ja hem fet esment del cas de l'hereu Gili de Vilalleons, que figurarà ben aviat entre els homes de Rocaguinarda. L'evolució d'en Paró Font és una mica més complicada, però igualment significativa. Tenim la seguretats gairebé que el Gaspar Font que l'any 1601 era porter reial de Vic, i que un any després perseguia, com a comissari reial, bandolers cadells (com ara els germans Coixard) pels voltants de Vic, és el mateix Paró (o Gaspar) Font que l'any 1597 matà en Llagostera de Santa Eugènia. No hi ha dubte,

205. AVV. CR. (f) *Segle XVI*, (13-viii-1597). Gili i Rocaguinarda, SOLER I TEROL, *Perot*, op. cit., pàgs. 66, 92, 113 i 126.

altrament, que Paró Font era encara l'any 1611 un actiu saltejadador de camins.²⁰⁶

Fets com ara els de Santa Eugènia no són pas insòlits en altres localitats de la vegueria. A la ruralia, com a la ciutat de Vic, les bandositats locals eren un fet quotidià abans de l'arribada del bisbe Robuster. Segons tots els indicis, però, l'actuació del nou prelat, en ressuscitar les velles qüestions de la seu vigatana, hauria exacerbat les tradicionals disputes de bàndols. Inicialment, res no feia preveure un increment semblant de les violències. El nomenament de Robuster com a bisbe de Vic, a començaments de l'any 1598, va coincidir amb un apaivagament relatiu de les lluites de la ciutat. Carles de Vilademany, el senyor de Taradell i capitost dels nyerros, havia estat cridat a l'ordre. Abandonà temporalment la ciutat, i obtingué remissió completa de tots els «crims y delictes per vós comesos... fins la present jornada», diu l'acta del perdó, datada el mes d'octubre del 1598.²⁰⁷ Però allò que afavorí decididament la pacificació de la ciutat fou la marxa cap a Barcelona (per conveniències particulars, bandejats o autoexiliats) de la plana major del bàndol cadell (els Paratge, Malla, Franc, mentre que els Domènec «poch residien en Vich»). El decantament de Robuster, però, sembla haver capgirat el signe d'una partida que els cadells, almenys a la ciutat de Vic, tenien del tot perduda:

perquè... ja se anaven refredant dits bandos perquè los Paratges y altres cavallers caps dels cadells se n'eran anats (a) estar a Bar(celo)na, y los Domènecs estaven poch en Vich, però des de que lo sr. bisbe prengué po(ss)ssió y comensà a estar en Vic se són molt animats los cadells perquè dit sr. bisbe los ha afavorit.

206. Actuava en el camí Sant Celoni - Arenys de Mar, ACA. RC. 5274, f. 133.

207. ACA. RC. 4767 (30-X-1598).

La intervenció interessada del prelat en les parcialitats locals, en lloc d'afavorir i completar la pacificació de la ciutat, originària contràriament una perdurable represa de les hostilitats:

les qüestions de Vich—diu un altre testimoni nyerro—de després que lo Rm. Sr. Don Fran(cís)co Robuster y Sala és bisbe de Vich, entra Gnerros y Cadells, se són més augmentades que no desminuïdes... y en dits temps s'(h)i han seguits cassos atroços.²⁰⁸

No podem pas refiar-nos totalment de l'exactitud d'aquestes apreciacions, que mai no són segurament imparcials o desinteressades. No podem pas dubtar, tanmateix, sobre el protagonisme del bisbe de Vic en la lluita de faccions dels anys 1598-1605, quan en un radi prou extens, i que englobava des de la ciutat de Vic fins a la plana de Cerdanya, les faccions de nyerros i cadells passaren a anomenar-se nyerros robusters.

1. EL BISBE ROBUSTER I LES BANDOSITATS

La figura del bisbe Francesc Robuster i Sala (1544-1607) ha estat polèmica de bon començament. Un retrat seu—«calva la testa, arrissats els polsos, la barba, proeminent el mentó, afilat el nas, els ulls vivíssims d'il·luminat esguardant fit a un Crist...», segons la descripció de Josep Iglésies—fou col·locat en la galeria de reusencs il·lustres.²⁰⁹ Tanmateix, l'origen

208. AHPB. *Procés Robuster*, ff. 32-32v.; 55v.-56; 97v.; 102-102v.; 106v.

209. JOSEP IGLESIES, *La gerra d'ossos*, Barcelona, 1949, pàgs. 85-86. Un ciutadà de Vic que va tractar directament amb el prelat el feia «molt gentil, (amb) presentia de home y sens cabells blancs», AMV. *Cartes a*, 5 (29-v-1598).

natal del prelat ha estat l'objecte d'una menuda, però afer-
rissada controvèrsies entre la historiografia local. Cal descartar
una filiació vigatana, conjecturada per Iglésies mateix, i se-
gons la qual el prelat hauria estat fill d'una germana del bis-
be reusenc Cristòfor Robuster, casada amb un apotecari de
Vic. Vehement, i més ben documentat, el canonge Amadeu
Amenós ha reivindicat la filiació igualadina de Francesc Ro-
buster, no sense criticar, de passada, certes reticències dels
reusencs envers la figura del bisbe:

Igualada—escriu Amenós—ha palesat documentalment ésser la seva
terra nadiua i ha treballat per a bandejar les calúmnies i falses acu-
sacions que s'havien forjat contra el seu bon nom; Reus, talment sem-
bla que s'acontentava amb un fill mutilat. Igualada l'ha volgut sen-
cer, moral, social i políticament.

Referències abrindades que volen evocar, segurament, la
llegenda negra de Robuster arran de la seva intervenció en
les lluites faccionals del traspàs del segle XVI, tant al bisbat
d'Elna com, una mica després, a la diòcesi de Vic.²¹⁰

En els arxius parroquials de la vila d'Igualada Amenós lo-
calitzà una partida baptismal, datada el 18 de setembre del
1544, i amb el nom de Francesc Sala i Robuster, fill d'un apo-
tecarí igualadí de nom Antoni Sala, casat amb la pubilla del
mas Robuster de Reus; document que podem, sens dubte, con-
siderar autèntic. Les dades, si més no, concorden prou exac-
tament amb l'encapçalament del testament redactat per Ro-
buster mateix l'any 1606, una mica abans de morir: «Nós don
Francesch Robuster y Sala... fill legítim y natural dels Srs.
Antoni Sala de la vila de Ygualada, bisbat de Vich, y de
Mo(n)tserada Robuster de aquell muller, de la vila de Reus,

210. Amadeu AMENÓS, *Igualada pàtria indiscutible de l'Ilm. i Rdm. Bis-
be Francesc Robuster i Sala*, «Miscellanea Aqualatensia», 1949, pàgs. 1-8.

Archabisbat de Tarragona». ²¹¹ La inversió dels cognoms familiars no és pas cap fet sorprenent o contradictori. Sabuda és la prevalença dels cognoms femenins, quan provenien de cases de més renom, per damunt dels paterns o els del marit. En aquest cas, el traspàs de l'apotecari igualadí, no gaire després del naixement de Francesc, i el trasllat subsegüent de la família al clos pairal de Reus, facilitaria segurament l'adopció del cognom matern. Que els Robuster de Reus haguessin donat, en el curs del segle XVI, dos o tres rellevants personalitats eclesiàstiques, ha pogut influir en el patronímic del futur bisbe de Vic. Fem notar, altrament, que el bisbe mateix se signava, de vegades, Sala i Robuster—i per aquest ordre de filiació el saludaven, l'any 1598, els consellers de Vic, un cop assabentats de la seva designació com a prelat de la diòcesi. ²¹²

La vinculació del bisbe de Vic amb els Robuster de Reus també fou ressaltada pel cronista carmelita fra Joan de Sant Josep, segons el qual Francesc Robuster provenia d'un llinatge procliu a fornir personalitats religioses; «de la antiga e illustre Familia de los Robusteres, cantera de tan insignes varones, que pudieran enriquecer los annales eclesiásticos». Efectivament, un oncle de Francesc Robuster havia estat canonge de la seu de Tarragona i regent de Carles V a la cúria romana. Un altre dels seus avantpassats, Gabriel Robuster, canonge tarragoní promocionat igualment cap a Roma, havia fet amistat amb el poderós cardenal Sforza, i va tenir una remarcable intervenció en la reforma de l'orde carmelita. Finalment, Cristòfor Samant i Robuster, auditor de la Rota ro-

211. AHPB. Joan PAREJA, *Plec de testaments solts, 1587-1609*, núm. 257 (9-VI-1606); Amenós referma, de fet, la hipòtesi original de NADAL, *Episcopologio*, op. cit., III, pàgs. 155-156.

212. AMV. *Cartes de*, 5 (20-V-1598).

mana, «se hizo tanto lugar en Roma, que su autoridad era de las primeras en aquella grande cúria, siendo muy estimado y honrrado de Gregorio XIII y de Sixto V».²¹³

Com els seus familiars, Francesc Robuster va fer estudis a Tarragona. Per aquesta época, segons el seu biògraf carmelita, era «modesto, grave, callado, circunspecto, y de tan madero sesso, que más parecía maestro que estudiante». Acabats els seus estudis, de seguida va guanyar-se un fidel i nodrit auditori: «nadie faltava a sus sermones, y toda Tarragona, pasando de la alabança a la admiración lo oía y celebrava gusto-sa». L'any 1579 era nomenat ardiaca de Santa Maria del Mar, a Barcelona, i el 1582 obtingué una canongia a la seu barcelonina. Un any abans havia sortit diputat eclesiàstic de la Generalitat. Compaginaria totes dues prebendes eclesiàtiques fins a l'any 1589, quan se li féu provisió del bisbat d'Elna, al Rosselló. Conegué de ben a la vora, doncs, l'escenari original de nyerros i cadells, l'etapa formativa d'aquestes bandositats i les ràtzies i incursions dels *mossurs* i bandolers francesos, que alguna vegada, durant l'episcopat de Robuster, arribaren fins a la mateixa catedral d'Elna.²¹⁴ Tot just arribat a la diòcesi, Robuster hauria trobat, segons el cronista fra Joan de Sant Josep, «harto estragadas las costumbres del pueblo, y por esso trató de aplicar todo su conato a la reformation». Un rigor semblant hauria emprat amb algunes comunitats religioses, també prou «estragadas»:

213. José M. ^a MADURELL, *El Obispo de Vich Francisco Robuster y las bandosidades de «nyerros» y «cadells»*, «Analecta Sacra Tarraconensia», XXIV, 1951, pàgs. 145-193, amb un encertat apèndix documental del procés.

214. ACA. CA. 265 (3-V-1596). Nomenament de Robuster com a bisbe d'Elna, ACA. RC. 4383, ff. 104v.-105.

(H)avía en Perpiñán un convento de Religiosos de cierta Orden, que con el tiempo (h)avía descaecido en sus observaciones, y obligaciones, y el buen Prelado, con santo zelo, y mucha prudencia, los reduxo a su ser, quitándoles algunos abusos y dexando establecidas otras cosas de mucha perfección, especialmente la oración mental por la mañana y tarde...

Per l'*abbé* Capeille sabem, a més, que Robuster va tenir més d'una topada amb el procurador reial dels comtats Gabriel Llupià, a qui va excomunicar l'any 1593 per no haver respectat les immunitats eclesiàstiques.²¹⁵

A començaments del 1598 Felip III, molt satisfet «de su buena y exemplar vida, y por las letras y suficiencia y otras buenas partes que en su persona concurren, y por lo bien que se ha governado en dicha Iglesia (*d'Elna*) que ha tenido», nomena Rubuster bisbe de Vic. Assabentats del fet, els consellers de la ciutat dispensaren una cordial acollida al nou prelat:

Es tant lo contento que esta ciutat ha rebut de la tant acertada elecció que sa Mat. ha feta de la persona de V. S^a. Em^a. en prelat y s(eny)or nostre, que no-s pot explicar ni dir...

Cap a finals del mes d'octubre el nou bisbe prenia possessió de la mitra vigatana i feia el jurament davant de l'ardiaca Pau Fabra, un dels seus immediats enemics.²¹⁶

Efectivament, tot just arribat a la seu de Vic, Robuster s'enemistà de seguida amb els seus capitulars, i no massa després, amb els capitostos nyerros de la ciutat i vegueria. La versió que el biògraf carmelita de Robuster ens ha llegat so-

215. CAPEILLE, *Dictionnaire*, op. cit., 331-332; zel reformador del prelat, MADURELL, *El Obispo*, op. cit.

216. AMV. *Cartes de*, 5 (20-V-1598) i (7-X-1598); NADAL, *Episcopologio*, op. cit., III, pàg. 159.

bre l'origen de les dissensions entre el cabild vigatà i el seu prelat és, si més no, curiosa. Segons sembla, Robuster hauria volgut fer tancar alguns passadissos de la catedral, massa «as-cusados y oscuros, dispuestos a indecencias de gente licenciosa, y poco proporcionados a la santidad que se deve a la casa de Dios», però el cabild de la seu, en lloc d'acatar aquesta disposició, s'hi hauria oposat rotundament, tot al·legant que el nou prelat usurpava les atribucions jurisdiccionals dels capitulars. Podem acceptar, és clar, que aquest incident aparentment banal hagi suscitat serioses friccions. Sabem, si més no, com va acabar l'afer de les candeles l'any 1580. Però la narració de fra Joan de Sant Josep és del tot infundada quan conclou:

No se sabe qué se resolvió de los passadissos, pero sí, que viendo el prudente Prelado que por ellos se entrava a toda prisa la discension y falta de paz de la Iglesia, procuró con tantas veras la unión pacífica con su Cabildo, que la alcanzó con aplauso y edificación de todos, y la conservó toda su vida amado y venerado de toda su Iglesia.

Pel contrari, la pugna entre bisbe i cabild s'allargà i perdurà, en un clima de violències i tensions, fins ben bé l'any 1605. A instàncies del cabild, Robuster mateix fou objecte d'un procés eclesiàstic—per bé que, segons sembla, mai no arribà a fer-se efectiva cap sentència, probablement perquè les temptatives de concòrdia acabaren per reeixir finalment. Durant aquesta època, a més, tant la seu com la ciutat de Vic foren escenari d'una aferrissada lluita de faccions, amb nombrosos altercats i successos violents, tant entre persones laiques com eclesiàstiques. Sabem que Robuster i els seus bandolers en foren uns singulars protagonistes.

Els autèntics orígens de les discòrdies entre bisbe i capitulars no tenien, tanmateix, gran cosa de novetat. Un testi-

moni allunyat de les disputes, com ara el memorialista barceloní Jeroni Pujades, no dubtava de bescantar la figura de Robuster:

Tot li ve de la avarícia, que ja quant era bisbe de Elna se adquirí moltes males voluntats per fer composicions injustes y immoderades y ab exercions, y en Vich ha fet lo matex». ²¹⁷

Els greuges capitulars contra Robuster, altrament, recorden prou bé els càrrecs contra el bisbe Pere d'Aragó l'any 1580. Són abundants, com altres cops, els retrets sobre presumptes abusos d'autoritat per part del prelat, sobretot en matèria de disciplina i exercici de la jurisdicció criminal sobre els capellans de la seu; sobre favoritisme a l'hora de proveir vacants i prebendes diocesanes; «composicions pecuniàries extraordinàries» i gratuïtes en el decurs de les visites pastorals; o sobre innovacions de ritual mal encaixades pels capitulars:

no ha volgut obeir (*Robuster*) altre monitori de la congregació dels rits en què li manaven oís de la sua cadira pontifical lo sermó conforme ell y sos predesesós tenien acostumat, y dexàs la novetat que (h)avie ententada de seure en una cadira portàtil en la porta del cor davant les dones, lo que a tot lo poble té escandalisat. ²¹⁸

El litigi de les escriptories esclesiàstiques, segons la documentació conservada a l'arxiu de la mensa vigatana, s'ha de dir ben bé secular. Prou anterior a l'episcopat de Pere d'Aragó (1577), a l'època del bisbe Robuster—que serà acusat d'arruïnar els drets capitulars de les escriptories—assolirà una sin-

217. PUJADES, *Dietari*, op. cit., I, pàg. 253.

218. Detall dels càrrecs, NADAI, *Episcopologio*, op. cit., III, pàgs. 161 i ss.; també, ACV., 2, *Memorial de agravis fets y procurats per lo bisbe de Vich del dia entrà en lo bisbat fins lo dia pnt.*

gular virulència, però cuejava encara, després de reiterades i periòdiques concòrdies, cap a finals del segle XVII.²¹⁹ No eren però, les escrivanies, l'única font d'ingressos objecte de disputa. Si els canonges asseguraven que Robuster usurpava delmes del capítol i rendes de les pabordies, el bisbe mateix, al seu torn, acusaria el cabild d'apropriar-se de determinades partides de la mensa episcopal.²²⁰ Origen de noves tensions seria la decisió del prelat vigatà d'admetre, contra tota consuetud, una representació dels beneficiats en els sínodes diocesans, «lo que mai s'ere fet ni (h)u podie dit bisbe fer». La pugna entre canonges i beneficiats era un altre factor d'instabilitat de la seu de Vic. De feia temps, els beneficiats volien col·legiar-se, però el capítol romangué tothora intransigent i arribà a desautoritzar el notari dels capellans, alguns dels quals, fills de la ciutat, recorregueren aleshores al consell municipal, que inicialment abonaria les seves aspiracions. Però serà Robuster qui, arran de les seves diferències amb el cabild, afavorirà decididament les reivindicacions de la clerecia beneficional:

y per aquesta rahó se són molt crescudes ditas enemistats y malitias entra dits canonges y beneficiats, perquè dits beneficiats tenian alas y favor del dit sr. bisbe, y los donava ànima per a que perseverassen, y axí dits beneficiats se descomponien y descomponen co(n)tra dits canonges.²²¹

Les relacions entre bisbe i canonges esdevingueren cada cop més tibants. Diverses vegades el consell de la ciutat mirà endebades de concordar totes dues parts i fer de mitjancer. El ressò de les disputes arribà ben aviat a les altes instàncies,

219. AME. llig. núm. 2100; vegeu també NADAL, *Episcopologio*, op. cit.

220. ACA. CA. 477 (s.d., ¿1602?).

221. AHPB. *Procés Robuster*, ff. 22-22v.

tant civils com eclesiàstiques, i tant de Roma com del Consell d'Aragó i el Principat. Valedor del bisbe de Vic, a la cort del rei, era Pere Franquesa—«criatura» del *valido* duc de Lerma—i natural—com Robuster mateix—de la vila d'Igualada. No és potser casual que els principals partidaris del bisbe, a l'Audiència catalana, hagin estat dos jutges—Lluís de Peguera i Josep Ferrer—de coneguda tendència cadella (mentre que Joan Magarola, magistrat nyerro, li era segurament contrari).²²² Tot i tenir també fama de nyerro, el virrei (1602-1603) i arquebisbe de Tarragona Joan Terés tenia, segons sembla, alguna mena de parentiu (o si més no, estreta amistat) amb Robuster. Això pot explicar-nos el fet que Terés hagi pres partit en favor d'un significat capítol del bàndol cadell, per bé que en el cas de les disputes de la seu de Vic, com en d'altres conflictes de naturalesa similar, Terés potser no feia sinó defensar la posició doctrinal i ortodoxa de la jerarquia eclesiàstica davant l'actitud recalcitrant de molts cabilds del país. Malgrat la seva extensió, potser val la pena extractar alguns passatges d'un llarg memorial, adreçat per Terés al monarca l'any 1603, que sintetitza, ben clarament, la versió oficial de l'Església catalana sobre les reiterades disputes intestines de les seus locals:

Si V. Magd. ... es servido poner la mano en entender la ocasión de donde nace y tienen principio las lites, contentiones y enemistades

222. PUJADES, *Dietari*, op. cit., I, pàg. 253; filiacions bandoleres dels jutges de l'Audiència, *infra*, IV. 1. Sobre Franquesa, Julián JUDERÍAS, *Los favoritos de Felipe III. Don Pedro Franquesa, conde de Vilallonga, secretario de Estado*, «Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos», XIX, 1908, pàg. 309; XX, 1909, pàgs. 16 i 223. El favor de Franquesa envers les parcialitats catalanes sembla haver estat alternatiu: l'any 1597 avalava el candidat nyerro per al càrrec de regent de la tresoreria de l'Audiència catalana, ELIOTT, *La revolta*, op. cit., pàg. 68.

entre los obispos y sus cavildos y canónigos que son la total ruyna y destrucción de las iglesias, y en particular las que corren entre el obispo de Vich y su cavildo y canónigos, se hallará tienen fundam(en)to y proceden de querer los obispos reformar las iglesias, quitar abusos, renovar los sagrados cánones antiguos que disponen acerca de la vida y honestidad de los eclesiásticos, guardar lo nuevam(en)te decretado en el sagrado concilio Tridentino, extirpar vicios y pravas costumbres y reduzir los súbditos a la disciplina eccl(esiást)ica.

(...)

Pero en tocar a cualquier dellos (*els canonges*) no solam(en)te en su persona, pero en querer remediar les abusos en que fundan sus privilegios y exemptions, no solam(en)te se alteran ellos, pero aún rebuelven, alteran y (e)scandalizan todo el clero, y hazen que se pierda la obediencia al perlado... y lo peor es que le infaman, deslustran, inquietan y cansan a fuerça de pesares, gastos y trabajos, les levantan falsos testimonios, publican mentiras.

(...)

Son los canónigos y cavildos recibidos y oydos en Roma y sus cosas mejor recibidas que las de los obispos por los provechos que a los oficiales de la cúria acarrean con sus pleytos y pretenciones, de que procede que se les aumentan las fantasias y brfos, y cobran más ánimo para emprender qualquier ob(is)po por más Santo y irreprehensible que sea...

Las disputas de la seu de Vic no tienen pas, segons Terés, un origen diferent:

Yo, señor, ha muchos días que se lo que en aquella Iglesia passa. Los capítulos son de manera que no quieren se les toque un maravedí de lo que antes tenían, y como el Obispo les reformó las (e)scripturas, el provecho de las quales era suyo, procuraron... de que su San(tida)d reformasse el vicariato, el provento (sic) del qual es del Obispo, de manera que le dexan casi sin cosa.

En conseqüència Terés demanava al rei escriure i

representar a su Sancti(da)d (para) que ataje todas estas cosas y pleytos, porque de otra manera yo veo las cosas en términos que los cavildos se alçaran con la hazienda y auctoridad de los prelados, a los quales en las yglesias catedrales desta provincia, apenas les queda más del nombre de Obispos, (h)aviéndose poco a poco los cavildos alçado con toda la administración y jurisdicción de dichas catedrales (sic).

Sobre l'acusació que Robuster tenia «co(n)sigo ge(n)te facinerosa y roin... digo a V. Magd. que (es) pura calumnia», concloïa Terés en una altra missiva adreçada al monarca.²²³

Robuster, efectivament, no fou el darrer prelat de Vic a tenir disputes amb el seu cabild. La imatge d'uns canonges poderosos, rebels a l'autoritat episcopal i litigiosos amb tota mena de persones o institucions, era encara en voga l'any 1615, «affirmándose que con la Ciudad y con el Arçediano y con los beneficiados y con sus obispos tienen (*els canonges*) siempre pleitos, y que por esto y otras cosas están aborrecidos y nadie los puede ver».²²⁴ Però seria durant el mandat de Robuster quan aquestes dissensions inveterades assolirien potser una més gran virulència. Per comparació amb els fets—força similars—succeïts durant l'episcopat de Pere d'Aragó, aquest cop les violències foren també més nombroses i perdurables. La coincidència dels bàndols de la seu amb el seguit de lluites urbanes mal cicatritzades de la dècada del 1590 pot haver estat, en temps de Robuster, l'origen autèntic de les proporcions assolides pel conflicte. Això no obstant, allò que desencadenà les hostilitats fou un sagnant episodi de les dissensions eclesiàstiques: l'assassinat, l'any 1600, de l'ardiaca

223. ACA. CA. 346 (19-III-1603). Intervencions de Terés en favor de Robuster, ACA. CA. 345 (24-III-1603); id., 346 (30-XI-1602), (10-VI-1603) i (13-VI-1603). Terés, nyerro, PUJADES, *Dietari*, op. cit., I, pàgs. 263-264.

224. NADAL, *Episcopologio*, op. cit., III, pàg. 304.

i síndic capitular Pau Fabra—«perquè després ensà que matare(n) lo sr. Ardiacha Fabra de Vic... sempre se (h)an seguits morts, tirs de padrinyals y altres desastres». ²²⁵ La complicitat del bisbe Robuster mai no va ser plenament demostrada, i fins alguns ciutadans de Vic i tot, amics de l'ardiaca assassinat i simpatitzants dels nyerros, tampoc no gosaren incriminar directament el prelat. Era segur, en canvi, que el procurador del bisbe, Francesc Sardà, havia contractat dos sicaris per matar l'ardiaca, fos per complaure el seu superior o—tal com assegurava el virrei Terés—«*por intereses suyos particulares*». ²²⁶ En aquelles circumstàncies, però, era ben difícil no imaginar el bisbe, mal fos per negligència, net de tota culpa perquè

essent com era lo dit ardiacha president de dit capítol deffensava la part de dit capítol... y també he oit a dir que estava desgustat dit bisbe contra dit ardiacha perquè havia entès que dit ardiacha havia (e)scrit en cort donant memorial contra el bisbe.

La mateixa actitud de Robuster, que no sembla haver-se molestat a aturar els rumors, devia de contribuir a enverinar l'assumpte:

no faltó—escriu el bisbe al virrei—quien puso en rumor q(ue) yo sabría algo deste caso... Pareciéndome esta boz desatinada, maliciosa y sin fundam(en)to, dexela correr como indigna de toda satisfacción. Pero como después he visto que de mi tolerancia y silencio (sic) han tomado ánimo los émulos... me ha parecido dar q(uent)a dello a

225. AHPB. *Procés Robuster*, f. 90v. Sobre l'assassinat de l'ardiaca, NADAL, *Episcopologio*, op. cit., III, pàgs. 178-197; ACV., 2, *Memorial de agravis*; AMV. *Cartes de*, 5 (23-v-1600); AVV. *Bandolers* (17-v-1600); ACA. CA. 344 (5-iv-1600); id., 478 (s.d.).

226. ACA. CA. 346 (10-vi-1603).

V. S. ... (para que) esté prevenido de la calidad y autores q(ue) esta malicia tiene.²²⁷

Sigui com sigui, l'assassinat de l'ardiaca Fabra marca l'inici d'una autèntica guerra urbana entre les parcialitats. Si anteriorment les violències de bàndol no eren pas desconegudes, ni fàcilment dominades per les autoritats de la ciutat, podem ben dir que, d'ençà de la mort de l'ardiaca, no trobaren atuador per espai, almenys, de cinc anys, fomentades tant per les disputes eclesiàstiques com per les tradicionals rivalitats feudals. És fàcil d'imaginar, altrament, que les dissensions de la seu no podien no tenir un ressò immediat en tota la ciutat i entre tota mena d'estaments. Tant els canonges com els

QUADRE núm. 9

BISBES I CANONGES DE LA SEU DE VIC

BISBES DE VIC (1574-1625)

1574-1575	Bernardo de Josa
1575-1577	Seu vacant: regència de l'ardiaca Jaume Paratge Bellfort
1577-1584	Pere d'Aragó
1584-1587	Joan B. de Cardona
1587-1597	Pedro Jaime
1598-1607	Francesc Robuster i Sala
1608-1612	Onofre Reard
1612-1613	Antoni Gallard i Traginer
1614-1625	Andreu de Sant Jeroni

Font: Lluís B. NADAL, *Episcopologio de Vich*, Vic, 1904.

227. ACA. CA. 344 (5-IV-1600); NADAL, *Episcopologio*, op. cit., III, pàg. 185.

CANONGES DE LA SEU DE VIC (1604)

- * Josep *Bru*, ardiaca
Francesc Tudela, sagristà
 - * Gabriel *Rexach*, degà
Pau Lledó
Jaume Oriola
Pere Perpinyà
Gaspar *Prat*
Galceran *Despujol*
 - * Gaspar *Codolosa*
Andreu Santmartí
 - * Jaume *Rexach*
Antoni Esbert
 - * Joan Antoni *Masmitja*
 - * Joan *Rexach*
 - * Valentí *Comalada*
 - * Baltasar *Bergadà*
Joan Gonfaus
Francesc Santmartí.
-

Equivalències:

* = Família representada al consell de la ciutat.

Bru = Canonges naturals de la ciutat i vegueria de Vic, o amb parents a la ciutat o vegueria (casos comprovats).

Font: AME. llig. 2106 (concordia del 1604).

beneficiats tenien, si més no, parents i aliats poderosos a la ciutat o als seus voltants (vegeu quadre núm. 9). Antoni Vila, baró de Savassona i capitost nyerro, hauria fet anar «fedrins seus moltes voltes» a la seu, per tal de «guardar dits canonges, y que no y hagués escàndols contra dells ni·ls affrontassen» els beneficiats o «los criats y familiars de dit sr. bis-

be». ²²⁸ I el mateix devien de fer altres cavallers de la ciutat, com ara els Prat, seguidors també dels nyerros, que tenien un seu parent (el canonge Gaspar de Prat) entre els enemics directes del bisbe i dels beneficiats. Beneficiat de la seu de Vic era, precisament, Sebastià Domènec, un dels dirigents de la facció dels cadells, i decidit valedor del bisbe Robuster en tota mena de bregues. Tampoc no devien restar gens inactius, en fi, tots aquells ciutadans amb un o altre familiar a la seu, canonge o beneficiat, sobretot si gaudien de càrrecs o influències a las institucions urbanes.

Com a senyors temporals, a més, els bisbes de Vic recluaven els seus governadors i procuradors entre la noblesa i prohomenia locals (vegeu apèndix núm. 4). Nyerros i cadells semblen haver-se alternat en aquesta mena de càrrecs. El baró de Savassona actuà com a procurador episcopal els anys 1581 i 1588. En temps de Robuster, però, la representació del bisbe serà confiada a Gaspar Codina, donzell de Vic i seguidor del bàndol cadell. Com a senyors temporals, però, els bisbes de Vic arrossegaven nombrosos litigis jurisdiccionals amb la noblesa local. Cap a mitjan segle XVI, el senyor de Taradell disputava amb el bisbe de Vic per la castlania d'El Brull. Un altre senyor de Taradell, Carles de Vilademany, pledejava amb Robuster, l'any 1602, per les baronies episcopals d'El Brull i Seva. ²²⁹ Que Vilademany i Robuster s'hagin fet la guerra, a començaments del segle XVII, en nom de nyerros i cadells, respectivament, no ens pot sorprendre, doncs. La circumstància il·lumina, però, el quadre enrevessat de la conflictivitat local: canonges contra beneficiats, prelat i beneficiats contra el cabild, però també canonges i senyors contra beneficiats i prelats, senyors contra senyors, ciutadans contra ciutadans.

228. AHPB. *Procés Robuster*, ff. 22-22v.

229. AME. llig. núm. 2126; *Els castells catalans*, op. cit., IV, pàg. 763.

La coincidència en el temps d'un seguit de conflictes de distinta naturalesa pot explicar, tal vegada, la virulència de la lluita local de faccions durant l'episcopat de Robuster. Caldria demostrar, tanmateix, que sota Robuster els litigis entre la mitra de Vic i la noblesa local hagin experimentat un augment significatiu. Diguem, si més no, que Vilademany no és pas un cas aïllat. La simple enumeració dels plets del bisbat de Vic durant els segles XVI i XVII confirma que les oportunitats de conflicte entre prelats i senyors locals o detentors de drets dominicals no eren pas escasses (vegeu apèndix núm. 5). A Vic, entre finals del segle XVI i començaments del XVII, les bandositats dites de nyerros i cadells aplegaven una pluralitat de litigis i rivalitats particulars, recents o renovats, i no sempre d'origen idèntic. És el cas, però, que esdevingueren, a la pràctica, indestriables.

Que el bisbe Robuster s'hagi fet cadell, i no pas nyerro, seria conseqüència únicament dels lligams existents entre els capitulars i la facció dels nyerros: «dit sr. bisbe—diu un testimoni local—s'és adherit y aficionat a dita parcilitat y facció dels Cadells perquè de aquella manera pugue millor haver la rahó dels canonges y no per altre respecte». El conseller de la ciutat Antoni Bronsal era del tot explícit: el bisbe es féu cadell «per a poder millor perseguir dits canonges». ²³⁰ Ultra el suport dels Paratge, Domènec i altres enemics tradicionals dels capítostos nyerros, la influència del bisbe de Vic aconseguiria multiplicar els efectius de la facció i recaptar partidaris fins i tot entre els seus contrincants, sobretot entre els eclesiàstics:

alguns que abans eren Gnerros se són caragirats a la part dels Cadells per fer-ne pler a dit sr. bisbe, perquè ell los assegurava que los

230. AHPB. *Procés Robuster*, ff. 53v. i 61v.

Cadells no·ls matarien ni·ls farien dany, y dit Rm. Bisbe percegueix los capellans qui són de la part dels Gnerros y molts dells per temor se són fets Cadells.

La intervenció de Robuster acabaria per capgirar l'equilibri de les faccions:

y vuy (1603) és molt major la dels Cadells, perquè la Iglesia si és posada, so és dit Rm. Sr. Bisbe, en ta(n)t que tots los monestirs y capellans, (e)studians y altra gent que (e)stà subjecte a dit Rm. Sr. Bisbe tots, o per amor o per temor se són fets y adherits a dita parcialitat dels Cadells.²³¹

Era l'època que el bisbe era anomenat el Cadell Gros, «y quant dit Rm. bisbe ve a Vich se diu públicame(n)t per la ciutat los Cadells xichs se alegren perquè ja ve lo Cadell gros»; i l'època, també, que «en lloch de dir Gnerros y Cadells deyen i diuen Gnerros y Robusters». Segons Pujades, un testimoni allunyat dels fets, Robuster «se és fet cap de la parcialitat dels cadells, y dit que gastaria per ells trenta mil ducats fent-se de bandositat».²³²

Les repercussions del conflicte sobre la vida de la ciutat foren múltiples i variades. Bregues i atemptats, sobretot al Mercadal i pels voltants del palau episcopal, foren abundants; i alguna vegada acabaren en una veritable batalla campal amb força participació de bandolers i veïns de tota condició. Però les rivalitats de bàndol afloraren en les circumstàncies més diverses, així:

qua(n)t los frares de Jesús van demana(n)t charitat per la ciutat los diuen en algunes cases, anau a cercar charitat a les cases dels Ca-

231. Ibid., ff. 43v.-44.

232. Ibid., f. 43; PUJADES, *Dietari*, op. cit., I, pàg. 253.

dells, i de abans se tenia gran devotió a la iglesia del monestir de St. Thomàs, que és de dits frares de Jesús, y vuy... apenas may y va ningun Gnerro, sinó sols los Cadells, y tot açò no's fa sinó perquè lo guardià de nit monastir qui's diu fra Franch s'és adherit y afficionat a dita parcialitat dels Cadells.

Quan a finals del 1602 Robuster féu tancar, a tall de represàlia, totes les esglésies de la ciutat i terme de Vic, calgué fer els enterraments en parròquies foranes, «que's patiren molts treballs». I mentre els canonges de la seu retardaven l'hora de matines, per temor de cap atemptat, i anaven per ciutat amb «un home de garde qui·ls aco(m)panye», molts ciutadans s'ho pensaven dos cops abans d'acostar-se al palau episcopal:

los qui no són de dita parcialitat o factió dels Cadells no gossave(n) anar a dit palau per a tractar sos negocis per temor de la gent armada que de continuo estava en dit palau.²³³

«Gent incògnita armada de padrinyals», que feia guàrdia en els merlets del palau episcopal, escortava Robuster i els seus seguidors i hostilitzava els nyerros de la ciutat, és repetidament denunciada en els memorials dels consellers de Vic i en bon nombre de processos de l'arxiu de la vegueria. Tot i la freqüent parcialitat d'aquesta mena de testimonis, les relacions entre Robuster i els bandolers no poden ser ignorades: «dit sr. bisbe després ensà que sés adherit y afficionat a dit vando dels Cadells, aporta y acostuma portar en sa co(m)pañia y té y deffensa en sa casa y sustenta de menjar y beurer públicame(n)t molta gent de la vida irada y aplegadíssa», afirma el conseller Antoni Bronsal. «Una semmana

233. AHPB. *Procés Robuster*, ff. 37v., 43v., 51v., 59v.-60.

—corroborava un altre testimoni local—eran tants los que dit sr. bisbe tenia en sa casa que despenguere(n) unes vint quarters de blat, y begueren més de deu càrregas de vi, y que cadaldia se menjave(n) quatre o sinch ovelles y altres tants moltons... (i) un divendres despengueren vint reals per a co(m)prar arangades per a donar los almorsar». ²³⁴

Com a senyors temporals i alts-justiciers, els bisbes de Vic podien convocar i mobilitzar, arribat el cas, els seus vassalls de les baronies de la mitra. El bisbe Pere d'Aragó, l'any 1580, no hauria actuat altrament. En una guerra perllongada, com aquella que Robuster mantenia a començaments del segle XVII, devia de ser més efectiu, però, cercar l'ajut d'algunes de les quadrilles, a voltes força nodrides, que pul·lulaven pels voltants de la ciutat o pels camins de la vegueria. Senyors bandolers, com ara els Paratge i els Domènec, enemics irreconciliables dels capitostos nyerros, podien oferir al bisbe Robuster un bon nombre de partidaris arrauxats. Entre els molts bandolers (fins a dos-cents homes, en una ocasió) reclutats i emparats pel bisbe de Vic, n'hi hagué uns quants que guanyaren anomenada arran de les lluites urbanes: citem els casos d'en Clot de la Mora i els seus fadrins; en Bernat Llobet, pagès del mas del mateix nom del terme de Vic; Pere Magí, un ferret de Torelló; Antoni Vicens àlias Dachs, de Gurb; l'hereu Puigrobí ¿d'Oristà?; en Vilamala de Bas (donzell, probablement); un trio inseparable, Baltasar Gual, Jacques Pantiner i el Flasquer, tots tres de Vic; l'Estudiant Damians de Torelló; i sobretot, els germans Coixard, futurs caps de quadrilla de llarga trajectòria. ²³⁵

Fills d'un serraller de Vic, els germans Josep i Lluís Coixard esdevingueren els capitostos dels bandolers del bisbe. De ben

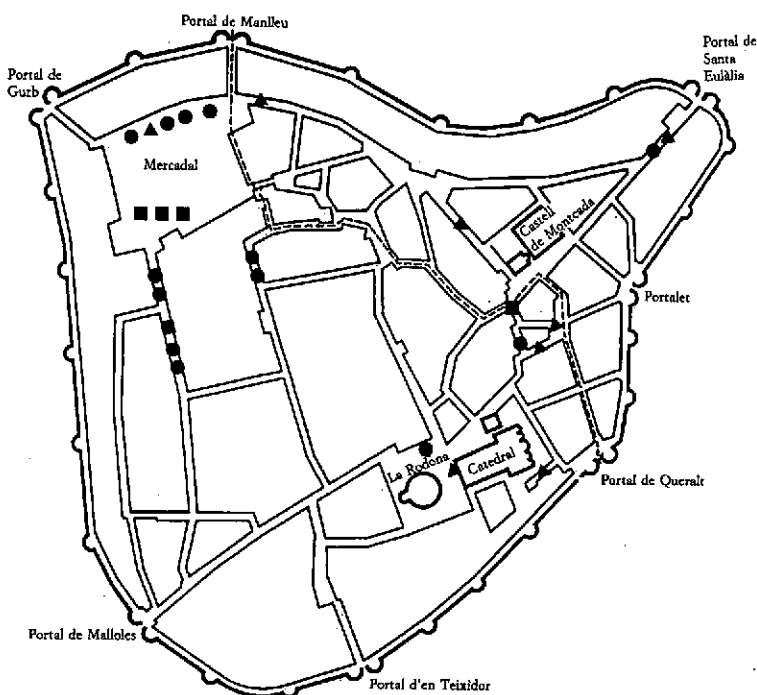
234. *Ibid.*, ff. 32v. i 56.

235. *Ibid.*, ff. 34, 64v., 87v. i 133.

GRÀFIC núm. 2

VIC: TOPOGRAFIA URBANA DE LES BANDOSITATS
(casos localitzats)

- NYERROS
- ▲ CADELLS
- Filiació no precisada, però involucrats en les parcialitats

La línia puntejada correspon a la divisòria medieval entre les parts episcopals i montcadina; divisòria que, evidentment, *no* coincideix amb la topografia urbana de nyerros i cadells

joves, havien estat ja perseguits arran d'alguns petits robatoris succeïts a la ciutat. Més endavant, a l'ombra de la immunitat eclesiàstica, els Coixard pogueren dedicar-se, amb tota impunitat, a falsificar moneda en els claustres d'algunes esglésies, com ara el convent dominic de Sant Francesc, als afores de Vic, o a l'església de Roda, un altre feu cadell, i amb el beneplàcit del bisbe Robuster, segons sembla:

és aquexa la pública veu y fama en dita ciutat de Vich que dit Rm. Bisbe a favoreix a dos germans Coxarts... los quals són inculpats de homicidis y de un robo que s féu en la iglesia de Toralló, y també de fer moneda falça, y los quals estan y (h)an estat recullits y retirats en la casa de la albergaria (*annexa al palau episcopal de Vic*) que gaudeix de immunitat ecc(lesiàsti)ca... (h)an fet y perpetrats altres diversos delictes, y després fugian en dita albergaria y lloch sagrat.

Com altres seguidors de Robuster, els Coixard gaudien també del favor i complicitat del veguer de Vic Bernat Joan de Tord (1602-1603), aliat del bisbe en les disputes entre nyerros y cadells. A la vegada, els Coixards eren l'enllaç amb altres bandolers dels voltants, com ara l'esmentat Estudiant Damians de Torelló, alguns fadrins de Roda (els Bruguera, Bach i altres), o els Català de Santa Eugènia de Berga.²³⁶

Coneixem també la identitat d'alguns bandolers nyerros, com ara l'anomenat Gascó de Caldes i la seva colla. Altres seguidors eren fadrins de les rodalies, com ara els Duran de Santa Eugènia de Berga, l'hereu Fontanelles de Roda, els Bach de Folgueroles o l'hereu Gili de Vilalleons; tots plegats, fadrinalla ben significada en les bandositats locals de finals del segle XVI. Aquests i d'altres bandolers dels voltants (un tal Roqueta de Taradell, en Jaume Alboquers, pagès de Santa Eu-

236. AHPB. *Procés Robuster*, ff. 33 i 64v.; AVV. *Bandolers*, (?-?-1593). Sobre els bandolers de Roda, *infra*, III.3.

làlia de Riuprimer) eren acollits tot sovint pels capitostos nyerros de la ciutat de Vic (els senyors de Taradell i de Savassona, els germans Prat, el mercader Salvi Fontanelles). Com els seguidors del bisbe Robuster, els efectius nyerros podien assolir també xifres considerables, com ara cap a finals de l'any 1602, llavors que els nyerros provaren de prendre per assalt el ben custodiat palau episcopal. Alguns caps de quadrilla que guanyarien fama i celebritat uns anys després, feren les seves primeres armes en aquestes bregues de Vic. Ja hem fet esment dels germans Coixard. Entre els nyerros, Perot Rocaguinarda, bandoler d'Oristà, és sens dubte el cas més notable.²³⁷

No hem de reproduir aquí el detall de les hostilitats subsegüents entre nyerros i cadells, que es perllongaren, a la ciutat de Vic, durant cinc anys consecutius ben bé (per bé que el lector podrà fer-se'n una idea aproximada tot consultant l'apèndix núm. 6).²³⁸ Diguem, únicament, que les disputes de la seu, després de reiterades temptatives de concòrdia, amainaren d'ençà de l'any 1604, llavors que el carmelita fra Josep Serrano, mitjancer entre bisbe i capitulars, aconseguí una pacificació duradora. De manera similar, un any després se signaven unes treves generals entre els bàndols de la ciutat, a instàncies de tota mena de mediadors, i sota l'autoritat d'un jutge de l'Audiència, expressament delegat pel virrei del Principat. La solució de les diferències eclesiàstiques degué d'afavorir les iniciatives de concòrdia. La pressió dels consellers de Vic, alarmats per les repercussions econòmiques de les ban-

237. Vegeu, sobre aquest capitost, la biografia de SOLER I TEROL, *Perot Roca Guinarda*, op. cit., encara insuperada per manca de noves troballes substancials.

238. Vegeu, també: TORRES, *Les bandositats a la Catalunya de l'Antic Règim*, op. cit., III; també, NADAL, *Episcopologio*, op. cit., III, pàgs. 161-256, que ofereix una bona síntesi de la informació procedent del procés del bisbe Robuster.

dositats locals, tampoc no devia de ser aliena a l'obertura de negociacions:

lo tracta y comerç d'esta ciutat—escriuen l'estiu del 1605—està aruïnāt y perdut per no poder venir liberame(n)t en aquella los circunveïns y comarcans per causa de las enemistats que són entre algunes persones a tot(h)om notòrias.²³⁹

La pacificació de la ciutat va completar-se mitjançant l'aixecament d'una Unió o sometent confederat contra el bandolerisme. Si no es pot dir que les faccions i les violències urbanes hagin desaparegut l'any 1605, les disputes ulteriors mai no assoliran, a la ciutat de Vic, les proporcions i la durada de començaments de segle.²⁴⁰ Un sotrac similar en la vida de la ciutat, per bé que de naturalesa prou diferent, no arribarà, que sapiguem, sinó el 1640, llavors de la revolta dels Segadors.

Nyerros i cadells, a Vic com arreu del Principat, subsistirán també fins a mitjan segle XVII. Cal que ens aturem, tanmateix, sobre la composició de les faccions vigatanes de començaments de segle, tant per verificar el grau d'adhesió dels diferents estaments urbans a les parcialitats com per rescatar potser algunes diferències de caràcter intern, susceptibles d'explicar-nos—mal que sigui un cas local—el rerafons de les lluites de nyerros i cadells en el Principat (resultats parcials que voldríem poder comparar amb d'altres futures monografies locals sobre els bàndols catalans).

239. AMV. *Acords*, II (23-VIII-1605).

240. Si més no, d'acord amb la documentació conservada en els arxius de la vegueria i municipi de Vic.

2. CAPITOSTOS I SEGUIDORS

Dirigents de les faccions urbanes vigatanes eren—hem dit— alguns membres de la noblesa local:

dita ciutat de Vich... està dividida en dos vandos o parcialitats... y cada una de ellas té son cap o capità, so és que los Gnerros tenen per cap los srs. Prats y altres, y los Cadells a Domènechs y a Paratges y altres.²⁴¹

Entre els nyerros, la influència de Carles de Vilademany, senyor de Taradell, i el baró de Savassona, tot i passar desapercebuda en algunes fonts, no pot ser negligida; es tracta, pel contrari, dels autèntics cabdills de la facció. Altres famílies de cavallers, com ara els Malla i els Vergós, abonaven els cadells, per bé que d'ençà de començaments del segle XVII la veritable capitania del bàndol serà ostentada pel bisbe Robuster.

Nyerros i cadells, com qualsevol altre bandositat anterior o coetània, recaptaren seguidors entre tota mena d'estaments. Vic no és pas l'excepció. La relació adjunta (vegeu quadre núm. 10) dóna idea de la diversitat de categories socials i ocupacionals implicades en el conflicte. Cal fer, tanmateix, una primera constatació: a Vic, tot i la poderosa influència del bisbe Robuster, els nyerros han estat tothora majoria—els seus efectius arriben a triplicar el nombre de seguidors cadells. Per descomptat, un contrast tan remarcable pot ser imputat a les deficiències pròpies de la documentació localitzada i utilitzada, però la mateixa evolució del conflicte—rarament decantat, llevat d'uns pocs episodis sense continuïtat, en favor dels cadells—i d'altres dades significatives—com ara, la preponde-

241. AHPB. *Procés Robuster*, f. 90v.; també, *ibid.*, ff. 31v. i 102.

QUADRE núm. 10

NYERROS I CADELLS A LA CIUTAT DE VIC: CAPITOSTOS I
SEGUIDORS (1598-1616)

CONDICIÓ SOCIAL	NYERROS	CADELLS
Eclesiàstics	10	5
Nobles i cavallers	11	11 *
Ciudadans honrats	5	2
Notaris	9	
Apotecaris, cirurgians	3	1
Mercaders, botiguers de teles	8 (+ 4)	(+ 1) **
Paraires	14	4
Teixidors	1	1
Sastres i calceters	3	3
Guanters	1	
Abaixadors	1	
Cinters, passamaners, mercers	2	1
Sabaters	1	1
Assaonadors, blanquers	5	
Fusters i boters	3	
Argenters	2	
Candelers	2	
Pedrinyalers	1	
Forners	1	
Hostalers i taverners	2	
Pagesos	2	2
Bracers	3	
Desconeguda	6	2
TOTAL	96	33
Veguers		3
Oficials reials (veguers <i>et al.</i>)	9	4
Insaculats al consell municipal	25	5
Familiars del Sant Ofici	3	

* Inclou els veguers cadells.

** Les xifres entre parèntesi han estat comptabilitzades a l'epígraf de «ciudadans honrats».

Cal que fem una segona consideració sobre el valor real de l'estadística elaborada. El desequilibri de dades dificulta inicialment una perfecta comparació de l'estratificació social interna de cadascuna de les faccions; i pres literalment, pot distorsionar la seva autèntica significació, i suggerir, malgrat les aparences, un esquema interpretatiu erroni. Així, el fet que nobles i cavallers siguin percentualment més ben representats en el bàndol cadell no es pot considerar cap dada concloent, sinó una conseqüència, simplement, de la menor diversificació social interna de la facció, i en darrer terme, del menor nombre d'efectius comptabilitzats en el recompte particular; mai no serà, doncs, indicatiu evident de la coloració nobiliària del bàndol, sobretot un cop verificada la composició, gairebé simètrica en termes de categories o estaments socials, tant de nyerosos com de cadells.

En un conflicte essencialment urbà (tot i les seves derivacions rurals), no ens pot sorprendre l'escassa representació de pagesos i jornalers entre els seguidors de les faccions. Bandositats originades o reviscolades per les discòrdies de la seu, l'alta participació de l'element eclesiàstic tampoc no demana cap explicació o aclariment suplementari. El nombre de seguidors entre els mercaders, professionals i menestrals de la ciutat, sobretot en el bàndol nyerro, no és un fet inusual o extraordinari, altrament. Com en altres bandositats antigues o coetànies transparenta, d'una banda, la influència de la noblesa sobre els estaments urbans. Determinats fenòmens de confluència no són aliens, però, al perfil social, mixt o «barreja», de les faccions. A Vic, com a Barcelona i altres ciutats del Principat, el renovellament de les classes dirigents locals, arran de la fusió entre aristocràcia tradicional i oligarquia urbana, és un fet prou visible d'ençà, almenys, de finals de segle xv. Una ràpida descripció de les característiques d'aquest procés pot fer-nos força més intel·ligible la bigarrada compo-

sició de les faccions de començaments del segle XVII i, en definitiva, la seva significació.

QUADRE núm. 11

REPARTIMENT JURISDICCIONAL DEL PRINCIPAT
I DE LA VEGUERIA DE VIC (I)
A COMENÇAMENTS DEL SEGLE XVII

<i>Jurisdicció</i>	PRINCIPAT		VEGUERIA DE VIC	
	<i>Llocs</i>	%	<i>Llocs</i>	%
Baronial laica	1.114½	46,7	51½	62
Baronial eclesiàstica	589½	24,7	11	13
Total	1.704	71,4	62½	75
Reial	681	28,5	20½	25
Total	2.385	99,9	83	100

Fonts:

- Dades del Principat, J. H. ELLIOTT, *La revolta catalana, 1598-1640*, Barcelona, 1966, pàg. 90; càlcul elaborat d'acord amb la relació jurisdiccional de Lluís de PEGUERA, *Pràctica, forma y estil de celebrar Cortis Generals en Catalunya*, Barcelona, 1632 (les jurisdiccions mixtes o compartides han estat comptades com una meitat).
- Sobre la vegueria de Vic, X. TORRES, *Les bandositats a la Catalunya de l'Antic Règim. Nyerros i Cadells a la Plana de Vic (1590-1640)*, U.A.B., 1983, III, pàg. 787.

A la vegueria de Vic, en el decurs dels segles XVI i XVII, la preponderància senyorial es fa força evident. Una primera avaluació del repartiment jurisdiccional de la vegueria abona aquesta impressió: el 75 % del total de jurisdiccions són de

domini senyorial; prop d'una cinquena part en mans de l'Església, assenyaladament la mitra de Vic, i la resta repartida entre els Aitona, Centelles, Savassona, Vilademaný i altres barons de menor influència en el territori de la vegueria (xifres o percentatges, altrament, que s'adiuen prou exactament amb els còmputos jurisdiccional global de tot el Principat; vegeu quadre núm. 11). De considerar, únicament, les xifres relatives a la jurisdicció criminal, el balanç final tampoc no resulta massa diferent: un 68 % pertany als senyors (una cinquena part a l'Església; vegeu quadre núm. 12). A la vegueria de Vic, com una mica a tot arreu del Principat, la jurisdicció reial sembla, a primer cop d'ull, gairebé asfixiada per l'hegemonia feudal (vegeu mapa núm. 9).

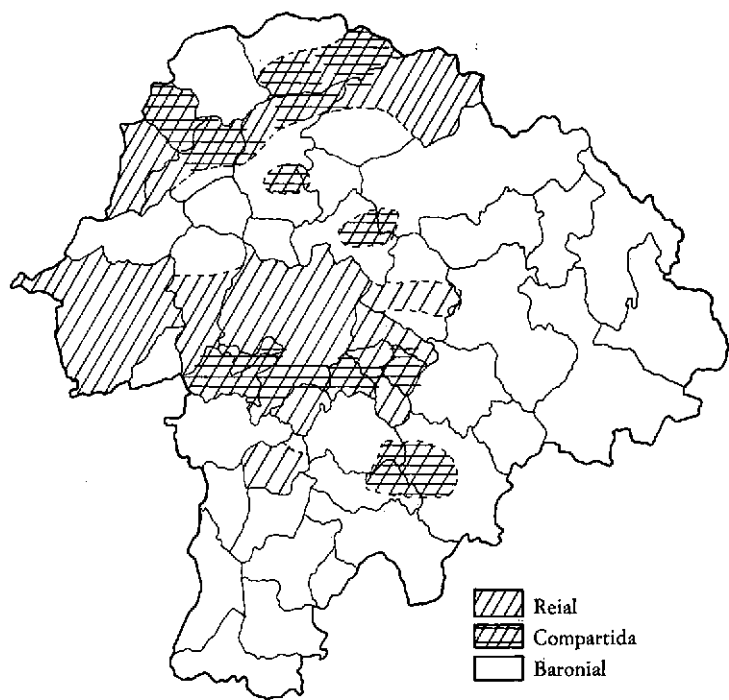
QUADRE núm. 12

REPARTIMENT JURISDICCIONAL DE LA VEGUERIA DE VIC (II): LA JURISDICCIO CRIMINAL

<i>Jurisdicció</i>	<i>Llocs</i>	<i>%</i>
Baronial laica	47 ½	57
Baronial eclesiàstica	9	11
Total	56 ½	68
Reial	26 ½	32
Total	83	100

Font: X. TORRES, *Les bandositats a la Catalunya de l'Antic Règim. Nyerros i Cadells a la Plana de Vic*, U.A.B., 1983, III, 788.

L'avaluació del pes efectiu de la noblesa pel sistema d'un simple recompte jurisdiccional no és, tanmateix, un mètode precisament irreprotxable. El panorama resultant pot ama-

MAPA núm. 9

REPARTIMENT JURISDICCIONAL DE LA VEGUERIA DE VIC
(C. 1550-1650)

gar, si més no, substancials diferències d'ordre intern. ¿Com fer assimilables elements tan dispars, com ara la ciutat de Vic, una aglomeració de prop de cinc mil persones i un estès ventall d'activitats artesanes; la vall de Torelló, amb prop d'un miler d'habitants i força empena menestral; i una parròquia de muntanya, com ara Sant Julià de Cabrera, tot just cent cinquanta ànimes? A tall d'índex corrector hom pot mirar d'esmorteir les deficiències de l'estadística original mitjançant un segon recompte jurisdiccional d'acord amb les dades demogràfiques de cada circumscripció—tot i que, idealment, caldria prendre en consideració d'altres factors encara, com ara la diversitat dels recursos econòmics o les variacions particulars en matèria de drets i prestacions senyoriales. Diguem, tanmateix, que el balanç del recompte demogràfic, tot i temperar una mica les diferències, confirma el pes i l'hegemonia de la jurisdicció senyorial o privada: només una tercera part dels habitants de la vegueria (i la majoria corresponen al cens de la ciutat de Vic) roman en règim reial estricte; una mica més del total de la població figura sota completa jurisdicció baronial; hi ha, finalment, algunes localitats (una mica més del 10 % en termes demogràfics) subjectes a jurisdicció mixta, reial i baronial. La correlació entre jurisdiccions és clarament decantada: dues terceres parts de la població de la vegueria de Vic restaven lligades totalment o parcial (jurisdicció civil i/o criminal) al domini feudal (vegeu quadre núm. 13).

No tots els senyors gaudeixen, ben entès, d'una influència local semblant. Tot i la falta d'un estudi seriós sobre l'evolució del feudalisme a la vegueria de Vic durant els segles XVI i XVII, hom pot assajar una primera gradació d'influències, susceptible d'explicar-nos el perfil i caient de les bandositats locals. Hi ha senyors, d'una banda, amb massa pocs recursos per recaptar un seguici comarcal gaire nodrit o poderós, com ara els Orís o els Clariana-Altarriba, i un bon nombre de sim-

QUADRE núm. 13

REPARTIMENT JURISDICCIONAL DE LA VEGUERIA
DE VIC (III): ADSCRIPCIÓ JURISDICCIONAL
DELS SEUS HABITANTS

<i>Jurisdicció</i>	<i>Habitants</i>	<i>%</i>	<i>*Mixta</i>	<i>Habitants</i>	<i>%</i>
Baronial laica	7.673	43	1.431	9.104	51
Baronial eclesiàstica	1.704	10	633	2.337	13
Total	9.377	53		11.441	64
Reial	6.419	35,5	2.064	8.483	48
Mixta*	2.064	11,5			
Total	17.860	100			

Nota: Les xifres de població corresponen al cens del 1626. El total del recompte, però, és inferior a la població real de la vegueria, atesa la falta de dades del cens esmentat.

Font: X. TORRES, *Les bandositats a la Catalunya de l'Antic Règim. Nyerros i Cadells a la Plana de Vic (1590-1640)*, U.A.B., 1983, pàg. III, 790.

ples donzells o cavallers amb migrats patrimonis familiars. El seu paper en les bandositats locals no és, tanmateix, negligible. Com a seguidors i aliats d'una o altra facció han pogut assolir, de vegades, un remarcable protagonisme. Altrament, poden erigir-se, arribat el cas, en els autèntics capdavaners d'alguna parcialitat local, potser no massa potent inicialment, però força belligerant, i susceptible d'aprofitar el reforç eventual d'altres capitosts de més volada. Els dirigents cadells de la ciutat de Vic han sortit, justament, dels rengles d'una petita noblesa sense gaires possessions ni grans poders juris-

dicionals, però afincada a la ciutat i força activa en el món de les rivalitats urbanes, com ara els Domènec, Malla o Paratge, i que, posteriorment, trobaran en el bisbe Robuster un valedor d'excepció.

Per contrast, grans senyors com ara els Aitona o els Centelles, força ben representats en l'àmbit jurisdiccional de la vegueria de Vic, romangueren habitualment allunyats de les disputes urbanes i locals. Pel seu rang mateix, pels seus interessos, escampats fins i tot fora del Principat (el comte de Centelles ho era, alhora, del comtat sard de Quirra), són cridats a més altes empreses—per bé que, de vegades, litigis de caràcter familiar o successori poden revitalitzar i mobilitzar una extensa xarxa de fidelitats locals, tal i com succeí el 1586, llavors de la successió de la baronia de Centelles.²⁴² L'absentisme baronial, tant entre petits com entre grans senyors, pot explicar, en darrera instància, la configuració definitiva de les capitaniaes de bàndol, que no sempre s'adiuen del tot amb els llinatges de més anomenada, ni comprenen tampoc tots els petits senyors de la contrada. Ben entès, això no significa que aquestes baronies hagin restat al marge de les disputes de faccions. L'absentisme dels senyors jurisdiccionals oferia als seus oficials i representants (procuradors, veguers i governadors reclutats sovint entre la petita noblesa dels voltants) l'oportunitat d'estrènyer tota mena de lligams amb els capitostos i seguidors de les parcialitats locals. Malauradament, no sabem gran cosa encara sobre la identitat d'aquests representants de l'autoritat senyorial.

Hi ha senyors, finalment, tothora presents i involucrats

242. Quan els Vilademany i altres futurs senyors bandolers nyerros de la vegueria abonaren Violant de Centelles contra el seu cosí Joaquim de Carrós. Sobre l'afer, ACA. RC. 4383, ff. 64, 90, 103 i 152v.; ACA. RC. 4768, ff. 273v. i 276; ACA. CA. 347 (23-1-1601).

en els afers locals, com ara Carles de Vilademany, el baró de Savassona o el bisbe de Vic. Podien tenir, com ara Vilademany mateix o la mitra vigatana, feus i possessions, potser tant o més importants, en d'altres demarcacions o vegueries (Blanes i Santa Coloma de Farners o Artés i Castellnou de Bages, respectivament). Però, a diferència d'altres barons de la vegueria de Vic, poden considerar-se els autèntics senyors de la contrada, tant per raons de residència efectiva com per la seva reiterada intervenció en tota mena d'afers de la regió. No pot sobtar-nos, doncs, que en èpoques de discòrdia hagin esdevingut els caps principals de les faccions en lluita. Senyors jurisdiccionalment de diverses localitats de la vegueria, són també els personatges més influents a la ciutat de Vic, on tenen casa i residència, així com un bon nombre de seguidors.

Entre ciutat i baronies hi ha, és clar, tensions i friccions, tal i com denuncien els consellers de Vic l'any 1624:

tota esta ciutat està rodada y circuïda de barons, q(ue) a una lleuga de Vich tenen llurs jurisdiccions lo Compte de Centelles, la casa de Vilademany, los bescomptats de Cabrera, los srs. de Orís y St. Barthomeu del Grau, les dignitats del (E)stany y lo sr. bisbe, q(ue) si se'ls donan tals territoris aniquilaran lo comers, y los drets y emoluments valran molt manco...²⁴³

Les topades entre els oficials de la ciutat i els de la jurisdicció feudal—acusats de fer captures i composicions arbitràries de firaires i mercaders en el terme de Vic—abonen la impressió d'unes relacions tibants. Tanmateix, els lligams entre senyors i ciutadans prevalen per damunt de cap discrepància ocasional. Senyors jurisdiccionalment dels voltants reclutaven els seus procuradors i funcionaris curials entre els juristes, notaris i persones benestants de la ciutat (vegeu apèn-

243. AMV. *Cartes de*, 8 (7-X-1624).

dix núm. 4). Alguns ciutadans devien de ser, al seu torn, arrendataris de drets senyoriais, i beneficiaris, per tant, de la renda feudal (per bé que aquest aspecte no ha estat encara estudiat).²⁴⁴ I tal i com succeïa en d'altres latituds, alguns membres de l'oligarquia mercantil vigatana culminarien la seva ascensió social amb l'adquisició de terres i algunes senyories (tot i que, ara com ara, tampoc no en tenim prou evidència documental).²⁴⁵

La identitat d'interessos entre senyors jurisdiccionals i oligarquies urbanes té una altra vessant característica: les vinculacions familiars. No podem oferir una periodificació detallada del procés d'urbanització de l'aristocràcia local els orígens del qual, a la vegueria de Vic com arreu del Principat, caldria cercar en el segle xv. Cap a finals del segle xvi, si més no, senyors com ara els Vilademany i els Savassona, i famílies de donzells i cavallers, com ara els Domènec, Prat o Montrodon, tenien casa i residència a la ciutat de Vic. La fusió familiar entre els rengles de la vella noblesa i els estaments benestants de la ciutat ha seguit, probablement, un ritme paral·lel. Un parell de casos—entre molts altres exemples fàcilment detectables en els protocols vigatans—poden servir-nos d'il·lustració. L'any 1563 Àngela Graell, filla d'un mercader de Vic, casava amb Antoni Vila, baró de Savassona (amb un dot de 2.500 lliures). Tres anys després, Gaspar Graell, germà d'Àngela, i mercader com el seu pare, esposava Hipòlita Despujol, filla d'una família de donzells de Sant Hipòlit de Voltregà, però domiciliada aleshores, segons sembla, a la ciutat de Vic. Com a hereu dels Graell, Gaspar va rebre la

244. Sobre l'activitat de paraires i negociants locals com a arrendataris, TORRES, *La Vall de Torelló*, op. cit.

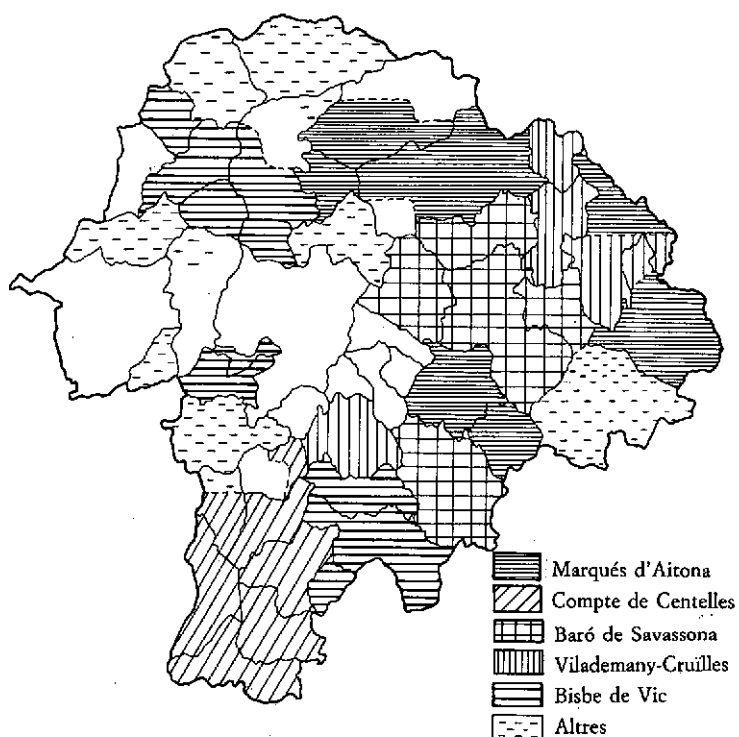
245. És el cas dels Brossa, mercaders de la ciutat, i senyors, l'any 1629, del castell d'Esparreguera, AVV. *Varia, Segle XVII* (f), (26-1-1629).

casa de la família, situada a la plaça del Mercadal, un total de cinc mil lliures, i un molí i algunes peces de terra als afores de la ciutat. Una altra germana de Gaspar, Joana, havia maridat un mercader de Barcelona, Pere Cervera.²⁴⁶ El parentiu entre els Graells i els cavallers Prat, futurs capitostos nyerros, datava de la primera meitat de la centúria: el canonge Gaspar de Prat era cosí germà de Rafael Graell, el pare de Gaspar. Pel casament d'Àngela amb el baró de Savassona, però, els Graells emparentaren amb d'altres famílies nobles de la ciutat i vegueria de Vic, com ara els Alemany-Descatllar i el mateix Carles de Vilademany. No pot sobtar-nos, doncs, de trobar els Graell, llavors de les disputes de nyerros i cadells de finals de la centúria, entre els seguici urbà dels Vilademany i Savassona, capitostos nyerros. L'any 1585 Gaspar Graell obtingué el títol de ciutadà honrat i, posteriorment, el 1599, fou fet cavaller. Pel casament de Rafael, fill de Gaspar, i donzell de Vic, els Graell emparentaren amb una altra distingida família de mercaders i ciutadans honrats de Vic: els Brossa.

Joan Francesc Brossa, fill d'un mercader de Vic, casava en primeres núpcies amb Estàsia Bosch i Fontarnau, germana de Jaume, ciutadà honrat de Vic. Pel seu segon matrimoni, amb Elena Moradell, vídua de Lluís de Gualbes, emparentà amb aquesta noble família de Barcelona. Dues seves germanes casaren, respectivament, amb Rafael Graell i Joan Francesc Ferreres, tots dos donzells de Vic, mentre que dues altres germanes maridaren Salvador Alberc i Antoni Bronsal, mercaders benestants de la ciutat de Vic.²⁴⁷ Per l'enllaç

246. ACF. Salvio BEULO, *Capítols, 1561-1565*, (11-IX-1563), Àngela i Antoni; ACF. Gaspar Benet PRAT, *Capítols, 1557-1560*, (17-II-?), Joana i Pere; id., *Capítols, 1562-1568*, (13-IV-1566), Gaspar i Hipòlita; ACF. Joan TORRA, *Testaments, 1565-1585*, (24-IX-1566) i (3-II-1574), Rafael.

247. ACF. Joan VINYES, *Testaments, 1605-1630*, (4-II-1617) i (22-V-1624).

MAPA núm. 10

JURIDICCIONS BARONILS DE LA VEGUERIA DE VIC

amb els Graell, els Brossa emparentaren amb els Savassona, Vilademany i altres famílies rellevants de les contrades vigatanes; com els Graell, també els Brossa prengueren partit pel bàndol nyerro. La seva escalada social, però, mereix potser un comentari particular. Joan Francesc Brossa, l'any 1599, era ciutadà honorat de Vic i familiar del Sant Ofici. Un seu germà, Antoni Joan, guanyaria títol de ciutadà honorat l'any 1610, arran dels mèrits contrets en la persecució de bandolers. El virrei mateix no s'estava d'avaluar la persona d'Antoni Joan, tant pels seus serveis com perquè els Brossa eren «molt hicendats i ab parentiu ab qualques cavallers». L'any 1627 Joan Francesc sollicitava un privilegi de noblesa. Al·legava en favor seu haver «casado dos veçes con hijas de cavalleros de los más principales de Cathaluña... y gastado mucho dinero en persecución de ladrones». Es deia carlà d'Esparreguera (dos anys després, però, es nomenava senyor del castell d'Esparreguera), i assegurava gaudir d'una renda anual de 2.000 ducats, entre «delmes, censos, censals, y heretats ultra de las otras molt pinguas entradas que acostuma tenir». A la ciutat de Vic era conegut per la seva munificència, que «de ssobrenom (sic) li diuen lo Rey de Vich». Tanmateix, les seves relacions amb el bo i millor de l'aristocràcia barcelonina no haurien estat pas, segons sembla, menys rutilants, «que en los convits ha fets lo Duch de Cardona de saraus, bateixs i altres festes, entre los nobles, cavallers y ciutadans honrats ha convidat al dit Joan Francesc Brossa». Entre els personatges barcelonins bescantats per Jeroni Pujades en el seu *Dietari* no hi falta tampoc un dels Brossa (probablement, un fill de Joan Francesc mateix), cavaller de Vic, arrendador de les carnisseries de Barcelona, i «home de alguns vint anys, alçat de la pols de la terra, fill de gavaig, mercadejant y traficant fet cavaller». Reticències i menys-

preu que són un senyal de l'auge incontestable dels novinguts.²⁴⁸

Un rumb similar han seguit d'altres famílies vigatanes lligades al món mercantil, com ara els Granollacs, la branca barcelonina dels quals, ennoblida en el decurs del segle XVI, excel·liria tant en els afers comercials com en l'adquisició, en territori de la vegueria de Vic, de terres i senyories en el primer terç del segle XVII. Si els Granollacs de Vic emparentaren amb famílies de cavallers com ara els Prats, futurs capitosts nyerros, altres membres de l'oligarquia vigatana, com ara els Franch, mercaders i ciutadans honrats d'ençà del 1585, travaren relació amb alguns donzells de filiació cadella, com ara els Paratge i els Domènec.²⁴⁹

Connexions semblants entre senyors i ciutadans no exclouen alguns factors d'instabilitat potencial, com ara la pugna de la noblesa per tal d'accedir als càrrecs municipals. No es pot dir que les aspiracions de la noblesa urbana no hagin estat presents una hora o altra en els debats i sessions del consell vigatà, per bé que la polèmica no sembla haver desembocat mai en un enfrontament obert i perllongat entre senyors i ciutadans. Si els càrrecs municipals eren una font d'ingressos alternativa, podem pensar que els cavallers cadells, menys ben dotats econòmicament que no pas els seus contraris, han pogut encapçalar la reivindicació i haver-ne fet i tot un dels signes distintius del bàndol propi. Tanmateix, cap a finals del segle XVI, la bandera de les aspiracions nobiliàries és defensada tant per nyerros com per cadells, els interessos dels quals no podien pas diferir en aquest punt. Foren ciutadans promi-

248. PUJADES, *Dietari*, op. cit., IV, pàg. 188; ACA, CA. 500 (11-II-1627). Sobre Antoni Joan, SOLER I TEROL, *Perot*, op. cit., pàg. 221.

249. Vegeu, sobre genealogies vigatanes, TORRES, *Les bandositats a la Catalunya de l'Antic Règim*, op. cit., III (apèndix genealògic); baronia dels Granollacs, TORRES; *La Vall de Torelló*, op. cit.

nents del consell, emparentats amb una o altra família de militars, i susceptibles d'esdevenir ben aviat ciutadans honorats (i per tant, exclosos ells mateixos de les bosses municipals), els primers interessats en la derogació de les clàusules d'execució. L'any 1581 el mercader i aleshores jurat del consell Joan Franch, ciutadà honorat quatre anys després i persona vinculada de feia temps amb els Paratge i els Domènec, futurs capitosts cadells, suggeria, en una sessió municipal, «que seria cosa convenie(n)t al bé comú, que los cavallers fossen admesos en lo regiment de la p(re)sent ciutat, així com són admesos en les altres ciutats, y d'esta manera seria també quietada dita qüestió». Sotmesa tot seguit a deliberació, la proposta del jurat Franch va trobar una acollida positiva (això vol dir, vint o més vots favorables sobre un total de trenta-sis de possibles), i el consell determinà d'adreçar-se al virrei per tal d'endegar les diligències oportunes. Els cavallers residents a la ciutat, segons les previsions del consell, serien insaculats gradualment, i d'acord amb les baixes successives, en les bosses de consellers en cap i la primera de jurats—i fins i tot, si el consell ho ratificava en una votació ulterior, en la bossa de síndics de la ciutat. Malgrat uns pronunciaments tan favorables, però, l'assumpte va entretenir-se uns quants anys sense cap resultat tangible—i sense que els debats municipals posteriors es facin ressò de l'autèntic origen de les dificultats i dilació.

L'any 1592 el jurat Francesc Fontanelles, presumiblement parent del mercader i ciutadà honorat Salvi Fontanelles, home del bàndol nyerro, s'adreçava al consell de la ciutat per tal de renovar els tràmits sobre la insaculació dels cavallers. Aquest cop, però, les discrepàncies internes impediren de prendre cap determinació. Les actes municipals no forneixen cap indicació sobre el rerafons de les divergències. Cal pensar, tanmateix, que les dissensions entre les faccions urbanes, que

esclatarien violentament no gaire després arran del disputat casament de la pubilla Fullona, devien d'influir en el curs de les deliberacions. Tot i la falta de testimonis directes posteriors, la proposta del jurat Fontanelles no serà tampoc la darrera temptativa de forçar l'entrada dels cavallers en el govern urbà. La mateixa documentació municipal en facilita alguns senyals intermitents, com ara una còpia del privilegi consular original, amb el corresponent epígraf sobre l'exclusió dels militars, datada l'any 1607 i destinada probablement a reprendre el debat d'una qüestió tan antiga com polèmica. Una primera esclatxa dins l'ordenament municipal tradicional és un privilegi de l'any 1617, segons el qual els ciutadans honrats de Vic podien ser insaculats en la bossa de consellers segons i, progressivament, en funció de les successives vacants, en la de consellers en cap. Tanmateix, la plena incorporació de l'estament nobiliari en el govern de la ciutat no arribarà fins a la segona meitat del segle XVII (privilegi del 1654 i sentència posterior del 1666 sobre el pagament de drets urbans per part de la noblesa insaculada).²⁵⁰

No fóra estrany que l'exclusió nobiliària dels càrrecs municipals, llargament mantiguda, hagi planat damunt les lluites urbanes entre nyerros i cadells de finals del segle XVI. Tanmateix, no sembla haver estat mai el desencadenant inicial ni principal de les bregues de facció. Si el nom de nyerros i cadells pot haver amagat, de vegades, un conflicte d'aquesta mena, els bàndols vigatans no en són pas un cas semblant o comparable. Vic no és pas Igualada, vila en lluita gairebé perpètua amb la jurisdicció circumdant dels ducs de Cardona.

250. Juan DURÁN NOGUER, *El régimen municipal de Vich anterior al decreto de Nueva Planta*, 889-1716, Vic, 1957, pàgs. 116 i 240. Eduard JUNYENT, *La noblesa vigatana en 1666*, «Ausa», VII (1972-1974), pàgs. 41-42; AMV. *Acords*, 8 (21-X-1581); AMV. *Acords*, 9 (11-II-1592); còpia del 1607, AMV. *Acords*, 12 (26-III-1607).

QUADRE núm. 14

CONDICIÓ SOCIAL DELS CONSELLERS DE VIC (1590-1609)

Notaris	10
Mercaders	9
Paraires	8
Ciudadans honrats	6
Botiguers de teles	3
Calceters	2
Adroguers	1
Pedrinyalers	1
(No especificada)	17
Total	57

Font: AMV., *Acordis*, núms. 9-12.

Tot i romandre apartats força temps del govern municipal, les relacions entre senyors jurisdiccionals i consellers urbans han estat, a Vic, relativament cordials, llevat dels habituals i localitzats frecs jurisdiccionals, que mai no arribaren a ser, altrament, un obstacle insuperable. Pel contrari, en temps de dificultats, la ciutat no dubta de recórrer al patrocini aristocràtic. Una entesa d'aquesta mena és força visible, a començaments del segle XVII, en el decurs de les negociacions del «quint», un impost reial de nova introducció (o reintroducció, segons el fisc reial), i que la ciutat de Vic, com els altres municipis del país, procurarà de defugir reiteradament mitjançant la mobilització de tota mena de recursos i influències. Valedor principal de la ciutat, d'ençà l'any 1609 almenys, i fins ben bé deu anys després, serà precisament Carles de Vilademaný, el favor del qual reclamarien repetidament els

consellers de Vic, perquè «Lo dit don Carles y sos predecesors són estats sempre grans patrons y fauctors d'esta ciutat». Les influències del baró de Taradell (entre les quals hi havia Joan Sabater, regent català del Consell d'Aragó) i els seus bons oficis, aconseguiren d'ajornar diversos cops els terminis de pagament de l'impost: «nos (h)a procurat—escriuen els consellers de Vic el 1609—dos vegades que lo dit temps se sia disferit i allergat fins ara»; «ab sos medis y amistats... sempre ho entreté—diu una altra lletra del 1610—y desi(t)jant que esta ciutat fos relevada de aquexa molèstia (h)a procurat que certa persona en prengué el negoci». Consta, igualment, que altres membres de la noblesa local, com ara Miquel de Clariana o els Prat, s'avingueren també a col·laborar en la lluita contra el «quint» reial.²⁵¹ Tractes i favors, en fi, que es repetiran en temps de revoltes i aldarulls (com ara el 1640), i que fan força improbable, en definitiva, una oposició rigorosa i duradora entre ciutat i senyors. Dificilment, doncs, les lluites urbanes de nyerros i cadells han pogut expressar mai un conflicte d'aquesta naturalesa. La mateixa divisió dels ciutadans i les autoritats de Vic, decantats per una o altra facció, n'és un altre indicador negatiu.

L'extracció social i ocupacional dels seguidors urbans de les faccions vigatanes palesa que cap estament o grup d'ofici no s'arreglerà uniformement en cap dels bàndols rivals (vegeu quadre núm. 10). Així, si els Brossa, Graell o Fontanelles secundaren els nyerros, els Franch, Beuló i potser els Bosch Fontarnau, tots plegats ciutadans honorats, prengueren partit, contràriament, pels cadells. No tenim documentat cap no-

251. Afer del «quint», i mediadors, AMV. *Acords*, 12 (27-XI-1609) i (13-I-1610); AMV. *Cartes de*, 6 (29-I-1610), (2-VI-1610), (21-VI-1610), (10-III-1611), (2-VI-1611), (13-XI-1611), (3-III-1613) i (8-III-1613); AMV. *Cartes a*, 7 (5-I-1619); AMV. *Cartes de*, 7 (29-XI-1612).

QUADRE núm. 15

NÒMINA DE CIUTADANS HONRATS DE VIC (1550-1650)

1540	Bosch Fontarnau, Jaume
1585	Beuló, Agustí; notari
	Beuló, Pau
	Bru, Jaume
	Codina, Francesc
	Codolosa, Jaume; mercader
	Coromina, Pere
	Fontanelles, Salvi; mercader
	Franch, Joan; mercader
	Graell, Gaspar; mercader
	Martí, Joan
	Ponsic, Joan
	Ponsic, Pere Andreu
	Sala, Onofre Josep
1599	Beuló, Jaume
	Brossa, Joan Francesc; mercader
	Campana, Joan; doctor drets
	Clota, Jaume; doctor drets
	Folchs, Jaume; doctor drets
	Gartia de Arista, Pere
	Masgrau, Joan
	Pujolar, Salvador
	Serrat de Nesplà, Rafael Joan
	Vilanera, Cristòfol
	Villa, Francesc
1610	Brossa, Antoni; mercader
1622	Saleta, Joan
1633	Regàs, Josep
	Fontanelles i Pradell, Josep
1643	Puigbreu, Joan

Fonts: BALCELLS DE SARACIBAR, *Antigua Nobleza Vicense*, «Ausa», I (1952-1954), pàgs. 163-164.

AMV. *Acords*, 12 (memorial s.d.).

AMV. *Cartes de*, 5 (9-V-1600) i (9-VII-1602).

tari cadell, professió ben representada en els rengles nyerros, però cal fer notar que els Beuló mateix exerciren aquest ofici per generacions—a més d'emparentar, sobretot, amb famílies de notaris de la ciutat. Paraires i negociants—per bé que en proporció diversa—figuren en tots dos bàndols. El món menestral de la ciutat tampoc no reaccionà unànimement. Hi ha més seguidors nyerros que no pas cadells probablement (si la diferència no és imputable a les insuficiències de les fonts), però trobem sastres, teixidors, passamaners o sabaters tant entre els uns com entre els altres.

No sempre és possible escatir el gènere de lligams entre capitostos i seguidors. Les relacions de caràcter clientelar, que podem imaginar força desenvolupades i operatives en el marc urbà, *rarament han estat consignades per escrit*. El gruix de connexions entre ciutadans i senyors jurisdiccionals caps de facció es pot resseguir—no sense alguna dificultat i paciència—entremig dels protocols notariais i els processos de la vegeria quan hom no disposa, com és el cas, dels corresponents arxius baronials. Dades d'aquesta mena poden ajudar-nos a reconstituir el teixit interclassista de les bandositats. Una primera—i malauradament ben poc extensa—recopilació de testimonis permet d'endevinar la manera com alguns benestants ciutadans de Vic pogueren romandre vinculats a les faccions aristocràtiques o involucrats en les reiterades disputes eclesiàstiques de la seu: el mercader Francesc Ferran, un dels protagonistes de l'accidentat casament de la pubilla Fullona l'any 1592, ja era procurador baronial de Carles de Vilademany deu anys abans; Jaume Onofre Calvet era notari de la cúria taradellenca dels Vilademany, i alhora, un dels escrivans del capítol de Vic, ensems amb el també notari vigatà Enric Argermir; Jaume Clota era el metge dels canonges de la seu, i com a tal restava exclòs de les deliberacions municipals de temàtica eclesiàstica; Joan Vinyes, notari i escrivà del consell de

la ciutat, era un altre satèl·lit dels Vilademanys; el pare Joan Pere Angelet, partidari nyerro igual com tots els anteriors, figurava l'any 1591 com a procurador del baró de Savassona, un altre dels principals dirigents de la facció—relació que es perpetuaria en els anys següents.²⁵²

No hi ha dubte, però, que les vinculacions i fidelitats familiars constituïren, més que no pas cap altra mena de lligams segurament, l'espina dorsal de les faccions. Hi ha, naturalment, algunes excepcions, com ara el cas dels Bosch Fontarnau, emparentats amb seguidors de tots dos bàndols. En un mercat matrimonial potencialment il·limitat, però condicionat, a la pràctica, tant pel marc geogràfic com pels prejudicis de classe, duplicitats semblants devien de ser inevitables. Altrament, el joc d'aliances i rivalitats familiars no és pas un fet estàtic o immutable: els Vila Savassona i els Malla, que entroncaren a començaments del segle XVI, eren enemics, contràriament, cap a finals de la centúria. Una anàlisi genealògica retrospectiva sobre les famílies de nyerros i cadells revelaria exemples i contradiccions similars. Tanmateix, la correlació entre parentiu i filiació de bàndol és altament positiva com per ser negligida o menysvalorada. Comença per manifestar-se, si més no, entre els mateixos caps de facció: si els Vilademanys i els Vila Savassona, dirigents dels nyerros, restaven emparentats, passa igual en el cas dels Paratge, Malla i Domènec, capitosts del bàndol contrari. Parentius col·laterals i successives aliances familiars multiplicaven fàcilment els efectius potencials de les faccions: si els Graell i els Brossa, mú-

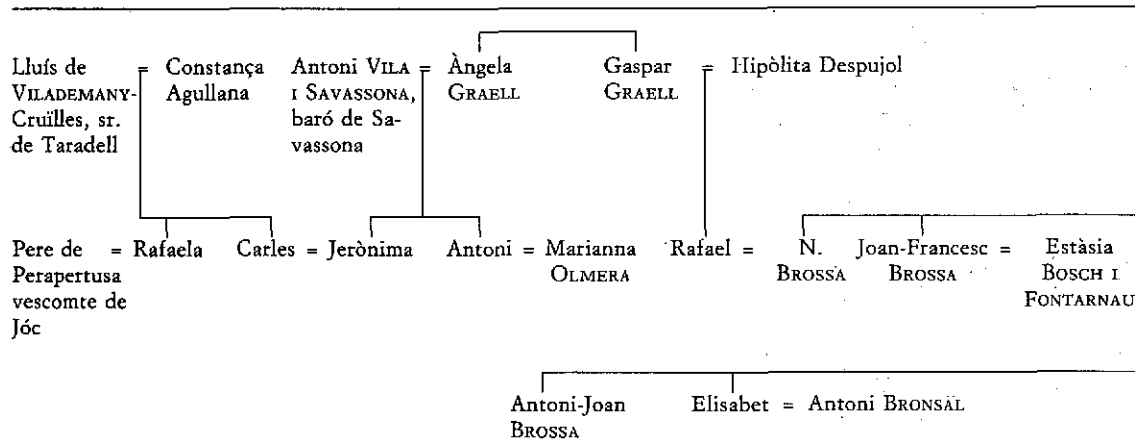
252. Vegeu Joaquim SERRA VILELLA, *Els barons de Savassona*, «Roda de Ter», 24-27, 1965-1968; i ACF. Joan RIBOT, *Testaments*, núm. 2, (13-III-1625). Sobre Ferran, ACA. RC. 4748, f. 51, i AMV. *Acords*, 9 (6-VII-1592); Calvet, Miquel A. SAURINA, *Història de Taradell* (inèdita, 1902), pàgs. 42 i 46, i AMV. *Acords*, 11 (15-VI-1602); Argemir i Clota, AMV. *Acords*, 11 (15-VI-1602); Vinyes, AMV. *Acords*, 12 (23-III-1610).

tuament entroncats, podien dir-se parents tant dels Vila Savassona com dels Vilademany, els Franch o els Beuló, al seu torn, tenien lligams directes o secundaris amb els Paratge i la seva parentela. Ben entès, no tots els parents llunyans o acostats han participat activament o amb una vehemència semblant en les bandositats locals. L'estructura de les faccions, però, trobaria en els ressorts i obligacions familiars un mecanisme natural tant d'integració com de creixement: si els Beuló, posem per cas, podien presumir d'una selecta parentela de notaris, donzells, canonges i algun jurista, qualificats seguidors nyerros, com ara els Graell, Brossa, Granollacs o Fontanelles, podien mobilitzar en favor dels seus una extensa nòmina de mercaders, donzells, notaris, botiguers de teles o menestrals. Fóra excessivament feixuc destriar i reproduir detalladament la totalitat dels nexos familiars que han pogut sustentar la trama de bàndols. Hem procurat sintetitzar la informació aplegada, que caldria completar mitjançant una segona recerca més exhaustiva en els protocols notarials vigatans, en sengles organigrames orientatius (vegeu quadres n.ºs. 16 i 17).

En una ciutat dividida, i travessada per les fidelitats familiars, clientelars o faccionals, les actituds neutrals han estat segurament l'excepció. No podem esperar, doncs, que les dissensions i bandositats urbanes no s'hagin reflectit una hora o altra en el mateix govern de la ciutat. Un examen de la nòmina de jurats i consellers dels anys 1590-1610 confirma aquesta impressió inicial (vegeu quadre n.º. 18). S'ha pogut documentar la filiació de bàndol d'una trentena de membres del consell (un 16,8 % del total); percentatge no negligible, però relativament baix, i que sembla impugnar més aviat la hipòtesi d'un elevat índex de bandositat en el consell urbà. Fem notar, però, que el recompte peca forçosament per defecte, ateses les deficiències de les fonts: les filiacions individuals,

QUADRE núm. 16

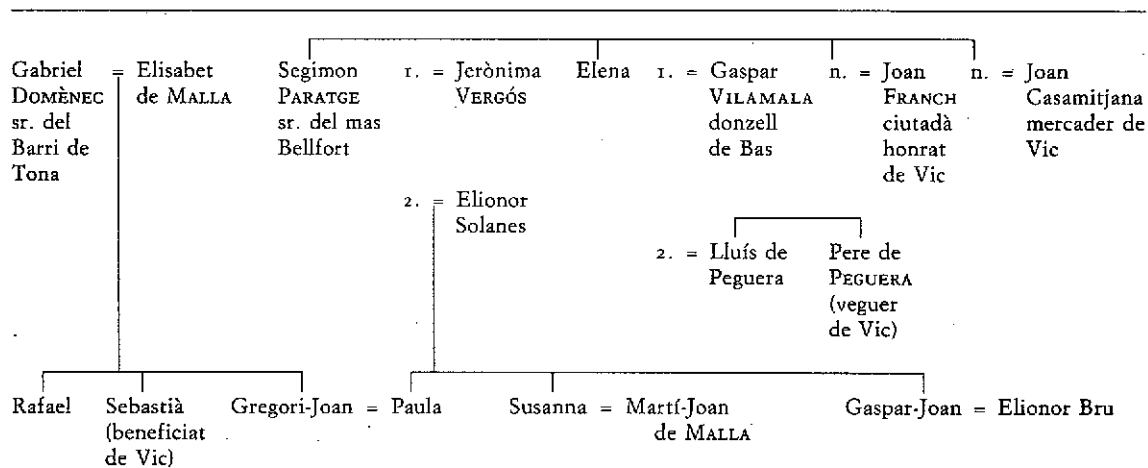
ORGANIGRAMA FAMILIAR DEL BÀNDOL NYERRO A LA CIUTAT DE VIC
(quadre simplificat)

Font: X. TORRES, *Les bandositats a la Catalunya de l'Antic Règim. Nyerros i cadells a la Plana de Vic (1590-1640)*, III, U.A.B., 1983.

QUADRE núm. 17

ORGANIGRAMA FAMILIAR DEL BÀNDOL CADELL A LA CIUTAT DE VIC
(quadre simplificat)

Font: . X. Torres, *Les bandositats a la Catalunya de l'Antic Règim. Nyeros i cadells a la Plana de Vic (1590-1640)*, III, U.A.B., 1983.

tot i ser públiques i ben conegudes, rarament són formalment consignades en els documents. La falta de constància escrita dels debats municipals (hom pren nota únicament dels acords definitius) impedeix de conèixer millor l'abast i la composició dels partits o tendències. Finalment, de considerar els lligams familiars interns dels membres del consell, cosa que hem preferit de no fer per evitar distorsions en sentit contrari, el nombre d'adherents d'una o altra facció esdevindria notablement incrementat. Altrament, si prenem com a mostra la nòmina de consellers exclusivament, el percentatge de partidaris (un 30 %) resta sensiblement augmentat—tot i mantenir-se encara, d'acord amb les consideracions anteriors, força per sota probablement de l'índex real de bandositat en el consell. La inferioritat numèrica dels seguidors cadells és, però, prou patent en tots dos recomptes, i cal pensar que aquest desequilibri institucional no és sinó una traducció fidel de l'autèntica correlació de forces en tota la ciutat, on els seguidors nyerros (tal i com reflecteix l'estadística del quadre núm. 10) són majoria.

QUADRE núm. 18

NYERROS I CADELLS AL CONSELL DE LA CIUTAT
(1590-1609)

JURATS I CONSELLERS:	Total:		184
	Nyerros:	27	
	Cadells:	4	31 (16,8 %)
CONSELLERS:	Total:		56
	Nyerros:	15	
	Cadells:	2	17 (30,3 %)

El representants locals de l'autoritat reial tampoc han restat immunes a la influència de les faccions. En el cas dels sotsveguers de Vic, nomenats pel rei entre una terna de ciutadans, el favoritisme i les activitats faccionals no poden sobtar-nos. Aquí també, entre 1590 i 1610, els nyerros han estat en avantatge (vegeu quadre núm. 19). La parcialitat dels veguers, càrrec triennal de designació reial; però que no podia recaure en cavallers o militars domiciliats en la ciutat o vegueria de Vic,²⁵³ demana una explicació particular. Diguem, abans de tot, que les relacions entre ciutat i veguer no han estat mai, almenys en el període considerat, gens cordials. Llevat potser del cas de Jeroni Siurana (veguer els anys 1600-1602), la ciutat desqualifica un rera l'altra tots els successius mandatariis reials: Pere de Peguera (1591-1594), a més d'enverinar innecessàriament l'afer de la pubilla Fullona, acostumaria de voltar-se de gent facinerosa i bandolera; Quirze de Malars (1594-1597) toleraria desordres dintre de la ciutat, i es dedicaria a «extorquir diners de molts pagesos y altres qui venian en la p(rese)nt ciutat, capturant-los sens enquesta ni culpa alguna»;²⁵⁴ Jeroni de Marimon (1597-1600) tampoc no actuaria enèrgicament per tal d'aturar el clima de violència; en una època de gran conflictivitat, la figura del veguer Jeroni Siurana (1600-1602) no sembla haver desvetllat l'animositat de la ciutat, tot i que alguna vegada hauria lliurat presoners de la jurisdicció reial al bisbe Robuster; el seu successor, Bernat Joan de Tord (1602-1603), que tampoc no completaria el seu càrrec triennal, era—sempre segons els consellers—un decidit partidari dels cadells, i afavoria els bandolers del bisbe Robuster, a més de fer composicions arbitrà-

253. Justament, per evitar els favoritismes de bàndol, JUNYENT, *Jurisdiccions*, op. cit., pàgs. 290 i 298; disposició tanmateix vulnerada de vegades, AMV. *Cartes de*, 4 (23-II-1575).

254. AMV. *Cartes de*, 5 (5-III-1597).

QUADRE núm. 19

VEGUERS I SOTS-VEGUERS DE VIC

VEGUERS DE VIC (1587-1610)

1587-1591	Jeroni d'Oluja	
1591-1594	Pere de Peguera	C
1594-1597	Quirze de Malars	
1597-1600	Jeroni de Marimon	
1600-1602	Jeroni Siurana	
1602-1603	Bernat Joan de Tord	C
1603-1604	Miquel de Montagut	
1604-1607	Julià de Pallars	
1608-1610	Francesc A. Moxó	

SOTS-VEGUERS DE VIC (1591-1610)

1591-1594	Pau Galliners	N
1594-1597	Joan Pere Angelet	N
1597-1600	Pau Llança	C
1600	Jaume Argila	N (assassinat)
1601-1603	Joan Pere Angelet	N
1603-1606	Narcís Casasús	?
1606-1609	Jaume Beuló	C
1609-1612	Salvador Alberch	?

N = Nyerro

C = Cadell

ries o tolerar jugadors i tafurers; Miquel de Montagut (1603-1604) fou inculpat de bon començament de diversos abusos d'autoritat, i tampoc no acabaria el seu regiment a la ciutat; amb l'arribada del nou veguer Julià de Pallars, la de-

signació del qual va retardar-se força temps, la situació sembla normalitzar-se. Degué de contribuir-hi la simultània pacificació de les bandositats urbanes i el subsegüent aixecament d'una Unió o sometent confederat contra el bandolerisme; tot plegat, sota l'atenta supervisió del virrei del Principat, que considerava aquella vegueria com un dels principals reductes de les quadrilles.

Les imputacions de la ciutat contra els representants reials rarament poden ser verificades. Tot sovint, però, devien tenir per origen rivalitats de caràcter faccional. Que els veguers de Vic, en una època de forta conflictivitat entre els partits urbans, s'hagin decantat reiteradament en favor dels cadells, no és un fet negligible, però pot obeir a raons d'índole diversa. Tot i el seu caràcter foraster, els lligams familiars entre els veguers i alguns capitosts dels bàndols urbans vigatans poden explicar perfectament algunes d'aquestes simpaties. El cas de Pere de Peguera, parent dels Paratge, i potser el de Bernat Joan de Tord, família vinculada als Peguera, en són un bon exemple. En d'altres casos, la influència del bisbe Robuster pot haver estat determinant en l'actuació dels representants reials, sobretot en una època que cap veguer sembla haver congeniat amb els consellers de la ciutat. Tampoc no podem descartar la possibilitat que la predilecció dels veguers pels seguidors cadells no hagi estat una manera de contrarestar l'hegemonia del bàndol contrari a la ciutat—política de contrapès que el mateix virrei del Principat hauria d'emprar en la Reial Audiència per evitar de caure presoner d'alguna de les faccions.²⁵⁵ En qualsevol cas, la filiació o simpaties dels veguers de Vic no són pas cap prova definitiva sobre l'hipotètic caràcter «reialista» o pro-monàrquic de la facció dels ca-

255. Vegeu *infra*, IV.2 i IV.3.

dells—interpretació que ha estat suggerida per alguns estudiosos dels bàndols catalans.

Si la composició dels seguidors urbans de les faccions vigatanes, socialment equivalent o equiparable, no facilita cap contrast interpretatiu, una comparació particularitzada entre els capitosts nyerros i cadells revela algunes diferències significatives, i susceptibles, en definitiva, d'explicar el distint pes específic de cada bàndol.

Bandositats marcadament interclassistes, els seus capitosts han sortit d'unes poques famílies amb vitola militar i afincades a la ciutat de Vic. Fem notar, però, que els barons de més recursos i anomenada han estat nyerros. Sobre el prestigi de Carles de Vilademaný a la ciutat no podem pas dubtar-ne: col·laboraria—com hem dit—en la lluita contra l'impost del «quint»; col·locà l'any 1596 la primera pedra de la futura universitat literària presidia (i potser organitzava) certamens poètics; i el seu seguici incloïa des de cavallers i ciutadans honrats fins a simples menestrals. Habitava una casa de la plaça de Santa Maria, al davant de la catedral, i fronterera amb el palau episcopal, niu dels cadells a l'època del bisbe Robuster. La base del seu poder i influència era essencialment territorial, però. Possessions dels Vilademaný, cap a finals del segle XVI, i a la vegueria de Vic, eren els llocs de Taradell, Viladrau, Rupit, Pruit i Fornils, alguns dels quals detenien, sembla, en qualitat de subfeudataris dels marquesos d'Aitona; devien de ser encara castlans d'El Brull, lloc de la mitra de Vic, per bé que aquesta jurisdicció compartida (o usurpada, tal com argumentaven els prelats vigatans) sempre portà enrenou. Feudataris dels Vilademaný eren els Vila Savassona, senyors de Tavèrnoles, Savassona, Sau, Vilanova de Sau, Castanyadell, Sant Andreu Baucells, Querós, Tavertet, Sant Bartomeu Sesgorgues, Sant Miquel Serrarols i Montsoniu. A la vegueria de Girona, els Vilademaný eren senyors de Santa

Coloma de Farners, els llocs de Castanyet i l'Esparra (que adquiriren de mans dels marquesos d'Aitona) i la vila de Blanes (per bé que tots tres últims llocs figuraran, en la relació jurisdiccional de Lluís de Peguera, que podem datar de finals del segle XVI, com a baronies dels Aitona); l'any 1591 Carles de Vilademany es deia també senyor del castell de Solterra, infeudat aleshores als Sarriera; finalment, sabem que els Vilademany tenien senyories directes o eminentes en els pobles de Sant Feliu de Codines, Santa Eulàlia de Ronçana, Parets, Lliçà i Caldes de Montbui.²⁵⁶

Fill de Lluís de Vilademany i Constança d'Agullana, Carles casaria l'any 1595 amb Jerònima Vila, una germana del baró de Savassona, i emparentaria de retruc amb els Olmera, família de la muller del baró savassonenc, i senyors de Les Planes, Bianya i Savall (per terres del vescomtat de Bas), i emparentats, al seu torn, amb els Orís, senyors del castell i terme del mateix nom, a la vegueria de Vic. Per l'enllaç amb els Vila Savassona, els Vilademany entroncaven també amb altres famílies militars de la vegueria vigatana, com ara els Alemany-Descatllar, senyors de Besora, o els Clariana, que ho eren del lloc de Múnter (i de Plegamans al Vallès), i que, igual com els Olmera, mantingueren tothora una estreta vinculació amb els Orís. Les relacions entre els Prat, família de

256. AHPB. Joan BASSA, *Capbreu Illustri Nobili Domini Caroli Ulmis Crudillis et de Vilademany (1599-1600)*; id., Pere Vicens, *Capbreve de les rentas de don Carlos de Vilademany (1605)*; Lluís de PEGUERA, *Pràctica, forma y estil de celebrar Corts Generals en Cathalunya*, Barcelona, 1632, 3a. part; Vila Savassona, feudataris, *Els castells catalans*, op. cit., IV, pàgs. 978-987; el Brull i Solterra, ibid., III, pàg. 443, i IV, pàg. 763; Josep GUDIOL, *La Universitat Literària de Vich*, Vic, 1924; certàmens poètics, Frederic SENA, *Cómo se divertían los vicenses en el siglo XVII*, «Vich», 1962; i del mateix autor, *Nyerros y Cadells*, «Vich», 1965, que ofereix un ràpid perfil dels caps de bàndol.

cavallers radicada a Vic, però amb algunes possessions per la banda del Lluçanès, i els barons de Savassona dataven ben bé de començaments del segle XVI. No és casual, doncs, que uns quants membres de la família Prat hagin esdevingut, cap a finals de la centúria, reputats capitostos nyerros.²⁵⁷

Per la seva banda, Carles de Vilademany era fill d'una Agullana i nebot d'un abat de Vallbona (diòcesi d'Elna), d'un comanador santjoanista i de dos alcaïds d'Elna. Descendent dels Oms del Rosselló, senyors de Corbera, era parent també de la família dels barons de Santa Pau; cunyat d'un baró de Púbol, emparentarà també amb els Perapertusa, vescomtes de Jóc (al Conflent), i futurs hereus del patrimoni del mateix Carles de Vilademany, que morirà sense successió.²⁵⁸ Vinculacions i parentius que no són pas exhaustius, però que són suficients per copsar l'àrea d'influència potencial del bàndol nyerro. Afegim-hi, a més, per terres de la vegueria de Vic i els seus voltants, fidelitats localitzades de caràcter clientelar o vassallàtic, força efectives en la guerra local de bàndols, i reclutades entre la pagesia benestant i àdhuc caciquil dels termes, com ara els Rocafort de Santa Maria de l'Estany o els Rocabrúna de Sant Feliu de Terrassola.²⁵⁹

Vilademany i el baró de Savassona han estat els caps visibles del bàndol nyerro a la ciutat de Vic. Tanmateix, l'activi-

257. Sobre els Vila Savassona, *Els castells catalans*, op. cit., IV, pàgs. 978-987; SERRA VILELLA, *Els barons*, op. cit.; José Ma. BASSOLS GENIS, *Don José Francisco Ferrer de Llupià Brossa y Vila-Sabasona, barón de Sabasona, 1764-1826*, Vic, 1957. Vinculacions Clariana-Orís, ACF. Joan VINYES, *Testaments, 1605-1630*, ff. 43 i ss. (test. de Francesc Joan d'Orís el 1625). El senyor Frederic Sena va tenir la gentilesa de facilitar-me les dades relatives als cavallers Prat. Per a la resta vegeu TORRES, *Les bandositats a la Catalunya de l'Antic Règim*, op. cit., III, i SENA, *Nyerros y cadells*, op. cit.

258. Vegeu genealogies Oms i Cruïlles a la *Gran Enciclopèdia Catalana*, a cura d'A. de Fluvià.

259. SENA, *Nyerros y cadells*, op. cit.

tat de tots dos capitostos no es limita únicament als afers o disputes urbanes. Pel contrari, la seva presència es detecta en tots els grans conflictes o bandositats de l'època, i tant a dins com a fora de la vegueria de Vic: el plet, iniciat pels volts del 1586, per la successió del comtat de Centelles, en el qual afavoriren la part de Violant de Centelles, muller del governador de Catalunya; les disputes, els anys 1609-1611, entre la vila i l'abadiat de Ripoll, on prengueren partit pel senyor de la vila; o la brega, el 1613, entre Lluís Descatllar i Maria de Cardona per la possessió de la baronia de Sant Mori (vegueria de Girona), i en la qual els vincles d'origen familiar no foren cap obstacle a l'hora de prendre les armes contra un Descatllar.²⁶⁰ Conflictes, tots plegats, que si per una banda concitaven noves rivalitats i enemistats, simultàniament multiplicaven també els valedors i simpatitzants nyerros.

La trajectòria de tots dos capitostos—Vilademany i el baró de Savassona—és força similar. Reiteradament inculpat de reclutar i afavorir bandolers d'ençà de finals del segle XVI; fautors incondicionals de Rocaguinarda i la seva quadrilla de seguidors nyerros, implicats en bandositats de tota mena, tots dos barons, a la segona dècada del segle XVII, acabarien per esmerçar les seves energies en la persecució de bandolers cadells, assenyaladament la quadrilla dels germans Trucafort, per terres de la vegueria de Vic. Com a recompensa, tots dos senyors bandolers obtingueren successives remissions de delictes avalades pel mateix virrei.²⁶¹

Menys ben parats haurien sortit alguns coneguts capistos-

260. ACA. RC. 5216, f. 179v.; ACA. RC. 5274, f. 83v.; ACA. CA. 274 (8-XI-1627); ACA. CA. 355 (3-X-1613); ACA. CA. 356 (26-IV-1614). Sobre Centelles, vegeu *supra* nota 242. Ripoll, *infra*, «Epíleg».

261. ACA. RC. 5188, f. 55; SOLER I TEROL, *Perot*, op. cit., pàgs. 204 i 365-369. Persecució dels cadells, AVV. *Bandolerisme*, (29-VIII-1613) i (25-IX-1614); ACA. RC. 5215, ff. 147v.-148.

tos cadells de les bandositats vigatanes, la volada i influència dels quals—fem-ho avinent—mai no sembla pas comparable. Tant els Paratge com els Domènec, principals dirigents de la facció, poden ser considerats exemples representatius de la petita noblesa local. Els Paratge eren senyors de la casa de Bellfort i el mas Parer de Manlleu; tenien, segons sembla, algunes peces de terra a la vall de Torelló; i a la ciutat de Vic, ultra la casa del carrer de Sant Sadurní, eren amos d'algunes botigues del Mercadal (adquirides finalment per la ciutat l'any 1620). Un Paratge, a començaments del segle XVI, havia estat abat del Canigó, i altres tres membres de la família foren, en el decurs de la centúria, canonges de la seu de Vic, per bé que a l'època de les lluites entre nyerros i cadells cap Paratge sembla haver estat representat en l'Església vigatana. Dels Domènec, afincats al carrer de Dues Soles de Vic, sabem únicament que eren senyors dels masos Barri i Puigdecorbs de Tona amos d'un molí fariner en el terme de Vic; i que es feien dir senyors del lloc de Sant Andreu de Costa. Arribaren a tenir—potser temporalment només—alguns masos al terme de Vilalleons. Cap Domènec—família de francesos immigrants originàriament—sembla haver despuntat en la seu de Vic, tot i que, a finals del segle XVI, Sebastià Domènec, un dels fidels seguidors del bisbe Robuster, era beneficiat de la catedral.²⁶²

La parentela dels capitostos cadells tampoc no sembla poder competir amb els seus rivals. Els Paratge havien emparentat amb els Vergós, senyors del mig derruït castell de Bar-

262. Domènecs: ACF. Joan RIQUER, *Inventaris, 1631-1640*, (I-X-1636); a Vilalleons, AVV. *Vària, Segle XVII* (f) (15-VII-1603). Paratges, eclesiàstics, NADAL, *Episcopologio*, op. cit., i Jaume RIPOLL, *Notas para un catálogo de Prebendados de la Sta. Iglesia de Vich* (ms.) vol. VIII; censos dels Paratge a Torelló, Fortià SOLÀ, *Història de Torelló*, Barcelona, 1947-48, I, pàg. 359. Sobre els capitostos cadells, SENA, *Nyerros y cadells*, op. cit.

rès, i de la casa i mas de la Parra, a Santa Maria de Corcó, i perceptors d'una part del delme de l'esmentada parròquia; els Malla, senyors de la quadra de Conanglell (a Sant Esteve de Vinyoles) i amos dels forns de pa de la ciutat de Vic (adquirits per la ciutat el 1612); i amb els Vilamala, una família de donzells del vescomtat de Bas, que participaria activament en les bandositats vigatanes de nyeros i cadells; entronquen també, els Paratge, amb els Peguera de Manresa (el famós juriconsult Lluís de Peguera serà fill d'una Paratge); i amb algunes famílies de la mercaderia vigatana, com ara els Franch, ciutadans honrats, i els Casamitjana. Tal i com succeïa en el bàndol nyerro, els principals dirigents cadells també restaven directament emparentats d'ençà del casament, l'any 1596, de Paula Paratge amb Gregori Joan Domènec, família vinculada, alhora, amb els Malla.²⁶³

A diferència dels caporals nyeros, l'activitat faccional dels Domènec i Paratge sembla força circumscrita geogràficament. A banda de la ciutat de Vic, el radi de la seva influència no supera gairebé els límits propis del clos pairal: Tona, Manlleu i, esporàdicament, intervencions puntuals en els bàndols locals d'algunes poblacions dels voltants, com ara Torelló.²⁶⁴ Tot plegat, doncs, sembla reforçar la impressió inicial d'una bandositat força localitzada i comparativament feble. No sabríem dir, però, si la seva bel·ligerància, sobretot a la ciutat de Vic, cal interpretar-la ben bé com la reacció inequívoca

263. Vergós: *Els castells catalans*, op. cit., IV, pàg. 767, i ACF. *Marquesat de Rupit* (testament de Joan Ramon de Vergós, 5-IV-1580); els Malla i els forns de Vic, JUNYENT, *Jurisdicciones*, op. cit., pàg. 783.

264. Cf. *infra*, III.3. El localisme dels cadells no hauria de ser exagerat, però. L'any 1602 una columna d'un centenar d'homes, comandada per en Masons de Parets, capítost cadell del Vallès, amenaçava d'entrar a la ciutat de Vic per tal d'afavorir els Domènec, PUJADES, *Dietari*, op. cit., I, pàg. 207.

i exasperada d'una noblesa vinguda a menys, o si la bandositat ha estat, pel contrari, una estratègia deliberada per forçar els camins de promoció social. Caldria conèixer força millor l'evolució particular de les famílies implicades. Sigui com sigui, sobre la inferioritat real del bàndol cadell a la ciutat de Vic no podem pas dubtar-ne, però. Una anàlisi de les hostilitats del període 1597-1606 (vegeu quadre núm. 20) pot suggerir, ben cert, una hipòtesi contrària: el balanç de víctimes de la guerra de bàndols, d'acord amb la documentació localitzada, hauria estat francament desfavorable als seguidors nyerros. Aquestes dades, però, poden ser interpretades negativament, és a dir, com una prova indirecta de la feblesa intrínseca del bàndol cadell, que, menys ben situat en el joc d'aliances i influències, i sense massa recursos institucionals per explotar, a diferència dels nyerros, no hauria trobat altre camí que el recurs a la violència directa. Altrament, si la guerra de bàndols ha tingut, a desgrat de les treves de l'any 1605, uns perdedors, aquests han estat, sens dubte, els capitosts cadells: un dels cavallers Domènec seria nafrat mortalment, l'any 1603, en una brega als afores de Vic. El fet que significats ciutadans cadells, com ara els Franch i els Llança, hagin acabat per marxar de la ciutat i afincar-se a Barcelona ¿per conveniències pròpies únicament? ¿auto-exiliats potser? és tal vegada un altre indicatiu del desenllaç de les hostilitats.²⁶⁵

3. CIUTAT I RURALIA

D'ençà de finals del segle XVI els pobles de la contrada, sobretot les localitats dels voltants de Vic, restaven també mig-partits entre nyerros i cadells; i, tal com s'esdevingué a la ciu-

265. Franch, AMV. *Acords*, 10 (17-II-1600); Llança, *ibid.*

QUADRE núm. 20

VÍCTIMES DE LA BREGA DE NYERROS I CADELLS A LA CIUTAT DE VIC
(1597-1606)

CONDICIÓ SOCIAL		ORIGEN GEOGRÀFIC		BÀNDOL	
Eclesiàstics	2	Vic (ciutat i terme)	33	Nyerros	31
Nobles i cavallers	9	Manlleu	5	Cadells	7
Ciutadans honrats	3	Torelló (amb St. Pere)	4	(?)	14
Oficials reials	7	Roda	3		
Advocats i notaris	2	Sta. Eugènia de Berga	3		
Mercaders	1	Gurb	1		
Apotecaris	1	Osormort	1		
Argenters	1	(?)	1		
Paraires	3				
Teixidors	2				
Sabaters	1				
Calceters	1				
Fusters	2				
Mestres de cases	1				
Forners	1				
Pagesos	12				
(?)	3				
TOTAL	52		52		52

Fonts: X. TORRES, *Les bandositats a la Catalunya de l'Antic Règim. Nyerros i cadells a la Plana de Vic (1590-1640)*, U.A.B., 1983, vol. III.

tat, els assassinats i les violències de bàndol assoliren, en èpoques determinades, una intensitat i aferrissament comparables, tal com va passar, durant els últims anys de la centúria, en el terme de Santa Eugènia de Berga i Vilalleons. La participació de cavallers i senyors jurisdiccionalen les bandositats urbanes de començaments del segle XVII, així com el gruix de nexos personals i econòmics entre camp i ciutat, poden haver «contagiat», i arrossegat a la baralla, bon nombre de llocs circumveïns. L'actuació mateixa dels bandolers i seguidors de les faccions urbanes, no pas restringida únicament a l'àmbit de la ciutat, ha pogut, igualment, afavorir la difusió de les disputes i rivalitats. Durant una llarga temporada els bandolers del bisbe Robuster seran coneguts amb el nom de «bandolers de Roda», per tal com allà hi tenien un altre cau assegurat. Valedors dels Coixard i la seva patuleia eren, efectivament, algunes famílies del terme, que no dubtaven d'acollir-los regularment en les seves masies (la Bruguera, les Basses, el Bach, el Bonamich i el Fontseré, i l'hereu Cavalleria del lloc de La Guàrdia, parròquia del mateix terme). Ben entès, a Roda, com a d'altres indrets, la unanimitat mai no hauria estat absoluta, i els Coixard i altres bandolers cadells hi tenien també alguns contraris i enemics particulars. Els Vilamala, una família de teixidors, n'haurien estat, segons sembla, uns decidits contrincants, però a començaments de l'any 1602, Guillem Vilamala, un fadrí de vint anys d'edat, seria assassinat als afores del poble per un dels germans Coixard i un tal Antoni Duran àlies Antoni Janot, un altre xicot natural de Roda. «Alguns—deia en Vilamala pare—han vist molt bé quant han tirat a dit mon fill, però per temor q(ue) no·ls maten, ningú gosa parlar». Els Coixard i Janot mateix maren, no gaire després, l'hereu Joan Pau Pujolar, pagès de La Guàrdia, i enemic també dels bandolers cadells. De Roda estant, la colla dels Coixard prodigava les incursions pels vol-

tants, saltejant pel camí d'Olot o buidant, com succeí a Tolló, alguna església de les rodalies; botí que col·locaven posteriorment entre alguns botiguers i argenters de Vic que acceptaven gènere de qualsevol procedència.²⁶⁶

Tot i la influència de les faccions urbanes, les disputes comarcanes tenien tot sovint arrels ben pròpies i locals. A Manlleu, àrea d'influència dels Paratge, la rivalitat entre nyerros i cadells sembla haver esclatat l'any 1604 (tot i que anteriorment tampoc no faltaren alguns incidents, amb els Coixard pel mig). Dues famílies de la vila—els Mas i els Coromina—han estat els oponents principals. Un Jaume Coromina, cap de casa, hauria estat mort, segons sembla, per un dels germans Mas i, tot seguit, els Coromina haurien pres revenja en la persona d'un oncle dels xicots. Però les violències no es consideraren clausurades entre totes dues famílies. Els Coromina, ben relacionats amb els cavallers Paratge, també mantenien tractes amb la colla dels Coixard, la qual freqüentaven tot sovint a la plaça de Roda, tot ultimant potser una revenja definitiva. El primer dia de desembre, la Coromina de Manlleu era plena de gent endolada, en memòria del cap de casa traspasat. Allà feren acte de presència Segimon Paratge, un tal Ballester, l'hereu Pla, fill del batlle de la vila, un notari de Rupit, els Costa, de la Cavalleria de Manlleu, i altres coneguts de la família. Tot d'una, però, set o vuit bandolers de la casa—els Coixard i el també cadell Galant de la Goula entre d'altres—emboscaren els germans Onofre i Jaume Mas, que rondaven, segons sembla, pels voltants de la Coromina. Aquests provaren de recular i mirar de parapetar-se en alguna banda, però acabaren per ficar-se a l'era de la Coromina. Eren homes morts. Els bandolers van crivellar-los allà

²⁶⁶. AVV. *Bandolers*, (15-II-1602) i (31-II-1602); AHPB. *Procés Robuster*, f. 33.

mateix, mentre en Costa de Manlleu i Segimon Paratge s'ho miraven des d'un racó. Manlleu, igual com el lloc de Roda, seria per una colla d'anys un altre feu dels cadells.²⁶⁷

Tot al contrari de Torelló, on els nyerros foren sempre la facció dominant, tot i que alguns bandolers cadells d'anomenada, com ara els germans Trucafort, força actius uns anys després, seran fills d'uns masovers del terme. Com a Manlleu, les hostilitats haurien esclatat també cap a finals de l'any 1604, llavors que un comissari del marquès d'Aitona (senyor del lloc) i el batlle de Torelló, el paraire Bernat Calveria, cri-daren a sometent i assetjaren la casa dels Damians. Hom volia capturar Pere Joan Damians àlias l'Estudiant Damians, beneficiat de l'església de Torelló, i un dels habituals seguidors dels Coixard. L'anomenada del beneficiat, d'acord amb alguns testimonis locals, sembla remarcable:

quinze o setze anys ha després del Blat Negre, que deian era tant gra(n) bandoler, sempre he vist anar lo dit capellà Demians ab codriletes y camarades de gent obligada, y ell armat de ordinari de padrinyal, a voltes dos y a voltes tres, per la vila públicame(n)t, y sempre vehem que ab ell fan cap tots los vellacos de sa voluntat y en particular los Cotxarts... los quals es fama pública han robada la iglesia de Torelló... y que dit capellà Demians y ha sabut y cabut, y que *sab en totes les maldats y lladronissis que-s fan en esta terra*, y que tot se recull a la casa de Demians, y que aquí-s menja y se fon lo que roba y fa robar dit capellà Demians, y que sa mare Raphaela Demians viuda y sab en tot assó és cosa tant pública per aquest terme que (h)u diuen fins als minyons.

Rafaela, «muller desemperada» de l'honorable Joan Damians i vídua des de feia més de vint anys, era una Codolo-

²⁶⁷. AVV. *Bandolerisme*, (17-XII-1604); bàndols i violències posteriors, TORRES, *La Vall de Torelló*, op. cit.

sa—una de les famílies tradicionalment benestants i respectades de la localitat. Després de la mort del seu marit, però, Rafaela hagué de pujar una fadrinalla de vuit fills, quatre noies i altres tants xicots. Dos germans del capellà Damians, Jeroni i Bernat, seran també bandolers. I tot fa pensar que foren les creixents dificultats familiars allò que convertí el Damians (abans, una casa respectable) en un cau de bandolers. Ben cert, els joves Damians tenien alguns valedors a la vila, però no eren pas gaires: l'hereu Carrera (casat amb una germana de Rafaela); en Jaume Tartera, hereu de la tercera part del mas del mateix nom de Saderra, i que acabarà per emparentar amb els Carrera; un tal Pere Magí, ferrer d'ofici; els germans Torrent, fills dels masovers de la Goula, i coneguts temps a venir amb el nom de Trucaforts; en Benet Serraller, i un tal Villallobas, «que tots són uns y de sa camarada». Contràriament, cap de les principals famílies de la localitat (els Puigdessallit, Codolosa mateix, Parella, Amalric o Calveria) farà costat als Damians. El batlle Calveria, els anys 1604-1605, en serà fins i tot un esforçat perseguidor.

De fet, la força dels cadells de Torelló radicava en el concurs de la colla dels germans Coixard. El dia del setge, al Damians s'hi estaven, a més dels Coixard i un dels Bach de Roda, altres coneguts membres de la quadrilla, com ara el gascó Joan Baró i els anomenats la Mortría, el Gat i el Recamat. Aquell dia, però, les coses anaven mal dades per al Damians, per bé que, a última hora, els bandolers foren salvats per l'arribada del veguer de Manlleu, oficial del marquès d'Aitona, i un altre dels còmplices de la colla. Tot just assabentats de la vinda del veguer de Manlleu, el batlle Calveria i el comissari Sala (oficial també dels Aitona) aixecaren voluntàriament el setge, tal vegada per evitar una brega de conseqüències imprevisibles. Aleshores, els bandolers del Damians «comensare(n) de axir de la dita casa... ab gran alegria, fent gambades

y grans alarits per la hera». Amb el veguer de Manlleu arribaria també el cavaller Sebastià Domènec, capítost cadell ben conegut a la ciutat de Vic, i un dels lloctinents del bisbe Robuster. Els nouvinguts parlamentaren tot seguit amb el batlle de Torelló,

y lo veguer de Manlleu... li féu moltes p(re)fertes, y ab dit veguer era m^o Domènec, qui anave ab un cavall blanch, armat ab dos padrinyals... y feya també moltes p(re)fertes al dit batlle, dint-li que no comportàs en son terme Nyerros ni Cadells, y se departiren ab moltes berrataes y complimen(t)s.

Les paus, tanmateix, no durarien gaire. El capellà Damians i els seus seguidors amenaçaren la gent de Torelló que havia pres part en el setge, i desafiaren el batlle Calveria: que «no gosave jo estar sol perquè dit capellà Demians anave dient que m volia cremar la casa y matar-me allà hont me trobaria y a tots los qui anirian ab mi, y per aqueixa ocasió a pens trop ja qui m vulla acompanyar». Calveria, doncs, hagué de recórrer als seus parents i alguns amics de tota confiança, com ara el seu cunyat Pau Camps, un tal Pere Vila, també de Torelló, i els Cortada d'Orís, parents també dels Calveria. Les hostilitats esclataren altra vegada a mitjan gener de l'any següent, llavors que els cadells assetjaren la casa de Feliu Barrera, un altre dels veïns desafiats. Tot seguit, Calveria cridà a sometent, i envià un missatger al veguer de Manlleu, la intervenció del qual potser faria desistir els atacants. El sometent local rebé l'ajut dels Cortada d'Orís i d'uns quants pagesos d'aquest terme i, tot i patir algunes baixes, tots plegats aconseguiren de foragitar els bandolers, que marxaren de la vila tot cridant «O(h) nyerros de Torelló!». Perseguits pel sometent, Damians i els seus demanaren ajut a Manlleu, i a l'alçada de la Cavalleria, un mas cadell, ja trobaren gent armada

que els venia a favor. El veguer de Manlleu, que també féu via cap allà, mai no aturà els bandolers ni tampoc no afavorí el sometent torellonenc, que finalment hauria de cercar refugi a la masia del Llafranc de Sant Martí Sescorts. Calveria i la seva gent romangueren assetjats prop de dues hores gairebé, tot i que els seus contraris optarien, a la fi, per aixecar voluntàriament el setge (tal i com havia succeït llavors de la brega del Damians). Entre els assetjats hi figuraven els cavallers Sebastià Domènec i Segimon Paratge, és a dir, la plana major del partit cadell. Mesos després, les baralles encara duraven. A finals de maig fou mort el capellà Damians (no sabem si per homes del sometent torellonenc o per alguns bandolers contraris). Cap a finals d'any, alguns companys del capellà Damians perseguien encara Calveria per matar-lo.²⁶⁸

Els arxius de la vegueria de Vic ofereixen una visió parcial i fragmentària (i no sempre prou articulada ni del tot intel·ligible) de les característiques i evolució d'aquesta mena de conflictes locals. Cal pensar, però, que la consulta paral·lela d'alguns arxius de senyors jurisdiccionals de la vegueria oferiria una informació tant o més valuosa sobre aquestes bandositats. La composició d'aquestes faccions comarcanes tampoc no ens és prou ben coneguda encara, si més no, per comparació amb els seguidors i adherents urbans. La dispersió de les fonts i els buits intermitents de l'arxiu del veguer no fan possible de reconstituir una sèrie estadística nodrida i significativa. De tota manera, un cop d'ull sobre les dades disponibles, i concernents al període 1597-1616, pot donar-nos unes primeres indicacions (vegeu quadre núm. 21).

268. ACA. RC. 5203 (19-XI-1605); mort de Damians, APT. *Llibres sacramentals*, núm. 19; lluites de bàndol, AVV. *Mala vida* (9-III-1605); Rafaela Damians, APT. *Notarial*, núm. 20, f. 316v.; els Codolosa, SOLÀ, *Història de Torelló*, op. cit., I, pàgs. 97-98; sobre els valedors de Damians, i famílies del terme, TORRES, *La Vall de Torelló*, op. cit.

QUADRE núm. 21

NYERROS I CADELLS A LA RURALIA VIGATANA:
CAPITOSTOS I SEGUIDORS (1597-1616)

CONDICIÓ SOCIAL	NYERROS	CADELLS
Eclesiàstics	2	1
Donzells i cavallers	1	2
Pagesos	22	21
Bracers		1
Moliners		1
Paraires	1	1
Teixidors	4	1
Sastres	2	
Ferrers		1
Fusters	1	
Hostalers		1
Desconeguda	11	7
TOTAL	44	37
Batlles locals	5	3
Oficials reials	2	2
Oficials baronials		1
Familiars del Sant Ofici	4	

Font: X. TORRES, *Les bandositats a la Catalunya de l'Antic Règim. Nyerros i cadells a la plana de Vic (1590-1640)*, U.A.B., 1983, vol. III.

Entre els implicats en les bandositats rurals hi ha alguns donzells o cavallers, persones eclesiàstiques i un cert nombre de menestrals (teixidors, sastres, etc.), per bé que una majoria són, naturalment, pagesos. Sempre és difícil de saber allò

que amaga exactament el vocabulari social estereotipat dels documents judicials. Hi ha paraires que són, en realitat, autèntics negociants, amb interessos en una àmplia gamma d'activitats (compres i distribució de les primeres matèries tèxtils, arrendaments de drets senyorial, petites inversions en rompudes de terres, etc.).²⁶⁹ De manera semblant, el nom de pagès pot designar, de vegades, tan aviat emfiteutes benestants com simples masovers, petits arrendataris o pagesies de poca entitat. En el conjunt de la mostra recopilada, però, crida l'atenció el percentatge no negligible (20 %) de persones influents i socialment rellevants implicades en les bandositats, com ara batlles reials o baronials, oficials i comissaris d'una o altra jurisdicció, i familiars del Sant Ofici; càrrecs i funcions assignats o repartits, generalment, entre els notables de la localitat,²⁷⁰ i que reflectirien, en darrera instància, el protagonisme d'aquests grups socials en les bandositats rurals.

Rurals o urbanes, però, les bandositats vigatanes de nyerros i cadells no feien sinó aglutinar i homogeneïtzar (mal que fos, de vegades, d'una manera merament nominal) un seguit d'antagonismes locals, familiars o socialment circumscrits, i que tendien invariablement—a desgrat de la composició interclassista de les faccions—a polaritzar-se al voltant dels senyors i dels estrats socials més influents o benestants. No hi ha, per tant, dos «partits», en el sentit vuitcentista del terme, ni cap

269. És el cas dels Parrella i Calveria de Torelló, per exemple, TORRES, *La Vall de Torelló*, op. cit.

270. Sobre familiars del Sant Ofici i notables rurals, vegeu els treballs de Jaime CONTRERAS, *El Santo Oficio en el Principado: 1568-1640. Papel político y análisis social*, «I Congrés d'Història Moderna de Catalunya», Barcelona, 1984, II, pàgs. 111-124, i Roberto LÓPEZ VELA, *Inquisición y guerra de Cataluña. La actuación del tribunal de Barcelona*, ibid., II, pàgs. 539-548.

genuïna oposició de classes. Aquesta és, si més no, la lectura que es desprèn dels fets vigatans, un cop reconstituïts en detall. I és possible que altres monografies locals puguin corroborar aquesta conclusió. Tot i el marcat caràcter local dels antagonismes de nyerros i cadells hom no podria negligir, però, l'eventual projecció d'aquestes bandositats en determinats àmbits institucionals, força més generals i, sobretot, políticament més decisius. Una recerca d'aquesta índole no serà sinó un altre test particular per tal de verificar cap hipotètic contingut polític de les faccions. En suma, voldríem saber si en uns àmbits semblants—sigui la Reial Audiència, la cancelleria virregnal o les institucions catalanes—nyerros i cadells han obeït a una lògica similar o si, pel contrari, s'han empeltat d'una coloració política, fins patriòtica i tot, que hom troba a faltar tant en el cas de les parcialitats vigatanes suara examinades com en el cas—no menys instructiu, en aquest sentit—de les bandositats pirinenques ressenyades anteriorment.

QUADRE núm. 22

FAMILIARS DEL SANT OFICI A LA VEGUERIA DE VIC (1607)

NOM	CONDICIÓ	LLOC	BÀNDOL
Albanell, Francesc	Pagès	Malla	C (?)
Camporat, Esteve Jaume		Manlleu	
Casanoves, Joan Francesc		Sant Julià de Vilatorça	
Codina, Damià	Pagès	Vic	
Coromines, Jaume	Pagès	Sant Julià de Vilatorça	
Cortada, Joan	Pagès	Manlleu	N
Costa, Antoni Joan (a) Cavalleria		Manlleu	C
Fontanelles, Onofre	Pagès	Roda	N
Gilabert, Narcís		Manlleu	
Llobet, Gabriel	Pagès	Vic	C
Mas, Bernat		Sant Pere de Torelló	
Quadres, Jaume	Pagès	Gurb	N
Rexach, Vicenç (a) Plantalamor	Pagès	Santa Eugènia de Berga	
Sala, Joan	Pagès	Folgueroles	
Soler, Francesc B.	Negociant	Vic	

Font: AMV. Cartes de, 6 (18-II-1607) (relació incompleta, segurament).

N = Nyerro
C = Cadell

EL FACCIÓNALISME INSTITUCIONAL

S'ha exagerat, de vegades, el caràcter banal i localista dels conflictes de bàndol. Així, nyerros i cadells han estat comparats per algun autor amb determinats fenòmens esportius de l'actualitat, i assimilats «al que avui podria ésser una divisió dels habitants d'una ciutat entre els fanàtics de dos equips de futbol». ²⁷¹ Si judicis o comparacions semblants volen recalcar el fet que nyerros i cadells no han estat l'encarnació d'autèntics «programes» o ideologies polítiques, l'apreciació—a banda de la fortuna dels exemples escollits—es pot dir acceptable. Deduir-ne, però, que les bandositats no han tingut cap transcendència en la vida política del Principat fóra, tanmateix, equivocat; fins i tot, tractant-se de conflictes «locals». Així, quan el bisbe Robuster litigava violentament amb els seus capitulars de Vic, dos jutges de l'Audiència, i el virrei mateix, li feien costat; quan, tot just acabades les corts del 1599, alguns diputats aturaren la publicació de les constitucions corresponents, entre els oponents del virrei hi ha-

271. REGLÀ, *El bandolerisme*, op. cit., pàg. 33; i del mateix autor, *Els virreis*, op. cit., pàg. 31. Tanmateix, els bàndols han pogut assolir, de vegades, una neta i intensa projecció esportiva, com ara a les ciutats italianes medievals, HEERS, *El clan familiar*, op. cit., pàg. 263; i del mateix autor, *Fêtes, jeux et joutes dans les sociétés d'Occident à la fin du Moyen Age*, Montreal-Paris, 1971, pàgs. 77-118. Una projecció similar, o augmentada i tot, retrobem en el cas dels partits de colors bizantins (LOUIS BREHIER, *Les institutions de l'empire byzantin*, Paris, 1970, pàgs. 159-165) o el circ romà (ROLAND AUGUET, *Crueldad y civilización: los juegos romanos*, Barcelona, 1972, pàgs. 129-159).

via alguns coneguts caps de parcialitat, com ara Onofre d'Alentorn, el senyor de Seró; sabem, en fi, que durant les inconcluses sessions de les corts del 1626, «los más nobles se las tiraban y no atendían, conservando con mayor tesón el bando de los narros y cadells; (y) los eclesiásticos, de la misma manera».²⁷² Destriar l'abast exacte de les parcialitats de nyerros i cadells—un marc polític exclusivament local o, pel contrari, projectat alhora Principat enfora—i les seves eventuals connotacions institucionals—¿patriotes *versus* «espanyolistes» o «col·laboracionistes», com ha estat suggerit repetidament?—fóra l'objecte d'aquest capítol.

Sobre la incidència de les parcialitats en les institucions del país no podem pas dubtar-ne. A les Corts, a la Diputació, hi seuen reputats senyors bandolers, com ara els Alentorn mateix, o significats seguidors de les faccions, tant de l'estament reial com del braç eclesiàstic. Les vinculacions familiars i les aliances de caràcter clientelar poden afavorir igualment la influència de nyerros i cadells en d'altres àrees decisives: els Peguera, família involucrada en les bandositats de Manresa, Berga i Vic de finals del segle XVI, havien col·locat un dels seus membres (el famós juriconsult Lluís de Peguera) a l'Audiència;²⁷³ un altre jutge de l'Audiència de començaments del segle XVII, i que posteriorment seria nomenat regent del Consell d'Aragó, Miquel de Salbà i de Vallseca, restava emparentat amb els nyerros i arrauxats Alentorn de Seró. La lluita per l'obtenció de càrrecs i prebendes—canalitzada a través de l'Audiència i el Consell d'Aragó—no feia sinó exacerbar les tendències i partits institucionals: a l'Audiència de finals

272. Eulogio ZUDAIRE, *El Conde-Duque y Cataluña*, Madrid, 1964, pàg. 51.

273. Bandositats entre els Peguera i els Sorribes a Berga i Manresa, ACA. RC. 4716, f. 49v.; id., 4757, ff. 232-236, 248 i 250v.

del segle XVI, un grup de doctors i magistrats, cadells i originaris—alguns—de les contrades cerdanes, féu notar la seva hegemonia en aquesta mena de litigis—tal i com veurem tot seguit. Es pot afirmar que allà on es ventilaven els afers del poder, les bandositats hi afloraven espontàniament.

Sobre el pes institucional de les faccions en som, tanmateix, desigualment informats. Sembla haver estat esporàdic i marginal en el Consell de Cent barceloní, corporació de fort ascendent en la vida política del Principat.²⁷⁴ A la Diputació, tant els pactes i desacords a l'hora de proveir les vacants com alguns seriosos altercats interns,²⁷⁵ suggereixen un món ric—i encara poc explorat—d'influències i clienteleles. En el braç militar, la divisió entre nyerros i cadells és patent, i ha pogut influir en tota mena d'acords i deliberacions,²⁷⁶ però

274. Aquesta és la conclusió de James AMELANG, *L'oligarquia ciutadana a la Barcelona moderna: una aproximació comparativa*, «Recerques», 13, 1983, pàg. 22, que remarca el paper dels procediments de loteria en la provisió de càrrecs i el caràcter obert de l'oligarquia com a factors inhibidors i obstaculitzadors de la consolidació d'autèntiques faccions municipals. Però vegeu Esteve Gilabert BRUNIQUER, *Rúbriques*, Barcelona, 1912-16, I, pàg. 155: «A 30 de No(v)embre 1592, ans de fer Extracció de Consellers, de part del Virrey fou presentat un manament per que no habilitassen certes persones si exien, per que eren cridats per enemichs del Rey, o Bandejats, y ja abans ne havfen presentat altre als habilitadors pera que no insiculasen a nengu dels dits...». ¿Té res a veure—ens demanem—amb el força recent setge del castell d'Arsèguel? El manament del virrei, ¿cal relacionar-lo amb una ordre de captura contra Julià de Navel (ACA. RC. 4862 (24-VII-1592)), futur regent de la vegueria de Barcelona, i perseguidor l'any 1609 de Rocaguinarda—raó per la qual hom arriba a conceptuar-lo tot sovint de cadell? (vegeu SOLER I TEROL, *Perot*, op. cit., pàgs. 126, 203, 223-224 i 258).

275. ELLIOTT, *La revolta*, op. cit., pàg. 125.

276. Vegeu, per exemple, PUJADES, *Dietari*, op. cit., I, pàg. 366, sobre una reunió del braç militar l'any 1604: «ells estan dividits en Nyarros y Cadells».

tampoc no s'ha fet fins ara cap seguiment sistemàtic de les intervencions dels senyors bandolers i altres portaveus de parcialitat en les corts catalanes. ¿Constituíen, nyerros i cadells, autèntiques i consistents faccions parlamentàries o privaven, pel contrari, d'altres consideracions i agrupament *ad hoc* de naturalesa diferent? Malauradament, la manca de constància escrita de les deliberacions intestines de cadascun dels braços de les corts fa prou difícil una comprovació d'aquesta mena. Caldrà esperar, doncs, que l'anàlisi de tot un seguit de contenciosos institucionals pugui proporcionar-nos alguns indicis sobre el veritable abast dels bàndols catalans en aquest context específic—única manera de verificar la possible existència, ara com ara merament hipotètica, d'un partit de la terra d'un partit «col·laboracionista» o «espanyolista», tal com presumien alguns autors vuitcentistes.

A la Reial Audiència els senyals de bandositat són força més evidents. Que la magistratura catalana restava dividida entre nyerros i cadells és una convicció expressada, de fa temps, per alguns estudiosos del tema—per bé que no sempre se n'hagin adduït prou testimonis.²⁷⁷ Si cal creure les imputacions d'alguns escrits de l'època, la parcialitat podia afectar el mateix virrei i tot, fos català o—com era el cas més freqüent—un aristòcrata foraster. Tot esperant la designació d'un nou virrei, el jutge Francesc Puig demanava que fos «persona que sie richa y no necessitada, que la pobresa és causa de que s fan cosas indegudes i no s fa lo servey de sa Mat.»²⁷⁸ No sempre és possible, certament, de verificar l'exactitud de moltes inculpacions de parcialitat o fautoria

²⁷⁷ REGLÀ, *Els virreis*, op. cit., pàg. 127, nota 28, que afirma haver-ho consultat amb Elliott, autor que en dóna alguns casos concrets, *La re-volta*, op. cit., pàg. 68 i 84.

²⁷⁸ ACA. CA. 343 (23-III-1592).

de bandolers entre els membres de la cancelleria catalana, dictades potser per la simple enemistat o rivalitat intestina. La mateixa profusió d'acusacions i recusacions és una prova, però, que el favoritisme dels virreis envers alguna de les faccions o les relacions entre jutges i bandolers no era un fet inversemblant o completament desconnectat de la realitat. Suggereix, a més, que la volada i persistència del bandolerisme català fóra incomprendible sense aquest suport o complicitat institucional, i que les bandositats, contra l'opinió de Bofarull, eren no tant un afer de simple «policía» sinó també «de alto gobierno».²⁷⁹

I. JUTGES I BANDOLERS

Feix de competències judicials i governatives i pilar de l'administració reial, l'Audiència tenia un paper de primer ordre en la vida política del Principat. D'ençà de la seva institucionalització formal, cap a finals del segle xv, aquest organisme passà per successives reformes o reestructuracions en el decurs del segle xvi. L'any 1599 restà definitivament configurat en tres sales o magistratures, dues de caràcter civil i una tercera que era inicialment tribunal d'apel·lació, però que, amb l'afegit de tres jutges de cort, esdevenia consell criminal. En formaven part, ultra el virrei, president de l'Audiència, un canceller, sempre persona eclesiàstica i president, al seu torn, de la primera sala; un vice-canceller o regent de la cancelleria, que era alhora president de la segona sala; i un total de

279. El següent epígraf és una relaboració i ampliació de la comunicació presentada al «I Congrés d'Història Moderna de Catalunya», Barcelona, 17/21-XII-1984, i publicada a «Pedralbes», 5, 1985, pàgs. 147-171, amb el títol de *Les bandositats de nyerros i cadells a la Reial Audiència de Catalunya (1590-1630): «policía o alto gobierno?»*

disset doctors o magistrats: cinc a cadascuna de les sales del civil, i quatre o un total de set, segons fos tribunal d'apel·lació o consell criminal, a la tercera. Relators de les causes criminals eren els jutges de cort, un dels quals actuava com a advocat fiscal, assistit per un procurador, que era un notari de la cancelleria; presidents del consell criminal n'eren el virrei o, en cas d'absència o impossibilitat, el regent de la cancelleria. Tots els càrrecs de l'Audiència eren de caràcter vitalici (llevat de l'ocasional suspensió o expulsió de l'ofici) i de nomenament reial, per bé que les ternes o candidatures de reposició de vacants eren votades i proposades pels mateixos doctors en actiu. Ultra els afers de justícia, però, l'Audiència actuava simultàniament com a consell consultiu del virrei (raó per la qual el tribunal rebia també el nom de Consell Reial). Bons coneixedors de la realitat del país i experts en matèria de dret, els membres de l'Audiència assessoraven el virrei (generalment un aristòcrata foraster) tant sobre la provisió i candidatures d'oficis i prebendes com sobre la interpretació de les lleis de la terra, tan sovint contradictòries amb les disposicions emanades de la jurisdicció reial, i radicalment defensades per les institucions autòctones. Era aquesta funció consultiva, i exercida tan a la vora de la persona de l'alter nos del monarca, allò que conferia als homes de l'Audiència una influència tan gran en tots els afers del país; influència considerable i susceptible alhora de ser posada, arribat el cas, al servei d'alguna de les grans parcialitats locals.²⁸⁰

Malauradament, l'estudi de la burocràcia de la magistratura catalana en els segles XVI i XVII resta gairebé per ence-

280. Manca, a hores d'ara, una veritable monografia sobre l'Audiència catalana, la seva pràctica judicial i política i, en general, la seva significació dins el context de l'obra ferrandina (¿simple reorganització o racionalització de funcions públiques?) i el regiment dels Àustria.

tar. La necessitat d'una monografia semblant ja era recalçada, fa uns quants anys, per J. H. Elliott, que recomanava, entre d'altres recerques possibles i pertinents, de resseguir el procés d'enlairament social d'aquelles famílies del Principat que aconseguiren de situar-hi, a l'Audiència, un o altre representant, atès els avantatges intrínsecs del càrrec. Els salaris (unes mil lliures anuals, o la meitat en el cas dels jutges de cort) i les porcions de les composicions pecuniàries de delictes no eren pas l'únic incentiu. Un lloc a l'Audiència podia significar un ampli ventall d'influències i fidelitats locals i, a la llarga, l'obtenció potser d'una vacant del Consell d'Aragó o la recompensa d'un títol de noblesa.²⁸¹ Ultra els orígens socials i geogràfics, una monografia sobre els magistrats catalans tampoc no hauria de descuidar, però, els seus lligams i aliances familiars, que són a l'origen del joc de patronatge i clientela i, eventualment, de la divisió subsegüent entre jutges nyerros o cadells.

Nepotisme, parcialitat o corrupteles no podien restar impunes, almenys sobre el paper. Periòdicament (cada sis anys, segons acordaren les corts del 1599) un funcionari del Consell d'Aragó revisava els afers de l'Audiència i les activitats dels seus membres. En el decurs d'aquestes «visites» (tal com s'anomenava el procediment) alguns jutges foren trobats efectivament culpables, per acció o per omissió, de diverses irregularitats i en foren oportunament sancionats amb inhabilitacions temporals (a voltes reiterades, com ara Joan Gallego, expedientat els anys 1604 i 1614, arran de sengles visites) o

281. ELLIOTT, *La revolta*, op. cit., pàg. 82 i 556. Recentment, James Amelang ha estudiat l'ascensió de les professions legals a la Barcelona dels segles XVI i XVII, *Barristers and Judges in Early Modern Barcelona: The Rise of a Legal Elite*, «American Historical Review», 89, 1984, pàgs. 1264-1384; i del mateix autor, *La formación de una clase dirigente: Barcelona, 1490-1714*, Barcelona, 1986, pàgs. 76-80.

fins i tot (com ara el cas del jutge Rubí i Coll l'any 1614) desproveïts de l'ofici a perpetuïtat. La naturalesa dels càrrecs, d'acord amb els testimonis disponibles era prou variada. Del doctor Gallego ja se n'exclamaven els cònsols de Bagà l'any 1589, tot dient que no havia «curat sinó que ha umplenà sa bossa», i que «ha castigat los bons y ha dexats los dolents y ls ha remesos per no res». Essent «en sos principis... judicat ser home molt recte y pío, e après odiat de tothom», Gallego tenia l'any 1604 «grans instàncies de part públicament declaradas», i una topada amb el procurador del convent barceloní de Sant Agustí sembla haver estat la causa del seu processament i suspensió ulterior, per temps de sis mesos, l'any 1605. Càrrecs semblants (si és que no es tracta d'un cas de fautoria de bandolers) poden haver-li originat una segona inhabilitació temporal l'any 1614. Força diferent era el cas del jutge Josep Mur, suspès de l'ofici l'any 1601 i transferit finalment, a tall de càstig, a la cancelleria de Sardenya per haver fet matar un advocat barceloní que s'entenia amb la seva muller. Josep Dalmau, l'any 1605, fou destituït de manera fulminant per haver facilitat la fugida d'un bandoler que romania presoner al castell de València de Pallars (dels Cardona), tot i que uns mesos després, el rei mateix ordenaria la seva restitució en el càrrec. Un final ben diferent va tenir la causa del doctor Rubí i Coll, inculpat de delictes semblants i de parcialitat cadella, que acabaria per ser expulsat definitivament de l'Audiència l'any 1614. Un afer passional, força confús en els documents, hauria estat, segons sembla, la perdició del jutge Francesc Roig, cadell també, que seria destituït de l'Audiència i desterrat del Principat l'any 1622.²⁸²

282. ACA. CA. 275, núm. 5; PUJADES, *Dietari*, op. cit., III, pàgs. 79; ACA. RC. 5274, f. 54. Sobre Rubí, ACA. CA. 269, núm. 25; Dalmau, PUJADES, *Dietari*, op. cit., I pàgs. 393-395; ACA. CA. 268, núm. 97 i 117; Mur, ACA. CA. 267, núm. 102; PUJADES, *Dietari*, op. cit., I, pàgs. 165-166

Tot i els testimonis precedents, no podem esperar que les visites puguin donar-nos compte de totes les possibles irregularitats de la judicatura catalana de l'època. Massa espaiades i, a la llarga, cada cop més esporàdiques, trobaren força entrebancs entre els mateixos interessats; resistències que podien complicar o retardar considerablement les diligències o indagacions dels visitadors i, arribat el cas, diferir o ajornar *sine die* cap sentència definitiva.²⁸³ Els jutges, per descomptat, no acceptaven de bon grat una fiscalització semblant, i atribuïen les imputacions o acusacions a la influència dels seus enemics particulars: tal i com llegim en un memorial de l'any 1605, adreçat al monarca i signat pels doctors de la tercera sala:

hont se vulla que-s parla de Cathaluña és ab renom y apel(l)ido de moltes escabrositats y inquietuts y com la justícia criminal sia lo fre y di(s)ciplina ab que-s acostuman de reprimir y castigar, necessàriament ha de ser avorrida, com ho són estats sempre los ministres d'ella... perquè estant ya en los anys atràs comesos los negocis criminals als jutges de cort, en todas las cortis generals que-s celebra-ven, los que y tenian vot procuraven perseguir-los, cercant y dema-

i 394; Gallego, ACA. CA. 269, núm. 25; SERRA VILARO, *Baronies*, op. cit., I, pàg. 280; PUJADES, *Dietari*, op. cit., pàgs. 343-344 i 387.

283. Segons el fantasiós viatge de Pere Porter als inferns, una peça satírica de començaments del segle XVII, doctors del Consell, advocats, notaris i cavallers (en un nombre indeterminat) s'aplegaren sovint a l'església barcelonina de Sant Just, l'any 1604, per tal de procedir contra el visitador Diego Clavero, «a fi i efecte de què no se prosseguís bé la visita i no poguessen ells ser castigats», *Novelles amoroses i morals*, a cura d'A. Pacheco i A. Bover, Barcelona, 1982, MOLC, núm. 73, pàg. 321—una altra versió del «viatge», amb un títol més ajustat, Gaietà VIDAL VALENCIANO, *Lo món invisible en la literatura catalana*, «La Renaixensa», I, 1877, pàgs. 1, 81, 153, 233. El visitador Clavero es guanyà igualment la repulsa de PUJADES, *Dietari*, op. cit., I, pàg. 388.

nant medis com desautoritzar-los y amedrantar-los, axí ab visitas com altrament.

El virrei mateix tampoc no era gaire partidari de les visites per tal com la possible publicitat dels expedients o la sola expectativa de sancions podia malmetre l'autoritat i resolució dels homes de l'Audiència. I més d'una vegada faria costat als seus subordinats:

inporta mucho—escrivia el marquès d'Almazán—mande V. Magd. honrrar a sus ministros sin creerse de ligero, ni admitir memoriales en nombre fingido, y sin autor que esté obligado a tratar verdad, que harto arrinconados y tímidos los tienen para proceder con libertad y brío, las visitas en que están sujetos a quatro pícaros y jente desalmada, que ya desde agora les hazen coceos y amenazan con la que de aquí a cinco años ha de venir.²⁸⁴

Altrament, les visites demanaven temps, costaven força diners—a expenses de la Generalitat—i tampoc no tenien garantida la seva eficàcia. D'ençà del 1614 esdevingueren cada cop més rares.

«En l'atmosfera d'intriga, d'enemistats familiars i de rivalitats entre nyerros i cadells que enverinava la vida catalana... resulta tan impossible posar en dubte com substanciar les freqüents acusacions de favoritisme i corrupció llançades contra els jutges», escriu Elliot.²⁸⁵ Tot i aquesta mena de dificultats, els indicis sobre l'adhesió del magistrats a les parcialitats dominants i les seves complicitats amb les quadrilles són abundants i reiterats i, en determinats casos, contrastats per fonts de distinta naturalesa. Una lletra de Carles V al vir-

284. ACA. CA. 355 (3-X-1613); id. (23-V-1614); id., 348 (2-VI-1605).

285. ELLIOT, *La revolta*, op. cit., pàg. 83.

rei del Principat, l'any 1539, ja feia esment particular de les connivències dels membres de l'Audiència amb els bàndols de l'època, i advertia que si els doctors «no guardaren, como deven, el secreto (*de les deliberacions del consell*) y no se apartaren de parcialidades, que nos dicen comiença haber algunas, nos sería forçado hazer tal demostración de castigo, que no podríamos dexar de afrontallos».²⁸⁶ Quan l'any 1603 el nou virrei duc de Monteleón arribà a l'Audiència, s'adreçà tot seguit als doctors de cada sala per a fer-los saber «que le (h)avían dicho que tota (sic) la Audientia estava partida en vandos, que T. era de T. camarada, y T. de T., (y) que era menester se pusiesse remedio en ello». Tot i la subsegüent protesta dels jutges, Pujades, un bon coneixedor de les interioritats de la política catalana del temps, refermaria les impressions del nou virrei: «Ell diu massa veritat y per ço estan malcontents».²⁸⁷ Era l'època, si més no, que un germà de misser Pineda, doctor de l'Audiència, «anava per ciutat ab una quadrilla de ñeros, y en Masons de Parets ab una de cadells» i, tot sovint, totes dues parcialitats travaven violentes escaramusses pels carrers de Barcelona. Masons, en opinió de Pujades, era

la confusió de la maytat del Vallès... diuen que és cadell, y axí lo defensen misser don Lluís de Paguera, misser Ferrer y misser Regàs, y li són contraris misser Magarola... misser Bonet y misser Pineda, que són narros, y a estos val lo l(l)octinent de regent misser Joan Castelló.

Quan Masons fou capturat (en lloc eclesiàstic i tot vulnerant la immunitat), Magarola (que havia fet torturar, fins a matar-lo, un moneder «parcelitari d'en Masons», segons es

286. *Monumenta Historica*, op. cit., II, pàg. 609.

287. PUJADES, *Dietari*, op. cit., I, pàg. 287.

deia) en fou designat relator de la seva causa. No pot sobtar-nos que en Masons hagi estat sentenciat a mort, però l'execució de la sentència va diferir-se per la intervenció del visitador Clavero, que hauria suspès temporalment tots els jutges nyerros implicats en la causa.²⁸⁸

L'any 1605 el monarca ordenava al virrei Monteleón indagar les complicitats entre els magistrats i els bandolers:

se ha entendido que Cataluña está llena de cuadrillas de bandoleros... y que no (h)ay passo seguro... y que los caminantes no tienen seguras sus vidas ni haz(ien)das y se entiede q(ue) alg(unos) del con(sejo) fomentan estas parcialidades, y que assí que ponga (*el virrei*) mucha dilig(enci)a en la persecución de los delinquentes... y que avise quienes son los del con(sejo) que fomentan estas parcialidades, y q(ue) les advierta q(ue) hagan su officio como están obligados, otram(en)te su Magd. les mandará castigar.

La requisitòria reial revoltà—com altres vegades—els magistrats de la tercera sala, que no saberen estar-se de replicar amb contundència:

Si la naturaleza (sic) dels d'esta Província no fóra tant notòria, ocasió teniam de representar-la a V. Md. per ser com és la causa y origen de tots los mals que en ella succehexen. Però lo siti de la terra en frontera de diverses nacions, la asperesa d'ella, la condició dels naturals, las passions encorporades en los maiorazgos ab successió de pares a fillls, y la llibertat de las leys, la fan tant coneguda, que hont se vulla que's parla de Cathaluña és ab renom y aquel(l)ido de moltes escabrositats y inquietuts, donant-las per calitat que naix ab la naturaleza.

288. Tot i que uns dies després el rei mateix manaria revocar les suspensions. Tot l'afer, *ibid.*, I, pàgs. 262-264, 360-362, 366, 369, 375, 380 i 396.

NYERROS I CADELLS A LA REIAL AUDIÈNCIA (1600)

<i>Magistrats</i>	<i>Bàndol</i>	
ASTOR, Jeroni		
BENACH, Josep		
BONET, Francesc	N	
CASTELLÓ, Joan	N	
DALMAU, Josep		C
FERRER, Josep		C
FONTANET, Salvador		
GALLEGO, Joan		
MARAGOLA, Joan	N	
MUR, Josep		C
OLIBA, Antoni		C
PEGUERA, Lluís		C
PINEDA, Jaume	N	
PUIGMITYÀ, Jaume		
REGÀS, Narcís Pau		C
ROIG, Bernat		
ROVIROLA, Rafael (canceller)		
SALBÀ i VALLSECA, Miquel	N(?)	
SANJUST, Jeroni		
SESCASES, Francesc		
TORNER, Jeroni		
UBACH, Francesc		

Equivalències: N = Nyerro
C = Cadell

Fonts: La nòmina de doctors de la Reial Audiència ha estat localitzada a ACA. CA., 344 (11-IX-1600). Malauradament, aquest memorial no dóna notícia de la distribució per sales. Sobre les filiacions de bàndol, vegeu les notes del text.

S'exclamaven igualment de bon nombre de memorials que arribaven a la cort amb ànim «de infamar-nos y notar-nos de parcials», però «sens individuar persones ni actes alguns de parcialitats als quals puga satisfacer-se».²⁸⁹

Si cal creure, pel contrari, el testimoni posterior d'alguns virreis del Principat, les bandositats a l'interior de l'Audiència haurien estat, tanmateix, persistents, sobretot entre els membres de la tercera sala:

Los de lo criminal—escriu el bisbe virrei Armendáriz l'any 1626—... son los que más cuidado me dan por considerarlos parciales y demasiado afectos a sus allegados y a los cavalleros, y por el consiguiente a favorecer todo lo que toca a los unos y a los otros... Y de aquí nace entre los otros inconvenientes y daños el haber poco secreto en las cosas que se tratan en el consejo, y que los delinquentes las sepan antes.

Ben entès, aquest sembla haver estat, però, un problema general de tota l'administració reial:

todos los ministros, desde el mayor al menor, tienen en las entrañas el pecado original de ser cadelles o nierros, y así no hay que entender que a los que son de una parcialidad se les ha de encomendar cosa que sea contra alguno d'ella.²⁹⁰

Previsions que calia extremar, naturalment, llavors d'algun contenciós o processament assenyalat:

Para la contention de don Carlos Alemany conviene tener juezes desapassionados, y por ser muy amigo el cançeller de los adherentes a este cavallero sería muy proprio de su Mag. que le mandasse escri-

289. ACA. CA. 348 (2-VI-1605); id. (s.d.).

290. ELLIOT, *La revolta*, op. cit., pàg. 84.

vir apretadamente, para que nombre juezes de quien se pueda tener entera satisfacción... y plegue a Dios que açertemos porque con ser tan pernicioso este cavallero a la república, tiene muchos que secretamente le valen.²⁹¹

El faccionalisme dels ministres reials no podia sino afavorir igualment la impunitat de les quadrilles. Les complicitats entre jutges i bandolers (tot i el caràcter a voltes interessat o difamatori d'algunes inculpacions) són també repetidament denunciades. Amb l'ajut del doctor Francesc Puig, un magistrat cadell de l'Audiència de finals del segle XVI, la quadrilla del Batlle d'Alòs hauria pres, segons un memorial de la Diputació

tant ánimo y osadía... que arribaren a ser en número tan gran com és notori, y ab tant gran l(l)ibertat y insolència com ya mes se (h)age vist en lo Principat... que fou forsat alguns cavalle(r)s y vegueries de sos propis dine(r)s fer una soldadesca de a cavall y de peu per a poder defensar la terra.

Quan l'any 1603 en Pineda de Sarrià, cap de quadrilla nyer-ro inculpat en, almenys, un assassinat, i contrari d'en Massons de Parets, fou assetjat pels oficials reials en una casa de la ciutat de Barcelona, misser Jaume Pineda, germà del bandoler i doctor de l'Audiència, féu valer la seva influència prop del bisbe-vinguer Joan Terés: «No hi ha justícia: tot són parsalitats descarades, seguir se n'ha moltes morts», sentència Pujades. En l'alliberament del bandoler cadell Jaume Joan Carmeniú, presoner en un castell dels Cardona—València de Pallars—l'any 1605, hi intervingueren el jutge Josep Dalamau i dos seus nebots (un dels quals era el castellà de València), a més d'un procurador de la duquessa de Cardona. Vale-

291. ACA. CA. 370 (24-VI-1623).

dors del famós Rocaguinarda, capitost nyerro, eren «molts cavallers y fins persones del real consell». Entre els fautors de la quadrilla contrària d'en Trucafort hi havia el jutge Rafael Rubí, processat l'any 1614. Joan Magarola, magistrat nyerro, seria inculpat l'any següent d'afavorir un bandoler parent seu, Joan Llúria, complicat en la mort d'un home del some- tent, però que continuava bandolejant pel país refiat de la dis- pensa del seu sogre. Miquel de Salbà, jutge de l'Audiència, i posteriorment, com Magarola mateix, regent del Consell d'Aragó, hauria estat fautor d'un singular personatge: Fran- cesc Pinçà, oller de Barcelona, moneder, lladre de pas, i «re- voltador de esta ciutat», que no «hi havia en lo Reval qui'l gosàs trahyr ni oficial qui'l gosàs acometre. Carregat de pis- tolas, los acometia a tots, y era senyor de tothom ab gran es- càndol. No sens suspita de confiar del regent micer Miquel Salbà y de Ballseca, que li era padrí y lo (h)avia tret de grans fanchs»; personatge, altrament, que sembla haver estat en trac- tes amb el també jutge Andreu Roig un temporada, i que se- ria finalment capturat i executat l'any 1621. Els bandolers de la quadrilla dels Margarit pagaven, l'any 1627, quinze lliu- res setmanals a un tal Martí el Nyerro, escrivà de l'Audièn- cia, «per los avisos nos dóna lo Doctor del Consell»; Martí, l'escrivà nyerro, era natural de les contrades vigatanes, on havia estat «apacionat y familiar íntim» de Carles de Vilade- many, capitost del bàndol local dels nyerros; es féu notari i marxà cap a Barcelona, on ingressà a l'Audiència, i «portant causas de gent de la facció dels Nyerros, y particularment apor- tant causas criminals de ells, féu gran diner, y en poch temps és estat rich»—tot i que acabaria per ser empresonat.

Unes instruccions reials de l'any 1630, adreçades al vir- rei duc de Cardona, recalcaven un cop més les habituals con- nivències entre jutges i bandolers:

Aunque del castigo de todos los delinquentes havéis de tener mucho cuydado... con mayor diligencia y recato entenderéis en el de aquellos que por algunos de aquella nuestra Real Audiència, o otros tribunales... son favorecidos, porque en esto según entendemos ha havido y hay tanto desorden en aquella Provincia que cada uno puede cometer delictos si tiene alguna persona principal que le favorezca, por lo qual convendrá que con mucho cuydado procuréis saber si el delincente o acusado tiene parentesco, o afinidad, o amistad con alguna persona de aquel Consejo...²⁹²

De vegades, coneixem amb prou de detall els càrrecs que hom imputa als magistrats. El dossier particular del doctor Francesc Puig, recusat pels diputats catalans l'any 1594, pot ser llegit com una prova indirecta de les tensions institucionals aleshores vigents entre els ministres reials i les autoritats autòctones. El processament i posterior destitució del jutge Rubí i Coll, l'any 1614, ens retorna altra vegada a l'actiu i peculiar món de les bandositats pirinenques. Tots dos casos són un bon exemple de les possibilitats d'entesa o connivència entre jutges i bandolers.

El doctor Puig i l'afer Granollacs

Entre els representants del Principat i els ministres de la Corona les disputes les friccions han estat reiterades en el decurs del segle XVI; i alguna vegada originarien una veritable

292. LALINDE, *La institució virreinal*, pàg. 530. Puig: ACA. CA. 265 (12-VIII-1594); Pineda: PUJADES, *Dietari*, op. cit., I, pàg. 246; Dalmau, *ibid.*, I, pàgs. 393-395; ACA. CA. 268 núms. 97 i 117; Rocaguinarda, SOLER I TEROL, *Perot*, op. cit., pàg. 211; Rubí: ACA. CA. 269, núm. 25; Magarola i Llúria, que maldarien per «echar a perder toda Cathalunya»; ACA. CA. 269, núm. 23; Salbà: PUJADES, *Dietari*, op. cit., III, pàgs. 24-27; l'escrivà nyerro, *Ibid.*, IV, pàgs. 83-84.

crisi institucional, com ara l'any 1569, quan els diputats del General foren empresonats per ordre del virrei.²⁹³ Força menys ben coneguts són, en canvi, d'altres incidents, aparentment trivials, però que prengueren igualment un caient amenaçador, com ara la temptativa de captura l'any 1591 del diputat Joan Granollacs.²⁹⁴

El 24 de maig l'alguatzir ordinari Pau Fluvià aturava Granollacs en el carrec de Montcada per tal d'arrestar-lo. Acomplia instruccions del jutge de l'Audiència Josep Mur. La resistència del diputat, però, suscitaria tot seguit un tumult popular de notables proporcions, en el qual participaren, a més d'alguns mercaders i menestrals dels voltants, d'altres diputats i el mateix president de la Generalitat, el comanador santjoanista Miquel Junyent; tots plegats «vociferando Visca lo General, muyra(n) los traydors a la terra!». Granollacs no pogué ser capturat, però la Diputació aparellà tot seguit una ambaixada per tal de demanar comptes al virrei per l'altercat, el qual, al seu torn, assabentaria els diputats de sengles ordres reials contra Granollacs i d'altres components d'una «vuitena» del General que, mesos enrera, i tot usurpant la jurisdicció reial, haurien fet efectiva la captura del comissari reial Joan Baptista Sorita (o Zurita); autor, al seu torn, de la captura i subsegüent empresonament, a les darreries de l'any 1590, de Jeroni de Cardona; acció que fou molt protestada pels diputats, i que sembla haver estat instiga-

293. REGLÀ, *Felip II*, op. cit., pàgs. 188-196.

294. Una primera versió de l'afer Granollacs, Xavier TORRES, *Els bàndols de nyerros i cadells a la Catalunya moderna*, «L'Avenç», 49, 1982, pàgs. 33-38; GIL, *Catalunya i Aragó*, op. cit., enquadra l'afer en el context de la revolta aragonesa del 1591; vegeu, ara, Eva SERRA, 1640, *una revolució política. La implicació de les institucions* a «La revolució catalana de 1640», Barcelona, 1991, pàgs. 3-65.

da per Pere de Cardona, oficial reial de la vegueria de Girona.²⁹⁵

Si el contenciós al voltant de les causes de Jeroni de Cardona i el comissari Sorita podia trobar una ràpida solució, mitjançant l'anul·lació dels processos respectius, l'afer Granollacs, pel contrari, esdevingué cada cop més enverinat i s'arrossegaria uns quants anys. Relator del sumari n'era el jutge Francesc Puig, l'actuació del qual no afavorirà precisament l'apaiwagament de les tensions. Els esdeveniments aragonesos contemporanis planaren en l'ànim d'alguns ministres de la cancelleria catalana i contribuïren, sens dubte, a fer més difícil cap solució de transigència:

estas cosas de Aragón—escrivia el virrei del Principat l'estiu del 1591—también han hecho (h)arto daño, y aquí publican que esperan (*els diputats catalans*) embaxadores de Çaragoça, pero yo ninguna otra nueva tengo d'ello, ni lo creo, pues el obispo de Teruel (*virrei d'Aragó*) no me lo ha avisado.²⁹⁶

Després de l'entrada, el mes de novembre, d'un exèrcit reial a Saragossa, el jutge Puig sabia ja la millor manera de doblegar la resistència dels diputats catalans que feien costat a Granollacs: «cregui'm V. M.—escrivia el març del 1592—que encara que no (h)u fassen per amor, és tanta la temor que tenen al exèrcit, que sols no vinga se aconditaran de fer tot lo

295. Tèptativa de captura de Granollacs, ACA. CA. 353 (s.d.); ACA. RC. 4863, f. 11v. Els precedents de la qüestió poden resseguir-se a ACA. GEN. *Deliberacions*, N-154, ff. 252-255 (contra Pere de Cardona) i 408v.-409 (captura de Sorita); el conflicte, a *Dietari de l'Antich Consell Barceloní*, op. cit., VI, pàgs. 239-438, i ACA. GEN. *Deliberacions*, N-154 fins N-159.

296. ACA. CA. 264, núm. 78. Sobre l'actitud catalana davant la revolta aragonesa, vegeu *supra*, nota 120.

que sa Mat. ordenarà». En una missiva posterior, i adreçada també al Consell d'Aragó, el jutge assegurava que la determinació del General, sobre crear una comissió o «divuitena» per tractar de la persecució del bandolerisme, no era sinó un subterfugi dels mateixos diputats per tal d'aparellar un exèrcit propi de cara a futures eventualitats:

si el fin de todo esto fuesse como ellos blasonan, sería de grande consideration, pero como esta plática se mueva por personas inquietas, y todas o la maior parte dellas sean los que tienen inquieta esta tierra y son causa de las contentiones que (h)ay y la maior parte sean processados de regalia... se ha de creher y tener por cierto que lo que instan es por segundas intenciones, es a saber, que si V. Mad. ... manda que algunas companyias de las que están en Çaragossa vengán a assistir acá a la justitia... tengan ellos congregadas companyias y gente para que baxo de appellido questan hechas contra los bandoleros, sea directamente para poder resistir a las companyias que V. Mad. mandara.²⁹⁷

Pogué evitar-se, finalment, una solució de força. L'abril del 1592, Granollacs i d'altres diputats seguidors seus accediren a abandonar el palau de la Generalitat, on s'havien fet forts, i a marxar de Barcelona, sots empara de guiatge. Les ordres de captura contra els diputats rebels no foren pas anul·lades o alterades, però. Granollacs i els seus valedors no trobaren cap dificultat per encaminar-se cap a Vic (on el diputat tenia la seva parentela) i romandre una temporada en aquesta ciutat «muy pacíficos passeándose, pues no (h)ay quien les persiga», tal com denunciava el jutge Puig. No gaire després, però, haurien d'autoexiliar-se fora del Principat (a França, Itàlia i «en les illes»). Cal advertir, tanmateix, que el conflicte havia dividit els membres de la Diputació: així, si bon nom-

297. ACA. CA. 343 (23-III-1592) i (5-IV-1592).

bre de militars sembla haver-se decantat en favor del diputat perseguit, Marc Antoni Llentes, oïdor del braç militar, romangué contràriament tothora fidel al partit del rei; eclesiàstics com ara Lluís d'Alentorn, cambrer del monestir de Sant Cugat del Vallès, Llorenç Junyent, canonge de la seu barcelonina, o Jeroni Pau Garcès, canonge de Lleida i prior de Nostra Senyora del Coll (i que hauria de fugir cap a Roma en una galera papal finalment), abonaven Granollacs, però el diputat eclesiàstic i bisbe de Girona Jaume Cassador, i el canonge barceloní Setantí, prengueren el partit contrari; en el braç reial, la identitat dels seguidors respectius ens és menys ben coneguda, però Granollacs hi trobà igualment valedors, com ara Julià de Navel.²⁹⁸ No sembla pas, altrament, que aquestes escissions internes hagin seguit el perfil de les incipients—aleshores—bandositats de nyerros i cadells: Granollacs, si més no, recaptaria la solidaritat d'homes de tots dos bàndols, com ara els Navel mateix, que seran tinguts per cadells, o els Cornet i Alentorn, membres de la facció contrària.

Alguns seguidors de Granollacs, entre quals hi havia un seu germà, foren efectivament empresonats per les autoritats reials, mentre que d'altres passaren alguns anys amagats de la justícia. Tant la Diputació com el Consell de Cent barceloní intercediren reiteradament per uns i altres i sol·licitaren la benignitat reial. Aquestes gestions, però, no fructificaren, segons sembla, abans de l'any 1595, quan el virrei atorgà la llibertat d'alguns dels presoners, alçà el bandeig d'altres cavallers implicats en l'afer i aprovà fins i tot un guiatge restringit (i no més efectiu en el territori dels comtats de Rosse-

298. ACA. RC. 4862 (24-VII-1592); ACA. CA. 343 (9-VI-1592); id., 344 (13-VII-1592) i (28-IV-1592); PUJADES, *Dietari*, op. cit., I, pàg. 466. Negociacions per a la sortida dels diputats, ACA. CA. 131, núm. 400; ACA. CA. 344 (22-IV-1592), (26-IV-1592) i (27-IV-1592).

lló i Cerdanya) per a Joan Granollacs. La rehabilitació completa del diputat català, però, no arribaria fins a les corts de l'any 1599, llavors que el rei donà satisfacció al greuge particular de la seva fallida captura de l'any anul·là els processos ulteriors i encara pendents, i revocà la sentència de confiscació de béns dictada contra Granollacs en els primers temps del conflicte.²⁹⁹

Enemic declarat, tant de Granollacs maeix, com de tots els seus seguidors, hauria estat, de bon començament, el jutge i relator de la causa Francesc Puig. Fóra massa innocent, doncs, no voler veure en el memorial que els diputats enviaren al Consell d'Aragó l'any 1594, farcit de tota mena de càrrecs contra misser Puig, una derivació o perllongació interessada de l'afer Granollacs. La data de l'esmentat memorial coincideix, si més no, amb una sentència (segons sembla, capital) dictada per l'Audiència contra el cavaller benedictí Cristòfol Barutell, seguidor segurament de Granollacs, i que revoltà els diputats, una delegació dels quals intercediria pel cavaller sentenciat davant de totes les autoritats de la ciutat (bisbe, capitulars de la seu, consellers, i el mateix virrei).³⁰⁰

299. Sol·licituds de clemència reial, *Dietari de l'Antich Consell Barceloní*, op. cit., VI, pàg. 521; ACA. GEN. *Deliberacions*, N-158, ff. 18v.-19; perdons, ACA. CA. 344 (12-I-1598) i (17-III-1598), i *Dietari de l'Antich Consell Barceloní*, op. cit., VI, pàg. 521; rehabilitació de Granollacs: «Quant a la captura de Joan Granollachs y altres procehiments fets per dita ocasió mana sa Magt. que's guarden lo privilegi o privilegis en dit greuge mencionats y revoca tot lo q(ue) sie estat fet contra ells y de tant bons y faels vassalls creu que no fou sa intentió fer cosa alguna directament en deservy de sa Magt., y així manarà y mana q(ue) los processos fets... sien cassats, abolits y anul·lats», ACA. CA. 347 (s.d.). Confiscació de béns, ACA. CA. 353 (s.d.).

300. Barutell, però, acabaria per fugar-se, *Dietari de l'Antich Consell Barceloní*, op. cit., VI, pàgs. 482-485; ACA. GEN. *Deliberacions*, N-158, ff. 145-146v. i 160-167.

Una mica abans, el jutge Puig hauria decretat també l'empresonament, arbitrari i vergonyant (amb les dones «cantoneress») segons els diputats, d'una tia del cavaller benedictí:

la qual té molt oprimida y apretada per estar apassionat dit mr. Puig en gran estrem per ses propies passions y interessos contra alguns dels cavalle(r)s que vuy estan absents per les coses de la Diputació; (es)ssent ell jutge dels procesos que contra de ells se són fulminats, ha procurat per totes les vies y modos que ha pogut, occasions per a fer-los todo dany contra tota raó y justícia.

Subornant i alterant, segons sembla, testimonis i deposicions. Altres retrets dels diputats feien referència als excessos del jutge en la persona d'altres cavallers, a voltes conculcant i tot els privilegis judicials dels militars. Així, Frederic de Cabrera, «un home de tanta calitat y principal», processat únicament per deutes diversos, hauria perdut la vida arran dels patiments de la seva estada a la presó (estretament tancat i encadenat pel coll, malgrat ésser un home d'edat avançada); un altre cavaller, Tomàs d'Àger, de la vila de Tremp, hauria estat turmentat per ordre de misser Puig i, a més del procés, sembla que l'infortunat va perdre també la vida. A l'advocat de Guerau de Cruïlles, conegut i turbulent cavaller pirinenc que romania també presoner a Barcelona l'any 1594, el jutge Puig li hauria assegurat que: «de vuy avant ningun cavaller vindrie a la presó que prom(p)tament no li llevasen lo cap».³⁰¹

Sabem ben poca cosa sobre els orígens i vicissituds particulars del doctor Puig.³⁰² Pel contrari, el retrat que en feien

301. ACA. CA. 265, núm. 15 (les properes citacions no consignades en nota provenen d'aquest memorial).

302. Havia estat assessor del governador de Catalunya. El 1587 li havia estat atorgada una pensió anual de 150 ducats, Carlos RIBA, *El Consejo*

els diputats era detalladament reprobable: home de poques lletres, negat per a l'ofici, golafre i bevedor (i més conegut pel nom de misser Malvasia), renegaire impenitent i difamador de senyores honrades, Puig seria l'escàndol de la cancelleria i el blanc de nombroses «pasquinades». En els afers de justícia, i sobretot a l'hora de fixar el preu de les composicions, actuaria sense massa miraments:

als advocats los maltracte de paraules... y a altres negociants los diu en la cara que són uns cornuts, y a altres, que si no tenen dine(r)s per a pagar drets y altres coses, que són gent pobre y miserables, los diu que posen ses mulle(r)s a guany.³⁰³

En el consell, gaudiria del favor del virrei Maqueda i influiria força sobre els seus col·legues: «porte atemorisats y oprimits a alguns del consell de manera que son vot y raó té més força entre ells del que és just».

Els cavallers, certament, no haurien estat els únics en patir els abusos del magistrat. Establert a Sant Boi de Llobregat, i assistit per una banda de malfactors, misser Puig extorcionava els pagesos del terme i els arrabassava impunement les seves terres:

Supremo de Aragón en tiempos de Felipe II, València, 1914, pàg. 183; ACA. GEN. *Deliberacions*, N-154, f. 391.

303. Les mullers dels pobres no haurien estat, però, les úniques dones víctimes de la malvolença del jutge. Hom assegurava que, un bon dia, quan Puig era «a la finestra dels seus estudis en companyia de don Plegamans de Marimon, se acertà a passar una senhora casada lo marit de la qual és tingut y reputat per home de bé, honrrat y doctor, (i) girant-se dit Puig al dit don Plegamans li digué ab alta veu: señor don Plegamans, un no diu (h)a fet tal cosa ab la senhora T., nomenant-la a ella, anant acompanyada ab sos criats, y lo dit don Plegamans com la veu, se llevà de la finestra, escandalisar de oyr senblans paraules a un doctor del consell, que a més del escàndol era ocasió que a entendreu lo marit fes algun desastre».

del dit terme de St. Boy comprà una torre la qual en breus anys la ha aumentada comprant terres que afronten ab ella dels pagesos, lo que ha fet forsant-los com a jutge, a uns violentment, y a altres allargant-los la mà en coses de justí(cia), de manera que la ha aumentaday va creixent-la en tot quan pot, en la qual se han recollit y recullen gent de mala vida.³⁰⁴

La pagesia restava del tot inermes. Cap advocat no gosava encarar-se amb misser Puig en un litigi—altrament sempre massa costós. A més a més, els sicaris del jutge eren gent terrible. Janot Cerdanya, natural de Sant Boi mateix, tenia atemorits tots els voltants. Pagès benestant de la vila i regaliat per alguns crims, era la mà dreta de misser Puig, i

home temut dels pagesos, perq(uè) cautelosament ha fetes moltes mor(t)s y lladronisís, de manera q(ue) té subjectats tots los pagesos de sa comarca, y de les terres que posseix y ha comprades no baste forsa ni justí(cia) per a fer-li pagar sensos, delmes ni premícies ni dret alg(n).

La pallissa d'en Cerdanya ocultava una colla de malfactors, els quals, a hora foscant, sortien a robar i assassinar pels voltants.³⁰⁵ Còmplice del jutge seria també el seu procura-

304. Els pagesos que rebutjaven de vendre—o de fer-ho a baix preu—eren amenaçats amb l'engarjolament. Per aquesta raó, un tal Baldiri Vendrell duia una llarga temporada refugiat a l'hospital de la Santa Creu de Barcelona. Pagesos que s'avingueren a vendre, no haurien cobrat ni cinc, i quan reclamaven, eren també amenaçats amb l'empresonament. A un majordom de casa seva, misser Puig li hauria robat una collita de faves; a un altre dels seus majordoms, que volgué acomiadar-se del jutge, li féu pagar 100 quarteres de civada abans de marxar, i segons sembla, sense cap fonament. Especialitat del jutge eren també els préstecs ruïnosos a la pagesia dels voltants.

305. Hom cita els casos d'un tal Toni, rajoler d'ofici, el cadàver del qual hauria estat llançat al riu; Jeroni Pagès, i Francesc Tallaferró, entre les víctimes de la colla.

dor, Antic Rauric, el qual mantenia amagats a l'església de Sant Boi alguns coneguts bandolers de la contrada (com ara Janot Campamar, Francesc Tries àlies Bocanegra o en Bartomeu Puig). Quan el jutge visitava els seus dominis, aquest triumvirat de facinerosos abandonava el seu amagatall i es passejava per la vila, tot escortant misser Puig, i sense que cap batlle o oficial reial s'aventurés a impedir-ho o a capturar-los. En una d'aquestes ocasions el jutge mateix hauria fet orinar els seus camarades al bell mig de la plaça de la vila, en presència del batlle i altres badocs.

Un personatge semblant no podia no tenir bon nombre d'enemics. Per combatre la seva influència, i evitar cap mal pas, el jutge Puig hauria cercat empara i recolzament en la facció dels cadells:

Per tenir temor de moltes persones a les quals té ofenses molt fora de propòsit y sens fonament algu(n), s'es fet parsial, y declaradament en moltes conversacions ha publicat ser de la parcialitat que diuen de Cadell.

La conseqüència immediata de la filiació del jutge Puig hauria estat l'«apassionament» i l'escissió de tota l'Audiència entre nyerros i cadells, i la difusió simultània d'aquestes bandositats per tota la ciutat: «ha introduït—diuen els diputats—en la ciutat de Bar(celona), que les matexes diferències que·s tenen en campanya sien entre los mateyxos (h)abitants de Bar(ce-lona), cosa que si no de poch anys ensà se ere vista». Algunes quadrilles de l'òrbita de Joan Cadell, el senyor d'Arsèguel, haurien estat efectivament beneficiades pel favor del jutge cadell, com ara els seguidors de l'anomenat Batlle d'Alòs, que pogueren defugir reiteradament la seva captura, i passaren «molt temps fent y perseverant sos robos, (h)omisidis y composicions», de vegades emparats —si cal creure les imputa-

cions dels diputats—per guiatges expedits pel doctor Puig i altres escrivans de l'Audiència.

Els regents del Consell d'Aragó recomanarien una atenta investigació de les activitats del jutge i, per evitar cap mena de tripijocs, es manifestaren partidaris d'encomanar les indagacions a una persona neutral i externa a la cancelleria, com ara el bisbe de Barcelona. El rei, tanmateix, va ratificar la seva confiança en el virrei Maqueda, tot i les imputacions de complicitat amb el magistrat. Segons els diputats, misser Puig

siempre ha tenido traças para guiar sus pasiones, como ahora la tiene en dar a entender al duque de Maqueda que por su yntersesión le ha de hazer buena obra el regente Tera, por ser relator en los pleytos tiene en este consejo supremo (*de Aragón*).

A la llarga, res no sembla haver perjudicat la privilegiada posició del jutge Puig: ultra el presumpte favoritisme del virrei, el memorial d'uns diputats suspectes d'infidelitat no presentava potser una sòlida amenaça i misser Puig acabaria els seus dies, l'any 1598, com a membre de l'Audiència.³⁰⁶ Tanmateix, el nom del magistrat figurarà, i de costat amb el d'altres doctors i notaris del consell que es creien «los déus de la terra», en el fantàstic i «espantós viatge» de Pere Porter als inferns, notable sàtira popular de començaments del segle XVII:

dit Pere Porter se girà i véu alguns doctors del Real Consell, los quals ell havia conegut molt bé; i entre altres Misser Ubach, a Misser Puig i Misser Banac, i a molts altres, los quals, quan vivien, deien que eren los déus de la terra. Después Pere Porter mirà de l'altra part, i véu molts notaris del Criminal...³⁰⁷

306. Mort del jutge Puig, ACA. CA. 468 (5-XII-1598).

307. Citem per la versió de *Novelles amoroses*, op. cit., pàgs. 316-317 (amb el nom de Pere Portes en lloc de Porter).

Rafael Rubí, jutge cadell

L'eventual complicitat entre jutges i bandolers seria en alguns casos minuciosament perseguida i castigada. L'any 1614 una visita del regent José Pérez de Bañatos assenyalava els doctors Rafael Rubí, Joan Gallego i Josep Ferrer com els presumptes responsables del desgavell de l'Audiència i l'administració de justícia en el Principat. No tenim cap notícia sobre el curs de les diligències contra Gallego i Ferrer. El sumari de Rubí, en canvi, va tirar endavant ben aviat. Les perquisicions foren encomandades a Joan Boher, notari català i escrivà del Consell d'Aragó, perquè «si este negocio se remitía al virey o a otros ministros sin asistencia de alguna persona muy co(n)fidente no se sacaría a luz la verdad». A diferència d'altres vegades, els testimonis recollits per Boher foren considerats solvents pel sol fet que tots els enquestats eren «cavalleros o burgueses, exceptados dos q(ue) son labradores».³⁰⁸

Rafael Rubí era natural de la vila de Puigcerdà i provenia d'una família benestant i influent. El seu pare, el mercader Joan Rubí, havia estat cònsol local l'any 1581. D'ençà d'aleshores, els Rubí mantingueren una representació periòdica en els successius consolats de la vila (els anys 1582, 1584, 1587 i 1601, en la persona de Rafael Rubí, potser el futur jutge, o un seu oncle de nom igual).³⁰⁹ Cal pensar que, simultàniament, els Rubí tampoc no romangueren al marge de les bandositats de l'època: tres membres de la família—el pare i dos oncles del futur jutge—foren trobats culpables, l'any 1581, de dur pedrenyals prohibits; l'any 1583 dos vassalls del mos-

308. ACA. CA. 269, núm. 25 (les properes citacions no consignades en nota provenen d'aquest memorial). Sobre Rubí cridà ja l'atenció ELIOTT, *La revolta*, op. cit., pàg. 68.

309. Vegeu la nòmina de consolats a *Dietari de la fidelíssima vila de Puigcerdà*, op. cit., pàgs. 71-72 i 87.

sur d'Orlu que havien anat a Puigcerdà per tal de cobrar un deute de més de mil ducats foren robats, de tornada, per un tal Sorribes, Francesc Rubí «y altres de sa factio y bando». ³¹⁰ L'ascens social de la família culminaria, l'any 1599, amb l'ennobliment del doctor Rafael Rubí, l'antic i brillant estudiant de Salamanca («isque—diu el Dietari de Puigcerdà—gran (e)studiant de Salamanca... (i) per ser tant avantejat, molt jove lo empleà sa magestat en son servey en lo real consell»), i futur membre de l'Audiència. Durant el trienni 1602-1605 seria oïdor de comptes del General, càrrec en el qual va remarcar-se per la seva fidelitat al monarca, assenyaladament «en la restitución que se hizo a v. Magd. de las veynte y tres mil libras que (h)avían retenido los diputados por d(e)rechos de(l) G(e)n(er)al, del dinero que V. Magd. mandó embiar a Italia». ³¹¹ Serveis semblants inclinarien el virrei duc de Monteleón de proposar el nom de Rubí en una de les ternes de vacants de l'Audiència a mitjan 1605, nomenament que seria ratificat pel rei. ³¹²

Ben poca cosa sabem sobre l'actuació de Rubí durant els seus primers anys a la cancelleria. L'any 1614 el seu brillant historial particular restava decididament compromès, però.

310. ACA. RC. 4751, f. 41; id., 4748 (10-X-1581).

311. Ennobliment de Rubí, LAZERME, *Noblesa catalana*, op. cit., III, pàgs. 206-210, amb genealogia. Rubí, estudiant, *Dietari de la fidelíssima vila de Puigcerdà*, op. cit., pàg. 101; oïdor, ACA. CA. 267 (31-VII-1602); id., 268, núm. 75; id., 346 (23-VII-1602).

312. Dos anys després, Rubí trobaria certes dificultats per a casar per tercera vegada. Volia fer-ho amb Anna de Guimerà, però un germà de la noia, Gispert de Guimerà, denegaria el seu consentiment, tot al·legant «tener hijas de otro matrimonio y su hermana poca dote». Guimerà, a més, havia esdevingut diputat militar del General, i el virrei Monteleón, «recelándose q(ue) no sucediessen inconvenientes», aconsellà l'ajornament del casament. Rubí apel·là fins al Consell d'Aragó i tot, i el casori va tenir lloc l'any 1608. Al virrei pertocà de fer claudicar Guimerà, ACA. CA. 267, núm. 126.

Les indagacions del notari Boher havien tret a la llum les convèncions entre el magistrat i les quadrilles de les contrades cerdanes:

el dicho Rubí y Coll, en seguimiento de vandoleros, fué al dicho Co(n)dado, y en vez de perseguir y prender a los delinque(n)tes... co(n)sintió lo aco(m)pañasen... y estos entrava(n) públicamente en su casa con tanta libertad como pudieran quando no fueran foragidos, y que los que antes no solían ni aún no osavan entrar y mucho menos pasear por la villa de Puycerdan, cabeça del dicho Condado y patria del dicho Rubí y Coll, estando él en ella, lo hiziero(n).

Força testimonis del sometent local asseguraven, a més, que el magistrat havia defugit reiteradament de topar-se amb la quadrilla cadella de Trucafort, tot i que la situació dels perseguïdors era força favorable. Contràriament, membres de l'escorta particular del magistrat haurien avisat a temps els bandolers:

en dos ocasiones... (h)aviendo llegado a vista de Trucafort y su quadrilla... la gente q(ue) co(n) él llevaba, por ser tan ruin y facinerosa... lo avisó se huiese porq(ue) yva el dicho Rubí y Coll a prenderlo, no sin grande sospecha q(ue) él (h)avía sabido también en el aviso.

De manera similar, els germans Cadell de Prullans (parents dels Cadell d'Arsèguel i significats capitosts cadells de l'època) haurien aconseguit també de burlar la persecució dels oficials reials. Fets semblants no podien sobtar els homes del sometent de Pugicerdà, que prou que sospitaven d'un jutge reial, expressament comissionat per perseguir bandolers de la contrada i que paradoxalment es feia acompanyar regularment per «amigos y valedores de los propios vandoleros que perseguía».

Partidari cadell, Rubí podia també, arribat el cas, mane-

gar hàbilment els fils de la previsió de càrrecs locals en favor dels candidats de la seva facció. Quan calgué elaborar una terna de militars per emplenar la vacant de jutge de taula del comtat de Cerdanya i vegueria de Castellbò, i «por no conocer el virrey y el rege(n)te de Cataluña, a quie(nes) se cometiò, los sugetos de aquella tierra que podían ser a propósito, lo fiaro(n) del dicho Rubí y Coll como a natural della», aquest aparellà una terna infal·lible: Jaume Bonaselva, Cristòfol Fivaller i Nuri Joan Salmurri; el primer era mort, Fivaller residia de feia temps a Mallorca i Salmurri, cavaller regalat per un homicidi, no trobà cap dificultat per resultar elegit. Tot just possessionat del càrrec, Salmurri destituí el governador del vescomtat de Castellbò, Sebastià Castelló, i col·locà en lloc seu un vell camarada, Antoni Cadell:

y no perdiendo la ocasión los Cadeles, enemigos del dicho Castelló, en viéndolo sin el dicho officio, acompañados de mucha gente facinerosa, lo mataro(n) en medio de la ciudad de la Seu de Urgel a medio día.

L'autor material de l'assassinat havia estat Gaspar Cadell, germà d'Antoni, però el flamant governador de Castellbò rondava per la ciutat el dia de l'emboscada—una complicitat que li féu perdre el càrrec.³¹³

313. Fou substituït per Jaume Miralles. L'assassinat de Castelló sembla haver succeït el juliol del 1611, i entre els seus autors hi havia un procurador del capítol d'Urgell, ACA. CA. 355 (3-X-1613). El virrei, tanmateix, no sembla del tot malcontent amb els germans Cadell: «En el tiempo que tuvo el offi(cio) de Castellbó Anton Cadel(l), no hubo latrocinios en el viscondado... (y) no se me ha quexado rector alguno de que dichos Cadeles les hayan hecho composición... En la ciudad de Urgel, es la jurisdicción de solo el obispo, y aunque tuvo quexa de Gaspar Cadel(l), que entrava con gente armada en dicha ciudad... veo que ha nombrado por veguer de dicha ciudad a Isidoro Aguilar, que es primo hermano de dichos Cadeles,

El dictamen del Consell d'Aragó sobre les activitats del jutge Rubí fou categòric:

el dicho Rubí y Coll es fautor de la parcialidad de los Cadeles, y enemigo declarado de los Ñarros, y tan parcial que qua(n)to se haze, dize y comete por los Cadeles lo favorece, defiende, escusa y dexa de castigar.

La fautoria de bàndol i la falta d'imparcialitat foren decisives en la condemna de Rubí, perquè tal i com argumentaren els membres del Consell d'Aragó:

aunque de las cosas, y casos particulares de que està tan cargado, pudiese dar y tener algún descargo, parece que no puede respecto de la dicha parcialidad y fautoria por ser como es tan notoria y pública y tener della tanta noticia el consejo... q(ue) lo obligan a tenerlo... por tan perjudicial como se (h)a dicho para ser juez y administrar justicia en el dicho reino, en el qual todos le miran co(n) esos ojos y le tienen en la misma opinión.

De res no serviren les gestions dels valedors de Rubí, entre els quals hi figuraven els còsols de Puigcerdà, els priors dels convents de Sant Domènec i de Sant Agustí i el col·legi de preveres de la mateixa vila. El rei sancionà el parer dels seus ministres i Rubí fou destituït de l'Audiència el mes de juliol de l'any 1614.³¹⁴

y creo que es para obligarles a paz, que entiendo la tienen», SOLER I TEROL, *Perot*, op. cit., pàg. 367, nota 2. Precedents de la rivalitat entre Castelló i Cadell, *ibid.*, pàg. 342; ACA. RC. 5210 (14-VI-1611). Nuri Joan Salmurri seria assassinat, pels volts del 1617, pel noble Agustí Guilla, LAZERME, *Noblesa catalana*, op. cit., II, pàg. 227.

314. Intercessors, ACA. CA. 355 (4-VI-1614) (són tres lletres diferents amb data idèntica). Còsols de Puigcerdà n'eren aleshores: Pere Roger (parent dels Rubí), Miquel Girves, Joan Pere Montagut i Joan Toret, *Dietari*

2. LA BREGA DE LES PROVISIONS DE CÀRRECS

La historiografia catalana tradicional ha identificat tot sovint la Reial Audiència i els seus ministres com un instrument del poder monàrquic i de la seva política absorbent i centralitzadora; contrària, en definitiva, a la conservació i integritat de les institucions i llibertats autòctones. Elliott ha criticat una interpretació tan esquemàtica—i, ara com ara, no del tot ben fonamentada—i ha recalcat, pel contrari, el joc de pressions contradictòries que podien influir en l'actitud i activitats dels homes de l'Audiència, obligats, d'una banda, a servir els interessos de la Corona —mal que fos únicament per les expectatives de promoció personal—i acatar alhora, com a catalans i juriconsults, les lleis i privilegis de la terra. Altrament, si cal creure el testimoni d'alguns virreis del Principat, el servilisme o docilitat no sembla haver caracteritzat tothora, i unànimement, la conducta dels magistrats:

Todos los de la Audiencia—escriu el bisbe-irrei Armendáriz l'any 1626—, unos más que otros, son harto afectos a la libertad de la tierra, si bien como más beneficiados de S. M. disimulan algún tanto más que los otros provinciales.

Sabem, si més no, que alguns doctors, si no pas tots, com assegurava Armendáriz, han pres partit, llavors d'algun conflicte de jurisdiccions o competències, pel bàndol de la terra. L'epitafi del jutge Oliba, en paraules de Pujades, sembla prou concloent: «Era molt bon català, defensor de la llibertat de la terra».³¹⁵

de la fidelíssima vila de Puigcerdà, op. cit., pàg. 88. Vacant de Rubí, ACA. CA. 244, núm. 17; id., 355 (19-VII-1614).

315. PUJADES, *Dietari*, op. cit., I, pàg. 164; ELLIOTT, *La revolta*, op. cit., pàg. 84.

Hi havia, tanmateix, un altre gènere de lleialtats fonamentals, i que podien fer decantar igualment l'actuació dels ministres reials: jutges «demasiado afectos a sus allegados y a los cavalleros», i tot sovint convictees del pecat de «ser cadelles o nierros»—tal com remarcava el virrei Armendáriz l'any 1626—, no sempre constituïen el millor aliat de la Corona en el Principat. La família, el bàndol, la pàtria (que tan aviat podia voler dir el Principat com la petita contrada nadiua) eren fidelitats efectives en el món de l'Audiència, i no sempre coincidents amb els designis de la Corona. Llavors d'algun contenciós institucional, a més, la reacció dels jutges tampoc no ha estat unànime. Quan un grup de diputats catalans, encapçalats pel senyor de Seró, procuraren impedir, tot just acabades les corts del 1599, la publicació d'algunes constitucions aprovades, el jutge Josep Mur es declarà partidari de tirar endavant el seu processament, tal i com demanava el rei. Misser Oliba, «bon català», amenaçà contràriament amb canviar la toga per l'espasa i s'encarà decididament amb el seu col·lega:

Excellentíssim senyor, tots los meus han sempre portades les armes al coll i jo, per fugir de assò, me posí a estudiar, y si vostra excellència fa assò, tinc por que no les hayam de prendre; al ho menos jo me n'aniré a les montanyes entre los meus a la Vall de Carol.³¹⁶

S'ha dit, de vegades, que nyerros i cadells representaven actituds contràries davant el poder monàrquic, i que mentre els uns—els nyerros—haurien aixecat la bandera de la terra, els altres—els cadells—haurien adoptat una postura claudicant i «col·laboracionista». Ara bé, tant misser Oliba com el

316. PUJADES, *Dietari*, op. cit., I, pàg. 157. Oliba era natural de la Vall de Querol, vegeu *infra*.

jutge Mur, pel que sabem, eren tots dos cadells. Quan a començaments de l'any 1602 es posà a votació—un cop més—l'ordre de captura dels diputats recalitrants, el consell romangué també dividit: dos jutges nyerros abonarien el parer del virrei (Pineda i Bonet), mentre que dos altres magistrats, de filiació cadella (igual com misser Ubach, la filiació del qual no ens és coneguda), s'oposaren a la captura.³¹⁷ ¿Significa, doncs, que els autèntics «col·laboracionistes» haurien estat en realitat els nyerros? No en tenim tampoc cap prova definitiva. A parer nostre, cap de totes dues bandositats judicials sembla haver tingut una orientació definida en aquesta mena de conflictes, on privaven segurament consideracions o interessos d'una altra índole, que no sempre coincidirien ben bé amb el perfil característic de les faccions. El crònicista Pujades, bon coneixedor tant de les interioritats de l'Audiència com de les bandositats del seu temps, fa una distinció implícita entre els afers locals de justícia, on la filiació dels magistrats seria tot sovint determinant, i els conflictes de naturalesa institucional, on en lloc de contraposar nyerros i cadells no parla sinó únicament de bons i mals catalans, i de jutges que «lladrarien» o no, «en favor de la pàtria». Altrament dít, a l'Audiència, nyerros i cadells no són pas sinònim exacte i permanent d'un partit de la terra i un altre de monàrquic o «col·laboracionista». Les divergències apuntades entre els jutges Oliba i Mur, tots dos cadells, en són un bon exemple. Si l'Audiència arriba a reflectir les tensions institucionals de l'època, l'autèntica significació dels bàndols judicials no rau pas en els grans debats polítics, sinó més aviat en la brega intestina de nyerros i cadells per tal de copar i monopolitzar els càrrecs i les prebendes locals. Disputes d'aquesta mena feien de l'Audiència un escenari caracterit-

317. *Ibid.*, I, pàg. 174. Peguera i Regàs eren contraris a la captura.

zat de la lluita de bàndols, i podien repercutir fins i tot en el mateix Consell d'Aragó.

La pressió contradictòria de les bandositats rivals al si de l'Audiència s'exacerbava cada vegada que calia proveir alguna vacant. Els virreis no sempre trobaven senzill, aleshores, de confegir unes ternes o candidatures presentables:

Mr. Reig—s'exclamava el duc de Feria l'any 1598—no aceptó y (h)ame traído cansadísimo con mil días de dilaciones y consultas, como si fuera una election de papa. Advierto los que se me ofrecen, y tengo por el más a propósito a Rovirola... De los demás digo lo que siento, (que) será menester hazer aquí lo q(ue) dezía mi padre quando bivía en Estremadura y para las menudencias q(ue) allí se ofrecían havia falta de hombres, respondía que hera forçoso bestirse del paño de la tierra.³¹⁸

Les dificultats no sempre derivaven del caràcter més o menys competent dels magistrats; les seves vinculacions amb les parcialitats constituïen un altre obstacle seriós, segons el duc de Feria:

Para abogado fiscal no veo en esta tercera sala cossa a propósito, porque todos declinan a la diestra o a la siniestra, siendo el officio de juez estar de por medio, y la sala ha venido a parar a estado que con dificultad se haze justícia.³¹⁹

I si algun jutge de vida pausada romania inicialment apartat de les parcialitats dominants, el mateix exercici de l'ofici podia acabar per atrapar-lo en la xarxa de rivalitats i malvolences:

318. ACA. CA. 344 (12-1-1598).

319. ACA. CA. 344 (24-X-1597).

Antonio Ferrer... tiene grandes partes... y yo—escriu Feria—estoy muy obligado a hablar en sus cosas, pues con las ocupaciones en q(ue) le he puesto, le he sacado de los estudios y enemistádole con mucha gente principal desta Provin(cia).³²⁰

La tria del virrei, finalment, no sempre acontentava tothom i les acusacions de favoritisme, formulades pels afectats davant del Consell d'Aragó, no eren sempre refutades o desateses per la cort. L'any 1594 el virrei duc de Maqueda havia recusat les provisions dels jutges Pere Calvo, Joan Gallego, Rafael Safont i Josep Dalmau, però el rei mateix, un cop escoltat el parer dels seus ministres, acabaria per ratificar-les.³²¹ El duc de Feria, l'any 1598, passà per circumstàncies semblants, tal i com palesa una seva missiva al Consell d'Aragó:

han puesto en los oydos de algunas personas que yo (h)avía propuesto al canónigo Rovirola y a mr. Bonet por medio de interés... Bien sospecho que el autor es de acá, ayudado de ciertos ofi(ciales) de esse consejo supremo semejantes suyos. No pienso hablar de ello sino es (h)aviendo carta (*que lo diga*) a las manos, porque de otra manera no me estará bien andarme echando pullas con gente semejante.³²²

Sobre la influència de les bandositats catalanes entre els regents del Consell d'Aragó, o fins i tot entre algun *valido* del rei, no podem pas dubtar-ne: quan l'any 1597 els nyerros procuraren de col·locar Frederic Cornet, «íntimo amigo del señor de Seró y de toda aquella parcialidad», en el lloc de regent de la tresoreria, aconseguiren de captar el favor de Pere Franquesa, un fadríster català que havia fet carrera i fortu-

320. ACA. CA. 344 (17-III-1599).

321. ACA. CA. 265, núm. 167.

322. ACA. CA. 344 (9-X-1598).

na a la cort, i que esdevingué un dels favorits del duc de Lerma.³²³

Durant els últims anys del segle XVI la brega intestina al voltant de les vacants sembla haver estat reiteradament favorable a la facció dels cadells, tot i la decidida oposició del virrei duc de Feria. El secret de la seva hegemonia no era altra cosa que la poderosa influència del regent català, i cadell, Francesc Sans en el Consell d'Aragó. Una llarga temporada, virrei i regent s'embrancharen en una veritable «guerra de provisions», en la qual Sans s'endurà tot sovint, i fins a la seva caiguda en desgràcia, la victòria. Tot i que l'elaboració i assessorament de les candidatures pertocava al virrei, els recomanats del regent sempre reeixiren. Cal que ens aturem prèviament, i abans de no referir alguns episodis de la pugna, en la personalitat del regent català.

Francesc Sans, fill d'un mercader de Puigcerdà, nebot del canceller de l'Audiència Jeroni Menegat traspasat l'any 1588, i germà del bisbe Lluís Sans, prelat de Solsona, i posteriorment de Barcelona,³²⁴ ingressaria a l'Audiència pels volts de l'any 1580, on romangué—a la tercera sala—prop de deu anys almenys. El 1585 sol·licità, i obtingué, un privilegi militar. No ens ha pervingut la seva data d'entrada en el Consell d'Aragó, però sabem que Sans fou visitador del regne d'Aragó «en lo temps de la revolució de Anthonio Pérez».³²⁵ Havia casat,

323. ELLIOTT, *La revolta*, op. cit., pàg. 68. Sobre Franquesa, JUDERIAS, *Los favoritos*, op. cit.

324. Sobre els Sans, *Dietari de la fidelíssima vila de Puigcerdà*, op. cit., pàgs. 99-101; LAZERME, *Noblesa catalana*, op. cit., III, pàg. 229 i genealogia; Agustín PUYOL SAFONT, *Hijos ilustres de Cerdeña*, Barcelona, 1896, pàg. 88.

325. L'any 1580 era doctor del consell criminal, ACA. RC. 4746, f. 63 i 273v.; ho era encara el 1589, ACA. CA. 357 (12-IV-1589); privilegi militar, ACA. CA. 261, núms. 115 i 116; visitador, *Dietari de la fidelíssima vila de Puigcerdà*, op. cit., pàg. 100; vegeu també RIBA, *El Consejo Supremo*, op. cit., pàg. XIX.

a començaments de la dècada del 1570, amb Gervàsia Dalmau, filla d'un apotecari barceloní i germana d'un altre futur jutge cadell de l'Audiència: Josep Dalmau.³²⁶ Fou justament la influència del regent Sans la clau, anys després, de la promoció del seu cunyat, tal com referia el duc de Feria en una missiva de començaments del 1598:

La prov(isión) de Dalmao en lugar de mr. Fort se (h)a tenido acá por muy cierta. El es de todo punto idiota, de tal manera que me han certificado sus compañeros que no save hordenar una conclusión por ordin(aria) q(ue) sea y junto con esto seguir la opinión del cuñado con tan buenos colaterales como tiene. En aquella sala sería rematar toda buena administración de just(icia). Bien beo que embaraça en la sala del chan(ciller) pero los hombres tales en ninguna parte pueden estar que no hagan esse effe(c)to.³²⁷

No era la primera vegada, tanmateix, que el virrei Feria retreia les maquinacions del regent:

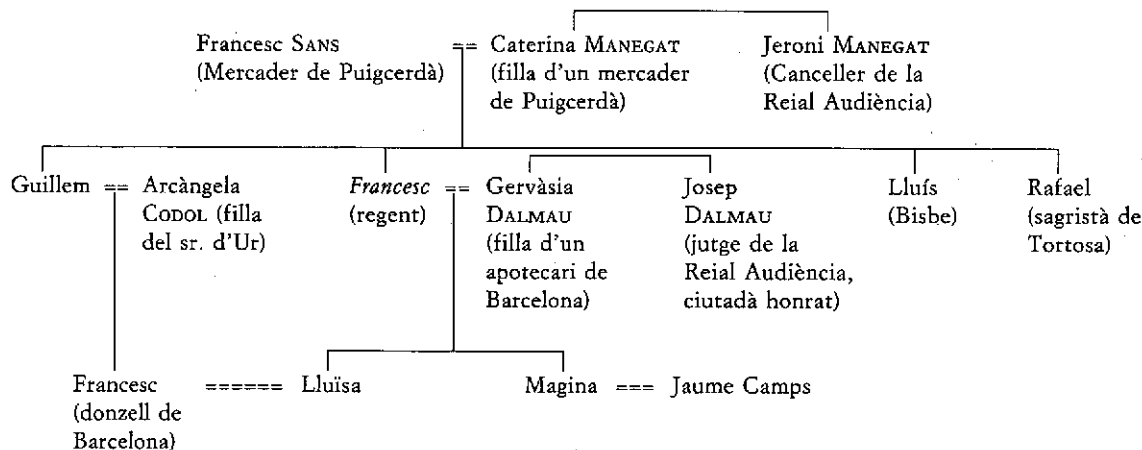
Porque digo a V. M.—escrivia a finals del 1597—que los amigos del regente Sans pueden tanto que embaraçan el curso de la just(icia), y q(ue) con ser las cossas de Mambla tales como V. M. verá por la sentencia que se dió contra él, huve menester hazer relactar el proceso dos vezes para q(ue) se hallase mr. Mur, porq(ue) de otra mane-

326. Casament de Francesc Sans i Gervàsia Dalmau, AHPB. Pere MAMBLA, *Plecs d'escriptures soltes, 1571-1572* (23-X-1571); id., id., *Plecs d'escriptures soltes, 1572-1573* (17-IV-1572); ACA. CA. 344 (12-I-1598).

327. Dalmau havia accedit l'any 1594 a la tercera sala de l'Audiència (segons em comunica l'amic James Amelang). El 1585 havia estat conseller de Barcelona, i durant les corts de Montós «(le)hizieron mucha confianza los Condes de Chinchón y Mira(n)da (aleshores virrei català) para la buena dirección de todas las cosas que se (h)avían de tratar con la ciudad de Barcelona, y se tuvo mucha satisfacción de su proceder», ACA. CA. 265, núm. 167.

QUADRE núm. 24

EL REGENT SANS: VINCULACIONS FAMILIARS

Fonts: Ph. LAZERME, *Noblesa catalana*, III, págs. 229-247; *Dictari de la fidelíssima vila de Puigcerdà*, págs. 99-101; ACA, CA: 265 (24-VII-1594) i (memorial s.d.).

ra le hubieran librado con una relegación, como huno dello(s) tres votó, que esto solo pongo por exemplo de lo demás». ³²⁸

Tot fa pensar que el regent Sans gaudia, efectivament, del beneplàcit d'assenyalats membres del Consell d'Aragó:

Por avisos y cartas de muchas personas—escrivi Feria—se (h)a entendido aquí que el rege(n)te Sans tiene algunos amigos de los quales se bale para desacreditar las personas a quien quiere hazer daño, y que el uno de ellos es el secretario agustino Villanueva, aunque de persona tal no se puede creer. Los otros son Ponte, procurador fiscal, y Fran(cis)co Safont, escrivano de mandami(ento), y que estos dan memoriales, y que al tiempo que se trata de averiguarse, dizen los amigos de mr. Sans que no (h)ay para que tomar hombres sospechosos, ni que (h)aya dubda dellos, y que con esto deshaze algunas provisiones.

Enemic particular del regent cadell seria Joan Sabater, aleshores jutge de l'Audiència, i vinculat probablement a la facció del nyerros, i contra el qual Sans faria «continua instancia... queriéndole desacreditar hasta hablar mal en su linage, cossa q(ue) acá tiene ofendidas a muchas personas, y tan divisa a toda esta proinçia con esse (e)spíritu de contradición, que no (h)ay cossa sana». ³²⁹

Seria la influència del regent Sans allò que hauria impedit a misser Cornet, candidat dels nyerros i persona avalada pel virrei i el favorit català Pere Franquesa, d'ocupar la vacant de regent de la tresoreria; la designació final de misser

328. ACA. CA. 344 (18-XII-1597).

329. ACA. CA. 344 (12-I-1598). Sobre els Sabater, Martí de RIQUER, *Quinze generacions*, op. cit., pàgs. 175, 241 i 256-259. Vinculacions familiars entre els Sabater i els Sescomes, senyors nyerros del Castell de Malacara, SERRA VILARÓ, *Persecució dels bandolers*, op. cit., pàgs. 194-195.

Mur, magistrat cadell, seria força protestada per Feria mateix i atribuïda a les bones relacions entre Sans i el protonotari Gassol del Consell d'Aragó:

en el neg(ocio) de mr. Mur, bien descubierta está la traça que en esta previ(sión) (h)a havido, y acá la predicán los amigos de mr. Sans. V. M. le haze tanta honrra y m(e)r(ce)d, que queda confiado encaminará el negoçio de manera que él quede o vaya (h)onrrado con la thessoreria.³³⁰

No cal pensar que els seguidors nyerros romanguessin inactius. A començaments de l'any 1598, quan la vacant de la tresoreria no era encara decidida, pugnarien per col·locar l'abat de Ripoll Francesc Pons en el lloc de canceller de l'Audiència:

para que de dos presidentes—diu Feria—el uno sea nierro y el otro cadell, y ambos inútiles sin que del parecer del uno ni del otro me pueda aprovechar como en tiempo del regente Descamps, con el qual... no pude tratar negoçio, sino que el officio en sustança lo venían a hazer mr. Sabater y mr. Mur.³³¹

El virrei procurava presentar-se com un home per damunt de les faccions:

Confio—escriu—que tengo dada bastante prueba de quan ageno estoy de fines particulares, y que las personas q(ue) he nombrado a su Md. para servirse dellas, son tales, que solo el nombrarlas puede dar çierto testimonio desta verdad.

330. ACA. CA. 344 (12-1-1598).

331. ACA. CA. 344 (7-11-1598). Sobre l'abat de Ripoll vegeu *infra*, «Epíleg».

Contràriament, els candidats del regent Sans, a parer de Feria, eren impresentables, com ara el cas del jutge Antoni Oliba:

totalmente inepto, de pareçeres peregrinos, dificultosos i inplaticables, el modo de tratar con la gente y curiales áspero, mal sufrido y de poca gravedad... El es natural de la Val de Carol, muy embaraçado en las passiones antiguas desta tierra, de la parçialidad de Cadell, y que pú(bli)camente hazía su causa aquí maldiziendo al duque de Maqueda quando hazían el casso de Arsègal, y que todos sus sobrinos y parientes seguían el mismo camino y algunos dellos huydos por ladrones públicos.³³²

El virrei Feria no hauria estat l'únic a patir les maquinacions del regent Sans. El duc de Maqueda, predecessor seu en el càrrec (1592-1596), escrivia l'estiu del 1598:

332. ACA. CA. 344 (7-II-1598). Oliba era nat a Porta (Vall de Querol) i procedia d'una família de castllans dels castells de Querol i Torre Cerdana. Estudià a Toulouse, es graduà a Lleida el 1587, marxà després a Salamanca, i llegí molts anys a la universitat de Barcelona; PUYOL, *Hijos ilustres*, op. cit., pàgs. 90-91, i *Dietari de la fidelíssima vila de Puigcerdà*, op. cit., pàg. 100. L'any 1590 era ja doctor de l'Audiència, i obtingué el privilegi de ciutadà honrat, Juan F. CABESTANY FORT, *Aportación a la nómina de los «Ciudadans Honrats» de Barcelona*, «Documentos y Estudios», X, 1961, pàg. 32. Mor el 1601. L'ascendent dels Oliba a la Vall de Querol devia ser encara considerable cap a finals del segle XVI: un Rafael Oliba era síndic de la vall l'any 1599, ALART, *Notices històriques*, op. cit., I, pàg. 167. Ultra l'elogi de Pujades: «era molt bon català...», *Dietari*, op. cit., I, pàg. 164, Antoni Oliba ha merescut el reconeixement de la jurisprudència catalana; dels seus treballs hom n'ha lloat el «mètode, exactitut, claredat i alt criteri», Guillem M. de BROÇÀ, *Juristes i juriconsults catalans dels segles XIV-XVII*, «Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans», III, 1909-1910, pàg. 501. Vegeu, a més, FÉLIX TORRES AMAT, *Memòrias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes*, Barcelona, 1836, pàg. 448.

No me maravillo que la plaça de canceller esté por proveer, que (h)ay en Cataluña pocos sugetos para ella... El regente Sans habrá ido... sin bergüença ninguna a persuadir como acostumbra uno por otro, y no faltara... quien le abone y diga que los virreyes huelgan de que digan dél mal.

L'estrella del regent Sans, però, començava aleshores a declinar definitivament:

La bellaquería q(ue) le oponen es tan digna de castigo como todo el mundo save, pero que nescesidad (sic) (h)avia della... q(ue) tengo por sin duda—escriu Maqueda—son muchos los cassos por que merecía grave pena.³³³

Per un memorial posterior sabem que el regent Sans «fue impetido por el fisco de V. Magd. del pecado nefando», i condemnat a mort l'any 1599, i que el seu lloc en el Consell d'Aragó fou ocupat aleshores per un dels seus rivals directes, Joan Sabater. Els seguidors d'en Sans asseguraren que tot plegat havia estat una maniobra del virrei Feria. Com altres vegades, no tenim cap manera de verificar l'autenticitat d'unes i d'altres imputacions. Podem sospitar, tanmateix, que els virreis del Principat tampoc no restaven ben bé al marge de les parcialitats locals de nyerros i cadells.³³⁴

333. ACA. CA. 348 (8-VIII-1598).

334. Diego Clavero, regent del Consell d'Aragó, i futur visitador (1603) del Principat, defensoria Sans, ACA. CA. 480 (8-VII-1604). Cap a finals de l'any 1599, Gervàsia Sans, vídua del regent (que «ha dexado su casa con necesidad»), sol·licita ajut econòmic al virrei, ACA. CA. 131, núm. 311; però aquestes dades no casarien gens amb la data de la mort de Sans, i que tots els seus biògrafs situen a Madrid l'any 1612. Sabater al Consell d'Aragó, *ibid.*

3. EL VIRREI I LES FACCIIONS

Les instruccions reials eren clares, taxatives i reiterades:

Os encargamos—diu una lletra de l'any 1558, adreçada al virrei García de Toledo—que estéis muy advertido de escusaros quanto pudiéredes de no tener familiaridad estrecha con personas interesadas en los bandos que hay en aquella tierra, sino que tratéis a los unos y a los otros de una manera, sin mostraros en cosa ninguna más aficionado a la una que a la otra parte.

Un text idèntic fou lliurat, l'any 1630, al duc de Cardona, nou virrei del Principat.³³⁵ Una imparcialitat semblant no era, tanmateix, gens fàcil de mantenir. Un virrei que havia de refiar-se tot sovint de l'assessorament d'un consell mig-partit entre nyerros i cadells no podia no intervenir, mal que fos per inadvertència, en les lluites de facció. Res no diu, altrament, que els indicis de parcialitat d'alguns virreis no hagin estat una política forçada per les circumstàncies, i que el favoritisme, repetidament denunciat, no fos sinó una tàctica deliberada per tal de neutralitzar l'excessiva influència assolida per alguna de les bandositats.³³⁶ Que el virrei duc de Ferria, llavors de la seva pugna particular amb el regent Sans, hagi abonat sistemàticament els candidats nyerros, podria ser interpretat com un expedient d'aquesta mena. En el món de faccions i rivalitats que envoltava l'Audiència, una actitud semblant no podia no suscitar, però, fundades sospites de conivència i parcialitat. Pujades mateix no dubtarà d'atribuir

335. REGLÀ, *Felip II*, op. cit., pàgs. 109-110; LALINDE, *La institució virreinal*, op. cit., pàg. 531.

336. Sembla ser el cas també dels virreis mallorquins i les parcialitats illenques de *Canamunt* i *Canavall*, LE SENNE, *Canamunt*, op. cit., pàgs. 75, 93 i 98-99.

a Feria un marcat protagonisme en les lluites de nyerros i cadells, sobretot llavors de la temptativa de processament del governador dels comtats catalans Joan de Queralt l'any 1598; una de tantes rivalitats localitzades de l'època, però que per la qualitat de les persones implicades assoliria un notable ressò.

Memorials d'origen no gaire ben precisat inculpaven el governador Queralt de mantenir tractes amb els francesos, propiciar les seves incursions per la frontera, i de participar en el tràfic pirinenc de cavalleries—un contraban d'alta traïció severament castigat.³³⁷ Perseguit per ordre del virrei, Queralt hauria cercat amagatall en algun lloc eclesiàstic, tot esperant que alguns cavallers i seguidors seus (entre els quals hi havia l'abat Pons de Ripoll i el veguer de Rosselló Jeroni Vilanova, tots dos simpatitzants nyerros) fessin les diligèn-

337. ACA. CA. 264, núms. 7 i 78. No era la primera vegada que Queralt passava per dificultats semblants. L'any 1587 va tenir bandositat aferriada amb Francesc Oliver de Boteller, abat de Poblet (possiblement com una derivació de les bandositats tortosines entre els Terça i els Oliver Boteller). En una lletra del favorit Pere Franquesa, adreçada al comte de Chinchón, hi llegim: «El Abbad de Poblet es enemigo capital de don Juan de Queralt, y por vengar sus passiones ha tomado por medio alborotar contra él la tierra, oponiéndole que por servir a su Md. (h)a falsificado las constituciones por medio de micer Puig y mío, y para esto, de su propia autoridad, ayudado del Obispo de Elna y del Visconde de Perelada, juntó la tierra (e) hizo a los della un largo razonamiento, persuadiéndoles que castigassen a don Juan... de manera que a don Juan le ha convenido retirarse... Todo su fin del Abbad es persuadir al pueblo que es grande patriota para que con esto le dexen el gobierno libre...». Valedors de 'abat en el Consell d'Aragó eren, segons Franquesa, Campí, Quintana («grandíssimo patriota») i Gasol («grande amigo del Abbad»). El comte de Chinchón restà persuadit dels arguments de Franquesa, i escrigué al rei: «conozco que el fundamento y motivo del Abbad de Poblet es pasión que tiene metida en las entrañas contra los Franquezas y Terças, que son íntimos amigos de don Juan de Queralt», RIBA, *El Consejo Supremo*, op. cit., pàgs. 129-132. Bàndols dels Terça a Tortosa durant els anys 1582-1583, ACA. CA. 261, núm. 49.

cies oportunes per tal de provar la seva innocència.³³⁸ Tot plegat, efectivament, no era sinó una maquinació dels contraris del governador, assenyaladament de Guerau de Cruïlles, senyor de Mosset i conegut capitost cadell, que ambiciosa, segons sembla, el mateix càrrec de governador dels comtats.³³⁹

Els valedors de Queralt acabaren per descobrir els tractes entre Cruïlles i alguns oficials francesos i catalans de la frontera, els quals, ajudats per un espia aragonès anomenat Diego de Vera, haurien cercat i subornat diversos testimonis contra el governador; i tot seguit, aconseguiren també la retractació d'alguns d'aquests declarants comprats, com ara el negociant i veguer de la ciutat d'Alet Joan de Forquet, el qual reconegué haver estat

338. Sembla que podem inferir amb certa seguretat la filiació nyerra del governador Queralt. El favor dels Vilanova i l'abat de Ripoll n'és ja un primer indici, però algunes actuacions anteriors de Queralt apuntarien en la mateixa direcció. Segons SACONOMINAS, *Dietari*, op. cit., ff. 14-15, l'any 1586 la règia cort tenia una relació o memorial de 280 homes que eren considerats «lladres provats», però Queralt, aleshores diputat militar del General, hauria suprimit prop d'un centenar de noms, «que heren sos amichs y valedors y de sa parcelitat», i entre els quals figurava un tal Borrombillo, bandoler de la «compañia» de Tomàs Banyuls, el senyor de Nyer. Sembla, a més, que Queralt hauria perseguit molt a contracor el capitost nyerro Rocaguinarda durant la seva etapa de governador de Catalunya (càrrec assolit el 1603), i segons la *vox populi*, Queralt hauria mort—l'any 1611—arran «de un cert enuig que tingué... ab lo virrey, que-l apratà molt bravament, per rahó de Rocha Guinarda», SOLER I TEROL, *Perot*, op. cit., pàgs. 334-335.

339. CAPEILLE, *Dictionnaire*, op. cit., pàgs. 147-148. Litigis d'aquesta mena eren força freqüents entre una noblesa força necessitada de càrrecs. I l'estratègia difamatòria hauria estat, segons sembla, la norma: «Ací tenim entés—escriuen els còsols de la Vall de Querol l'any 1614—que Castellarnau pretén de la alcaldia de Puigcerdà, Carol y Torcerdana, y que per esforçar sa pretenció se atreueix calumniar la persona de don Franciscó Sabater per V.S.C. y R.M. alcait de dits castells (i) del regiment del qual restam tan satisfets y contents», ACA. CA. 355 (22-V-1614).

induzido por parte de don Diego de Vera... (para) que viniessse a Perpiñán para atestiguar y deponer ante el doctor Sescases... del real consejo de su Ex.ª ... y que dixesse y depusiesse algunas cosas contra don Juan de Queralt... y en particular que dixesse y depusiesse que el dicho governador se havía visto y hallado consultando y tratando (h)abrá seis o siete meses con el sr. Montserrat del Viver en un lugar que se dize el Palo del Estagell, y también como el dicho governador havía passado algunos cavallos a Francia.

*No prou convençut, inicialment, Forquet hauria estat «subornado con amenazas hechas por don Guerau de Cruyllas, que... le hizo en Perpiñán, dentro el castillo mayor».*³⁴⁰

No sembla pas que el virrei Feria hagi observat una actitud del tot neutral en aquest afer. Els valedors de Queralt, si més no, s'adreçaren directament al Consell d'Aragó per reclamar la intervenció d'una autoritat aliena a les parts, i no vinculada a la persona de Guerau de Cruïlles, com era el cas del duc de Feria, el qual—asseguraven—

ha procedido y procede con las cossas de manera que el d(ic)ho don Juan quede descompuesto y que don G(ue)rau de Cruïllas y su parcialidad contraria con ruyna suya queden validos y medrados, el qual don G(ue)rau es deudo de el hijo mayor del d(ic)ho virey, demás de lo qual el mesmo virey es íntimo amigo y valedor del d(ic)ho don G(ue)rau y de sus allegados.

En un tribunal català—afegien—la causa del governador mai no reeixiria,

pues a V. Magd. le consta la pasión q(ue) el duque de Feria tiene en este neg(ocio), y que si se (h)ubiese de tratar en Cataluña demás

³⁴⁰. ACA. CA. 477 (s.d.) (les properes citacions no especificades provenen d'aquest document).

de el inconveniente de tener el d(ic)ho don Juan enemigos en la Audiencia por muchas parcialidades y vandos de aquel rey(no), y estar el virey por cabeza de la Audiencia y de todos los demás tribunales de aquel principado, sería neg(ocio) inmortal, de manera q(ue) jamás se acabaría, q(ue) es lo que sus contrarios pretenden por estar ya desengaños... que esta verdad se ha de saber.

Les trifulgues d'un membre del braç militar suscitaven sempre l'enrenou subsegüent entre els seus iguals. Tal com va passar llavors de l'afer del diputat Granollacs, l'any 1591, l'estament romangué també dividit i els partidaris de Queralt foren aviat perseguits pel virrei:

han acudido a mí—escriu el regent Covarruvias del Cosnell d'Aragó—grande número de cavalleros de los más principales deste principado y condados a quejarse de que el Duque (de Feria) procede contra este cavallero y todos los que han salido a defenderle con manifiesta pasión, olvidado del officio de juez, haziendo el de parte, y que muchos andan ausentes y otros andan presos...³⁴¹

L'esclariment dels fets fou finalment encomanat a Francisco de Leyva, cavaller de Santiago i comissari reial, l'estada del qual a Perpinyà, la primavera del 1599, confirmaria la culpabilitat d'alguns dels seguidors de Cruïlles, com ara Joan Blan de Ribera, governador interí dels comtats, i el batlle de Perpinyà, que «están tan culpados en esta causa como sus conçiencias les condenan», i que procurarien «perturbar la execución de lo q(ue) traigo entre manos, y que no lleguen a noticia de V. Md. las violençias y extorsiones que tienen

341. ACA. CA. 264, núm. 7. El virrei contra Queralt, ACA. CA. 344 (9-X-1598). La celebració de les corts de Barcelona (1599) augmentaria el ressò dels fets: hi acudí un oficial de Queralt, davant la contrarietat del virrei, ACA. CA. 264 (21-VI-1599).

hechas». ³⁴² Tanmateix, si cal creure el testimoni de Pujades, el virrei mateix figuraria entre els principals implicats del cas—si no en fou el veritable instigador:

Diu-se q(ue)... Diego de Vera... confessà que don Joan de Queralt no tenia culpa en lo de Rosselló, que lo duch de Feria... per ses pacions y parselitats que afavoria en Catalunya de nyerros y cadells, (h)avia comprats en França testimonis falços contra dit don Joan de Queralt y que ell era estat lo qui era anat a França per sercar-los y fer-los venir a testificar. ³⁴³

No en treguéssim la conclusió, però, que el virrei Feria hagi estat ben bé un mandatari de rígides conviccions de facció: si per una banda podia afavorir Cruïlles i els seus seguidors, simultàniament bregava, a l'Audiència, amb el regent Sans i els seus protegits, que eren, igual com el senyor de Mosset mateix, tots plegats cadells també. Diguem, més aviat, que Feria—igual com altres virreis del Principat probablement—es limitava a moure els fils de les bandositats locals segons les seves conveniències, fos per necessitat de refermar la seva autoritat o—tal com li retreien els valedors del governador Queralt—per interessos particulars. ³⁴⁴

El caràcter generalment foraster dels virreis del Principat no era, altrament, cap garantia absoluta sobre la seva imparcialitat. De fet, alguns d'aquests aristòcrates, com ara el valencià Mestre de Montesa (1591-1592), arribaven a la cancelleria catalana amb un notable passat de bandositats de «jo-

342. ACA. CA. 264 (19-V-1599).

343. PUJADES, *Dietari*, op. cit., I, pàg. 250. Absolució de Queralt, ACA. CA. 266, núm. 125.

344. Cruïlles i Queralt tornaren a topar l'any 1603, quan aquell tractà d'impedir el nomenament de Queralt com a governador de Catalunya, PUJADES, *Dietari*, op. cit., I, pàg. 251.

ventut» en el seus regnes d'origen,³⁴⁵ i la incidència de les disputes i rivalitats faccionals en la vida interna del Principat, lluny de desconcertar-los, no podia no resultar-los ben familiar. D'altres mandataris nouvinguts podien contreure ràpidament relacions de «deudo» i amistat amb significats capitosts de les bandositats autòctones, mal que fos únicament perquè governar al marge dels partits locals i la seva xarxa d'influències devia de ser, en el Principat, tot sovint impracticable o, fins i tot, una manera de fer ingovernable el país. La mateixa gestió personal del virrei restava condemnada al fracàs sense el suport, hàbilment administrat, de les faccions rivals. La neutralitat, en definitiva, no era probablement el sistema més eficaç de governament i allò que anomenem favoritisme, nepotisme o corrupció no era sinó un procediment formalitzat d'exercici del poder: ¿les grans monarquies europees de l'època, no es nodrien també d'una xarxa successiva de fidelitats personals i *creatures*?³⁴⁶

Les oportunitats d'un virregnat impacial disminuïen—cal pensar—llavors de la designació d'algun notable del país mateix. Les vinculacions i dependències de caràcter familiar i clientelar, o fins i tot els antecedents de bandositat, podien multiplicar les avinenteses de connivència efectiva amb una parcialitat determinada. Joan Terés, arquebisbe de Tarragona, accediria a la cancelleria catalana l'abril del 1602, tot substituint el duc de Feria, i enmig d'un clima institucional força enrarrit arran de la resistència d'alguns diputats catalans contra la publicació de determinades constitucions aprovades en

345. Sebastià GARCÍA MARTÍNEZ, *Bandolers, corsaris i moriscos*, València, 1980, pàgs. 41-47.

346. Roland Mousnier ha insistit repetidament en aquests aspectes, *La vénalité des offices sous Henri IV et Louis XIII*, París, 2.ª ed., 1971. Vegeu també, KETTERING, *Patrons*, op. cit., i BLEIK, *Absolutism*, op. cit.

QUADRE núm. 25

EL BANDOLERISME INSTITUCIONAL: GOVERNADORS DE CATALUNYA I DELS COMTATS

PERÍODE	GOVERNADOR DE CATALUNYA	BÀNDOL	PERÍODE	GOVERNADOR DELS COMTATS	BÀNDOL
			1580	Miquel de Vilanova	N
			1581-1593	Enric de Cardona	N
1593-1602	Enric de Cardona	N	1597	Jeroni d'Argensola ?	—
			?-1603	Joan de Queralt	N
1603-1611	Joan de Queralt	N	1603-1611	Jeroni d'Argensola	—
1611-1613	Jeroni d'Argensola	—	1611-1615	Guillem d'Ivorra	—
1613-1639	Alexos de Parimon	C	1615-?	Cristòfol Gallart	—

Equivalències: N = Nyerro
C = Cadell

les corts del 1599.³⁴⁷ Era, alhora, una època de franca bel·ligerència entre els bàndols del Camp de Tarragona, coneguts pels noms de *morells* i *voltors* (nyerros i cadells, respectivament),³⁴⁸ i el virrei Terés potser no ha restat tampoc del tot indiferent en aquest conflicte:

Dijous al tart—escriu Pujades— a 17 de octubre de 1602 se declarà la contenció contra don Pere Voltor de la vila de Valls del Camp de Tarragona, qui tenia revoltat tot lo Camp y era cap del bàndol contra dels Morells. He-u notat perquè se ha fet en esta causa cosa mai vista, que, (h)a durat més de quinze dies que en lo real consell no se ha entès sinó ab esta contentió matí y vespre... Eran les parts poderoses y malicioses, y perquè la part dels Voltors era la que matà a don Epiphanio Terés, cavaller del orde de Montesa, nebot del archabisbe vui virey, per son descàrrech ho ha fet mirar a totes les tres sales y als theòlechs que ajuntava estos dies atrás.³⁴⁹

Segons la semblança de Reglà, Terés no s'hauria trobat mai a gust en el càrrec: «Sense ambicions polítiques i desitjós de poder reintegrar-se totalment a la seva missió eclesiàstica», l'arquebisbe hauria sol·licitat reiteradament el seu rellevament.³⁵⁰ Tanmateix, si cal creure el testimoni de Pujades—cronista contemporani que bescanta per igual nyerros com cadells—, l'actuació de Terés, marcada per la parciali-

347. L'afer havia costat el càrrec al duc de Feria.

348. PUIGJANER, *Historia de la villa de Valls*, op. cit., pàgs. 179-182.

349. El 26 d'octubre Voltor seria executat: «Era molt gentil home, blanc, ros y bencarat, que no li deia la cara que fos tan cruel», PUJADES, *Dietari*, op. cit., I, pàgs. 209-211.

350. REGLÀ, *Els Virreis*, op. cit., pàgs. 123-124. Sobre els Terés, RAMON BOLEDA I CASES, *Els Arbó i Terés. Una important família de Bellpuig del segle XVI*, Biblioteca Pública Municipal, Bellpuig, 1975; i del mateix autor, *Joan Terés i Borrull, Arquebisbe i Virrei*, a «Recerques de Terres de Ponent», III, 1982, sense aportacions gaire substancials, però.

tat, hauria exacerbat les rivalitats de bàndols. Cita, a tall d'exemple, l'autorització del virrei per tal de capturar, tot i estar acollits a la immunitat eclesiàstica, uns pagesos cadells i seguidors del conegut Masons de Parets; i afegeix, tot seguit, el següent comentari:

Està lo poble molt escandalitzat de veure un tal... Però no és maravel·la, q(ue) ya lo poble li diu mossèn Joan de Verdú per ser ell natural de allí. Y també perquè com és de la part dels ñarros, no sentia sinó cadells, y a fe que ni uns ni altres no-l trauran de infern ans le (h)i cuitaran, que uns i altres són la perdició de aquesta terra...³⁵¹

L'estiu de l'any 1603 el rei acceptaria finalment la renúncia de Terés, que moriria no gaire després. La satisfacció dels seus vassalls, que festejarien el traspàs de l'arquebisbe amb fogueres i soroll de pedrenyals, ha estat considerada com un indicatiu directe de les tibantors existents (per bé que no sempre prou ben conegudes) entre senyors i pagesos a la Catalunya de la primera meitat del segle XVII.³⁵² Ara, si una lectura semblant no pot ser descartada, cal convenir que la mort de Terés hauria engrescat sobretot els seus enemics de parcialitat: els voltors. Pujades ho conta, mig horroritzat:

en la vila de Valls, camp y archidiòcesi de Tarragona, sabuda la mort del senyor don Joan Terés... llur senyor y de qui ells eran vasalls, feren un acte lo més detestable y bàrbaro que mai nació ni poble haya fet. Que en lloch de fer obsèquies a son senyor feren fochs, alimàries, grans tirs de predrenyals y molt galejar, alegrant-se de la mort de son senyor ab qui, per la mort que ells feren de don Epipha-

351. PUJADES, *Dietari*, op. cit., I, pàgs. 263-264.

352. J. H. ELLIOTT, *La classe dominant catalana en els segles XVI i XVII: una aristocràcia provincial*, «L'Avenç», 40, 1981, pàg. 32.

nio Terés son nebot, aportavan bàndol ubert, que és estada la ruïna del Camp y particular de la vila de Reus.³⁵³

4. SENYORS BANDOLERS A LES CORTS

«A lo que se entiende, y no con poco fundamento—escriu, l'any 1615, el vice-canceller del Consell, d'Aragó Andreu Roig—, la causa de los mayores daños de Cataluña, y quien fomenta y entretiene a los bandoleros son algunos cavalleros y gente poderosa para conservar sus parcialidades, y quiçà por otros respetos peores...»³⁵⁴ Aquestes hipotètiques—i sempre discutides—segones intencions aventurades per aquest regent d'origen valencià, tenen res a veure—al marge del seu abast veritable—amb la divisió institucional de nyerros i cadells? ¿Què passa—podem demanar-nos—quan la política obstructionista o simplement legítima i defensiva dels diputats catalans resta reiteradament encapçalada pels representants caracteritzats d'una mateixa facció? És tot plegat ben bé casual, o és que som davant d'un autèntic partit polític, tal com volien alguns autors vuitcentistes? Per la seva perserverança—com a opositors polítics, com a senyors bandolers—el Alentorn de Seró són un cas potser paradigmàtic i, sens dubte, digne de comentar.³⁵⁵

353. PUJADES, *Dietari*, op. cit., I, pàg. 283.

354. ACA. CA. 269, núm. 18; ELLIOTT, *La revolta...*, op. cit., pàg. 114.

355. Segons el testament d'Alexandre d'Alentorn, amb data del 1626, les possessions familiars comprenien: Seró, la Donzell, Rialb, Jussà, Sobirà, Puigverd, Taravan, Ramoneda, el Puig de Sant Andreu, Polig, Miralpeix, Traguan, el Tarrós, la Ladrell, els masos d'en Guillot, de Cirera, de Montada, i el lloc de Tanca la Porta (que cal identificar, segons sembla, amb el castell d'Argentera de la baronia de la Vansa, *Els castells catalans*, op. cit., VI(I), pàg. 493, AHPB. Antic SERVAT (major), *Tercer llibre de testaments, 1616-1630*, ff. 36v.-49v. (2-IV-1626). Resta introbable, ara com

La seva reiterada participació en les mandositats locals, tot sovint com a part directament interessada o instigadora, i les subsegüents vinculacions amb les quadrilles, poden ser documentades (per bé que de manera intermitent i desigual) durant un període de prop d'una cinquantena d'anys. Les primeres referències localitzades sobre l'activitat bandolera d'Onofre d'Alentorn i d'Oms daten del 1569, quan intervingué en els tractes de bandeig de les quadrilles de Montserrat Poch i d'un tal Brunet—capitostos que cal creure relacionats amb el senyor de Seró. Un any després Onofre mateix hauria guanyat la seva remissió particular a canvi d'uns anys de serveis militars a Itàlia—per bé que el 1572 tornava a ser ja en el Principat. A començaments de la dècada del 1580 Onofre figura involucrat en els bàndols lleitadans entre *merlesos* i *montgais*, i com a valedor—segons sembla—dels primers, per bé que, finalment, hauria actuat com a mitjancer entre les parts. Onofre i els seus fills Lluís, Jeroni i Alexandre abonaren el partit del seu parent Francesc de Gilabert en contra dels germans Valls i els seus seguidors cadells durant els últims anys vuitanta. Gilabert, els Alentorn i altres cavallers nyerros passaren l'estiu del 1589 encalçant la quadrilla del Batlle d'Alòs i altres bandolers seguidors tant dels germans

ara, un inventari del castell de Seró realitzat l'any 1611, i que figura consignat en les fitxes-catàleg de l'arxiu notarial barceloní. Els llocs de la Donzell, Polig i el Puig de Sant Andreu formaven part de la baronia de Rialb; la Ladrell era, cap a finals del segle XVI, «terme rònec», per bé que hi havien terres en conreu, ACA. AUD. 3393, ff. 166 i 361. Per un altre document sabem que Alexandre d'Alentorn cobrava censos d'alguns masos de Sant Vicenç dels Horts i Santa Coloma de Cervelló (corresponents, probablement, al dot o patrimoni de la seva muller Àngela de Salbà), AHMB. *Notarial*, sèrie XVI, núm. 2, plec 33 (capbreu del 1589). Dec la coneixença d'aquest document a Eva Serra. Onofre d'Alentorn, pare d'Alexandre, de tenia, a més, una carllania a Agramunt, ACA. AUD. 6452, f. 276.

Valls com de Joan Cadell, el senyor d'Arsèguel. L'any 1593 Lluís d'Alentorn tenia bàndol amb Tomàs d'Àger, un cavaller de la vila de Tremp. Durant tota la dècada del 1590 els Alentorn i els seus bandolers nyerros valgueren als homes de Puigverd (baronia dels Alentorn) en les seves disputes d'aigües amb la veïna vila d'Agramunt. Durant el carnestoltes barceloní de l'any 1595 el virrei duc de Maqueda ordenà la captura, «muerto o presso», de Jeroni d'Alentorn, que anava emmascarat pels carrers de la ciutat, i que era buscat de feia temps per les autoritats reials, tot i que les fonts no fan esment dels càrrecs particulars contra el cavaller.

L'activitat dels Alentorn, a començaments del segle XVII, no ha estat pas menys notòria. Onofre va morir pels volts del 1606 i la seva herència ocasionaria reiterades disputes entre els seus fills. Un germà d'Onofre, el prior santjoanista Miquel d'Alentorn, se serviria, l'any 1609, de les quadrilles de Miquel Morell i Perot Rocaguinarda per tal de solventar alguns litigis jurisdiccionals amb Rafael de Biure, senyor de Vallespinosa i carlà de Vallverd. Alexandre, fill d'Onofre i senyor de Seró, no hauria estat pas menys bel·ligerant que el seu pare i oncle. L'any 1611 disputava, «ab violentia y coadunatio de molta gent armada de predrenyals», la possessió de la baronia de Rialb a la vídua del seu germà Jeroni. Uns anys després el virrei Alburquerque acusava Alexandre d'emparar i afavorir la quadrilla de l'anomenat Sastre Domingo.³⁵⁶

356. SOLER I TEROL, *Perot*, op. cit., pàg. 435, nota 1; Joan SERRA I VILARÓ, *Persecució dels bandolers en 1616*, «Estudis Universitaris Catalans», XVIII, 1933, pàg. 294. Disputes al voltant de la baronia de Rialb, ACA. RC. 5210 (18-VII-1611); el prior Alentorn, SOLER I TEROL, *Perot*, op. cit., pàgs. 147-164; Jeroni durant el carnestoltes barceloní, ACA. *Arx. Sentmenat*, llig. 1.21 (documentació amablement cedida per Eva Serra), i ACA. AUD. 6324, s/f.; Lluís Alentorn, *ibid.*, i ACA. AUD. 3393, f. 420; bàndols entre Puigverd i Agramunt, TORRES, *Disputes d'aigües*, op. cit.; *merle-*

Paral·lelament, però, els Alentorn de Seró mantingueren tothora un marcat protagonisme polític en la vida del Principat. Onofre d'Alentorn, diputat militar del General durant el trienni 1593-1596, membre de la junta de defensa del Principat els anys 1597-1598 (llavors de la guerra amb França), protector del braç militar, i diverses vegades ambaixador de la Diputació, ja va significar-se, l'any 1572, en la resistència nobiliària contra l'*excusado*: «lo qual fou part—diu d'Onofre, un memorialista contemporani—ab sos parents y amichs tenia molts en Urgel(l) que may volgueren pagar dit excusado».³⁵⁷ L'any 1599 Onofre mateix encapçalaria l'oposició dels diputats catalans contra determinades constitucions aprovades en les corts. Alexandre, fill d'Onofre, home de temperament «sempre violent», segons Pujades, i que «per sa presumció (li) diuen Cap de la casa Othomana», hauria seguit les passes del seu pare.³⁵⁸ Protector del braç militar, diputat militar del General els anys 1614-1617, s'encarà amb el governador de Catalunya Aleix de Marimon quan aquest volgué fer pagar soldats als comuns de cada vegueria per tal de perseguir bandolers. Per la seva sistemàtica política obstruccionista acabaria la paciència del virrei Alburquerque, una altra personalitat de caràcter fort: «don Alexandre—escriu el virrei—... es el Ne(p)tuno y Norte deste Mar tempestuoso de la Diputación...» i en una missiva posterior, afegeix: «Son terribles las entrañas de don Alexandre... y la inclinación que tiene de oponerse a todo lo que toca al servicio del Rey y su obediencia». El veritable rerafons de l'actitud recalitrant del senyor bandoler i diputat català no ha pogut ser encara prou

sos i montgais, ACA. RC. 4748, ff. 181-182; Onofre d'Alentorn el 1569, Reglà, *Felip II*, op. cit., pàg. 165.

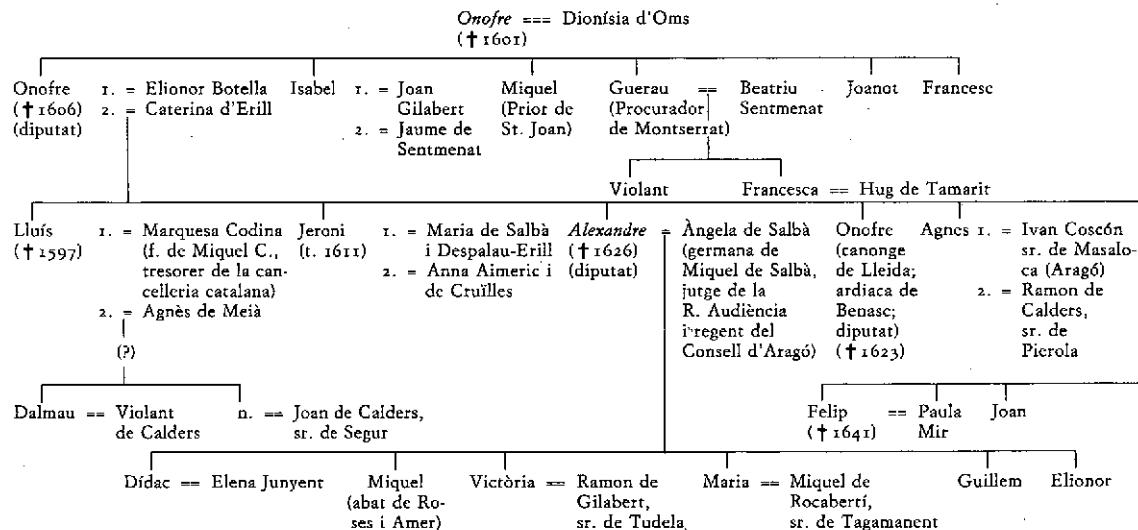
357. Vegeu les *Notes* de Frederic Despalau, BC. Ms. 510, ff. 89v.-108v.

358. PUJADES, *Dietari*, op. cit., III, pàgs. 47 i 220.

ben aclarit ¿fóra legítim parlar, potser, d'un bandolerisme pacifista? Ara com ara, no en tenim pas cap prova o evidència concloents: «El silenci complet dels documents entorn de les intencions i de les ambicions autèntiques d'Alentorn—ha escrit Elliott—és descoratjador. ¿Es tractava només d'organitzar una venjança particular contra els funcionaris reials, o és que era el cap d'un moviment més ampli contra un govern que rebia les seves ordres de Madrid?» Les tibantors institucionals, periòdicament desfermades arran d'un incident qualsevol (com ara la temptativa de captura del diputat Granollacs l'any 1591), i el recel permanent davant un eventual increment dels poders de la Corona o els seus ministres en el Principat, poden haver alimentat, efectivament, un clima de dissidència. Els Alentorn, en qualsevol cas, tenien prou empenta, seguici i influència per esdevenir els dirigents d'un moviment semblant, però es fa ben difícil de dir si les seves reiterades topades amb els representants reials amagaven cap propòsit polític específic.

Les vinculacions familiars poden donar-nos un primer índex de l'autèntic potencial dels Alentorn. Entre la seva parentela (vegeu quadre núm. 26) hi figuraven algunes de les principals nissagues del Principat, com ara els Erill i els Sentmenat i, d'ençà de l'any 1621, un regent del Consell d'Aragó: Miquel de Salbà i de Vallseca, una germana del qual era la muller d'Alexandre d'Alentorn. Cal fer esment, altrament, d'alguns parentius recurrents, com ara els Calders de Segur (vegueria de Cervera) i els Gilabert, senyors de Tudela i La Vansa (vegueria d'Agramunt), la vinculació dels quals amb els Alentorn arrencava ben bé de començaments del segle XVI, i es perllongarà encara, amb noves aliances matrimonials, en els primers decennis del segle XVII. Responen, sens dubte; a una estratègia deliberada, i encaminada tant a refermar les aliances tradicionals de la família com a preservar alhora la

ELS ALENTORN DE SERÓ: VINCULACIONS FAMILIARS

Fons: AHPB. Antic Servat (major), *Llib. tercer de test.*, f. 36v.; Lluís COLLELL (menor), *Llib. segon de test.*, f. 9v.; Joan J. Talavera, *Llib. primer de test.* (13-VII-1611); Francesc Pedralbes, *Caps.* (1583-97), plec núm. 2; ACA., *Arxiu Sentmenat*, llig. 1.21; ACA. AUD. 3393 i 6452. Armand de Fluvià va tenir l'amabilitat de confirmar i completar algunes d'aquestes dades.

integritat del patrimoni propi. Les últimes voluntats de Jeroni d'Alentorn, l'any 1611, en són una bona prova: de morir sense fills (tal com succeí), Jeroni feia hereu, primer de tot, el seu germà Onofre i, successivament: Dídac d'Alentorn, fill del seu germà Alexandre; Alexandre mateix; la seva germana Agnès; Jeroni de Sentmenat, amb la condició expressa d'haver de casar amb una filla d'Alexandre, i prendre nom i armes dels Alentorn; Francesc de Gilabert, amb idèntica clàusula; o els fills barons de Dionísia Gilabert, germana de Francesc, i muller de Ramon Joan de Calders, senyor de Segur; de deixar una filla, Jeroni disposava que hauria de casar amb un fill del seu germà Alexandre o, successivament, amb un fill del senyor de Sentmenat, cosí de Jeroni, i sempre i quan no en fos l'hereu per tal que pogués prendre nom i armes dels Alentorn; o qualsevol fill de Miquel de Sentmenat, o de Francesc de Gilabert (cosí també de Jeroni), amb la mateixa clàusula de reserva.³⁵⁹ Previsions familiars, altrament, que no poden ser ignorades a l'hora d'explicar els arrencaments faccionals locals: no pot sobtar-nos que els Alentorn hagin fet costat als Gilabert llavors del bàndol d'aquesta família amb els Valls; o que els Calders de Segur hagin secundat els Alentorn llavors de les disputes entre el senyor de Seró i la vila d'Agramunt; o que tots plegats (els Alentorn, Sentmenat, Gilabert, Calders, i probablement els barons d'Erill) hagin estat de bon començament membres de la facció dels nyerros.

Els lligams estrictament familiars no donen compte, però, de tot el seguici i influència dels Alentorn. «Lo dit señor de Ceró—declara, a finals del segle XVI, un testimoni de la vila d'Agramunt—és persona que p(er) aquestas parts tothom li té molt gran respecte y temor». La clientela local dels Alen-

359. AHPB. Joan Jeroni TALAVERA, *Llibre primer de testaments*, 1601-1624, (13-VII-1611).

torn incloïa persones de tota condició: rectors dels voltants, alguns dels quals havien obtingut la vacant per intercessió del senyor de Seró, o simples sicaris com ara un tal Bernat Sunyer, natural de Sant Quirze de Besora, que «havie mort un home a la sua terra... y don Honofre de (A)lentorn lo ha tret de mal»; pagesos grassos o pagesos en dificultats, com ara un tal Llobera del lloc de Les Pallargues, que, arribat el cas, podia rebre dels Alentorn un parell de càrregues de blat; notaris, negociants i menestrals de la vila d'Agramunt, alguns dels quals figuraven insaculats en el consell local. Quan Onofre d'Alentorn, l'any 1599, disputava altre cop amb la vila d'Agramunt per diferències d'aigües, aplegà sense massa dificultat un contingent de 400 homes entre vassalls seus i dels seus seguidors, entre els quals hi figuraven el seu parent Miquel de Calders i altres coneguts senyors nyerros de la vegueria.³⁶⁰ Mobilitzacions semblants no tenen, ben cert, gran cosa d'excepcional. A diferència d'altres senyors bandolers locals, però, els horitzons i la influència dels Alentorn eren força més amplis. A Barcelona (on habitaven una casa situada en el carrer de Copons) els Alentorn es feien amb el bo i millor de l'aristocràcia catalana i forània: Agnès d'Alentorn figurava, l'any 1603, entre els convidats d'un sarau donat en honor dels prínceps de Savoia; quan Alexandre d'Alentorn, el 1625, casà el seu primogènit, la duquessa de Cardona i la comtessa de Santa Coloma assistiren a la festa del casori (on protagonitzaren un violent incident protocol·lari); Pujades mateix ens ha deixat algun testimoni sobre les bones relacions entre Alexandre i el duc de Cardona (tot i que l'actitud desconsiderada del senyor d'Alentorn hauria provocat, de vegades, algunes tiban-

360. Una exposició més detallada del repertori de clientele locals dels Alentorn, TORRES, *Disputes d'aigües*, op. cit. Sobre els cavallers seguidors dels Alentorn, vegeu també quadres núms. 3 i 26.

tors).³⁶¹ Tots aquests recursos podien posar-se, arribada l'hora, al servei d'algun litigi particular o d'una bandositat local. Res no diu, tanmateix, que no hagin pogut alimentar, alguna vegada, una fracció parlamentària amb finalitats més àmplies.

No podem dir quina hauria estat l'actitud i influència d'Alexandre d'Alentorn en les conflictives corts de l'any 1626, llavors de la discussió del projecte de la *Unión de Armas*; l'anomenat Cap de la Casa Otomana, i rival vehement d'alguns ministres reials del Principat, moriria sobtadament tot just iniciades les sessions parlamentàries.³⁶² Altrament, sabem ben poca cosa sobre les activitats d'Alexandre després del virregnat del duc d'Alburquerque (1616-1619) ¿senyal potser que el seu ascendent començava a declinar? L'actuació i protagonisme del seu pare, Onofre, durant les corts precedents del 1599, i el conflicte posterior al voltant de la impressió de les constitucions, potser podria donar-nos, en canvi, una imatge més precisa del perfil dels «frondistes» catalans, i de l'abast real de les seves resistències o reclamacions.

La correspondència del virrei duc de Feria, malgrat la seva fragmentació, reflecteix prou bé les intrigues de la convocatòria de corts, auspiciades sobretot pels capitosts nyerros. Una ambaixada de la Diputació catalana, llavors del traspàs (cap a finals de l'any 1598) de Felip II, suscitaria les primeres controvèrsies:

Los diputados—escriu Feria—... (h)an andado muchos días ha muy metidos en querer hazer una embaxada... Ayer estubo el duque (de Cardona) en la Diputa(ción), y a lo q(ue) muestra más inclinarse es

361. PUJADES, *Dietari*, op. cit., I, pàg. 280; II, pàgs. 219-220.

362. *Ibid.*, IV, pàg. 49. Sobre les corts, ELLIOTT, *La revolta*, op. cit., pàgs. 205 i ss.

a que vayan IX personas por poder embiar al abbad de Ripoll y a don Nofre de Alentorn, arcediano de Benasco, hijo del de Seró, y otros de parcialidad.³⁶³

A començaments de l'any següent, les camàndules del grup nyerro per monopolitzar l'ambaixada a Madrid arribaren a exasperar el virrei. En un llarg memorial (que començava: «no me he visto tan atajado en hacer ningún despacho de los muchos que he escrito en mi vida como en el que yrá esta noche») Feria referia les darreres vicissituds de l'elecció d'abaixadors:

Los diputados partieron entre sí las elecciones de los tres embaxadores; el eclesiástico nombró al varón de Eril... el militar nombró a mr. Olles, hombre honrado; con el real traté de que nombrase al arcediano de Gerona...

Tanmateix, el senyor de Seró i els seus seguidors aconseguiren de desbaratar aquestes designacions:

De aquesto ha resultado q(ue) don Nofre de Alentorn, el sr. de Seró, y don Pedro de Queralt y otros... hiziesen una junta del braço (autorizándolo el duque de Cardona, que ha dos días que no sale del asseo entendiendo en estas ynportunidades) y ambiasen a rrequerir a los diputados para que revocasen la election... creo que el fin principal ha sido procurarlo deshazer todo en odio de los diputados para que la embaxada viniese a parar en el abbad de Ripoll y don Pedro de Queralt. Los diputados no tomaron aquesto como a mi parecer conviniera... (y) (h)a una media (h)ora que el braço militar... me embió una embaxada... en que me dezía que se (h)avían determinado a embiar a don Alexandro de Alentorn a suplicar a su Md. fuese servido de tenerles cortes.

³⁶³. ACA. CA. 344 (5-XII-1598). Sobre l'abat nyerro de Ripoll, *infra*, «Epíleg».

El duc de Feria procuraria, endebades, aturar l'ambaixada encapçalada per un fill del senyor de Seró. La convocatòria de corts no era pas l'únic objectiu dels embaixadors:

También creo que tratarán de mí—prevenia Feria al protonotari del Consell d'Aragó—, pero aquí estoy como blanco al terrero, y bendito Dios creo que no he faltado a lo que devo... (H)ame picado el desagradecim(ien)to de los q(ue) quisieron calu(m)niar al varón (d'Erill)... mas como estoy con el cargo no puedo mandar la (e)spada ni aún la lengua en cosa que sea particular mío.³⁶⁴

En una missiva posterior les recriminacions del virrei s'adreçaven contra el duc de Cardona, el qual abonava—si més no, en l'afer de l'ambaixada—l'opinió dels nyerros: «Quísome dar—escriu Feria—algunas excusas de que le era fuerça contemporizar con gente de aquí». Duc i virrei acabaren, però, definitivament enemistats:

El duque de Cardona (de cuyo deudo y amistad he yo professado la honrra que hera justo) ha determinado declararse contra mi, y embiará a dezir al Rey que yo estoy malquisto aquí, y que sin el conde de Miranda no se pueden hazer bien las cortes. Esta es la doctrina del sr. de Seró y de mr. Cornet.

Sobtadament, el duc de Cardona seria cridat a la Cort per tal d'allunyar-lo de les intrigues parlamentàries, i sobretot «para desviarle de que no se dexasse llevar en el braço militar de aquel Principado de alg(unos) que hazen oposición al Duque de Feria en las cosas que tiene por convenientes al serv(icio) de V. Md.»,³⁶⁵

364. ACA. CA. 344 (8-I-1599).

365. ACA. CA. (23-I-1599), (19-II-1599), (17-III-1599); ACA. CA. 264, núm. 102. El comte de Miranda havia estat virrei del Principat dels anys 1583-1586.

Desconeixem el desenllaç de l'afer de l'ambaixada catalana, i tampoc podem judicar exactament el rerafons de l'oposició d'un poderós grup de diputats, encapçalats pel senyor de Seró, al virrei Feria çera potser una derivació de l'ordre de captura contra el governador dels comtats Joan de Queralt, un afer que Feria no sembla haver pres amb prou neutralitat, o es tractava de greuges més generals.³⁶⁶ Tot i uns preliminars tan accidentats, les corts acabaren per reeixir. Han estat considerades com un «moment d'idil·li màxim» entre la Monarquia i el Principat, i foren, efectivament, profitoses per a tothom. El rei hi aplegaria un subsidi extraordinari (més d'un milió de lliures, xifra que duplicava l'oferiment de les darreres corts del 1585), i per contrapartida s'avingué a concedir tota mena de títols i pensions, privilegis i dispenses. L'eufòria dels braços traspua en els memorials contemporanis: «concedia de tal manera—escrivia Frederic Despalau—que no hi havia més que desitjar».³⁶⁷ Onofre d'Alentorn, el senyor de Seró, va rebre una pensió anual de 532 lliures (potser una manera de fer-lo callar, com ha suggerit Elliott); el seu fill Alexandre va limitar-se, segons sembla, a presentar un lleuger dissentiment sobre l'augment dels salaris dels magistrats de l'Audiència; Jeroni, un altre fill del senyor de Seró, hi presentà un greuge particular per un total de tres captures i empresonaments, segons deia improcedents, per bé que no sabem si en rebé l'oportuna satisfacció.³⁶⁸

366. Sobre l'afer Queralt, *supra*. IV.3.

367. BC. Ms. 510, f. 105. Sobre les corts, REGLÀ, *Els virreis*, op. cit., pàg. 122; ELLIOTT, *La revolta*, op. cit., pàg. 46; MARÍA J. QUI FONTANALS, *Las Cortes catalanas de Felipe III, Barcelona, 1599*, tesi de llicenciatura, U.A.B., 1978; però manca encara un autèntic estudi de les interioritats i significació d'aquestes corts.

368. ACA. *Arx. Sentmenat*, llig. 1.21; Alexandre, ACA. AC. 346 (16-VI-1600).

Tot i així, la cloenda de les corts fou inesperadament problemàtica i els Alentorn tornarien a ser-ne protagonistes assenyalats. Un grup de diputats, encapçalats pel senyor de Seró i Gispert de Guimerà, pugnaren per impedir la impressió i publicació de les noves constitucions i el conflicte originaria una nova crisi institucional. L'origen de les discòrdies radicava en un total de cinc constitucions, algunes de les quals regulaven matèries tan delicades com ara el dret del virrei a fer proclames per pròpia iniciativa, i la prohibició, que afectava també els membres de l'estament militar i els seus lacais o criats, de dur pedrenyals. Les tensions entre virrei i diputats augmentaren en el curs dels mesos següents i esclataren a començaments de l'any 1602 quan el duc de Feria féu empresonar un diputat i un oïdor del General.

QUADRE núm. 27

NYERROS I CADELLS A LA GENERALITAT
DE CATALUNYA (1590-1620)
(FILIAIONS DOCUMENTADES)

TRIENNI	DIPUTATS	NYERROS CADELLS
1590-93	Jaume Caçador Joan de Granollacs Jaume Fortuno	X(?)
1593-96	Miquel d'Agullana Onofre d'Alentorn Francesc Bonet	X
1596-99	Francesc Oliver de Boteller Lluís de Tamarit Jaume Riu	

QUADRE núm. 27 (cont.)

TRIENNI	DIPUTATS	NYERROS CADELLS
1599-1602	Jaume Cordelles Joan de Vilanova Andreu Reard	X
1602-05	Bernat de Cardona Frederic de Tamarit Joaquim Setantí	
1605-08	Pere Pau Caçador Galceran de Peguera Andreu Sentís	
1608-11	Onofre d'Alentorn Gispert de Guimerà de Papiol Francesc Ferrer	X
1611-14	Francesc de Santjust Jaume Camps Pere Aimeric	
1614-17	Ramon d'Olmera i Alemany Alexandre d'Alentorn Maties Joan Tomàs	X
1617-20	Lluís de Tena Felip de Sorribes Miquel Cerdà	X(?)

L'afer va dividir de bon començament els diputats catalans. Així, mentre el diputat i l'oïdor militar eren contraris a la publicació de les constitucions, els representants eclesiàs-

tics n'eren favorables, i els de l'estament reial romanien enfrontats: el diputat, en contra; l'oïdor, a favor. En els braços—fins i tot en el militar—la unanimitat tampoc no era la norma. Coneixem els noms dels principals membres de l'oposició a les constitucions, però no podem asseverar que la divisió dels diputats hagi seguit la traça de les diferències intestines i preexistents entre nyerros i cadells: en el braç militar, el senyor de Seró hi representava, sens dubte, la facció dels nyerros, però la filiació de bàndol dels seus seguidors (Joan Burgues, Aleix Albert, Gispert de Guimerà, Jeroni Bosch, Francesc Cosme Fivaller i Francesc Cornet) no ha pogut ser escatida (llevat del cas de Cornet, família vinculada als Alentorn). En el braç eclesiàstic, l'oposició era encapçalada per Llorenç Junyent, sagristà de Tortosa, i diputat que ja va significar-se en l'afer Granollacs l'any 1591; Joan Descamps, sagristà d'Elna, i que inicialment era seguidor dels nyerros, per bé que finalment sembla que passaria al bàndol contrari; el canonge Pere Pau Cassador, i d'altres eclesiàstics de filiació ignorada com ara Ramon Vila, Miquel Busquets i Ramon Cornet (que podia ser nyerro), «con otros muchos que gustan destes bollicios assí capitulares como abbades y monjes benitos». Per l'estament reial, «los q(ue) más se señalan», segons el virrei Ferià, serien Josep de Bellafilla, misser Morell, l'apotecari Roig, en Rimbau de Corbera, Bernardí Romeu, un tal Peramola i un tal Aguilar; tots plegats membres del consell municipal barceloní, per bé que la seva filiació de bàndol—si en tenien cap—tampoc no ens ha pervingut.³⁶⁹ No costa gaire d'imaginar, però, que nyerros i cadells podien serrar files i fer causa comuna quan allò que es discutia eren els privilegis de tot l'estament—com ara el dret de

369. ACA. CA. 346 (31-VIII-1602); id., 267 (7-X-1602). També l'Audiència restava dividida, vegeu *supra*, IV. r.

dur armes—o el grau d'autoritat del virrei sobre tota mena de persones.

La iniciativa, però, ha estat un cop més del senyor de Seró, capitost dels nyerros:

Los diputados movidos del sr. de Seró, que en todo está opuesto a los ministros de su Mag. ... pretende(n) que el Lugart(eniente) de Su Magd. no puede hazer pregones y edictos generales, y que yo no pude prohibir los pedernales, y si puedo haber los dichos edictos, no puedo se comprehenden en ellos los cavalleros... assí que podrán los cavalleros llevar pedernales, sacar cavallos para Francia, pan, vino y todas otras provisiones deste Principado, cosa fuera de razón.

«Sería bien—escriu el duc de Feria en una altra ocasió—proceder criminalm(en)te contra don Onofre de Alentorn de Seró, que es la cabeça destas cosas.»³⁷⁰ A desgrat del notori protagonisme assolit per alguns capitosts nyerros durant els prolegòmens, desenrotllament i conflictiu acabament de les corts del 1599, això no és cap prova definitiva, creiem, sobre l'existència d'un autèntic partit «foralista»; o més exactament, sobre el fet que aquest eventual partit hagi de coincidir, necessàriament, amb una o altra facció. L'objecte, i l'horitzó, dels bàndols catalans de nyerros i cadells ens semblen, inicialment, força més «domèstics»; un caràcter primigeni que tampoc no perdran completament ni en circumstàncies propícies o excepcionals, com ara el 1640, quan nyerros i cadells, episòdicament, i ben superficialment, adquiriren una certa tonalitat política.³⁷¹

370. ACA. CA. 346 (9-X-1602); id., 267, núm. 4.

371. TORRES, *Segadors i miquelets*, op. cit.

¿BANDOSITATS O CONFLICTE SOCIAL?

La historiografia catalana vuitcentista cercaria endebades alguna connotació social o política susceptible d'explicar cabalment la lògica interna dels arrencaments faccionals de nyerros i cadells. Un limitat nombre de testimonis dispersos, massa localitzats, i no sempre prou ben interpretats, foren la base d'un seguit d'hipòtesis alternatives, feblement documentades, i fins i tot força contradictòries. Represes—no sense una bona dosi de reserva o escepticisme—per la moderna historiografia del bandolerisme català, mai no han estat considerades ni gaire consistents ni prou convincents.

Polaritzar excessivament l'eventual contingut social o polític de les faccions, i provar de definir dos «programes» o «partits» netament perfilats a través del temps i de la geografia—tal i com intentaren reiteradament els estudiosos vuitcentistes i els seus epígons—no sembla, tanmateix, el camí més encertat. Tot i la seva unanimitat aparent, els noms de nyerros i cadells amagaven—tal com hem vist—un seguit de conflictes d'abast, durada i naturalesa força diferents o variables. El caràcter marcadament local de les lluites faccionals fa encara més insegura cap mena de generalització (fins i tot en el cas dels bàndols institucionals, no pas gaire menys circumscrits o localistes, en definitiva). Tot i les possibles coincidències o similituds, és ben improbable que nyerros i cadells hagin estat arreu del Principat l'expressió d'un mateix i perllongat antagonisme. Entre 1590 i 1640 no hi ha, pròpiament, *dos* «programes» o «partits».

Dit altrament: nyerros i cadells no tenien pas cap ideolo-

gia específica o peculiar. Per això mateix, pogueren incorporar sense cap mena de dificultats un ventall relativament ampli de tensions, conflictes o rivalitats locals de naturalesa ben diversa. Per la seva flexibilitat intrínseca tampoc no trobaren cap impediment insuperable a l'hora de canalitzar antagonismes radicals o de caràcter netament antisenyorial. L'estructura interclassista de les faccions, i la influència dels seus capítostos, pogueren neutralitzar o afeblir, efectivament, el potencial de revolta i resistència de les comunitats locals. Res no diu, però, que les inveterades rivalitats faccionals de les classes dominants, i el joc mateix de la lluita de bàndols, no hagin estat aprofitats i explotats—mal que fos només esporàdicament i amb fortuna desigual—per moviments locals de caràcter genuïnament popular o antisenyorial.

Coneixem força imperfectament encara el curs i l'evolució de la conflictivitat social catalana durant els segles XVI i XVII. Esdeveniments com ara la revolta dels Segadors o l'aixecament «gorreta» han concitat, justament, l'atenció dels historiadors. Fóra equivocat, tanmateix, prescindir del formigueig de conflictes locals i la seva gamma de manifestacions organitzatives i reivindicatives, tant o més efectives atesa la seva estratègia, tenacitat i reiteració.³⁷² En una perspectiva semblant, podem demanar-nos si les bandositats—o allò que els textos de l'època anomenen com a tals—no han estat, de vegades, un vehicle privilegiat de les tensions de classe. La revolta de la vila de Ripoll, els anys 1609-1611, contra un abat de provada filiciació nyerra, i duta a terme sota la bandera dels cadells, n'és un testimoni eloqüent. L'anàlisi dels

372. N'esperem força indicacions de la tesi doctoral en curs de l'amic Jordi Olivares. Mentrestant, vegeu el seu treball *Litigiositat rural i conflicte social a la Reial Audiència abans de 1640*, a *La revolució catalana de 1640*, op. cit., pàgs. 133-164.

fets, a més, ofereix un bon exemple de les complexes relacions entre faccionalisme, bandolerisme i conflictes socials a la Catalunya de l'Antic Règim.

A començaments del segle XVII l'abadia benedictina de Ripoll constituïa un important enclavament senyorial del Principat, amb una vintena de localitats sota la seva jurisdicció—entre les quals hi havia la vila d'Olot—i un total de prop de sis mil vassalls, segons una estimació de l'època.³⁷³ Les qüestions entre la vila de Ripoll i el monestir, sobre la creació d'un consolat local desvinculat de l'administració abacial, no eren pas noves: arrencaven, si més no, de mitjan segle XIII, perduraren intermitentment durant les acaballes de l'època medieval, i es reproduïren periòdicament (1534, 1560, 1610, 1624, 1640, 1690, 1707, 1719) fins ben bé mitjan segle XVIII, llavors que, finalment, la secular reivindicació vilatana aconseguí de reeixir definitivament (1755).³⁷⁴

Abat de Ripoll durant les alteracions dels anys 1609-1611 era Francesc de Pons i de Montclar. Ben poques dades podem oferir sobre la seva biografia. Germà del senyor de Mont-

373. ELLIOTT, *La revolta*, op. cit., pàg. 90; un memorial de l'any 1610, signat per la vila de Ripoll, avaluava la renda abacial en uns 4.000 escuts anuals, ACA. CA. 485 (27-XI-1610).

374. Èxits efímers s'obtingueren els anys 1296, 1387 i 1440. Les revoltes vilatanes esclataran, però, amb una regularitat sorprenent, i la fita del consolat serà tenaçment perseguida; de vegades, tot aprofitant les dissensions intestines del monestir. L'any 1624 els monjos de Ripoll acusaran el seu abat Pedro Sancho d'haver «puesto el pueblo en armas dentro del monasterio, y que publicava quería dar jurados y consejo a la villa de Ripoll, no habiéndolos tenido nunca, para tener el pueblo de su parte», ACA. CA. 371 (26-IX-1624). Una panoràmica general d'aquest conflicte secular, Josep Ma. TORRAS I RIBÉ, *Aproximació a l'estudi del domini baronial del monestir de Ripoll (1266-1719)*, «I Congrés d'Història Moderna de Catalunya», op. cit., I, pàgs. 203-209; vegeu també, José M.^a. PELLICER, *Santa María del monasterio de Ripoll*, Mataró, 1888.

clar (vegueria d'Agramunt), Francesc de Pons havia estat paborde d'Àger (almenys, els anys 1588-1591), i el 1597 obtingué la prebenda abacial de Ripoll per designació reial. Pels seus orígens i connexions familiars el nou abat restava força vinculat amb els cercles de senyors nyerros de les vegueries ponentines, assenyaladament els Alentorn de Seró i el seu seguici de cavallers locals. Igual com els Alentorn, l'abat Pons va tenir un remarcable protagonisme en els conflictius preliminars de les corts catalanes del 1599. Un memorial dels veïns de Ripoll, l'any 1610, titllava l'abat d'home «sedicioso y escandaloso, amigo de vandos y parcialidades, commovedor de el pueblo y ... (que) se oppone a los ministros de V. Magd. contradiciendo las cosas de su real servicio». Retrets no gaire diferents feren els virreis del Principat als Alentorn en diverses ocasions. No hi ha dubte, a més, que el senyor de Seró i l'abat de Ripoll actuaren mancomunadament llavors de les corts del 1599, fos per solidaritat de bàndol o d'altres afinitats.³⁷⁵ També a la vegueria de Vic recaptaria l'abat el favor dels cavallers de la facció dels nyerros, com ara Carles de Vilademany o el baró de Savassona, i l'ajut dels seus bandolers particulars. Sabem, per Pujades, que l'abat hauria estat, una temporada, procurador de Pere Franquesa, cortesà català de Felip III, i algun cop valedor, de la cort estant, dels nyerros. Francesc de Pons moriria l'any 1611, camí de Roma—on anava en qualitat de legat apostòlic—, tot just apaivagades les revoltes de Ripoll.³⁷⁶

375. Memorial dels veïns de Ripoll, ACA. CA. 485 (22-XII-1610), i BN. Ms. 18717, f. 68.

376. Sobre l'abat Pons: ACA. CA. 485 (s.d.) el fa germà de Jeroni de Pons, senyor de Montclar, mentre que ACA. CA. 485 (22-XII-1610) el fa germà de Guillem Ramon de Pons, també identificat com a senyor de Montclar; paborde d'Àger, ACA. RC. 4383, f. 170v., i Ernesto ZARAGOZA PASCUAL, *Documentos inéditos referentes a la reforma monástica de Cataluña*

Les hostilitats entre abat i vilatans començaren, aquest cop, per una disputa al voltant de la redistribució de l'almoïna pública del monestir. No era tampoc cap conflicte sense precedents. Així, l'any 1580, i durant l'abadiat de Climent Mai, «a título de que el pan no era bueno, algunos poderosos de la Villa se amotinaron y quisieron matar a los que la davan (*l'almoïna*), de manera que fue necesario—diu l'abat—huir y encerrarse en el monasterio». Inicialment, l'almoïna era repartida, a les portes del monestir, entre els pobres de la localitat i els passavolants necessitats. Una butlla papal del 1589 estipulava, però, que la meitat de les almoïnes de la diòcesi vigatana seria destinada, durant els deu anys següents, a sufragar les obres del nou convent de monges dominicanes de la ciutat de Vic—disposició que, segons sembla, no fou massa ben rebuda per la població de Ripoll, i assenyaladament pels membres de l'obreria de l'església parroquial de Sant Pere. Quan expirà el termini de la butlla papal, els obrers parroquials de Ripoll reclamaren que l'almoïna del monestir—o almenys una part substancial—fos emprada en els treballs de millora i ornamentació de l'església de Sant Pere. La petició, inicialment, no sembla pas haver contrariat el nou abat de Ripoll. L'afer, tanmateix, va dur força enrenou durant alguns anys. El 1609, a la vigília de la revolta vilatana, els obrers de Sant Pere asseguraven que l'abat Pons havia «levada als pobres» l'almoïna i «convertida en utilitat sua y de sos monjos» aquella porció de recursos destinada a la reparació de l'església local. L'abat, al seu torn, restava convençut que l'almoïna del monestir «no solo la reciben pobres, sino también los hombres ricos de la Villa por medio de criados suyos que

durante la segunda mitad del siglo XVI (1555-1600), «*Studia Monastica*», XIX, 1977, fasc. 1, pàg. 147; procurador de Franquesa, PUJADES, *Dietari*, op. cit., II, pàg. 41; traspàs, PELLICER, *Santa Maria*, op. cit., pàg. 195.

embian por ella». Les obres de Sant Pere originaren d'altres incidents. Els treballs de reforma del cementiri annex obligaren a traslladar algunes de les tombes, i alguns particulars de la vila se n'exclamaren davant de l'abat, el qual decidiria tot seguit la suspensió provisional de les obres. En rebutjar, els obrers, aquesta disposició, les excomunicacions subsegüents foren inevitables. Res no pogué deturar el conflicte, tamenteix. L'obreria parroquial, dominada per algunes dels principals famílies de la localitat, desafiaria obertament l'autoritat abacial.³⁷⁷

El diumenge de Rams, quan havien de fer-se públiques les excomunicacions, Pau Lauguna, un dels obrers de Sant Pere, i altres qualificats representats de la vila tenien aparellats amics i parents, «los quales—segons l'abat Pons—sin dexar acabar de leer en la Iglesia las letras de la descomuni6n, a grandes voces dixeron que mentían... y apel(l)idando Viva la Villa arremetieron armados al Monasterio, y los monjes repararon el daño con cerrar las puertas». Segons un altre memorial de l'abat el nombre de revoltats hauria estat de doscents homes, armats amb «dagas y espadas tiradas, y otros (con) piedras, diziendo q(ue) los matassen a todos». Assabentat dels fets, l'abat (que era aleshores a Barcelona) ordenarà tot seguit la captura dels principals inspiradors de la revolta i introduí la corresponent causa criminal a l'Audiència.³⁷⁸

Capdavanters d'aquestes i d'altres alteracions posteriors foren algunes de les famílies pròcers de la vila, interessades a defugir la subjecció abacial. Els noms dels Laguna, Oriola,

377. Versió dels fets segons l'abat, ACA. CA. 485 (s.d.); segons els veïns, ACA. RC. ff. 119-124v.; motí del 1580, ACA. CA. 485 (s.d.); redactades aquestes ratlles hem localitzat un altre motí popular contra el monestir, succeït (no en sabem les raons) l'any 1603, ACA. RC. 5199, f. 84.

378. ACA. RC. 4893, ff. 114v.-116; id., 5207, ff. 191v.-192; id., 5210 (8-vi-1611); ACA. CA. 485 (s.d.).

Duran i Colí figuren, a finals del segle XVI, entre els contribuïdors de l'hospital de pobres de Ripoll i les escoles del monestir. Els Laguna, veritables cabdills de l'oposició vilatana, eren una reputada família de mercaders, emparentada amb els Duran i els Colí. Un Jeroni Colí era, cap a finals del segle XVI, doctor en drets, mentre que un seu parent, de nom Gabriel, era clavari de Ripoll l'any 1593; a començaments del segle XVII un altre membre de la família, Joan Colí, esdevingué arxiprest de Sant Joan de les Abadesses. Els Duran restaven emparentats amb una branca, no ben identificada, dels Descatllar (família noble); amb els Laguna, i amb els també ripollencs Pujol. Nebot del bisbe de Solsona Lluís Sans, i del regent cadell del Consell d'Aragó Francesc Sans, Jeroni Pujol era marit d'una Duran i padrí d'un dels Colí; havia estat, a últims del segle XVI, procurador de l'abadia de Ripoll i, entre els anys 1595 i 1615, actuà també com a governador de les baronies de Pinós i Mataplana, del duc d'Alba—on, segons sembla, mai no va acostar-s'hi.³⁷⁹ Dos notaris de la vila, Jeroni Amat i Vicenç Vasia, aquest darrer encarregat de les escrivanies del monestir, van significar-se igualment en el conflicte. Tant el notari Vasia com el mercader Joan Pau Laguna figuraven en el consell parroquial llavors de les primeres disputes amb l'abat Pons. L'obreria i l'església de Sant Pere esdevingueren ràpidament el reducte de la revolta dels «hombres honrados» de Ripoll.³⁸⁰

379. Sobre l'absentisme de Pujol ja en protestaven, l'any 1595, els cònsols de Bagà en lletra adreçada al seu senyor (el duc d'Alba): «esta terra està sense govern ... perquè, encara que V. Exª poch ha haja proveït a un m^o Pujol de Ripoll per procurador... és tant com no res, pus no (e)stà assí». Recriminacions que es reproduïren en el decurs dels deu anys següents, SERRA VILARÓ, *Baronies*, op. cit., I, pàgs. 282-294.

380. El paper de les obrieres parroquials com a succedanis d'autèntics consells parroquials ja fou remarcat per Antoni PLADEVALL i Josep Ma. PONS

Fracassaren, el mes de juny del 1609, diverses temptatives de concòrdia propiciades pel senyor de Montclar, germà i procurador de l'abat, i altres cavallers de la seva parentela (els senyors de Ribelles i Montsonís, que també feren acte de presència a Ripoll). Tant els Laguna com alguns «clérigos moços» de l'església de San Pere haurien fet saber, segons el testimoni de l'abat mateix, «q(ue) a ellos no les estava bien la paz». En aquestes circumstàncies, la decisió abacial de fer visitar l'església de Sant Pere fou interpretada com una provocació. Per tal de prevenir nous incidents l'abat Pons sol·licitaria al seu germà l'ajut d'«una dozena de hombres de bien». Despuntaren, simultàniament, els primers senyals de rebel·lió antisenyorial, com ara la sostracció dels capbreus abacials—obra, segons sembla, del notari Vasia, que pagaria ben car la seva gosadia. Per recuperar els capbreus del monestir, que eren custodiats a l'església de Sant Pere, l'abat demanà l'ajut d'alguns vassalls seus del lloc de Molló i la presència, a Ripoll, dels capitosts vigatans de la facció dels nyerros (Vilademany, el baró de Savassona, el canonge Prat i Miquel de Clariana) i els seus lacais. El mes d'agost els efectius de l'abat—segons declararia ell mateix posteriorment—no passaven d'una trentena d'homes. La versió dels veïns de Ripoll era, tanmateix, força distinta. Segons aquest memorial, l'abat «féu en dita

i Guri, *Particularismes catalans en els costumaris dels segles XIII-XVIII*, «II Congrés Litúrgic de Montserrat», III, Abadia de Montserrat, 1967, pàgs. 103-159. Joaquim M. PUIGVERT se'n fa ressò igualment a *Una parròquia catalana del segle XVIII a través de la seva consuetud (Riudellots de la Selva)*, Barcelona, 1986. Sobre els Colí: PELLICER, *Santa Maria*, op. cit., pàg. 185, i BC. Man. Fol. 356; Durán: ACA. RC. 5216, ff. 12v.-13, i ACA. CA. 485 (s.d.); Laguna: ACA. RC. 5206, ff. 243-244; id., 5214, (6-III-1614); un Antoni Joan Laguna, de Ripoll, ven la grana i el vellut de les gramalles dels còsols de Puigcerdà l'any 1589, *Dietari de la fidelíssima vila de Puigcerdà*, op. cit., pàgs. 78-79; Pujol: ACA. CA. 354 (s.d.); id., 485 (s.d.).

vila juncta de cerca de dosce(n)ts hòmens, los q(ua)ls tenia apositats en la Abadia y mo(nest)ir, fent de la casa de Déu presidi i cova de lladres, perquè los demás d'ells eren lladres de pas, homicidas, assassinos... los q(ua)ls tingué en dit mo(nest)ir molts dies xacotejant y borratxeja(n)t».

Si cal creure les imputacions d'aquest extens memorial, tot sembla indicar que les colles de Rocaguinarda i l'anomenat lo Ballo (¿el Batlle de les Llosses, potser?), tots dos capitostos nyerros, passaren tot aquell estiu terroritzant, a instàncies de l'abat Pons, el veïnat de Ripoll:

de qua(n)t en qua(n)t (*els bandolers del monestir*) exien per la vila, armats molts d'ells ab dos predrenyals, coadunats i aquadrilalts, dient mil pesars als habitants en la dita vila, y donant-los occasions perquè's descomponguesen per a tenir ocasió de matar-los, y de nits exien dits facinorosos hòmens tirant pedrenyalades a les finestres de les cases de dita vila, dient mil convicis e injúries, canta(n)t moltes cançons en alabansa de Pere Rocaguinarda... sens ésser represos ni corregits p(er) lo dit abat, ans bé alabant-los lo mal que feye».

Devastarien, entre d'altres destrosses, uns camps de Francesc Laguna.³⁸¹

Alguns dels dirigents de la revolta del mes d'abril cercarien refugi a l'interior de l'església de Sant Pere. A mitjan setembre, i arran de la visita de l'abat, Antoni Joan Laguna, fadrí de dinou anys i fill de Joan Pau Laguna, «hu dels principals de dita vila», va ser capturat i empresonat pels oficials del monestir. Ponç Duran, parent del jove, i altres «hombres honrados» de la vila, volgueren persuadir l'abat Pons. Davant de la seva negativa optaren, però, per cercar valedors. Duran mateix apel·là «a algunos cavalleros parientes de su muger»,

381. ACA. CA. 485 (s.d.) i (27-XI-1610); ACA. RC. 5210, ff. 119-124v.; BN. Ms. 1717, f. 68.

i obtingué l'ajut dels seus cunyats Llorenç i Antoni Descatllar i Climent Foix, que proporcionarien una quinzena d'hommes; fracassaria, en canvi, davant del bisbe de Solsona, que no volgué enviar vassalls seus contra l'abat de Ripoll, tot i la insistència de Duran. Les seves gestions propiciaren, però, una precària concòrdia cap a finals d'any, i el jove Laguna fou deslliurat de les presons abacials amb fiança de cinquanta lliures.³⁸²

A començaments de l'any 1610 els bandolers nyerros de Rocaguinarda continuaven amoïnant la vila. El diumenge de Carnestoltes «enviaren un desafiú a L(l)uís Vilallonga, desafiant-lo en béns y persona». Prop d'un mes després, Vilallonga, «hu dels principals opposito(r)s del dit abbat», seria assassinat pels bandolers. Altres veïns de la vila, tots plegats contraris de l'abat, foren igualment intimidats i atacats. Les violències augmentaren quan els vilatans s'adreçaren a l'Audiència per tal de sol·licitar el segrestament reial de la jurisdicció de la vila; però, «(h)aviéndolo el dicho Abbat entendido, amenaçó a los dichos vasallos que haría que el dicho Rocha Guinarda y sus compañeros les quemasen sus casas, haciendas y personas, si no desistían de aquel recurso y remedio». Amenaces que no tardarien a consumir-se, segons sembla. En un altre memorial els vassalls de l'abat asseguraven

que ninguna p(er)sona de les que violentme(n)t han mortes en la dita vila de Ripoll, ni les q(ue) han desafiades ni altres particulars de dita vila, han tingut en ninguna manera qüestions ni pendenties algunes ni han donada ocaisió poca ni gran a Pere Rocaguinarda ni als de sa quadrilla pera que ls haguessen de matar ni desafiar... de hont se veu claramen)t que tots los danys q(ue) han causats als habitants

382. ACA. RC. 5206, ff. 231v.-233 i 243-244; id., 5208, ff. 241-243; id., 5210, ff. 159-160; ACA. CA. 485 (s.d.).

de dita vila los han fets p(er) ord(r)e y commissió del dit abbat y de sos officials y ministres.

L'autèntic detonador de la revolta local seria, tanmateix, l'assassinat, el mes d'agost, del notari Vasia, perpetrat per Jaume Grandolí, un dels lacais de l'abat, i el batlle Rafael Manter, els quals desafiarien, a més, altres oponents del monestir.³⁸³

La reacció dels Laguna davant de la mort de Vasia fou fulminant. El 17 d'agost Joan Pau Laguna féu pregonar dues crides per la vila. La primera convocava tots els homes hàbils «per a prendre armes» a la plaça de Sant Tou; la segona feia saber que tothom que volgués proveir-se de «pólvora, pilotas, metxa y altres monitions» seria ben rebut a casa seva. També la muller de Laguna sembla haber tingut un paper remarcable en l'agitació. Segons alguns testimonis «anave ab un sac de pólvora per la vila... (i) deye cremem-ho tot, qui vol pilotas y pólvora vingue, que yo li'n donaré». La convocatòria dels Laguna fou seguida per un gran nombre de vilatans (dos-cents, segons algunes fonts), tots plegats «armats de pedrenyals, arcabusos, escopetas y altres diverses armes, cridant grans crits (de) Visca Vila (i) Cremem-ho tot». Entre els capdavanters de la revolta, i ultra els Laguna, hi retrobem els noms dels Colf, Pujol, Oriola, Duran i altres caracteritzats oponents de l'abat.

Com a primera providència, els revoltats s'empararen de les claus de la vila. Tot seguit, espatllaren les «entostes» i garrites del monestir i trencaren el rec de l'abadia. Aquella mateixa tarda, capturaren el batlle Manter, un dels assassins del notari Vasia, i el tancaren a casa d'en Ponç Duran, mentre

383. ACA. RC. 5210, ff. 119-124v.; BN. Ms. 18717, f. 68; ACA. CA. 485 (s.d.); indult de Grandolí, SOLER I TEROL, *Perot*, op. cit., pàg. 343, nota.

la gent cridava «mateu-lo, tireu-li»; assetjaren després la casa de Lluís Descatllar, i dispararen contra la «viuda Callara, muller de micer Callar, que volie entrar en dita casa, y fonch vista dita senyora posar-se les mans al cap ab grans crits de Jesús Mare de Déu»; finalment, cercaren al jutge de la cúria abacial per tal d'obligar-lo a publicar l'ordre de captura contra Grandolí, un altre dels homicides del notari Vasia, i autoritzar la celebració d'un consell general de la vila. La revolta, però, acabaria tres o quatre dies després, arran de l'arribada del governador de Catalunya i un jutge de l'Audiència. Resultat immediat de la seva intervenció seria la captura i processament subsegüent dels Laguna —pare i fill—, Francesc Duran i Pere Mas, considerats per les autoritats com els autèntics instigadors de les alteracions.³⁸⁴

Res no deturaria, però, les reivindicacions vilatanes. En un memorial de finals del mes d'agost, adreçat al virrei, els veïns de Ripoll referien els orígens de les commocions passades:

són tants los excessos y abusos que fra Francesc de Pons, abat de Ripoll, y sos officials fan y cometen de cada die en lo exercici de jurisdicció ab los habitants en la vila de Ripoll y en altres l(l)ochs de dita Abadia, fent matar a sos vassalls y reculli(n)t en dita vila y baronia ladres públichs, homicidas, assassinos, devastadors de camps... permete(n)t que sos officials los inquiete(n) les mullers y dones honrades, y en altra manera abusant de dita jurisdicció, que si per V. Ex.ª y real co(n)sell ab la mà poderosa no són remediats serà forçat als vassalls... de dexar ses cases y mudar sos domicilis en altres parts.

³⁸⁴. Sobre la revolta, ACA. RC. 4893, ff. 114v.-116; ACA. CA. 485 (s.d.); BC. *F.Bon*, núm. 9958 (extracte del procés).

Un memorial similar arribaria també al Consell d'Aragó. Ultra els càrrecs i greuges usuals contra l'abat, els monjos del monestir tampoc no hi sortien massa ben parats:

viven con tanta libertad y soltura que más parecen—deien els veïns—vandoleros que religiosos, porque los más dellos andan siempre armados con pistolas, y vestidos con capas gasconas... rondan de noche por el pueblo inquietando las mugeres... bailan como juglares en las plaças públicas...

Tots dos memorials demanaven, finalment, una investigació dels fets, duta a terme per una persona imparcial, i «sin intervención de los Doctores Catalanes del Supremo Consejo de V. M. ... por la correspondencia que tienen con el d(ic)ho Abbad y sus deudos». Encomanada, finalment, al bisbe de Tortosa, els pronunciaments foren del tot favorables a l'abat, però. Una conclusió semblant era la del jutge de cort Pere Soler, relator del cas.³⁸⁵

«Toque y (e)sperere al Sr. Rey y a V. Ex.ª—diu un memorial de la vila de Ripoll de finals d'any—exsimir a sos vassalls de sembla(n)ts oppressions». Si inicialment hom havia reclamat—inúltimament—el segrestament reial de la jurisdicció de Ripoll, a aquesta alçada del conflicte, els veïns de la vila cercaven ja la manera de ser incorporats, definitivament, a la jurisdicció reial. En una lletra del mes de novembre sol·licitaven autorització del rei «para juntarse en orden de Conçejo y nombrar síndicos y procuradores, y recoger dinero para los gastos de su defensa y prosecución de su justicia... y ser restituídos a la jurisdicción y sujeción de V. Magd. ... como lo deven estar y no al dicho Abbad». Un síndic de la vila, el

385. ACA. RC. 5210, ff. 119-124v.; també REGLÀ, *El bandolerisme*, op. cit., pàgs. 118-119; BN. Ms. 18717, f. 68; investigació dels fets, ACA. CA. 485 (22-XII-1610), (26-II-1611) i (11-VIII-1611).

prevere Sebastià Barrera, era efectivament a la cort, a començaments de l'any següent, per tractar d'aquests afers.³⁸⁶

No coneixem prou detalladament els esdeveniments de l'any 1611. Algunes referències disperses sobre vilatans capturats pels oficials de l'abat Pons suggereixen, tanmateix, que les tensions no minvaren pas. Tot al contrari. Segons Parassols, els veïns de Ripoll tornaren a revoltar-se violentament contra el monestir a primers de setembre. Aquest cop, però, es feren ajudar per la quadrilla cadella de Trucafort³⁸⁷ i la batalla duraria, segons Parassols, «todo un mes, con gran matanza». Valedor del monestir fou una altra vegada Rocaguinarda, «que hizo terrible carnicería» entre els seus contraris. A primers d'octubre, totes dues parts recorregueren a l'arbitratge de l'arxiprest Colí de Sant Joan de les Abadesses i altres canonges de la col·legiata, que «entraron en la villa pisando cadáveres... y en el día 5 se firmó la paz».³⁸⁸ Després de la mort de l'abat Pons, succeïda aquell mateix any, el segrestador temporal de les rendes del monestir, el paborde de Sant Cugat Joan Baptista Calders, apaivagaria definitivament, segons sembla, les seqüeles de les alteracions dels anys 1609-

386. ACA. CA. 485 (27-XI-1610); ACA. RC. 5210, f. 159; id., 5211 (18-IV-1611).

387. Aquest ajut va venir, segurament, per conducte de Jeroni Pujol, que era governador de les baronies de Pinós i Mataplana. Recordem que la Pobla de Lillet era aleshores un dels caus habituals de Trucafort i la seva colla, REGLÀ, *El bandolerisme*, op. cit., pàgs. 132 i ss.; SOLER I TEROL, *Perot*, op. cit., pàgs. 373 i ss.

388. Els fets de setembre del 1611 són extractats per PARASSOLS, *Nyerros y cadells*, op. cit., pàgs. 572, nota 40. No ha estat possible, tanmateix, de verificar les fonts emprades per l'autor, assenyaladament un cert «*Memorial de las noticias...*», a hores d'ara introbable segons sembla, i que l'autor va fer servir profusament. SOLER I TEROL, *Perot*, op. cit., pàgs. 350-352, es limita a seguir—adornant-la—la versió de Parassols; PEL·LICER, *Santa Maria*, op. cit., pàgs. 195-197, fa el mateix.

1611.³⁸⁹ Res no sabem, malauradament, dels termes de la concòrdia assolida, per bé que les aspiracions fonamentals de la vila—la vella reivindicació d'un consolat propi i l'eventual incorporació a la jurisdicció reial—no foren pas satisfetes.

«Els nyerrros—escriu Soler i Terol—defensaven l'existència del dret senyorial; els cadells, els drets dels pobles»; hipòtesi sustentada també per d'altres autors posteriors.³⁹⁰ Les revoltes de Ripoll, i d'altres conflictes similars, hi han estat adduïts com a prova.³⁹¹ Tanmateix, si les divisions faccionals han pogut influir en aquests esdeveniments, cal recalcar que les filiacions de bàndol eren, una mica a tot arreu, relativament accidentals. Algunes de les famílies revoltades de Ripoll, com ara els Pujol, tenien vinculacions familiars de caràcter cadell; d'altres, potser no tenien cap filiació prou definida; però el fet decisiu, en aquest cas, era segurament que l'abat Pons mantenia una estreta i pública relació amb els senyors i bandolers locals de la facció dels nyerrros. Dit altrament: els enemics del monestir no podien no seguir el partit contrari i, arribat el cas, cercar ajut i valedors entre els senyors i bandolers de la facció contrària dels cadells. Contingències semblants, marcadament locals, i força freqüents, han pogut alterar sensiblement la significació respectiva de cadascun dels bàndols segons circumstàncies de lloc o d'època. Així, uns anys després de la revolta de Ripoll, un senyor cadell com ara Rafael de Biure no es farà pas menys odiós als

389. ACA. RC. 5211 (16-IX-1613).

390. SOLER I TEROL, *Perot*, op. cit., pàg. 444.

391. És el cas de les cruentes disputes, a començaments del segle XVII, entre els Calders, senyors nyerrros, i la vila de Prats de Rei, de jurisdicció reial, i que Soler i Terol consideraria igualment simptomàtica, *Perot*, op. cit., pàgs. 165 i ss., i 223 i ss. Hom podria afegir-hi, també, les lluites de finals del segle XVI entre la vila reial d'Agramunt i els Alentorn, nyerrros, TORRES, *Disputes d'aigües*, op. cit.

ulls dels «defensors dels drets dels pobles»—i en particular, dels homes de la vila d'Agramunt—que un abat nyerro de Ripoll.³⁹² Sobre la inconsistència d'aquest gènere de filiacions—i sobre la fragilitat d'algunes interpretacions historio-gràfiques—potser no hi hagi cap millor demostració que el fet, verificat, que una vila reial com ara Agramunt hagi hagut de lluitar successivament, i amb un afferissament semblant, contra senyors tan aviat nyerros (els Alentorn de Seró a les darreries del segle XVI) com cadells (els Biure, a la dècada del 1620). És ben clar, altrament, que, fins i tot en circumstàncies semblants, viles i ciutats romanien sovint internament dividides entre nyerros i cadells—i Agramunt, a finals del segle XVI, en guerra amb els Alentorn, en torna a ser una prova.³⁹³ Es segur, en fi, que si nyerros i cadells han encarnat, de vegades, una pugna entre ciutats i baronies, aquesta no ha estat tampoc la tònica exclusiva o general de les lluites de nyerros i cadells. A Vic, entre els diferents conflictes que es dirimiren sota aquest nom, hom no hi troba pas, almenys en el període considerat, cap antagonisme o detonador d'aquesta índole. Passa el mateix amb moltes bandositats feudals pirinenques—que oposen baronies i baronies—o amb les lluites entre els Valls i els Gilaberts per terres de Ponent.

¿La composició, el reclutament de les faccions de nyerros i cadells, presenta cap altre contrast remarcable, cap tret distintiu? Alguns autors vuitcentistes provaren, com és sabut, de demostrar el caràcter social de les parcialitats catalanes pel simple expedient de distingir *grosso modo*, i sovint prou arbitràriament, entre un partit netament popular i un altre de cons-

392. Circumstància o contradicció que ja fou observada per ELLIOT, *La revolta*, op. cit., pàg. 67. Sobre les lluites entre Agramunt i els Biure: PUJADES, *Dietari*, op. cit., IV, pàg. 113, i ACA. CA. 503 s/núm. s.d.

393. TORRES, *Disputes d'aigües*, op. cit.

titució aristocràtica i oligàrquica. Però la composició respectiva de les faccions, força heterogènia socialment, interclassista en rigor, no abona pas una interpretació semblant. És veritat que el principi de reclutament, la naturalesa dels vincles interns de cada facció pot subministrar, de vegades, la lògica subjacent dels arrencaments faccionals, i fins el veritable sentit social i tot de les oposicions, aparentment capcioses o indeterminades.³⁹⁴ Aquest, però, no sembla ser tampoc el cas de les faccions de nyerros i cadells. La composició, el principi de reclutament de totes dues faccions és, contràriament, força equivalent; les diferències, els matisos, no són pas gaire significatius, al capdavall. A la ciutat de Vic, a començaments del segle XVII, els cadells poden ser considerats—comparativament parlant—el bàndol menys aristocratitzat, però cal fer notar que això no els ha fet pas més «populars»—entre els homes del raval, entre el poble menut en general—que els seus contraris. Nyerros i cadells han reclutat per igual, o combinat en proporcions força similars, seguidors de condició social ben diversa. Les adhesions individuals a una o altra de les parcialitats locals no han seguit pas—això és ben clar—el perfil de les oposicions de classe. Si cal refiar-se de l'exemple vigatà, la naturalesa de les adhesions tampoc no marca la diferència: nyerros i cadells han pulsat les mateixes cordes, els mateixos ressorts. Tot el que podem dir és que els uns han estat més afortunats que no pas els altres: a Vic, els nyerros han estat la facció més nodrida.

L'articulació interna de totes dues faccions reposa en un seguit de fidelitats personals d'origen o naturalesa prou diferent. Cal esmentar, primer de tot, les vinculacions familiars, força visibles entre els caps principals de les bandositats locals catalanes, i susceptibles d'ampliar fàcilment, a través de

394. ALAVI, *Las clases campesinas*, op. cit., espec. pàgs. 89-98.

les parenteles respectives, i per damunt de les fronteres de classe, els efectius de la facció. Cal, de tota manera, no exagerar pas l'automatisme d'aquests mecanismes solidaris. Les disputes o rivalitats interfamiliars han estat, justament, l'origen de violentes i extenses bandositats. Altrament, entre els capitostos i seguidors de faccions contràries no és pas difícil de trobar-hi —tal com passa en el cas de Vic—persones mútuament emparentades o membres d'una mateixa família.³⁹⁵

Tot i el seu notori pes específic, no podem tampoc sobrevalorar el teixit familiar de les bandositats catalanes. Nyerros i cadells no són pas, en vigor, veritables clans—per bé que determinats caps de facció, com ara els Alentorn de Seró, hagin cultivat assíduament quelcom de molt semblant a l'autèntic «esperit de clan». Si hi ha aliances familiars, aquestes no han assolit tampoc, en el cas català, una fórmula institucional, com ara el cas de les *consorzerie* o els *alberghi* de les ciutats italianes medievals.³⁹⁶ Si les bandositats de nyerros i cadells han conegut també—tal com les faccions italianes—els pactes senyorials d'ajuda mútua, aquests han pres més aviat la mo-

395. Ultra els exemples catalans o vigatans esmentats, vegeu els casos comentats per Julio CARO BAROJA, *Linajes y bandos*, a *Vasconiana*, III, Sant Sebastià, (s.d.), pàgs. 41-42, força més significatius atesa la forta component agnàtica dels *banderizos* bascos. Sobre la família com a principi solidari i reclutador, Jacques HEERS, *El clan*, op. cit., pàg. 87-93; i del mateix autor, *Les partis*, op. cit., pàgs. 96-101.

396. Sobre aquesta mena de pactes i aliances familiars nobiliàries vegeu: HEERS, *El clan*, op. cit., pàgs. 47-58 i 98-102, i del mateix autor, *Génes au XVe. siècle*, París, 1971; també, Edoardo GRENDI, *Profilo storico degli Alberghi genovesi*, a *La repubblica aristocratica dei genovesi*, Bolonya, 1987, pàgs. 49-102, i, en general, WALEY, *Las ciudades-república*, op. cit., pàgs. 170-175. La facció típica de les ciutats italianes medievals neix, justament, de la suma o afegit de *consorzerie*, Sergio RAVEGGI et al., *Ghibellini, Guelfi e popolo grasso. I detentori del potere politico a Firenze nella seconda metà del Duecento*, Florència, 1978, pàg. 28.

dalitat de «l·ligues» nobiliàries de constitució eventual, escassament formalitzades, de durada circumstancial, i fonamentades tant en els lligams familiars immediats com en solidaritats d'altra índole (vassallàtica, geogràfica, clientelar).

La família, el parentiu més o menys extens, més o menys artificial, no són pas, efectivament, els únics aglutinants de la facció. La seva estructura interclassista es nodreix, alhora, d'altres ressorts o conductes igualment eficaços. Qualsevol senyor jurisdiccional podia mobilitzar, arribat el cas, tots els seus vassalls i feudataris, i involucrar-los vulgues no vulgues—en virtut de les obligacions d'host i cavalcada—en la seva bandositat o guerra particular. Per aquest sistema, un bon nombre de simples pagesos degueren de convertir-se, si no en autèntics bandolers, en membres habituals o reincidents de les nòmines i bans virregnals de «gitats de pau i treva». Fem notar, a més, que aquest ajut obligat no és sempre del tot desganat: davant d'un rival o enemic exterior, pagesos i senyors podien fer causa comuna sense gaires reserves o reticències; en cas de conflicte intern, els senyors també trobaven aliats ben sovint entre alguns dels seus vassalls, sobretot entre els beneficiaris del patronatge senyorial.³⁹⁷

Força més difícils de resseguir són, justament, les relacions de patronatge i clientela, tant o més importants que no pas el parentiu estricte en la conformació de les faccions: ni la pertinença jurisdiccional ni la xarxa de vinculacions familiars no poden explicar-nos completament o prou satisfactòriament ni les dimensions ni el grau d'heterogeneïtat social assolits per—posem per cas—les bandositats vigatanes de començaments del segle XVII. Hem fet notar—en l'epígraf corresponent—el feix de relacions—no exclusivament familiars—entre els prohoms de la ciutat i els senyors jurisdiccional—i

397. TORRES, *Disputes d'aigües*, op. cit.

urbanitzats—de la vegeuria de Vic. Una recerca sistemàtica en els protocols notariais locals proporcionaria, però, força més informació tant sobre la constitució dels seguicis nobiliaris com sobre les clientele menestrals sustentades per l'oligarquia urbana; sobre la variada gamma de favors i prestacions com, en definitiva, sobre el veritable gruix social de la trama de faccions. Recerques similars han de fer-nos força més intel·ligibles, en suma, l'arquitectura social, aparentment casual o contradictòria, de moltes altres bandositats locals i comarcanes. De manera similar, clients, feudataris, parents, poden fer-nos comprensible la relativa coherència de les xarxes de nyerros i cadells a través de la geografia del Principat: així, que alguns jutges de l'Audiència catalana de finals del segle XVI hagin estat—com hem vist—originaris de les contrades cerdanes, això no podia no afavorir alguna de les parcialitats locals de la muntanya.

La facció, però, demana també els seus homes d'armes. L'hegemonia local d'un partit determinat resta assegurada, en darrera instància, pel nombre dels seus seguidors, per l'amplitud de les clientele o la suma de les influències. Sovint, però, l'hegemonia o preponderància cal implantar-la o defensar-la per la força de les armes. Tant els senyors jurisdiccionalmentals com alguns ciutadans de renom mantenien, a tall d'escorta particular, un cert nombre de criats o lacais. Arribat el cas, uns i altres podien mobilitzar els seus seguidors i aliats—tal com passa en les bregues del Mercadal de Vic, on participaven assíduament ciutadans de tota condició i pagesos de les rodalies, armats d'espases, dagues o pedrenyals. En general, però, els efectius militars de les faccions en lluita seran reclutats entre els autèntics especialistes de la brega armada: els bandolers.

Les vinculacions entre els caps de facció i els caps de quadrilla són també d'índole prou variada. No han estat pas sem-

BÀNDOLS I BANDOLERS:
FILIACIÓ D'ALGUNS CAPITOSTOS D'ANOMENADA

NYERROS	CADELLS
Miquel Joan Barber († 1589?) t. Pineda (c. 1603)	El Minyó de Montellà († 1588) Els Garreta (c. 1587-1601)
Perot Rocaguinarda (& 1611)	El Batlle d'Alòs († 1591/1595) t. Masons († 1605)
Francesc Badia (a) L'Escrivà († 1612)	Miquel Català (a) El Pay Català († 1609)
Miquel Morell († 1613)	Trucafort († 1616)
El Bord Clua († 1613)	Els Coixard († 1616)
Tallaferro († 1616)	Llorenç Clua († 1616)
El Sastre Domingo († 1616)	
Els Margarit († 1627)	
Serrallonga († 1634)	

Equivalències:

- † = Capturat, mort, executat.
c = Període d'activitat conegut.
& = Bandejat.

pre, ni segurament principalment, nexos de naturalesa exclusivament mercenària; ni han assolit, pel que sabem, cap modalitat contractual gaire elaborada o sistemàtica. Tot sovint, la simple expectativa del botí devia de bastar per tal d'engrescar o enrolar les diferents partides de saltejadors i mal-factors en les guerres locals de bàndol—de vegades, autènticament profitoses. Tanmateix, a diferència dels *condottieri* italians, els bandolers catalans han restat, en general, força fidels a una facció determinada en el decurs de la seva carrera: Rocaguinarda i Serrallonga foren tothora nyerros; els

Coixard, els Trucafort, originaris també de les contrades vigatanes, tampoc no abandonaren mai els rengles del bàndol cadell. Si un fet semblant ens obliga a descartar una relació estrictament mercenària, i vulnerable a les ofertes pecuniàries, fóra igualment equivocat, tanmateix, provar d'explicar una fidelitat semblant per cap mena d'afinitats polítiques o ideològiques—tal i com suggeriren alguns autors vuitcentistes. En realitat, la fidelitat faccional dels bandolers no és pas massa diferent, per la seva naturalesa, de la lleialtat de la resta de seguidors: arrenca, segons els casos, de lligams d'índole familiar, vassallàtics o clientelars; pot conformar-se, certament, una mica casualment; en qualsevol cas, però, la fidelitat es referma, dia rera dia, mitjançant les fautories. Rocaguinarda tenia una seva germana entre el servei domèstic dels Vilademany, capitostos nyerros; Serrallonga, natural d'un mas de Viladrau, era vassall del baró de Savassona, un altre dels tradicionals dirigents nyerros de la ciutat i vegueria de Vic. No és pas casual, doncs, que tots dos bandolers hagin triat, de bon començament, el partit nyerro; ni que, en el decurs de la seva carrera, hagin trobat un sòlid i regular recer a les baronies tant dels Vilademany com dels Savassona.

Tant per la seva composició social com per la seva articulació interna, res no sembla diferenciar nyerros i cadells. No hi ha senyals, doncs, de veritables partits ni aristocràtic ni popular. I, de fet, això no pot sorprendre'ns excessivament. El tret característic de les lluites de facció és, justament, la manca de contrastos ideològics, l'absència d'ideologia. Les faccions rivals—o els seus capitostos respectius—no aspiren pas a trastocar o subvertir l'ordre social existent, sinó més aviat a aprofitar-ne o reorganitzar-ne—si cal— els seus ressorts bàsics en benefici propi—tant dels capitostos com dels seus seguidors. En aquestes condicions, l'element de cohesió i coherència partidista no és tant la ideologia o el programa—

en rigor inexistents—com la vinculació personal entre dirigents i adherents. Inevitablement, aquesta mena de conflictes prenen, en general, un caràcter més aviat «mafiós» que no pas radical.³⁹⁸ Quan aquestes rivalitats locals, polaritzades al voltant d'unes famílies determinades, romanen enquadrades en un context polític més ampli, les faccions poden adquirir una tonalitat ideològica més precisa. Però és improbable que, fins i tot en aquest cas, perdin del tot la seva empremta original: l'adhesió de les faccions a una «causa» política no és, força sovint, sinó una manera de reforçar les posicions locals pròpies, i de perllongar, alhora, les seves hostilitats particulars.³⁹⁹

398. ALAVI, *Las clases campesinas*, op. cit., pàgs. 89-90. Idèntiques impressions o conclusions en contextos—i autors— prou diferents: vegeu, per exemple, LE ROY LADURIE, *Montaillou, aldea occitana*. op. cit. Madrid, 1981, pàgs. 397-398, i Carlo LEVI, *Cristo se paró en Eboli*, trad. castellana d'A. Colinas, Madrid, 1980.

399. Hom pot evocar, per exemple, les divisions intestines dels diferents regnes de la Corona d'Aragó llavors de l'interregne de Casp: «Si a la mort d'En Martí l'Humà tingueren caràcter polític les bandositats valencianes, fou degut a les circumstàncies perquè travessava el Regne, i els caps dels bandos tingueren partit pel pretendent que creien triomfaria per assegurar-se d'aquesta manera després el domini», Salvador CARRERES I ZACARES, *Notes per a la història dels bandos de València*, València, 1930, pàg. 21. Vegeu també Jaume VICENS VIVES, *Els Trastàmars (segle XV)*, Barcelona (s.d.), pàgs. 80-81. Però les evidències, fins i tot en contextos geogràfics i cronològics prou diferents, són força més abundants. Per a la Sicília del segle XVII vegeu Lluís A. RIBOT GARCÍA, *La revuelta antiespañola de Messina*, Valladolid, 1982, pàgs. 211-236, i Julio CARO BAROJA, *Linajes, bandos, ciudades y monarquías (Historia de las revoluciones de Messina)*, a *La ciudad y el campo*, Madrid-Barcelona, 1966, pàg. 131-170. Altrament, la politització de güelfs i gibelins hauria estat igualment tardana i superficial, a més de merament conjuntural o estratègica, vegeu: Nicolas MAQUIAVELO, *Historia de Florencia*, Madrid, 1979, pàg. 86; J. K. HYDE, *Contemporary views on faction and civil strife in Thirteenth and Fourteenth Century Italy*, a Lauro MARTINES (ed.), *Violence and Civil Disorder in Italian Cities*,

Nyerros i cadells, efectivament no tenen pas «programa», ni cap ideologia específica o característica. Tot el que podem dir és que, a escala local, a escala regional, la facció dominant ha pogut esdevenir—a la manera del partit güelf florentí—el vehicle de reproducció i perpetuació de l'hegemonia d'unes famílies determinades de la noblesa o les oligarquies locals; fet que pot donar-nos la impressió d'una facció eminentment «conservadora».⁴⁰⁰ Les famílies excloses o menys beneficiades pel repartiment polític existent poden, naturalment, rebel·lar-se contra aquest estat de coses i donar-nos la impressió de ser una força «renovadora» o fins i tot mes «popular». Les aparences, però, no haurien de despistar-nos: també els Medici gaudien, abans de perpetuar-se en el poder, d'una aurèola popular més marcada que no pas d'altres magnats florentins. Fem notar, però, que la correlació entre faccions dominants i partits concrets és força aleatòria. Si a la ciutat de Vic l'hegemonia dels nyerros resta incòlume o ben assegurada durant, almenys, prop de vint anys (1590-1610), a la ciutat de Lleida, a la vila d'Agramunt, las preponderància, almenys cap a finals del segle XVI, ha pertocat als cadells: una

1200-1500, Berkeley-Londres, 1972, pàgs. 294-300; WALLEY, *Las ciudades-república*, op. cit., pàgs. 200-219. Passa el mateix amb els güelfs i gibel·lins—o d'altres faccions italianes—de temps ulteriors: Marino BERENGO, *Nobili e mercanti nella Lucca del Cinquecento*, Torí, 1965, pàg. 344; i Osvaldo RAGGIO, *La política nella parentela. Conflitti locali e commissari in Liguria orientale (secoli XVI-XVII)*, «Quaderni Storici», 63, 1986, pàgs. 721-757.

400. L'anàlisi dels càrrecs municipals fa possible la reconstitució d'eventuals faccions «conservadores»; la pregona influència d'algunes famílies nobiliàries en determinades contrades a través de dècades senceres (posem per cas els Alentorn per terres de Ponent o els barons de Savassona a la vegueria de Vic) ens informa igualment sobre els fenòmens d'hegemonia. Güelfs «conservadors», WALLEY, *Las ciudades-república*, op. cit., pàgs. 206-207.

facció determinada no és pas, *per se*, més «conservadora», «oposicionista» o «popular» que no pas l'altra. La coloració predominant de nyerros i cadells experimenta variacions segons els llocs i, probablement, en el decurs del temps: si unes vegades—com passa a Vic mateix— els cadells poden ser considerats la facció «oposicionista», altres cops, en d'altres indrets, pot succeir ben bé a l'inrevès—tal i com passa a Lleida o Agramunt.⁴⁰¹ Tot depèn, en darrera instància, de la peculiar configuració local de les bandositats. En aquest punt, nyerros i cadells tampoc no s'aparten gens del model de güelfs i gibelins: partits amb el mateix nom i arrelats en diferents ciutats no tenen sovint cap tret comú; i poden expressar, segons el context, coses ben diferents. Les filiacions dels partits italians son també força fortuïtes: aquell qui viu sota la tirania d'un gibelf li pertoca, per força, de ser güelf, i viceversa.⁴⁰² Nyerros i cadells, com els güelfs i gibelins, han estat essencialment un marc de política local.

La facció, però, no és únicament l'àmbit polític per excel·lència de les disputes oligàrquiques. Tal com succeí a Ripoll l'any 1610—i potser a d'altres indrets, abans o després— nyerros i cadells podien facilitar o canalitzar, alhora, conten-

401. Sobre la correlació de forces a Agramunt, TORRES, *Disputes d'aigües*, op. cit. El qualificatiu d'«oposicionista» ha estat pres, naturalment, de l'obra de Jaume VICENS VIVES, *Ferran II i la ciutat de Barcelona, 1479-1516*, Barcelona, 1936-37. El mot té l'avantatge de no evocar cap connotació ideològica precisa, i pot ser aplicat, en general, de cara a designar la correlació de forces de bàndol a les ciutats i baronies: facció dominant; facció oposicionista.

402. Altrament, un mateix individu podia ser gibelf en un lloc i, simultàniament, güelf en un altre indret, HYDE, *Contemporary views*, op. cit., pàg. 298. Sobre el localisme i inconsistència de les filiacions vegeu, a més, WALLEY, *Las ciudades-república*, op. cit., pàgs. 207-208; BERENGO, *Nobili e mercanti*, op. cit., pàg. 344; RAVEGGIO *et al.*, *Ghibellini*, op. cit., pàg. 28.

ciosos socials més complexos i radicals. Diguem, doncs, que les bandositats han estat més aviat un marc polític prou flexible, i susceptible d'incorporar, segons de les vicissituds locals o les circumstàncies canviant, un espectre força ampli de tensions o conflictes. El fet és—fem-ho notar—característic de tota mena de bandositats, se'n diguin o no, de nyerros i cadells. Seria, però, entre 1590 i 1650, quan les llunyanes bandositats de Nyer i de Cadell esdevingueren en tot el Principat, i per circumstàncies bon xic fortuïtes, el mirall de tota mena d'antagonismes i divergències locals o particulars; i nyerros i cadells, el nom convencional d'un seguit de conflictes no necessàriament afins, i fins de naturalesa o fesomia a voltes ben diversa.

La darrera menció dels bàndols de nyerros i cadells data de les acaballes de la guerra de Separació. Podem conjecturar—a falta de cap altra evidència—que l'extinció d'aquestes denominacions ha estat, en darrera instància, tan casual com la seva implantació mig segle enrera—si de cas, ajudada, l'extinció, per la difusió dels nous partits d'«Espanya» i «França» que emergeixen a les darreries del conflicte. Les denominacions, però, perviuran encara força temps en la memòria popular: un pagès de Palau d'Anglesola identificarà els «gorretes» de finals del segle XVII amb els nyerros i cadells de cinquanta anys enrera.⁴⁰³

Però si nyerros i cadells, a les acaballes de la guerra de Separació, és poden dir ja desapareguts, la facció persistirà—com una forma espontània d'enquadrament local de la vida política—fins a l'aparició dels partits polítics vuitcentistes.

403. Antoni BACH RIU, *Crònica de la guerra de Successió a les terres de Lleida, escrita per un pagès del Palau d'Anglesola*, «Ilerda», XLIV, 1983, pàg. 171-187. Sobre els partits de «França» i d'«Espanya», TORRES, *Segadors i miquelets*, op. cit.

Els austracistes de la guerra de Successió podien tenir—a diferència de nyerros i cadells—un «programa», i fins i tot quelcom de molt semblant a una organització estable o estructurada. El conflicte entre austracistes i botiflers, però, prengué tot sovint un caire força similar, almenys a escala local, al de les antigues lluites i rivalitats de nyerros i cadells.⁴⁰⁴ De vegades, a més, la consistència d'aquestes seculars divisions locals intestines pot arribar incòlume fins al segle XIX. Aleshores, nyerros i cadells poden esdevenir—tal com volien Balaguer o fins el mateix Maragall—en veritables liberals i absolutistes.⁴⁰⁵ Fou Maragall, precisament, qui escrigué aquestes belles ratlles sobre els bàndols catalans: «En la marcha de las sociedades, los hombres siempre se dividirán por temperamento en dos grandes grupos: unos mirarán hacia adelante para avanzar; otros mirarán hacia atrás para no extraviarse. Y nosotros, los catalanes, en el fondo siempre seremos nyerros o cadells».⁴⁰⁶ Però, evidentment, aquest no fou mai el significat original o genuí de les aferrissades lluites de nyerros i cadells a la Catalunya de la primera meitat del segle XVII. Que fossin vistos, uns i altres, com una encarnació de conservadors i progressistes només podem atribuir-ho a les pugnes polítiques del segle XIX.

404. Vegeu Núria SALES, *Els botiflers, a Senyors bandolers*, op. cit., pàgs. 190-198; i la recerca de Joaquim ALBAREDA, un avenç de la qual fou presentat al «I Congrés d'Història Moderna de Catalunya Barcelona, 1984, II, pàgs. 253-258, amb el títol, *La guerra de Successió a Osona: vigatans i botiflers*.

405. Jaume TORRAS ha cridat l'atenció sobre aquest fet, *Los alzamientos realistas de 1822 en Cataluña, a Liberalismo y rebeldía campesina, 1820-1823*, Barcelona, 1976, pàgs. 57-58 i 113-114.

406. Joan MARAGALL, *Nyerros y Cadells* [1899], a *Obres completes*, Barcelona, 1960, pàgs. 578-580.

APÈNDIXS

Doc. núm. 1

UNA CANÇÓ DE NYERROS I CADELLS

Els cadells deixo hereus
que sabran de governar,
de Moià i de l'Estany,
de Tona i de Montmany,
de Vic i Sant Julià,
Santa Eugènia i de Seva
Centelles i Taradell,
de Folgueroles i Sau,
d'Arbúcies i Viladrau
del Brull i casa Tanyadell,
Santa Eulàlia i Sentfores,
Sant Vicenç de Torelló
i Sant Pere de Corcó,
Sant Martí, Roda i Manlleu,
Tavertet, Pruit i Collbàs,
la Vola i baixaré a Embàs,
Olot, Batet i les Preses,
el Mallol i Sant Esteve,
Sant Feliu, Mer i Falgars,
Cantallons i les Planes,
Sant Andreu de Palomar,
el Masnou i Barcelona,
Mongat i Badalona
Santa Coloma i Teià,

Sant Quirze i a Cogolls,
la Pinya, Quart i les Fonts,
pujarem a la Boada,
la Bruguera i Safontclara,
castell de Pera i Falgons
Casserres, Via i Berga,
a Caçà, Biure i Merlés,
Olvan i Gironella,
Dutí, Prats i Torroella,
prendrem tot el Lluçanès,
Vató, Susqueda i Osor,
la Cellerà i Bescanó,
Sant Florí i Maçanet,
Hostalric, Quart i Vanet,
Argentona i Mataró,
l'Atmella i el Figueró,
la Garriga i a Corró,
Granollers, Palau, Mollet,
Sant Cugat i Ripollet,
Montcada i Montmeló,
Olís, Taulís, Muntanyoles,
Vespella i Sant Hipòlit,
Sasserra i Vinyoles,
prendrem el Castell d'Heures,
Sant Boi i Perafita,
a Horta i Sant Bartomeu,
Vila-satrut i Santa Cecília,
Argençola i Vacarisses,
regiràs Castellbell,
el Colom i la Bruguera,
i la rectoria de Sant Martí.

Font: Joan AMADES, *Folklore de Catalunya*, II, Barcelona, 1951, pàgs. 630-631.

BANDOLERS I SEGUIDORS DE TOMAS BANYULS, SENYOR DE NYER (1579-1580)

Núm.	NOM/ÀLIAS	CONDICIÓ SOCIAL	ORIGEN GEOGRÀFIC
1.	Alamany, Martinicó		Saorra
2.	Alariqués, Rafael		
3.	Alies, Tomàs		
4.	Alis parli (?)		
5.	Andreu, Joan (a) Purgatori		
6.	Andreu, t. (a) lo Bastard	Paraire?	
7.	Anglada, Cristòfor		
8.	Anglada, Perot		
9.	Aranó, Guillem (a) Patota		Saorra
10.	Arnau, t.		Saorra
11.	Arnau, t. (germà de l'anterior)		Saorra
12.	Arnau, Jonot		Oleta
13.	Asasar (?), Galderic		
14.	Asasar (?), Francesc		
15.	Badauló, Francesc		Prada
16.	Badauló, t. (pare de l'anterior)		Prada
17.	Balle, Francesc		

Núm.	NOM/ÀLIAS	CONDICIÓ SOCIAL	ORIGEN GEOGRÀFIC
18.	Barba, t.		Escaró
19.	(a) lo Bastard		Fontpedrosa
20.	Baster, Antoni		Oleta
21.	(a) lo Baster de Fontpedrosa		Fontpedrosa
22.	Baxas, Rafael		Fontpedrosa
23.	Bertran, Llorenç		
24.	Bigorra, Guillem		
25.	Blay, t.		Codolet
26.	Bohigues, Joan Pere (a) Mendouça		
27.	Bohigues, Bernat (germà de l'anterior)		
28.	(a) lo Bou Pey		Les Naspoles (?)
29.	Boquet, Jaume		
30.	Borda, Perot		
31.	Bordes, Blasi		
32.	Bordisa, t.		
33.	Borgonyon, Aulet		
34.	Bossom, Mateu (a) Borrombillo		
35.	Boter, Ramon		
36.	Brugada, Bartomeu		Oleta
37.	Camadall, Bernat		
38.	Campa, Domingo		

Núm.	NOM/ÀLIAS	CONDICIÓ SOCIAL	ORIGEN GEOGRÀFIC
39.	Canquet (a) Coyma		
40.	(a) lo Capità francesó		Francès
41.	(a) lo Caporal escocès		
42.	Carcasona, Francesc		
43.	Casasús, Galderic		
44.	Castanya, Antoni		
45.	Climent, Flotard (?) (vegeu núm. 175)		
46.	Còdol, Ascasi	Senyor d'Ur	Ur
47.	Collar, Domenje		Pi
48.	Comenges, t.		
49.	Crostilla, Antoni		
50.	Domenges del Vilar		
51.	(a) Don Joan		Vilanova
52.	(a) Don Nierro de Sant Pere		Sant Pere
53.	Doria, Andreu (a) lo Bomià		
54.	Durpa, Guillem	Carboner	Pi (francès)
55.	Durpa, Joan (germà de l'anterior)		Pi (francès)
56.	(a) Espasa		Caragut
57.	Esteve	Fuster	
58.	Estuer (?), Joan (a) lo Pubill		
59.	Fabra, Domingo		

Núm.	NOM/ÀLIAS	CONDICIÓ SOCIAL	ORIGEN GEOGRÀFIC
60.	Favià, Francesc		
61.	Ferrer, Victori		Calmella
62.	(a) Folcra		Illa
63.	Fort, Joan Francesc		
64.	Fortó (?) Riembau, Pere		
65.	Francesc (a) lo Segador	Segador?	
66.	Freixa, Francesc		Gironella
67.	Fuster, Esteve		Fontpedrosa
68.	Gallard, Joan		
69.	Garifau (?), Bartomeu		
70.	Garriga, Ramon	Fuster	
71.	(a) Gavaut		
72.	Gelçen (?)		Baixas
73.	(a) lo Gentilhome		Gironella
74.	Glauder, Jaume		
75.	Granador, Miquel		
76.	Guilla, Pere Anton		Codolet
77.	(a) l'Hoste		Nyer
78.	Joan, Martí		Soanyes
79.	Joan		Olot
80.	Jonsí, Joan Jaume (a) lo Baró		Fullà

Núm.	NOM/ÀLIAS	CONDICIÓ SOCIAL	ORIGEN GEOGRÀFIC
81.	(a) Jordiet		Sorniac
82.	Jove, Carles		
83.	Lacasa, Esteve (a) Querolà		Vall de Querol
84.	Langard, Joan Pere		
85.	Lavela, Joan (a) Picotalla		
86.	Lavèrnia, Joan		
87.	Lentes, Miquel		
88.	Lleó, Antoni (a) Barrabam		
89.	Lleó, Jaume		
90.	Llopet, Pere Antoni		Sorra
91.	Llopet, t. (germà de l'anterior)		Sorra
92.	Lluna, Jaume		Vilafranca de Conflent
93.	Madrona, Cosme		
94.	Magí		Oleta
95.	Mambo, Pere		
96.	Mandanya, t.		
97.	Marcús, Francesc		
98.	Marsal, Berenguer		
99.	Màrtir, Pere		Nyer
100.	Mas, Jeroni		
101.	Mata, t.		Caragut

Núm.	NOM/ÀLIAS	CONDICIÓ SOCIAL	ORIGEN GEOGRÀFIC
102.	(a) la Metxa		
103.	Mingoy, Felip		
104.	(a) lo Minyó (vegeu núm. 173)		
105.	Miquel, Joan		Lleó
106.	Miquel	Fargaire	Saorra
107.	Miquelet, Ramon		
108.	Moner, Miquelot		
109.	Monrós, t. (a) lo Bastard Monrós		Fontpedrosa
110.	Ninom, t.		Caragut
111.	Ninom, t. (germà de l'anterior)		Caragut
112.	Oliba, Francesc		
113.	Orís, Enric		
114.	Pagès, Bernat		(de Cerdanya)
115.	Palancada, Joan (a) Ronquillos	Ferrer	Saorra
116.	Panves (?), Gaspar		
117.	Parent, Joan		Utea
118.	Parent, t. (fill de l'anterior)		Utea
119.	Parent, t. (germà de l'anterior)	-	Utea
120.	Pérez, Gaspar		
121.	Perot		Salses
122.	Peyret, Perot		

Núm.	NOM/ÀLIAS	CONDICIÓ SOCIAL	ORIGEN GEOGRÀFIC
123.	(a) Peyroto		Pi
124.	Piquet		
125.	Pitxo, Esteve		Vilafranca de Conflent
126.	Podada, t.		
127.	Porra, Jaume		
128.	Pozuelo, Arnau		
129.	Prada, Guillem		
130.	Prats, Jonot		
131.	Puig, Joan (a) Plometa		
132.	Puigvert, t.		Francès
133.	Puigvert, t.		Ur
134.	Pujol, Francesc		Millars
135.	Quadres, Ramon		
136.	Quiler, Arnaltó		
137.	Quiler, Bernat		
138.	Ramon		Cadars
139.	Rayner, Llorenç		
140.	(a) lo Regatxo de Terré		
141.	Respant, Montserrat		
142.	Ribera, Joan		Puigcerdà
143.	Ricart, Joan Pere		

Núm.	NOM/ÀLIAS	CONDICIÓ SOCIAL	ORIGEN GEOGRÀFIC
144.	Robí Gallarda		
145.	Romeu, Oliver		
146.	Sans, Fortià		
147.	Sastre, Bernat		Sant Pere
148.	Sastre, Ramon		Nyer
149.	Sastre, Tomàs		Oleta
150.	Sastre, t. (fill de l'anterior)		Oleta
151.	Sastre, t. (germà de l'anterior)		Oleta
152.	(a) lo Sastre d'Escaró	Sastre?	Escaró
153.	Serra, Antoni	Barber	
154.	Serra, Antoni		
155.	Serrador, Jeroni		
156.	Soler, Janot (a) Tarragoní		
157.	Soler, Joan Antoni		
158.	Terreros, Francesc	Donzell	
159.	Terreros, Jaume		
160.	Terreros, Jeroni		
161.	Texeyra, Peyro		Rades
162.	Timboges, Joan		
163.	Tomàs	Calceter	
164.	Torner, Joan		

Núm.	NOM/ÀLIAS	CONDICIÓ SOCIAL	ORIGEN GEOGRÀFIC
165.	Torner, t.		Prada
166.	Toro, Alfonso	Mosso	
167.	Torrent, Arnau		Soanyes
168.	Torrent, Martí		Soanyes
169.	Travesser, Esteve		
170.	Trimbesas (?), Janoy		
171.	Urpa, Joan		Pi
172.	Vela, Jaume (a) Estorc		
173.	Vera, Martí (a) lo Minyó (vegeu núm. 104)		
174.	Verges, Joan		
175.	Vezia, Flotard (?) (vegeu núm. 45)	Pedrinyaler	
176.	Victorià, Joanot		
177.	t.t., el fill del barber d'Oleta		Oleta
178.	t.t., el fill del baster d'Oleta		Oleta
179.	t.t., el fill d'en Sebastià d'Oleta		Oleta
180.	els cònsols i batlle de Millars		Millars
181.	els cònsols i batlle de Vinçà		Vinçà

Fonts: La base d'aquesta relació nominal és ACA, RC, 4746, memorial de gitats de pau i treva (dec aquest document a la gentilesa de Núria Sales). Ha estat completat, i contrastat, però, amb d'altres documents coetanis.

BANDOLERS I SEGUIDORS DE JOAN CADELL, SENYOR D'ARSÈGUEL (1590-1592)

Núm.	NOM/ÀLIAS	CONDICIÓ SOCIAL	ORIGEN GEOGRÀFIC
A	1. (a) lo Aiguader		
A	2. Anglet, Joan; (a) Joando	Cirurgià	Arsèguel
A	3. Anton, Joan		gascó
A	4. Antoni, Pere		Calvinyà
A	5. (a) Arcavella		Arcavell
	6. Artigues, t.; (a) lo Cavaller	Soldat guarnició	Puigcerdà
	7. Balda, Antoni		
A	8. Balló, Pere	Pagès	Aristot
A	9. Barba, t.		francès
	10. Barcelona, t.		
	11. Baró, t.	Sastre	Puigcerdà
A	12. Bernadas, t.		gascó
	13. Bernat, t.		Planés
A	14. Bernat, t.; (a) lo Esparracat		
A	15. Bertran, t.		gascó
A	16. Bidet, t.		

	Núm.	NOM/ÀLIAS	CONDICIÓ SOCIAL	ORIGEN GEOGRÀFIC
A	17.	(a) lo Biscaí		
	18.	Blanc, Francesc; (a) lo Prohom de la Torr		Vall de Querol
A	19.	(a) Bocanegra		Andorra
A	20.	Bolquera, t.		Bolquera
A	21.	(a) lo Borbó		Ansovell
A	22.	(a) lo Bordoll		francès
A	23.	(a) lo Bordoll		francès
A	24.	Borrell, t.		Oliana
A	25.	(a) Bortolo		francès
A	26.	(a) lo Bou		Madremanya
A	27.	(a) lo Camarada		gascó
	28.	Camps, Jaume		
	29.	Canyadelles, Jonot		
	30.	Capdevila, Guillem; (a) lo Truc		Er
A	31.	Carles, Pere		Arfà
A	32.	Ca(t)llar, Gaspar	Fill del senyor de Prullans	Prullans
A	33.	Cebrià, t.		gascó
A	34.	Cemaneras (?), t.		Andorra
A	35.	(a) lo Civet		La Torre de Querol

	Núm.	NOM/ÀLIAS	CONDICIÓ SOCIAL	ORIGEN GEOGRÀFIC
	A	36. (a) Colom		
	B	37. Colomer, Joan		Ro.
	A	38. Coll, Joan	Pagès	Calvinyà
	A	39. (a) Coscolla; (a) lo Ciuret		Viliella
		40. Costa, t.		
	A	41. Coutet, Joan; (a) Tres sous	Fill de carnisser	Les Cabanyes (comtat de Foix)
	A/B	42. (a) Cua de Llop		Vall de Querol
	A	43. Damay, Joan		Montellà
	A	44. Deu, Pere; (a) Pere de Janot		Arsèguel
		45. Donima (?), Francesc de la		Portesa
		46. Duran, Joan	Sastre	Puigcerdà
	A	47. (a) Escaleta		Alòs
	A	48. (a) l'Escolanet		Guils
	A	49. (a) lo Estella		
		50. Esteve, t.		
	B	51. (a) lo Fajo		
	A	52. (a) lo Fardo o Fardeta		gascó
		53. Feixes, t.; (a) lo Caporal		Puigcerdà
		54. Feliu, t.; (a) lo Baró		
	A	55. Ferrer, Joan		Guils

Núm.	NOM/ÀLIAS	CONDICIÓ SOCIAL	ORIGEN GEOGRÀFIC
A 56.	(a) lo Fillet de la Torre Querol		La Torre de Querol
A 57.	(a) lo Fisquet		gascó
A 58.	(a) lo Fillols		gascó
	59. Fitot, Joan		La Manresana
	60. Fitot, Miquel (germans)		La Manresana
A 61.	(a) lo Floquet; (a) Tomàs		Sampsor
A 62.	Forcada, Joan; (a) lo Rabadanet	Pastor	Tranous (vall d'Aran)
A 63.	Forner, Francesc		francès
A 64.	Fuster, Antoni	Pagès	Arsèguel
A 65.	(a) lo Fuster de Guils		Guils
A 66.	(a) lo Garbal		
A 67.	Garreta, Miquel		Oliana
A 68.	Garreta, Jaume		Oliana
A 69.	Garreta, Francesc (germans)		Oliana
	70. Gelabert, Rafael; (a) Roca Verda		Vall de Querol
	71. Gombrens, t.		
A 72.	(a) lo Gorra o lo Gorra Blanca		gascó
A 73.	(a) lo Gual		Fígols
A 74.	Guardiet, Pere		Aristot
A 75.	Guillem, Joan; (a) lo Teixidor; (a) lo Polvoraire		Arsèguel

	Núm.	NOM/ÀLIAS	CONDICIÓ SOCIAL	ORIGEN GEOGRÀFIC
A/B	76.	Guillemó, t.; (a) lo Sastre Negre del Vilar		
	77.	Guillot, Arnautó; (a) Arnautó de m ^o Cadell	Soldat guarnició Puigcerdà	Puigcerdà
A	78.	(a) lo Guitza		gascó
A	79.	Guiú, Joan; (a) Moreta	Pagès	Vilanova de Banat
	80.	(a) lo Infant de Capcir		Capcir
A	81.	Ingle, t.; (a) lo llereu Ingle		La Ribera Salada
A	82.	Joan, t.		francès
A	83.	Joanet de la Llosa		La Llosa
A	84.	Joanet de micer Moles		
A	85.	Ledós, t.		Agramunt
A	86.	Letuga, t.		
A	87.	(a) Liró		Arsèguel
A	88.	Llavaneres, Esteve		Andorra
A	89.	Llinàs, Pere		Vall d'Olmia
A	90.	(a) Mahoma		gascó
	91.	Marc, Cosme de	Batlle	Querol
A	92.	Masferrer (o Masfarner), Joan; (a) Barrabam		Estoll
A	93.	(a) Massanes		Oliana

	Núm.	NOM/ÀLIAS	CONDICIÓ SOCIAL	ORIGEN GEOGRÀFIC
A	94.	Melcior, Joan		Arfà
C	95.	Millet, t.		Puigcerdà
A	96.	Mitjà, Antoni	Pagès	Soveig
	97.	Miqueló, Pere	Sabater	Castel·liutat
	98.	Molíner, Joan; (a) lo Riberes	Pagès	Arsèguel
A	99.	Montan de Montan (sic)		
A	100.	(a) lo Moreu de la Beridana		(Baridà?)
	101.	Narbona, Pere		
A/B	102.	Nicolau, Francesc; (a) Barbafiga		Fanes (Feners)
	103.	Oliba, t.; (a) Bidot (?)		
C	104.	Oliba, Rafael		Vall de Querol
A	105.	Ortodó, Bertran; (a) lo Heretge		
A	106.	Pananera, Bernat		francès
A	107.	(a) lo Parauliste		
A	108.	(a) lo Pastoret Cascó	Pastor	gascó
A	109.	Pentiac (o Pontiac), Jaume (vegeu núm. 119)		gascó
	110.	Pere del mas de la Be		
A	111.	Perico (o Perics), t.		gascó
	112.	(a) Petit Home		
A	113.	(a) lo Petitó del Martinet del Tronxo		
A	114.	(a) lo Peu Descals		Angostrina

Núm.	NOM/ÀLIAS	CONDICIÓ SOCIAL	ORIGEN GEOGRÀFIC
A 115.	Pierris, t.		gascó
116.	Pitxolí, t.		
A/B 117.	(a) lo Poll del Pla		El Pla de Sant Tirs
A 118.	Pometa, t.		Fetges
A 119.	(a) lo Pontac (vegeu núm. 109)		
A 120.	Portella, t.		Gurb
A 121.	(a) lo Pubill de Torrent		
A 122.	Puigrós, t.		
A 123.	(a) lo Quec del Superbo		Querol
A 124.	(a) lo Rat		
A 125.	(a) lo Regatxo del Roget de Sant Boi		
A 126.	Rey, Joan del		
A 127.	Rey, Pere	Pagès	Arsèguel
A 128.	(a) Ribó		Vall de Cabó
A 129.	Robert, t.		Hospitalet de França
130.	Romeu, Cosme	Soldat guarnició	
		Puigcerdà	Puigcerdà
A 131.	(a) lo Rosset		Aristot
A 132.	Roure, Mateu		Torrent
133.	(a) lo Rovellat de Capcir	Pagès	Capcir
A 134.	Salvi, Joan Pere; (a) Vinyola		Bagà

Núm.	NOM/ÀLIAS	CONDICIÓ SOCIAL	ORIGEN GEOGRÀFIC
A/B 135.	(a) lo Sandiu		Angostrina
A 136.	Sansa, Joan		Arsèguel
A 137.	Sansa, Joan Pere		Arsèguel
A 138.	Sansa, Miquel	Pagès	Arsèguel
A 139.	Sargueda, Andreu		
A 140.	(a) lo Sastret Gascó		gascó
A 141.	(a) lo Sastret de Bexet		Bexet (Bèixec)
A 142.	(a) lo Sastre d'Organyà		Organyà
	143. (a) lo Sastret de la Pobla		La Pobla de Lillet
A 144.	Saura, Antoni; (a) lo Fill del Batlle d'Alòs		Alòs (de Balaguer?)
A 145.	Segon, Joan	«Laborator»	Lucas
A 146.	Segon, Melcior; (a) lo Pateu (germans)	«Laborator»	Lucas
A 147.	Serra, Jaume; (a) lo Roget de Sant Boi		
A 148.	Sicart, Pere; (a) lo Capellà Foll		
A 149.	Solà, Jaumet		La Ribera Salada
A 150.	Solans, Antoni		Guils
A 151.	(a) Solatge		Querol
A 152.	(a) lo Tamborinet	gascó	
	153. Tarradelles, Jonot		
C 154.	Tasquer, Vicens		Vall de Querol

Núm.	NOM/ÀLIAS	CONDICIÓ SOCIAL	ORIGEN GEOGRÀFIC
A 155.	(a) lo Tisquet		gascó
A 156.	Torner, Gabriel		
A 157.	(a) Tropa		Vall de Cabó
A 158.	(a) lo Truita		Andorra
	159. (a) lo Vacara		
	160. Vargas, Simon	Soldat guarnició de Puigcerdà	Puigcerdà
A 161.	Verdura, Tomàs		Arfà
A 162.	(a) Verdureta		gascó
A 163.	(a) lo Vescomte		francès
A 164.	Vilaprinyo, t.		La Ribera Salada
A 165.	Visso, t.		La Vansa
B 166.	(a) Xapella	Soldat guarnició de Puigcerdà	Vall de Querol
A 167.	(a) lo Xixo (o Xixa)		Castellas

Equivalències: A = Bandolers que foren assetjats al castell d'Arsèguel l'any 1592.
 B = Bandolers que participaren en el robatori de moneda de Sidamon l'any 1587.
 C = Bandolers inculpats de propiciar les incursions de gent francesa.

Fonts: ACA, CA, 342 (memorial del 1591).
 ACA, RC, 4863, ff. 82v.-84v.
 ACA, AUD, 6324.

SENYORS I PROCURADORS SENYORIALS A LA VEGUERIA DE VIC (1580-1640):
RELACIÓ PER BARONIES

BARONIA	ANYS	NOM	CONDICIÓ	LLOC	BÀNDOL	CÀRREC
<i>Vilademany i vescomtat de Jóc</i>	1581	FERRAN, Francesc	Mercader	Vic	N	procurador
	1595-1610	CALVET, Jaume Onofre	Notari	Vic	N	procurador; escrivà
	1612-14	GRAELL, Francesc	Doctor drets	Vic	N	jutge
	c. 1625-32	VILA SAVASSONA, Antoni	Noble	Vic	N	governador
		1630	FONTANELLES, Josep	(?)	Vic	—
<i>Savassona</i>	1591	ANGELET, Joan Pere	Paraire	Vic	N	procurador
	1612	GRAFLL, Francesc	Doctor drets	Vic	N	jutge
	1630	CAMPANA, Martí Joan	Doctor drets	Vic	—	assessor
	1630	FONTANELLES, Josep	(?)	Vic	—	procurador
<i>Marquesat d'Aitona</i>	1605	CAMPANA, Gaspar	Notari	Vic	—	notari
	1609-23	SERRAT DE NESPLA, Rafael	(?)	Torelló	—	jutge

BARONIA	ANYS	NOM	CONDICIÓ	LLOC	BÀNDOL	CÀRREC
	1615	PRAT, Gaspar de	Cavaller	Vic	N	governador
	1616-18	TORD, Bernat Joan	Cavaller	Casserres	C	governador
	1623	RAGUER, Damià Joan	(?)	(?)	—	governador
	1627	PARRELLA ARCHS, Josep	(?)	Torelló	—	procurador
<i>Clariana</i>	1589	CANALS, Joan Antic	Notari	Vic	N	procurador
	1607	COMALADA, Joan	Mercader	Vic	—	procurador
	1614	GRAELL, Francesc	Doctor drets	Vic	N	jutge
<i>Granollacs</i>	1626-28	ALBAREDA, Francesc	(?)	Vic	—	jutge i assessor
	1628-35	PERES, Joan Andreu	Mercader	Vic	—	procurador
<i>Bisbe de Vic</i>	1581-88	VILA SAVASSONA, Antoni	Noble	Vic	N	procurador
	1591	FOLCHS, Pere	Notari	Vic	—	assessor
	1592-1619	CODINA, Gaspar	Donzell	Vic	C	procurador
	1599	FOLCHS, Rafael	(?)	Vic	—	procurador
	1607	BROSSA, Joan Francesc	Mercader c.h.	Vic	N	procurador
	1615	COMALADA, Joan	Mercader	Vic	—	procurador
	1636-39	CODOLOSA, Gaspar	(?)	c.h. Vic	—	governador
	1636-39	ALBAREDA, Francesc	(?)	Vic	—	jutge i assessor
	1638	VILA SAVASSONA, Antoni	Noble	Vic	—	procurador

BARONIA	ANYS	NOM	CONDICIÓ	LLOC	BÀNDOL	CÀRREC
<i>Capítol de Vic</i>	1602	CALVET, Jaume Onofre	Notari	Vic	N	Notari
<i>Sant Joan de les Abadesses</i>	1625	RIBES, Joan de	Cavaller	(?)	—	governador
<i>Sta. Maria de l'Estany</i>	1608-21	GRAELL, Francesc	Doctor drets	Vic	N	jutge
	1616	BERGADA, Francesc	(?)	Vic	—	açessor
	1616	BOJONS, Miquel	Pagès	Terrassola	—	governador
	1622	PLA, Antoni	(?)	(?)	—	governador
	1622	SAYZ, Pere Vicenç	Doctor drets	Vic	—	jutge
	1628	CALVET, Josep	(?)	Vic	—	jutge

Equivalències: N = Nyerro.
 C = Cadell.
 c. h. = Ciutadà honorat.

Font: X. TORRES I SANS, *Les bandositats a la Catalunya de l'Antic Règim. Nyerros i cadells a la Plana de Vic (1590-1640)*, tesi de llicenciatura, U.A.B., 1983, inèdita, vol. III.

LITIGIS DEL BISBE DE VIC (1575-1630)

ANY	PART CONTRÀRIA	LLOC	OBJECTE DEL LITIGI
1578	Joan Pontí, paraire	Riuprimer	Censos d'un mas
1592	Gabriel Llobet, beneficiat de Vic	Vic	Censos de cases
1594	Montserrat Puig, clergue de Vic	Vic	Censos de cases
	Segimon A. Arimany, causídic de Vic	Vic	Censos de cases
	Marc Onofre de Vergós, donzell de la vegueria de Cervera	Sta. Maria de Corcó	Delmes
1595	Cristòfol Folchs, botiguer de teles de Barcelona	Vic	Censos d'unes peces de terra
	Joaquim Albareda, de Vic	Vic	Censos de cases
	t. i t. Febrer, pagesos de Riuprimer	Riuprimer	Censos i dret de capbreuació
	Montserrat Costa, pagès d'Aiguafreda	Aiguafreda	Censos, terços, lluïsmes i foriscapis
	Pere Massó i Bartomeu Bassa, pagesos d'El Brull	El Brull	Censos
	Jaume Pujol, pagès d'El Brull	El Brull	Censos

ANY	PART CONTRÀRIA	LLOC	OBJECTE DEL LITIGI
	Jaume Feu, pagès de Seva	Seva	Censos
1596	Bernardí Guerau, pagès d'El Brull	El Brull	Censos
	Mateu Montmany, pagès de Seva	Seva	Censos
1598	Montserrat Canyelles, prevere de Roda	St. Bartomeu del Grau	Delmes
1599	Narcís Forn, pedrinyaler de Vic	Vic	Censos de cases
	Alexandre de Cordelles, noble de Barcelona	Castellnou (Bages)	Lluïsmes i foriscapis
1600	Narcís Forn, pedrinyaler de Vic	Vic	Censos i foriscapis de cases
1602	Carles de Vilademany, senyor de Taradell <i>et al.</i>	Seva i El Brull	Drets i rendes
1612	Joan Fontcuberta, blanquer de Vic	Vic	Censos de cases
1617	Pau Canal, ciutadà de Barcelona	Gurb	Delmes
	Lluís de Foxà, donzell de Barcelona	Cornet	Reconeixament d'infeudació i rendes
	Jaume Ramis, beneficiat de Gurb	Gurb	Delmes
	Simon Remissa, teixidor de Vic	Vic	Censos de cases
	Pau Codony, fuster de Vic	Vic	Censos de cases
	t. t.	Vic	Censos de cases

ANY	PART CONTRÀRIA	LLOC	OBJECTE DEL LITIGI
	Joan Codinach, pagès de Vic	Vic	Un camp
1618	Joan Francesc Brossa, ciutadà honorat de Vic	Gurb	Censos d'un mas
	Pau Coll, pagès de St. Julià Sassorba	St. Julià Sassorba	Censos i dret de capbrevació
	Gabriel Pujades, pagès de St. Julià Sassorba	Riuprimer	Un mas
	Pere Jaume de Freixenet, ¿pagès? de Muntanyola	Riuprimer	Un mas
	Segimon Moreta, pagès d'El Brull	El Brull	Dret de capbrevació
1619	Guillem Puiggener, sastre de Vic	Vic	Censos de cases
	Antoni Sala, pagès d'El Brull	El Brull	Censos
	Jeroni Velada, mestre de cases de Vic	Vic	Censos de cases
	Cristòfol Masgener, pagès de Riuprimer	Riuprimer	Censos
	Francesc Febrer, pagès d'El Brull	El Brull	Censos
1620	Montserrat Benet, apotecari de Vic	Vic	Censos de cases

ANY	PART CONTRÀRIA	LLOC	OBJECTE DEL LITIGI
	Montserrat Serra, pagès d'El Brull	El Brull	Censos
	Montserrat Cendra, pagès de Seva	Seva	Censos
	Esteve Siquer, pagès de Seva	Seva	Censos
	Bernardí Noguera, pagès de St. Julià Sassorba	St. Julià Sassorba	Censos i dret de capbreuació
1623	Jaume Descatllar de Palmerola, donzell de la vegueria de Manresa	St. Bartomeu del Grau	Delmes
1627	Margarida Treserra, vda. de Joan Treserra, pagès de St. Bartomeu del Grau	St. Bartomeu del Grau	Censos i dret de capbreuació
	Pere Pla, pagès d'El Brull	El Brull	Censos
	Josep Costa, pagés de Seva	Seva	Censos
	Antoni Serrabardina, pagès de Seva	Seva	Censos
	Bernardí Riquer, pagès de Seva	Seva	Censos i dret de capbreuació
1628	Bernardí Casas, pagès de Muntanyola	Riuprimer	Una vinya
	Josep Costa, pagès d'El Brull	El Brull	Censos

ANY	PART CONTRÀRIA	LLOC	OBJECTE DEL LITIGI
	Jaume Boix, pagès d'El Brull	El Brull	Censos
	Miquel Pou, pagès d'El Brull	El Brull	Censos, terços i foriscapis
	Rafael Portell, pagès de St. Julià Sassorba	St. Julià Sassorba	Censos i dret de capbrevació
1629	Bernardí Casals, pagès de Muntanyola	Muntanyola	Una vinya
1631	Francesca de Sarriera, vda. de Joan Sarriera, i tutors de Joan Sarriera		¿Carlania de Gurb? ¿Delme de Vilagelans?

Nota: Aquesta relació no és pas exhaustiva: la desaparició de nombrosos lligalls de l'arxiu de la mensa episcopal fa impossible una reconstrucció més completa; i pot explicar, a més, les sensibles disparitats i llacunes cronològiques observades en el quadre precedent.

Fonts: AME. llig. núms. 2126, 2215, 2217, 2218, 2219, 2221.

LES LLUITES DE NYERROS I CADELLS A LA CIUTAT
DE VIC: SINOPSI CRONOLÒGICA (1600-1605)

1600

- maig* Assassinat de Pau Fabra, ardiaca de la seu de Vic (per instigació del bisbe Robuster o el seu procurador).
- setembre* Els germans Domènec persegueixen l'hereu Pujol Badia, de Gurb, pels carrers de Vic.
- octubre* Els Coixard, bandolers dels Domènec, dispararen contra Francesc Graell, donzell de la ciutat.
- desembre* Assassinat del sots-veguer de Vic Jaume Argila, perpetrat, probablement, pels Coixard i Domènec.

1601

- març* Domènecs i Coixards atacaren Gaspar Serarols, paraire de Vic.
- juny* Els Coixard malferiren Segimon Plantalamor, paraire i algtzir extraordinari de Vic.
- juny* Els Coixard persegueixen un tal Boxeda d'Osormort, i un nebot d'en Cortada de Manlleu.
- agost* Estada d'un jutge reial a la ciutat per tal d'esbrinar alguns «excesos i delictes».
- agost* Assassinat del sabater Baltasar Vilallobos.
- agost* Escaramussa dels Coixard amb el sots-veguer de Vic.
- novembre* Procés de regalia contra els Domènec i alguns seguidors seus, com ara Josep Franch, fill d'un mercader de Vic.
- desembre* Els consellers de la ciutat fan de mitjancers en les disputes de la seu entre bisbe i canoges, i canoges i beneficiats.

- desembre* Violenta entrada dels Domènec i llurs seguidors a la ciutat de Vic; mataren el fuster Mateu Duran, però foren finalment rebutjats.
- 1602
- febrer* Guillem Vilamala, de Roda, assassinat pels Coixard (que fan cau regular en el poble).
- juny* Els Coixard tiraren contra Gaspar Font, *comissari reial* de Vic. El veguer Joan de Tord afavoreix els Coixard i altres bandolers del bisbe Robuster.
- juliol* Els Coixard i la seva colla malferiren Joan Ponsic, ciutadà honrat de Vic.
- agost* Procés de regalia contra Gregori Domènec.
- agost* El canonge Prada, apallissat per bandolers del bisbe Robuster.
- setembre* Uns desconeguts han disparat contra Bernat Llobet i Antoni Vicens (a) Dachs, de Gurb, pels carrers de la ciutat.
- setembre* A Barcelona, han tirat contra Segimon Paratge, senyor del mas Bellfort de Manlleu, i parent i seguidor dels Domènec. En revenja, els Domènec i una trentena de bandolers seus fan una violenta entrada a la ciutat de Vic, tot mirant de matar Carles de Vilademany i el baró de Savassona. Gregori Domènec, però, resultaria nafrat en el decurs de la brega.
- octubre* Els Domènec, que havien estat capturats al mas Albanell, aconseguiren d'escapar de les presons de Vic—potser amb la complicitat d'algun dels consellers de la ciutat.
- octubre* Els Coixard mataren un pagès de Roda.
- novembre* Bandolers del bisbe Robuster tiraren contra Pau Feu, candelero de la ciutat i oficial reial.

- novembre* Bandolers del bisbe Robuster tiraren contra Francesc Vila, fill del baró de Savassona, i els seus acompanyants (entre els quals hi figurava Perot Rocaguinarda).
- novembre* El bisbe Robuster posa interdicte a tota la ciutat i excomunica alguns ciutadans de la parcialitat dels nyerros.
- novembre* Jerònima Vilademany, muller del senyor de Taradell, i el seu seguici són assetjats a la capella de la Rodona pels bandolers del bisbe Robuster.
- novembre* Els nyerros posen setge al palau episcopal (episodi força confús, i que, segons alguns ciutadans, no hauria estat sinó un estratagema del bisbe mateix).
- novembre* El bisbe Robuster abandona la ciutat de Vic «per las tribulacions que són en aquella ciutat»; se'n va al seu castell d'Artés.

1603

- abril* Continua, a instàncies del capítol de Vic, l'enquesta i processament contra el bisbe Robuster.
- juny* Amenaça de brega armada al Mercadal de Vic entre les parcialitats de nyerros i cadells. El veguer Tord negocia amb alguns cavallers nyerros per tal d'evitar-la. Inútilment, però. En el decurs dels incidents el cavaller Miquel Joan Montrodon mata Bernat Llobet, pagès del terme de Vic, i habitual acompanyant del veguer. Bernardí Granollacs, un botiguer de teles de la ciutat, i home de 75 anys, és capturat pel veguer, i passarà una temporada empresonat a Barcelona arran d'aquests fets.
- juliol* La quadrilla del Gascó de Caldes vol entrar a Vic per tal d'afavorir els cadells; cavallers nyerros, però, acusaran el veguer Tord d'afavorir l'entrada de malfactors a la ciutat.

- agost* Un representant del governador de Catalunya fa estada a Vic per tal d'indagar el rerafons de les violències urbanes.
- novembre* Han tirotejat el notari Pere Folchs.
- desembre* Els Coixard han mort Salvi Fontanelles, ciutadà honorat de Vic.
- 1604
- febrer* El virrei prohibeix la celebració del Carnestoltes per tal d'evitar noves violències.
- abril* El consell de la ciutat s'exclama del regiment del veguer Miquel de Montagut.
- juny* Els Coixard tiraren contra el veguer Montagut.
- juliol* Han disparat (els Coixard?) contra el cavaller nyerro Miquel Prat.
- juliol* La ciutat sense veguer; el virrei hi envià un algtzmir extraordinari.
- juliol* Han disparat contra Pau Civada i el calceter Rafael Fochs.
- juliol* Signades treves i concòrdia entre el bisbe Robuster i els canonges de Vic.
- octubre* Han disparat contra Antoni Joan Brossa, mercader, i el cavaller Miquel Joan Montrodon.
- octubre* Assassinat de Baltasar Gual, causídic de la ciutat; la ciutat demana l'immediat nomenament de veguer.
- novembre* El virrei acusa els consellers de Vic de no afavorir i ajudar els oficials reials.
- novembre* Els Coixard calaren foc a dos pallers d'un hostaler de Vic.

1605

- febrer* Assassinat de l'apotecari Onofre Marcer. Els autors serien, segons sembla, Sebastià Domènec i alguns seus bandolers
- març* Carles de Vilademany és obligat a signar treves temporals amb alguns homes de Tona i Seva, presumiblement cadells.
- abril* Brega a Sant Hilari de Sacalm entre Carles de Vilademany i els cadells.
- abril* Rocaguinarda, bandoler nyerro, vol matar Pere Puigrubí pels carrers de Vic (potser per raons particulars, i que vénen, segons sembla, d'antic).
- maig* El virrei condemna els bàndols i violències de la ciutat de Vic; un algtzitr reial fa via cap a la ciutat.
- juliol* El sots-veguer de Vic (i regent de la vegueria) demana l'ajut dels cavallers nyerros per tal de restaurar l'ordre.
- juliol* Uns desconeguts han disparat contra el fuster Gabriel Horta.
- juliol* Signatura de treves particulars entre alguns cavallers implicats en les bandositats urbanes (Codina, Montrodon).
- juliol* El nou veguer Julià de Pallars, atacat per alguns homes de la ciutat en voler capturar el causídic de Vic.
- agost* Estada d'un jutge de l'Audiència a la ciutat per tal de neutralitzar les parcialitats, i forçar la signatura de la unió contra els bandolers.
- agost* Assoliment de treves generals entre les parcialitats, facilitades per l'acció mitjancera del carmelita fra Josep Serrano.
- octubre* La ciutat signa la Unió contra el bandolerisme.

Font: X. TORRES SANS, *Les bandositats a la Catalunya de l'Antic Règim. Nyerros i cadells a la Plana de Vic (1590-1640)*, tesi de llicenciatura, U.A.B., 1983, inèdita, vol. III (narració circumstanciada d'aquests episodis).

FONTS DOCUMENTALS

I. BARCELONA

I. ARXIU DE LA CORONA D'ARAGÓ

I.1. *Reial Cancelleria:*

Registres núms.: 3870, 4215, 4216, 4269, 4277, 4348, 4383, 4637, 4642, 4643, 4714, 4715, 4716, 4717, 4746, 4747, 4748, 4749, 4751, 4752, 4753, 4754, 4755, 4756, 4757, 4758, 4759, 4760, 4761, 4762, 7463, 4765, 4768, 4771, 4821, 4829, 4830, 4831, 4832, 4833, 4834, 4835, 4845, 4846, 4847, 4848, 4849, 4861, 4862, 4863, 4864, 4890, 4891, 4893, 5177, 5182, 5183, 5184, 5199, 5200, 5201, 5202, 5203, 5203, 5206, 5208, 5209, 5210, 5211, 5214, 5215, 5259, 5260, 5261, 5273, 5274, 5275, 5534, 5536, 5537, 5584.

I.2. *Consell d'Aragó:*

Lligalls núms.: 36, 42, 54, 74, 75, 76, 80, 81, 82, 93, 131, 194, 260, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 275, 282, 283, 287, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 370, 371, 381, 382, 386, 477, 478, 480, 485, 487, 500, 503.

I.3. *Reial Patrimoni. Mestre Racional:*

Registres núms.: 202, 1462, 1488, 1498, 1521, 1562, 2601, 2913, 2914.

1.4. *Reial Audiència:*

- a) Conclusions civils: regs. núms.: 129, 130.
- b) Plets civils: regs. núms.: 3393, 6452.
- c) Conclusions criminals: regs. núm.: 6072, 6073, 6097, 6098, 6099, 6183, 6224, 6281, 6282, 6283, 6285, 6287, 6288, 6294, 6296, 6297, 6299, 6323, 6324, 6325, 6356, 6360, 6376, 6421, 6817, 6818, 7122, 8132.

1.5. *Generalitat. Deliberacions:*

Registres núms.: 154, 155, 156, 157, 158, 159.

1.6. *Orde de Sant Joan de Jerusalem:*

Armari	Lligalls	Volums
2	1, 2, 4, 5	
3	5	
13	1, 2, 3, 4, 5, 6	
18	1, 2	
22		27
23	1 bis (a), 1 bis (b), 2, 4 (b), 6	
24		2
26	1	
27		2
29	1	
32	3	
48	4	

2. *ARXIU HISTÒRIC DE PROTOCOLS DE BARCELONA*

BASSA, Joan: *Capbreu Illustri Nobili Domini Caroli Ulmis Cru-dillis et de Vilademany (1599-1600).*

CARLES, Joan: *Les treves del vescomtat de Castellbò, y altres, ab mossèn Joanot Cadell, d'Arsèguel, y altres (1538-1544).*

- COLL, Salvador: *Llibre de capítols* (1577-88).
- COLLELL (menor), Lluís: *Llibre segon de testaments*.
- FITA, Antoni Joan: *Llibre primer de capítols*.
 — *Llibre desè de capítols*.
 — *Llibre dotzè de capítols*.
- FITA, Joan: *Llibre sisè de testaments*.
- FITOR (major), Pere: *Llibre primer de testaments*.
 — *Testaments* (1576-96).
- FELIP, Antoni: *Llibre primer de comuns*.
- FONTANA, Josep F.: *Llibre tercer de capítols*.
- JORBA (menor), Lluís: *Manual de deliberacions del capítol Provincial de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem* (1582-1609).
- MALLOL, Pau: *Plec de capítols* (1552-87).
- MAS, Josep: *Testaments* (1680-1722).
- MONJO, Joan: *Testaments* (1541-62).
- MONTANER, Gabriel: *Llibre tercer de testaments*.
- PAREJA, Joan: *Plec de testaments* (1570-1608).
 — *Plec de testaments* (1587-1609).
- PEDRALBES, Francesc: *Capítols* (1563-80).
 — *Capítols* (1583-97).
- PEDRALBES, Galceran S.: *Capítols* (1590-1638).
- PONS, Francesc: *Llibre segon de testaments*.
- RIALP, Onofre: *Capítols* (1558-69).
- RIERA, Rafael: *Capítols* (1623-38).
 — *Llibre segon de testaments*.
- ROURE, ANTONI: *Testaments* (1598-1615).
- SALA, Joan: *Plec de testaments diversos anys*.
- SERRA, Miquel: *Llibre segon de capítols*.
- SERVAT (major), Antic: *Capítols* (1610-16).
 — *Capítols* (1611-14).
 — *Testaments* (1616-30).
 — *Testaments* (1631-35).
- SOLER FERRAN, Joan: *Capítols* (1621-24).
- SUNYER, Francesc: *Llibre tercer de comuns*.
 — *Aprisie* (1569-72).
- TALAVERA, Jeroni: *Llibre quart de comuns*.

- *Llibre cinquè de comuns.*
- *Plec d'inventaris diversos anys.*
- *Llibre primer de testaments.*
- *Liber securitatum prestatarum per officiales regiois triennales in curie viccarie Barchinone (1607-1620).*

TALavera, Joan Jeroni: *Llibre primer Notularum.*

- *Llibre cinquè de comuns.*
- *Plec d'escriptures diversos anys.*
- *Quaternus eppriciarum, 1611.*
- *Llibre quart Vendicionum.*
- *Cartes de pagament d'Anna d'Alentorn (1612-1618).*
- *Llibre primer de testaments.*
- *Plec de processos originals (1627-1632).*

TOPI COMES, Francesc: *Testaments (1687-1720).*

VICENS, Pere: *Capbreve de las rentas de don Carlos de Vilademany (1605).*

VILA, Bonaventura: *Llibre segon de concòrdies.*

VILASECA, Dídac: *Llibre segon de testaments.*

VIVES, Pere Pau: *Llibre quart de testaments.*

XEMALLAU, Gaspar M.: *Procés eclesiàstic incoat per raó de les bandositats de Gnerros y Cadells (1601-1603).*

3. BIBLIOTECA DE CATALUNYA

3.1. Arxiu:

Signatures:	709	SAND. 8au. 58
	710	SAND. 8au. 61
	774	SAND. 8au. 61
	SAND. Fol. 17	SAND. 8au. 64
	SAND. Fol. 82	SAND. 8au. 288
	SAND. Fol. 85	Man. Fol. 356
	SAND. Fol. 89	2-II-4 (6907)
	SAND. Fol. 90	2-II-4 (6908)
	SAND. Fol. 110	2-II-4 (6909)

3.2. *Fulletls Bonsoms:*

Núms.: 6, 246, 248, 292, 2366, 2374, 2376, 2436, 2481, 2588, 2784, 2850, 4628, 4632, 5028, 5029, 5030, 5097, 5099, 5101, 5229, 6063, 7649, 7696, 9063, 9087, 9090, 9958, 10774, 10775, 10817, 10824, 10827, 10828, 10829, 10830, 10831, 10832, 10898, 10915.

3.3. *Manuscrits:*

Núms.: 501: Perot de Vilanova, *MEMÒRIES PER A SEMPRE*.
510: Frederic Despalau, *Notes de...*

4. BIBLIOTECA UNIVERSITÀRIA DE BARCELONA

Ms. núm. 1189: Onofre de Selma y de Salavert, *Verdad defendida en impugnación del pretendido establecimiento de ley de observancia...*, (c. 1632).

5. ARXIU HISTÒRIC MUNICIPAL DE BARCELONA

Ms. núm. B-29: Jeroni Saconominas, *Llibre de memòries*
(1576-1603).

B-148: Anònim, *Dietari* (1640-1641).

II. VIC

I. ARXIU MUNICIPAL DE VIC

I.1. *Llibres d'Acords:* regs. núms. 4, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 17.

I.2. *Correspondència:*

a): Cartes de la ciutat (expedides): regs. núms. 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10.

b): Cartes a la ciutat (rebudes): lligs. núms. 1, 3, 4, 5, 6, 7, 14, 16, 18.

1.3. *Conselleries*: regs. anys 1590-1610.

1.4. *Clavariat*: regs. anys 1586-1604.

1.5. *Mostassà*: lligs. anys (1495-1599).
(1600-1650).

1.6. *Varia*:

Talles (1 lligall).

Ordinacions antigues (1511-1603) (1 volum).

Memorials diversos (1 lligall).

«Exposicions de la ciutat a les autoritats (segles XVI-XVII)» (1 lligall).

«Consultas a lletrats, sentències i requestes del Consell» (1 lligall).

«Memorials de dret, sobre drets i jurisdiccions de la ciutat» (1 lligall).

«Arrendaments, deutoris, concòrdies, etc. (segles XVI-XVII)» (1 lligall).

«Notícies de casos particulars (1569-1710)» (1 volum).

«Guerra (1580-1649)» (1 lligall)

«Guerra (segles XVII-XIX)» (1 lligall).

«Santa Unió y Germandat contra lladres, 1605 y 1615 fins 1636» (1 lligall).

«Registre de las Baronias del Sr. Baró de Cevassona (1631-1666)».

«Manual de la batllia de Roda (1504-1520)».

2. ARXIU DE LA VEGUERIA DE VIC

2.1. *Manuals*: Lligs. anys: 1591-94
1595-98
1598-99
1600-02
1603-05

2.2. *Registres*: Lligs. anys: 1580-99
1600-30

2.3. *Processos civils*:

a): Mida quart: 1592
b): Mida foli: 1592-94

2.4. *Processos criminals*:

a): Mida quart: 1570-73
1574-79
1580-86
1587-89
1590-95
1596-99
1600-03
1604-09
1610-19
1620-29
1630-39
1640-68

b) Mida foli: (segle XVI)
(segle XVII)
1600-10
1601-20
1621-30
1631-40
1640-49

c) Lligalls fora de sèrie:

«Bandolers».

«Bandolerisme. Rocaguinarda, Coixarts i Trucafort».

«Processos sobre el bandolerisme en general».

«Mala vida en Vic».

2.5. *Varia:*

«Pau i Treva (segle XVI)» (1 lligall).

«Pregons (segles XVI-XVII)» (1 lligall).

«Armes i guerra (segles XVII-XIX)» (1 lligall).

3. ARXIU DE LA «CURIA FUMADA» (NOTARIAL)

3.1. *Manuale notariais:*

ARGEMIR, Enric: *Testaments (finals segle XVI)*.

— *Llibre de comuns (1575-1600)*.

BEULO, Salvi: *Capítols (1557-1560)*.

— *Capítols (1561-1565)*.

BIGUES, Salvi: *Testaments i inventaris (1597-1603)*.

CALVET, Jaume Onofre: *Capítols (1587-1594)*.

— *Testaments*, núm. 2.

— *Inventaris (1587-1628)*.

— *Llibre de comuns*, núm. 4.

COMA, Onofre: *Capítols (1572-1578)*.

— *Capítols (1590-1599)*.

JUNYENT, Salvador: *Inventaris (c. 1500-1550)*.

PRAT, Gaspar Benet: *Capítols (1562-1568)*.

PRIXANA, Montserrat: *Llibre de comuns*, núm. 4.

PUIG, Benet: *Inventaris (1678-1581)*.

RIBOT, Joan: *Testaments*, núm. 2 *Inventaris (1601-1636)*.

RIQUER, Joan: *Inventaris (1631-1640)*.

TORRA, Joan: *Testaments (1585-1605)*.

— *Testaments (1586-1605)*.

VINYES, Joan: *Capítols (1586-1600)*

— *Testaments (1601-1615)*

— *Testaments (1605-1630)*.

- 3.2. *Processos criminals*: lligs. anys: 1592 (quart).
1552-1572 (foli).
1573-1716 (foli).

3.3. *Varia*:

Castlania de Torelló.

Marquesat de Rupit.

Cúries de Castellcir, Olost i Savassona.

Cúria de Centelles i Manlleu (s. XVI-XVII).

Cúria de Centelles i Manlleu: protocols (1557-1632).

4. ARXIU NOTARIAL DE VIC

Manuals núms.: 284: Antic Reverter, *Comú (1618-1630)*.

287: Antic Reverter, *Testaments*
(1665-88).

280: Antic Reverter, *Inventaris (1691-95)*.

5. ARXIU DE LA MENSA EPISCOPAL DE VIC

Lligalls núms.: 813, 814, 815, 816, 817, 819, 873, 874, 919,
920, 1526, 1614, 2100, 2101, 2106, 2126,
2215, 2216, 2217, 2218, 2219, 2221, 2222,
2226, 2228, 2229, 2230, 2235, 2236.

6. ARXIU CAPITULAR DE VIC

«Procés del bisbe Francesc Robuster».

«Memorial de agravis fets y procurats per lo bisbe de Vich, del dia entrà en lo bisbat fins lo dia present».

III. TORELLÓ

1. ARXIU MUNICIPAL

Manual d'acords (1547-1656).

2. ARXIU PARROQUIAL

2.1. *Llibres sacramentals:*

Núm.: 19, Llibre d'òbits (1582-1700).

30, Llibre de matrimonis (1578-1646).

2.2. *Notarial:*

Núm.: 22, Llibre de comuns (1595-1602).

27, *Papers notarians* (1598-1604).

29, Testaments (1523-1563).

30, Testaments (s. XVI-XVII).

31, Inventaris (s. XVI-XVII).

32, Testaments (segle XVI).

33, Capítols (s. XVI-XVII).

34, Llibre de cort del batlle d'Orís (1578-1606).

35, Llibre de cort del batlle de Torelló (1511-1520).

44, Testaments (1627-1633).

45, Testaments (1633-1646).

47, Capítols (1626-1643).

48, *Diversorum* (s. XVI-XVII).

- Núm. 51, Testaments (segle XVII).
53, Capítols (s. XVI-XVII).
107, Documentació dispersa (s. XIV-XVI).

IV. MANLLEU

ARXIU PARROQUIAL.

Notarial, núm. 37.

V. LLEIDA

1. ARXIU MUNICIPAL DE LLEIDA

1.1. *Actes municipals*:

regs. núms. 432, 433.

1.2. *Diversorum*:

regs. núms. 703, 704.

1.3. *Llibre de processos de Bandera (s. XIV-XVI)*:

reg. núm. 932.

2. ARXIU DE LA VEGUERIA DE LLEIDA

2.1. *Treves o Seguretats*:

regs. núms. 335, 336, 337.

2.2. *Llibre de Crims (Tribunal de Coltellades)*:

regs. núms.: 828, 829, 830, 831, 832.

VI. CERVERA

ARXIU MUNICIPAL DE CERVERA.

Correspondència:

Lletres (s. XIII-XVI).

Lletres rebudes (s. XIV-XVI).

Lletres rebudes (s. XVII).

Llibre de lletres (1574-1588).

Acords: 1587-88

VIII. BIBLIOTECA NACIONAL DE MADRID

Ms. núms.: 722, 725, 784, 943, 957, 1761, 1762, 1889,
2338, 18651, 18717.

BIBLIOGRAFIA

- ALART, B.: *Géographie Historique des Pyrénées-Orientales*, Perpinyà, 1859.
- *Documents sur la géographie historique sur les communes du Roussillon*, Perpinyà, 1876.
- *Noticies historiques sur les communes du Roussillon*, Perpinyà, 1878.
- ALAVI, Hamza: *Las clases campesinas y las lealtades primordiales*, a «Cuadernos Anagrama», 128, 1976, pàgs. 47-125.
- ALBAREDA, Joaquim et al.: *Història d'Osona*, Vic, 1984.
- ALSUS TORRENT, Pere: *Ensaig històrich sobre la vila de Banyolas*, Barcelona, 1872.
- AMADES, Joan: *El Pirineu. Tradicions i llegendes*, Barcelona, 1949.
- *Folklore català*, Barcelona, 1950-51 (2 vols.).
- AMELANG, James S.: *L'oligarquia ciutadana a la Barcelona moderna: una aproximació comparativa*, «Recerques», 13, 1983, pàgs. 7-25.
- *La formación de una clase dirigente: Barcelona, 1490-1714*, Barcelona, 1986.
- AMENÓS, Amadeu: *Igualada pàtria indiscutible de l'Il·lm. i Rdm. Bisbe Francesc Robuster i Sala*, «Miscellanea Aqualatensia» (Igualada), 1949, pàgs. 1-8.
- ARGENSOLA, Bartolomé Leonardo: *Primera parte de los Anales de Aragón*, Saragossa, 1630.
- ARGENSOLA, Lupercio Leonardo: *Información de los sucesos del reino de Aragón en los años 1590 y 1591 (1604)*, Madrid, 1808.
- AROCENA, Ignacio: *Los banderizos vascos*, «B.R.S.V.A.P.», XXV, 1969, pàgs. 275-312.
- *Los parientes mayores y las guerras de bandos en Guipúzcoa y Vizcaya*, a *Historia del Pueblo Vasco I*, Sant Sebastià, s.d., pàgs. 151-172.

- BALAGUER, Víctor: *Don Juan de Serrallonga o Los bandidos de las Guillerías*, Barcelona, 1913.
- *Don Joan de Serrallonga, Novel·la històrica*, trad. catalana de V. Serra i Boldú, «La Novel·la Nova», Barcelona, s.d.
- *Historia de Cataluña y de la Corona de Aragón*, Barcelona, 1860-63.
- BALCELLS DE SARACIBAR: *Antigua Nobleza Vicense. Ciudadanos Honorados de Vich*, «Ausa», I, 1952-54, pàgs. 165-166.
- BARALLAT, Celestino: *Nyerros y Cadells*, «M.R.A.B.L.B.», V, 1896, pàgs. 255-276.
- BASAS, Manuel: *La institucionalización de los bandos en la sociedad bilbaína y vizcaína al comienzo de la Edad Moderna*, a *La sociedad vasca rural y urbana en el marco de la crisis de los siglos XIV y XV*, Bilbao, 1975, pàgs. 115-160.
- BASSOLS GENIS, José M. ^a: *Don José Francisco Ferrer de Llupià Brosa y Vila Sabassona, Barón de Sabassona*, 1764-1826, Vic, 1957.
- BLANCAS, Jerónimo: *Comentarios de las cosas de Aragón* (1588), Saragossa, 1878.
- BLANCO, Pedro J. (S.J.): *El virreinato de S. Francisco de Borja en Cataluña*, Barcelona, 1921.
- BLASCO DE LANUZA, Vincencio: *Historias eclesiásticas y seculares de Aragón*, Saragossa, 1622 (2 vols.).
- BOFARULL, Andrés de: *Anales históricos de Reus*, Reus, 2a. ed., 1866.
- BOFARULL, Antonio de: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña*, Barcelona, 1876-78.
- BORRAS, Antonio (S.I.): *Contribución a los orígenes del bandolerismo en Cataluña (La pragmática de Carlos V de 1539)*, «Estudios de Historia Moderna», III, 1953, pàgs. 159-180.
- BOSCH, Andreu: *Sumari dels títols d'honor de Catalunya, Rosselló i Cerdanya*, (1608), Barcelona-Sueca, ed. facsímil, 1974.
- BRAUDEL, Fernand: *El Mediterráneo y el mundo mediterráneo en tiempos de Felipe II*, Méxic, 2a. ed., 1976 (2 vols.).
- BROCÀ, Guillem M. de: *Juristes y juriconsults catalans dels segles XIV-XVII*, «Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans», III, (1909-10), pàgs. 483-515.
- BRUNQUER, Esteve G.: *Rúbriques de Bruniquer. Ceremonial dels Mag-*

- nífics Consellers y Regiment de la Ciutat de Barcelona*, a cura de F. Carreras Candi i B. Gonyalons, Barcelona, 1912-16 (5 vols.).
- CALMETTE, Joseph i VIDAL, Pierre: *Historia du Roussillon*, París, 1923.
- CANELLAS LÓPEZ, ÀNGEL: *Estudios Ribagorzanos: Notas para la vida dramática de don Juan de Aragón y Gurrea, Conde de Ribagorza, ejecutado en 1573*, «Cuadernos de Historia Jerónimo Zurita», 6-7, 1958, pàgs. 75-92.
- *El Reino de Aragón en el siglo XV (1410-1479)*, a Ramón MENÉNDEZ PIDAL (dir.), *Historia de España*, XV, Madrid, 1964, pàgs. 319-594.
- CANYELLES, Magí: *Descripció de la Grandesa y Antiquitats de la ciutat de Manresa*, a cura de L. Soler March, Manresa, 1896.
- CAPDEVILA, Sanc: *El castell de Guimerà*, Tarragona, 1927.
- CAPEILLE, Abbé Jean: *Dictionnaire de Biographies Roussillonnaises*, Perpinyà, 1914.
- *Histoire de la Maison des Chevaliers de Banyuls, barons de Nyer (1132-1922)*, Ceret, 1922.
- CARO BAROJA, Julio: *Linajes, bandos, ciudades y monarquías (Historia de las revoluciones de Messina)*, a *La ciudad y el campo*, Madrid-Barcelona, 1966, pàgs. 131-170.
- *Linajes y bandos*, a «Vasconiana», III, Sant Sebastià, 1974, pàgs. 13-61.
- *Honor y vergüenza*, a J. G. PERISTIANY (ed.), *El concepto del honor en la sociedad mediterránea*, Barcelona, 1968, pàgs. 77-126.
- CARRERAS CANDI, Francesc: *Llorens d'Altarriba y lo assalt de Vich del 1475*, a *Efemérides Históricas de Catalunya*, Barcelona, 1893, pàgs. 5-26.
- *Pere Joan Ferrer, militar y senyor del Maresme*, Barcelona, 1894.
- *Lo cabdill vigatà Bernat Guillem d'Altarriba (segle XV)*, «Jocs Florals a Barcelona», 1895, pàgs. 235-310.
- *Sumari de batalla a ultrança fet per Mossen Pere Joan Ferrer, cavaller, ab la biografia del autor y breu estudi de la obra*, Mataró, 1898.
- *La cavalleria a Catalunya. Lo orde que ha de tenir pera dar deseximents hun cavaller a altre cavaller*, Barcelona, 1899.

- *Notes dotzentistes d'Ausona*, a «Miscel·lània històrica catalana», II, Barcelona, 1906, pàgs. 361-463.
- *Ordinacions Urbanes de bon govern a Catalunya (segles XIII a XVII)*, «B.R.A.B.L.B.», XI, (1923-24), pàgs. 292 i 365; XII, 1925-26, pàgs. 37, 121, 189, 286, 368, 419 i 520.
- *Catalunya*, a F. CARRERAS CANDI (dir.), *Geografia general de Catalunya*, Barcelona [c. 1908-18].
- CARRERAS CANDI, Francesc i BOSCH, Siegfried: *Desafiaments a Catalunya en el segle XVI*, «B.R.A.B.L.B.», XVI, 1933-36, pàgs. 39-64.
- CARRERES ZACARES, Salvador: *Notes per a la història dels bandos de València*, València, 1930.
- CASANOVAS, Lluís: *La Pobla de Segur (Notes històriques)*, Igualada, 1958.
- CASASSAS, ENRIC: *Tona. Descripció històrica i geogràfica*, Barcelona, 1935.
- CASEY, James: *La crisi general del segle XVII a València, 1646-48*, «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», XLVI (II), 1970, pàgs. 96-173.
- *El regne de València al segle XVII*, Barcelona, 1981.
- CASTELLA, Gabriel: *Una carta de la reina María de Aragón al subveguer de Igualada. El problema de las bandosidades urbanas en el Cuatrocientos*, «I Asamblea Intercomarcal de Investigadores del Penedés y Conca d'Odena», Igualada, 1952, pàgs. 161-165.
- *Els Castells catalans*, Barcelona, 1967-79 (6 vols.).
- CÉSPEDES Y MENESES, Gonzalo: *Historia apologética en los sucesos del reyno de Aragón y su ciudad de Zaragoza, años de 1591 y 1592, (1622)*, Sevilla, ed. facsímil, 1978.
- COELLO, Antonio; ROJAS, Francisco de; VÉLEZ DE GUEVARA, Luis: *El catalán Serrallonga y vandos de Barcelona*, Barcelona, Matheo Barcelo Impresor, s.d.
- COLAS LATORRE, Gregorio i SALAS AUSENS, José A.: *Delincuencia y represión en el Reino de Aragón durante el siglo XVI*, «Estudios-76», 1976, pàgs. 79-146.
- *Aragón en el siglo XVI: Alteraciones sociales y conflictos políticos*, Saragossa, 1982.

- *Constitucions y altres drets de Cathalunya*, Barcelona, 1704 (cd. facsímil, Barcelona, 1973).
- CORBELLA, Ramon: *Nous datos sobre el cèlebre bandoler Perot Roca-guinarda*, «La Veu del Montserrat», 1901, pàgs. 11 i ss.
- *Notícies d'en Serrallonga*, «La Veu del Montserrat», 1902, pàgs. 18 i ss.
- *Història de Vallfogona*, Barcelona, 3a. ed., 1975.
- COROLEU, Josep: *El desafío y las guerras particulares, según el derecho de los Usajes y las Constituciones de Cataluña*, «Revista Histórica», IV, 1877, pàgs. 98-115.
- COROLEU, Josep i PELLA FORGAS, Josep: *Lo Sometent. Noticias históricas y jurídicas de sa organisació*, Barcelona, 1877.
- COROMINES, Joan: *Estudis de toponímia catalana*, Barcelona, 1965-70 (2 vols.).
- CORREDERA, Eduardo: *El monasterio de Santa María de Bellpuig de las Avellanas (época moderna y contemporánea)*, «Ilerda», XXXII, 1971, pàgs. 55-89.
- CORTADA, Juan: *Proceso instruido contra Juan Sala y Serrallonga, lladre de pas (salteador de caminos). Estractado en su parte más interesante*, Barcelona, 1868.
- CORTS, Juan: *Historia de la Seo de Urgel*, Barcelona, 1953.
- COY COTONAT, Agustí: *Unió y Germandat contra'ls lladres, bandolers y homens de seguida, feta per la vegueria de Pallars en 1692 (sic), y firmada per la vila de Sort*, «Estudis Universitaris Catalans», IV, 1912, pàgs. 83-91 (la Unió és, en realitat, de l'any 1592).
- C(UNILL), S.: *La família Roca-Guinarda*, a «B.C.E.V.», II, 1915-17, pàgs. 13-15.
- CHAUVET, Horace: *Folklore catalan. Legendes du Roussillon*, Paris-Perpinyà, 1899
- *Traditions populaires du Roussillon*, Perpinyà, 1947.
- CHIA, Julián de: *Bandos y bandoleros en Gerona. Apuntes históricos desde el siglo XIV hasta mediados del XVII*, Girona, 1888-90 (3 vols.).
- DANTI, Jaume: *Granollers i comarca als segles XVI i XVII: evolució demogràfica i econòmica*, Granollers, 1981.

- DE VAL, Ma. Isabel: *Los bandos nobiliarios durante el reinado de Enrique IV*, «Hispania», XXXV, 1975, pàgs. 249-293.
- DELCOR, Maties: *Estudis històrics sobre la Cerdanya*, Barcelona, 1977.
- DESPLANQUE, M. E.: *Ville de Thuir. Inventaire Sommaire des Archives Communales antérieures à 1790*, Perpinyà, 1896.
- *Dietari de l'Antich Consell Barceloní. Manual de Novells Ardits*, a cura de F. Schwartz i F. Carreras Candi, Barcelona, 1892-1975.
- *Dietari de la fidelíssima vila de Puigcerdà*, a cura de S. Galcerán, Barcelona, 1977.
- DORMER, Diego José: *Anales de Aragón desde el año MDXXXV hasta el de MDXLI*, Saragossa, 1697.
- DOUAIS, C.: *Les guerres de religion en Languedoc*, Toulouse, 1892.
- DOUBLFT, Georges: *Les brigands des environs d'Ax au dix-septième siècle*, Foix, 1897.
- DURAN, Eulàlia: *Les Germanies als Països Catalans*, Barcelona, 1982.
- DURÁN NOGUER, Juan: *El régimen municipal de Vich anterior al decreto de Nueva Planta, 889-1716*, Vic, 1957.
- DURÁN PUJOL, Montserrat: *L'evolució de l'ingrés senyorial a Catalunya (1500-1799)*, «Recerques», 17, 1985, pàgs. 7-42.
- *El règim senyorial català a l'època moderna: continuïtat i decadència*, «Manuscrits», 1, 1985, pàgs. 29-37.
- *Producció i renda agrària a la Catalunya del segle XVI, a Terra, treball i propietat*, Barcelona, 1986, pàgs. 186-213.
- DURAND, Yves: *Clientèles et fidélités dans le temps et dans l'espace, a Hommage a Roland Mousnier. Clientèles et fidélités en Europe à l'Epoque Moderne*, París, 1981, pàgs. 3-24.
- ELIAS DE MARTÍN, Antonio: *Relación inédita de la muerte del abad de Bañolas en 1622*, «Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos», IV, 1900, pàgs. 176 i 276.
- ELLIOTT, John H.: *La revolta catalana (1598-1640)*, Barcelona, 1966.
- *La classe dominant catalana en els segles XVI i XVII: una aristocràcia provincial*, «L'Avenç», 40, 1981, pàgs. 26-35.
- FELIU DE LA PEÑA, Narciso: *Anales de Cataluña*, Barcelona, 1709 (3 vols.).
- FERNÁNDEZ DE PINEDO, Emiliano: *¿Lucha de bandos o conflicto so-*

- cial?, a *La sociedad vasca rural y urbana en el marco de la crisis de los siglos XIV-XV*, Bilbao, 1975, pàgs. 29-42.
- FERRER MALLOL, Ma. Teresa: *Lluites de bàndol a Barcelona en temps del rei Martí l'Humà*, «Estudis d'Història Medieval», I, 1969, pàgs. 77-94.
- FLUVIÀ, Armando de: *Los condes y el condado de Ribagorza*, «Hidalguía», XXIII, 1976, pàgs. 687-692.
- FONT RIUS, José M.^a: *Notas sobre algunos archivos históricos del Pirineo Catalán*, «Pirineos», 32-42, 1956, pàgs. 287-304.
- FREEDMAN, Paul H.: *Tradicció i regeneració a la Catalunya medieval. La diòcesi de Vic*, Barcelona, 1985.
- FUSTER, Joan: *El bandolerisme català. La llegenda*, Barcelona, 1963.
- GAJA MOLIST, Esteve: *Història de Manlleu*, Barcelona, 1976.
- GALCERÁN, Salvador: *La indústria i el comerç a Cerdanya. Estudi socio-econòmic i polític segons les «ordinacions mustassaph»*, Barcelona, 1978.
- GARCÍA, Honorio: *San Vicente Ferrer en Vich*, Castelló de la Plana, 1953.
- GARCÍA MARTÍNEZ, Sebastià: *Bandolers, corsaris i moriscos*, València, 1980.
- *Bandositats de la Marina, a I Premis literaris «25 d'abril» (de Benifassà*, Ajuntament de Benifassà, 1981, pàgs. 11-36.
- GARRIGOU, Adolphe: *Etudes historiques sur l'ancien pays de Foix et le Couseran*, I, Toulouse, 1846.
- GAY MONTELLA, Rafael: *Llibre del Rosselló*, Barcelona, 1959.
- *La Cerdanya*, Barcelona, 1964.
- GAYA MASSOT, Ramón: *Cancilleres y Rectores del Estudio General de Lérida*, Lleida, 1951.
- *Provisión de las cátedras en el Estudio General de Lérida*, «Analecta Sacra Tarraconensia», XXX, 1957, pàgs. 233-296.
- GIBERT, Josep: *Aplec de cançons de bandolers i de lladres de camí ral. Acompanyades d'una abreuçada història del bandolerisme i bandidatge català*, Barcelona, 1948.
- GIL PUJOL, Xavier: *Catalunya i Aragó, 1591-1592: una solidaritat i dos destins*, «Ier. C.H.M.C.», Barcelona, 1984, II, pàgs. 125-131.

- GILABERT, Francisco de: *Discurso sobre la calidad del Principado de Cataluña*, Lleida, 1616.
- *Discurso sobre la fuente de la verdadera nobleza, efectos de la justa, y injusta guerra*, Lleida, 1616
- GIRALT, Abbé: *Notice historique des communes de Nyer et Soanyas*, «B.S.A.S.L.P.O.», XXXIX, 1898, pàgs. 191-247.
- *Notice historique de la Vicomté d'Evol, les communes d'Evol et Olette*, «B.S.A.S.L.P.O.», XLVI, 1905, pàgs. 185-312.
- GIVANEL MAS, Juan: *Observaciones sugeridas por la lectura del drama de Coello, Rojas y Vélez. «El catalán Serrallonga y bandos de Barcelona»*, «B.R.A.B.L.B.», XVIII, 1945, pàgs. 159-192.
- GRACIA DE TOLBA, Juan Francisco de: *Relación al rey don Felipe III Nuestro Señor del nombre, sitio, planta, fertilidad, poblaciones, castillos, Iglesias y personas del Valle de Arán, de los reyes que le han poseído, sus conquistas, costumbres, leyes y gobierno*, a cura d'A. Espinosa, Madrid, 1793.
- GUAL, Valentí i CATALÀ, Rafael: *Un cas de bandolerisme popular: el vallenc Gabriel Oliver*, «Ier. C.H.M.C.», Barcelona, 1984, II, pàgs. 57-63.
- GUARDIA, Joan: *Diari (1631-1672)*, publicat per A. Pladevall i A. Simon, amb el títol de *Guerra i vida pagesa a la Catalunya del segle XVII*, Barcelona, 1986.
- GUDIOL CUNILL, Josep: *Les bregues sobre lo senyoriu de Vich en temps del rei Jaume I*, «Ier. C.H.C.A.», Barcelona, 1909, I, pàgs. 194-218.
- *En Bach de Roda*, «Gazeta de Vich», 1915 (separata).
- *D'unes memòries del segle XVIII*, «B.C.E.V.», IV, 1921-24, pàgs. 36-37.
- GUERRA, Juan Carlos de: *Oñacinos y Gamboínos. Rol de los banderizos vascos, con la mención de las familias pobladoras de Bilbao en los siglos XIV y XV*, Sant Sebastià, 1930.
- GUIA MARÍN, Lluís J.: *La represión del bandolerismo durante el virreinato de Fray Pedro de Urbina (1650-52)*, «Ier. C.H.P.V.», València, 1976, III, pàgs. 411-419.
- *La guerra de Cataluña y el bandolerismo valenciano (1640-1652)*, «Ier. C.S.P.V.», Pau, 1980, pàgs. 117-141.

- *Dissidència política i repressió social al País Valencià a mitjan segle XVII*, «Saitabi», XXXIV, 1984, pàgs. 105-124.
- HENRY, D. M. J.: *Histoire de Roussillon*, París, 1835 (2 vols.).
- HEERS, Jacques: *Fêtes, jeux et joutes dans les sociétés d'Occident à la fin du Moyen Age*, Montreal-París, 1971.
- *El clan familiar en la Edad Media*, Barcelona, 1978.
- *Les partis et la vie politique dans l'Occident médiéval*, París, 1981.
- HOBBSAWM, Eric J.: *Rebeldes primitivos*, Barcelona, 2a. ed., 1974.
- *Bandidos*, Barcelona, 1976.
- *Los campesinos y la política*, «Cuadernos Anagrama», 128, 1976, pàgs. 5-45.
- IBARS, Teresa: *La delincuencia en la Lérida del siglo XVII*, «Ier. C.H.M.C.», Barcelona, 1984, I, pàgs. 457-462.
- IGLESIES, Josep: *Pere Gil, S. I. (1551-1622) i la seva Geografia de Catalunya*, «Quaderns de Geografia», I, 1949.
- *El fogatge de 1553*, Barcelona, 1979-81 (2 vols.).
- Inventari dels fons documentals de l'edat Moderna a la comarca d'Osona*, Barcelona, 1980.
- JUDERÍAS, Julián: *Los favoritos de Felipe III. Don Pedro Franqueza, conde de Vilallonga, secretario de Estado*, «Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos», XIX, 1908, pàgs. 16, 223, 309.
- JUNYENT, Eduard: *Una creu del bisbe Robuster i el rector de Vallfogona*, «Ausa», IV, 1961-63, pàgs. 306-308.
- *Jurisdiccions i privilegis de la ciutat de Vich*, Vic, 1969.
- *La noblesa vigatana en 1666*, «Ausa», VII, 1972-74, pàgs. 41-42.
- *El monestir de Sant Joan de les Abadesses*, Sant Joan de les Abadesses, 1976.
- *La ciutat de Vic i la seva història*, Barcelona, 2a. ed., 1980.
- KOENIGSBERGER, Helmut G.: *La práctica del imperio*, Madrid, 1975.
- LALINDE ABADÍA, Jesús: *La institución virreinal en Cataluña (1471-1716)*, Barcelona, 1964.
- *La jurisdicción real inferior en Cataluña («corts, veguers, batlles»)*, Barcelona, 1966.
- LAZERME, Philippe: *Noblesa catalana. Cavallers y burguesos honrats de Rosselló y Cerdanya*, La Roche-Sur-Yon, 1975-77 (4 vols.).

- LE ROY LADURIE, Emmanuel: *Les paysans de Languedoc*, ed. abreujada, París, 1969.
- *Le Carnaval de Romans*, París, 1979.
- LE SENNE, Aina: *Canamunt i Canavall. Els conflictes socials a Mallorca en el segle XVII*, Palma de Mallorca, 1981.
- LEBIGRE, Arlette: *Les Grands Jours d'Auvergne. Désordres et répression au XVIIIe. siècle*, París, 1976.
- LESTRADE, Jean: *Les Huguenots en Comminges*, Saint Gaudens-Auch, 1900.
- *Les Huguenots en Comminges (Nouvelle série)*, París-Auch, 1910-11 (2 vols.).
- *Les Huguenots en Couserans*, París-Auch, 1933.
- Libre del Capítol de la Confraria dels Cavallers i Gentilshomes de la Ciutat de Lleida*, a cura de C. Pérez i J. Lladonosa, Lleida, 1980.
- LLADONOSA, Josep: *Tragèdia de Llorenç de Montcada i els seus*, Barcelona, 1965.
- *Invasions i intents d'integració de la Vall d'Aran a França*, Barcelona, 1967.
- *L'Estudi General de Lleida, del 1430 al 1524*, Barcelona, 1970.
- *Lleida durant la guerra dels Segadors*, Barcelona, 1971.
- *El bandolerisme a la Catalunya occidental (1473-1616)*, Barcelona, 1972.
- *Història de Lleida, Tàrrrega, 1972-74* (2 vols.).
- LLEDÓS, Miguel: *Historia de la antigua villa, hoy ciudad de Tremp*, Barcelona, 1917.
- LÓPEZ NADAL, Gonçal: *La participació del cors mallorquí a la desfeta de la revolta de Catalunya (1637-1655)*, «B.S.A.L.», XXXVI, 1978, pàgs. 246-272.
- LUNA, Conde de: *Comentarios de los sucesos de Aragón en los años 1591 y 1592*, ed. de M. de Aragón y Azlor, Madrid, 1888.
- LUNA, Emilio: *El castillo de Albelda. Noticias de su demolición por Felipe III*, «Linajes de Aragón», II, 1911, pàgs. 311 i 355.
- MADURELL MARIMÓN, Josep Ma.: *El Obispo de Vich, Francisco Robuster, y las bandosidades de Nyerros y Cadells*, «Analecta Sacra Tarraconensia», XXIV, 1591, pàgs. 145-196.

- *Las treguas del vizcondado de Castellbó (1538-1544)*, «Pirineos», 95, 1970, pàgs. 91-127.
- *La firma de treves al vescomtat de Castellbò*, a «Miscel·lània Pau Vila», s. ll., 1975, pàgs. 309-313.
- *Les ordinacions de la vila de Sant Joan de les Abadesses de 1630*, «Anales del Instituto de Estudios Gerundenses», XXIII, 1976-77, pàgs. 35-51.
- MARAÑÓN, Gregorio: *Antonio Pérez. (El hombre, el drama, la época)*, Madrid, 6a. ed., 1958 (2 vols.)
- MASPONS LABROS, Francisco S.: *Un bandolero feudal*, «M.R.A.B.L.B.», VII, 1901, pàgs. 445-483.
- MAURI SERRA, Josep: *Historia de la Garriga*, Barcelona, 1949-54 (3 vols.).
- MELO, Francisco de: *Historia de los movimientos de separación de Cataluña (1645)*, ed. d'E. Mampel, Barcelona, 1981.
- MELÓN Y RUIZ DE GORDEJUELA, Amado: *Lupercio Latrás y la guerra de moriscos y montañeses en Aragón a fines del siglo XVI*, Saragossa, 1917.
- MIRET SANS, Joaquim: *El vizcondado de Castellbó*, Barcelona, 1900.
- *Notícia històrica del monestir d'Alguayre*, Barcelona, 1899.
- MOLINÉ, Enric: *Bandolerisme i administració de la justícia a Andorra, a la segona meitat del segle XVI*, «Quaderns d'Estudis Andorrans», 3, 1978, pàgs. 93-100.
- *Les relacions de les visites «ad limina apostolorum» dels bisbes d'Urgell (1597-1821)*, «Urgellia», 3, 1980, pàgs. 418-481; 4, 1981, pàgs. 387-513.
- MON, Pascual: *La vida y la muerte del bandolero Serrallonga. Revisión de su proceso judicial*, Barcelona, 1972.
- MONCADA, Juan Luis de: *Episcopologio de Vich*, Vic, 1891-94 (2 vols.).
- MONER MILLA, José R. (Sch. P.): *San José de Calasanz y el bandolerismo en la Corona de Aragón (1558-1591)*, «Analecta Calasanciana», 9, 1963, pàgs. 101-196.
- MONER Y DE SISCAR, Joaquín M. de: *Historia de la villa ciudad de Tamarite*, Fonz, 1876.
- *Historia de Ribagorza*, Fonz, 1878-80.

- *Biblioteca de Escritores Ribagorzanos*, Saragossa, 1884.
- Monumenta Historica Societatis Jesu. Sanctis Franciscus Borgia, Quartus Gandiae Dux et Societatis Jesu Praepositus Generalis Tertius*, II, Madrid, 1903.
- MORELLO, Joaquim: *La Vall d'Aneu*, Barcelona, 1904.
- MORETA, Salustiano: *Malbechores-feudoles. Violencia, antagonismos y alianzas de clases en Castilla, siglos XIII-XIV*, Madrid, 1978.
- NADAL, JORDI i GIRALT, Emili: *La population catalane de 1553 à 1717. L'immigration française et les autres facteurs de son développement*, Paris, 1960.
- NADAL, Lluís B.: *Una ilustració a la història d'en Serrallonga*, «La Veu de Montserrat», 1896, p. 259.
- *Episcopologio de Vich*, Vic, 1904.
- NELLI, René: *Le Languedoc et le comté de Foix. Le Roussillon*, Paris, 1958.
- ORTIZ, Roser: *Historia del gremio de paraires de la ciudad de Vic*, tesi de llicenciatura inèdita, Universitat de Barcelona, s.d.
- OTAZU LLANA, Alfonso de: *Los Banderizos del Bidasoa (1350-1582)*, «Boletín de la Real Academia de la Historia», CLXXII, 1975, pàgs. 405-507.
- PARASSOLS PI, Pablo: *San Juan de las Abadesas y su mayor gloria el Santísimo Misterio*, Barcelona, 2a. ed., 1874.
- *Reseñas, aclaraciones y documentos notables pertenecientes a la historia del Principado de Cataluña. Manlleu*, «Revista Histórica Latina», II, 1875, pàgs. 157 i 217.
- *San Feljó de Torelló, la Virgen de Rocaprebera y San Fortián*, Barcelona, 1876.
- *Nyerros y Cadells*, «M.R.A.B.L.B.», III, 1980, pàgs. 553-573.
- PARÉS GANYET, Quirze: *La despoblació rural i les masies del Collsacabra*, Barcelona, 1985.
- PELLICER PAGES, José Ma.: *Santa María del monasterio de Ripoll*, Mataró, 1888.
- PERES UNZUETA, Jaume: *El sometent a través de la història*, Barcelona, 1924.
- PIDAL, Marqués de: *Historia de las alteraciones de Aragón en el reinado de Felipe II*, Madrid, 1862-63 (3 vols.).

- PILLORGET, René: *Luttes de factions et intérêts économiques à Marseille de 1598 à 1618*, «Annales ESC», 1972, pàgs. 705-730.
- PIQUER JOVER, Josep Joan: *El senyoriu de Verdú*, Tarragona, 1968.
- *El castell de Ciutadilla*, «Ilerda», XLIII, 1982, pàgs. 419-444.
- PLADEVALL, Antoni: *Parròquia de Santa Eugènia de Berga*, «Ausa» I, 1952-54, pàgs. 436-443.
- *Mont-rodon (esbós d'història sobre el casal i família)*, «Taradell», 143, 153 i 203, 1960-65.
- *La disminució de poblament a la Plana de Vich a mitjans del segle XIV*, «Ausa», IV, 1961-63, pàgs. 361-373.
- *El bandolerisme del segle XVII a Taradell*, «Tradell», 167-194, 1962-64.
- *Casaments originals de dos hereus de Montrodon*, «Taradell», 203, 1965.
- *La Sala de Viladrau. Antic casal medieval i bressol del bandoler Joan Sala, alias Serrallonga*, Barcelona, 1971.
- *Un cens general de Catalunya de 1626, fins ara desconegut*, «Ausa», VII, 1972-74, pàgs. 129-141.
- *Síntesi històrica de Taradell*, Taradell, 2a. ed., 1974.
- POCH, José: *El antiguo bandolerismo en el Pirineo catalán*, «Pallars», 10-11, 1953.
- *San José de Calasanz, «Oficial Eclesiástico» de la villa de Tremp (1589-1591)*, «Analecta Calasanciana», 4, 1960, pàgs. 269-356.
- PRAT COLOMER, Juan: *Entre Nyerros y Cadells*, «Revista de Gerona», 44, 1968.
- PUGJANER GUAL, Francisco: *Historia de la villa de Valls*, Valls, 1881.
- PUJADES, Jeroni: *Dietari*, a cura de J. Ma. Casas Homs, Barcelona, 1975-76.
- PUJOL TUBAU, Pere (prev.): *Sant Josep de Calasanz, Oficial del Capítol d'Urgell (1587-1589)*, Barcelona, 1921.
- PUYOL SAFONT, Agustín: *Hijos ilustres de Cerdeña*, Barcelona, 1896.
- QUADRADO, José M.^a: *Forenses y ciudadanos. Historia de la disensiones civiles de Mallorca en el siglo XV*, Palma de Mallorca, 2a. ed., 1895.
- REPARAZ, Gonçal de (fill): *La Plana de Vic*, Barcelona, 1928 (ed. fac-símil, Vic, 1982).

- RIBA, Carlos: *El Consejo Supremo de Aragón en tiempos de Felipe II*, Valencia, 1914.
- RIBOT GARCÍA, LUIS A.: *La revuelta antiespañola de Mesina. Causas y antecedentes (1591-1674)*, Valladolid, 1982.
- RIPOLL, Jaume: *Notas para un catálogo de Prebendados de la Sta. Iglesia de Vich*, (ms. inèdit de l'arxiu episcopal de Vic).
- RIQUER, Martí de : *Lletres de batalla, cartells de deseiximents i capítols de passos d'armes*, Barcelona, 1963-68 (3 vols.).
- *Luchas entre Agullanas y Sarrieras en el siglo XVI*, «B.R.A.B.L.B.», XXX, 1963-64, pàgs. 7-17.
- *Vida i aventures de don Pero Maça*, Barcelona, 1984.
- *Quinze generacions d'una família catalana*, Barcelona, 1979.
- REGLÀ, Joan: *Los envíos de metales preciosos americanos de España a Italia a través de la Corona de Aragón y sus relaciones con el bandolerismo pirenaico*, «Estudios de Historia Moderna», IV, 1954, pàgs. 191-203.
- *Felip II i Catalunya*, Barcelona, 1956.
- *Els virreis de Catalunya*, Barcelona, 1956.
- *El bandolerisme català del Barroc*, Barcelona, 2a. ed., 1966.
- *Bandolers, pirates i hugonots a la Catalunya del segle XVI*, Barcelona, 1969.
- REGLÀ, Joan i FUSTER, Joan: *Joan Serrallonga. Vida i mite del famós bandoler. Amb un estudi sobre Serrallonga a la literatura*, Barcelona, 1961.
- RODRÍGUEZ SOLÍS, Enrique: *Nyerros y Cadells*, «La Ilustración Republicana Federal», 25 (23-XII-1871).
- *Don Juan de Serrallonga. Leyenda histórico-tradicional*, «Revista de España», XIX, 1871, pàgs. 571-583.
- ROMERO, Eladi: *Procesos criminales en la Lérida de la segunda mitad del siglo XVII*, «Ier. C.H.M.C.», Barcelona, 1984, I, pàgs. 497-502.
- ROMEU, Josep: *Bandolerisme i «periodisme» al segle XVII. A propòsit d'uns fets esdevinguts a Igualada el 1573*, «Vida. Revista de la família igualadina», 1000-1001, 1973.
- SALA GIRALT, Carme: *Dades històriques d'Olot (segle XVI)*, Olot, 1985.

- SALARICH VERDAGUER, Joaquim: *Vic. Su historia, sus monumentos, sus hijos y sus glorias*, Vic, 1854.
- SALES, Núria: *Un cop d'ull al llibre de la cort dels batlles de Vallclara dels segles XVI i XVII*, «Quaderns de Vilaniu», 5, 1984, pàgs. 115-122.
- *Senyors bandolers, miquelets i botiflers*, Barcelona, 1984.
 - *Fins a quan els senyors justiciers pogueren condemnar a mort?*, «L'Avenç», 79, 1985, pàgs. 20-27.
 - «*Bandoliers espagnols*» i guerres de religió franceses, «L'Avenç», 82, 1985, pàgs. 46-55.
 - *Feudalisme a França i Espanya en els segles XVI a XVIII: alguns aspectes*, «Manuscrits», 1, 1985, pàgs. 17-27.
 - *Classes ascendents i classes descendents a la Catalunya francesa d'Antic Règim: la noblesa rossellonesa, arruïnada i disminuïda?*, a *Terra, treball i propietat*, Barcelona, 1986, pàgs. 7-41.
 - *Existí un «bandolerisme català del Barroc»?*, «L'Avenç», 104, 1987, pàgs. 56-62
- SALVANS, Anicet: *Perot el bandoler*, Barcelona, 1956.
- SANABRE, Josep: *La acción de Francia en Cataluña en la pugna por la hegemonía de Europa (1640-1659)*, Barcelona, 1956.
- SÁNCHEZ, Pilar: *Sobre l'actuació de bandolers catalans a l'Aragó: les bandositats entre els Roche i els Calaf a Arenys de Lledó (1579-1605)*, «Ier. C.H.M.C.», Barcelona, 1984, I, pàgs. 227-231.
- SÁNCHEZ MARCOS, Fernando: *Catalunya y el gobierno central tras la guerra de los Segadores, 1652-1679*, Barcelona, 1983.
- SANZ, Joan B.: *Relació breu dels successos, segonas intencions y locuras, que (h)an succehit y se son fetas en la ciutat de Vich desde el any 1634 fins al del 1641 inclusive*, a cura de J. Gudiol, Vic, 1902.
- SARRET ARBÓS, Joaquim: *Lo Sometent de Manresa y son districte*, Manresa, 1895.
- *Historia de Manresa*, Manresa, 1910.
 - *Historia de Manresa*, Manresa, 1921.
- SAU, Victòria: *El catalán: un bandolerismo español*, Barcelona, 1973.
- SAURINA, Miquel A.: *Historia de Taradell* (ms. núm. 323 de la Biblioteca de Catalunya).

- SENA, Frederic: *Figures de bandolers de principis del segle XVII a la vegueria de Vic*, «Ausa», IV, 1961-63, pàgs. 330-334.
- *Como se divertían los vicenses en el siglo XVII*, «Vich», 1962.
- *La petita història d'en Trucafort*, «Roda de Ter», 28, 1964.
- *Nyerros y Cadells*, «Vich», 1965.
- *Episodios de la guerra de Separación en la comarca de Vich*, «Vich», 1966.
- *Una falsificación històrica*, «Vich», 1967.
- SECRET RIU, Manuel: *Bandolers i cercabregues (s. XVII)*, «Boletín Arqueològic», 113-120, 1971-72, pàgs. 368-378.
- SEGURA, Joan: *Història d'Igualada*, Barcelona, 1907-08 (2 vols.).
- SERRA CAMPDELACREU, Josep: *El Archivo Municipal de Vich. Su historia, su contenido y su restauración*, Vic, 1879.
- SERA PUIG, Eva: *Evolució d'un patrimoni nobiliari català durant els segles XVII i XVIII. El patrimoni dels Sentmenat*, «Recerques», 5, 1975, pàgs. 33-71.
- *El règim feudal català abans i després de la setència arbitral de Guadalupe*, «Recerques», 10, 1980, pàgs. 17-32.
- *Per una cronologia i interpretació de la crisi del segle XVII, a Terra, treball i propietat*, Barcelona, 1986, pàgs. 214-246.
- *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII*, Barcelona, 1988.
- *Els Guimerà, una noblesa de la terra*, «Recerques», 23, 1900, pàgs. 9-36.
- *1640, una revolució política. La implicació de les institucions, a La revolució catalana de 1640*, Barcelona, 1991, pàgs. 3-65.
- SERRA RÀFOLS, Elies: *Lleida i les torbacions d'Aragó (Un episodi de la decadència)*, «Revista de Catalunya», IV, 1926, pàgs. 399-400.
- SERRA VILARÓ, Joan: *Baronies de Pinós i Mataplana*, Barcelona, 1930-50 (3 vols.).
- *Història de Cardona*, Tarragona, 1962-68 (4 vols.).
- *Persecució dels bandolers de Catalunya l'any 1616 (Relació manuscrita d'un dels perseguïdors)*, «Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura», IV, 1931, pàgs. 189-240.
- *Persecució dels bandolers en 1616*, «Estudis Universitaris Catalans», XVIII, 1933, pàgs. 273-299.

- SERRA VILELLA, Joaquim: *Els barons de Savassona*, «Roda de Ter», 24-27, 1965-68.
- SERRAIMA CIRICI, Enrique (Sch. P.): *Hugonotes y bandidos en el Pirineo catalán. La actuación de San José de Calasanz en Urgel (1587-1589)*, «Estudios de Historia Moderna», IV, 1954, pàgs. 207-224.
- S(ERRANO) S(ANZ), M(aniel): *Los bandos de Orihuela en la primera mitad del siglo XVI*, «Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos», IX, 1903, pàgs. 449-460.
- SIMON, Antoni: *Catalunya en el siglo XVII. La revuelta campesina y popular de 1640*, «Estudi General», I, 1981, pàgs. 137-147.
- *El bandolerisme català: una aproximació sociològica*, «L'Avenç», 82, 1985, pàgs. 56-58.
- SIMON, Antoni i ALBERCH, Ramon: *El cens del 1595*. Bisbats de Solsona, Vic i Alt Urgell, «Revista Catalana de Geografia», 9, 1981, pàgs. 80-103.
- SOLA, Fortià: *Història de Sallent*, Vic, 1920.
- *El Cabrerès*, Sabadell, 2a. ed., 1933?
- *Història de Torelló*, Barcelona, 1947-48 (2 vols.).
- SOLER I TEROL, Lluís Ma.: *Perot Roca Guinarda. Història d'aquest bandoler*, Manresa, 1909.
- THOMASA DE SUBIRA, Lluís: *La vall de Torelló*, Barcelona, 1963.
- TORRAS RIBE, Josep Ma.: *Els municipis catalans de l'Antic Règim, 1453-1808*, Barcelona, 1983.
- *Aproximació a l'estudi del domini baronial del monestir de Ripoll (1266-1719)*, «Ier. C.H.M.C.», Barcelona, 1984, I, pàgs. 203-209.
- TORRENT, Domènec: *Manlleu. Croquis para su historia*, Vic, 1893.
- TORRES SANS, Xavier: *Els bàndols de nyerros i cadells a la Catalunya moderna*, «L'Avenç», 49, 1982, pàgs. 33-38.
- *Les bandositats de nyerros i cadells a la Reial Audiència de Catalunya (1590-1630): «policía o alto gobierno?»*, «Pedralbes», 5, 1985, pàgs. 147-171.
- *Senyors i bandolers a l'antic Règim*, «L'Avenç», 82, 1985, pàgs. 36-45.

- *La Vall de Torelló als segles XVI i XVII: una història de paraires i bandolers* (en premsa).
 - *Ordinacions locals contra el bandolerisme: la ciutat de Vic a començaments del segle XVI*, comunicació presentada a *Jornades sobre ordinacions baronals i municipals a Catalunya (segles XII-XIX)*, Valls, 14/16-XI-1986.
 - *Disputes d'aigües i lluita de bàndols a la Ribera de Sió (1580-1599)*, comunicació presentada al *II Colloqui d'Història agrària*, Barcelona, 9/12-XII-1986 (actes en premsa).
 - *Guerra privada i bandolerisme en la Catalunya del Barroco*, «*Historia Social*», 1, 1988, pàgs. 5-18.
 - *El bandolerisme català del Barroc: ¿«fill de la misèria» o de la benestança?*, a *El Barroc català*, Barcelona, 1989, pàgs. 47-60.
 - *Alteracions aragoneses i bandolerisme català. «Nyerros» i «cadells» a les terres de Ponent (1579-1599)*, «*Recerques*», 22, 1989, pàgs. 137-154.
 - *Segadors i miquelets a la revolució catalana (1640-1659)*, a *La revolució catalana de 1640*, Barcelona, 1990, pàgs. 66-96.
 - *Els bandolers (segles XVI-XVII)*, Vic, 1991.
- TORRES SANS, Xavier i MARBA RINS, Josep Ma.: *Conflictes jurisdiccionals al voltant de l'orde de Sant Joan: els plets de Vallverd (1596-1624)*, comunicació presentada a les *Primeres jornades sobre els ordes religioso-militars als Països Catalans*, Montblanc, 8/10-XI-1985.
- TRAGÓ, Pere: *Spill manifest de totes les coses dels vescomtat de Castellbó*, (1519), a cura de C. Baraut, La Seu d'Urgell, 1982.
- (VALLVERDU, Josep): *La Catalunya aragonesa*, a *Dolça Catalunya*, IV, Barcelona, s.d., pàgs. 141-160.
- VALLS TABERNER, Ferran: *Privilegis i ordinacions de les valls pirinenques*, Barcelona, 1915-20 (3 vols.).
- VIA, Lluís: *Serrallonga*, «B.R.A.B.L.B.», XVI, 1933-36, pàgs. 65-97.
- VICENS VIVES, Jaume: *Ferran II i la ciutat de Barcelona, 1479-1516*, Barcelona, 1936-37 (3 vols.).
- VIDAL, Pierre: *Histoire de la ville de Perpignan*, París, 1897.
- VIDAL PLA, Jordi: *Guerra dels Segadors i crisi social*, Barcelona, 1984.
- VILA, Pau: *La Cerdanya*, Barcelona, 1984.

- VILADOT, Joan: *De l'Agramunt pretérit*, Lleida, 1961.
- VILAR, Pierre: *Catalunya dins l'Espanya moderna*, Barcelona, 1964-68.
- *Don Quichotte et l'Espagne de 1600. Les fondements historiques d'un irréalisme*, «Sonderdruck aus Beitrage zur Romanischen Philologie», Berlín, 1967?, pàgs. 207-216.
- VILARDAGA, Jacinto: *Historia de Berga y breves noticias de su comarca*, Barcelona, 1890.
- *Efemérides bergadanas*, Manresa, 1919.
- VILLARI, Rosario: *La revuelta antiespañola en Nápoles. Los orígenes (1585-1647)*, Madrid, 1979.
- ZUDAIRE, Eulogio: *El Conde-Duque y Cataluña*, Madrid, 1964.
- *Unión y concordia de la villa de Olot*, «Anales del Instituto de Estudios Gerundenses», XVI, 1963, pàgs. 107-122.

ÍNDIX DE QUADRES

1.	Els bàndols de Ribagorça (1587-1589): una relació nominal	89
2.	Els bàndols de Ribagorça (1587-1589): articulació interna	90
3.	Senyors nyerros a les vegueries de Ponent (1589-1599)	114-115
4.	Senyors cadells a les vegueries de Ponent (1589-1599)	115-116
5.	Les treves del 1590 entre Cruïlles i Banyuls: signataris	166
6.	Bandositats i rivalitats pirinenques (segle XVI)	171
7.	Les treves locals vigatanes: un exemple (1597)	188
8.	Treves del casament de la pubilla Fullona (1592)	191-192
9.	Bisbes i canonges de la seu de Vic	213-214
10.	Nyerros i cadells a la ciutat de Vic: capitostots i seguidors (1598-1616)	225
11.	Repartiment jurisdiccional del Principat i de la vegueria de Vic (I)	227
12.	Repartiment jurisdiccional de la vegueria de Vic (II): la jurisdicció criminal	228
13.	Repartiment jurisdiccional de la vegueria de Vic (III): adscripció jurisdiccional dels seus habitants	231
14.	Condicó social dels consellers de Vic (1590-1609)	241
15.	Nòmina de ciutadans honrats de Vic (1550-1650)	243
16.	Organigrama familiar del bàndol nyerro de la ciutat de Vic	247
17.	Organigrama familiar del bàndol cadell de la ciutat de Vic	248
18.	Nyerros i cadells al consell de la ciutat de Vic	249
19.	Veguers i sots-veguers de Vic (1587-1610)	251

20.	Víctimes de la brega de nyerros i cadells a la ciutat de Vic (1597-1606)	260
21.	Nyerros i cadells a la ruralia vigatana (1597-1616)	267
22.	Familiars del Sant Ofici a la vegueria de Vic (1607)	270
23.	Nyerros i cadells a la Reial Audiència (1600)	283
24.	El regent Sans: vinculacions familiars	310
25.	El bandolerisme institucional: governadors de Catalunya i dels Comtats	322
26.	Els Alentorn de Seró: vinculacions familiars	330
27.	Nyerros i cadells a la Generalitat de Catalunya (1590-1620)	337-338
28.	Bàndols i bandolers: filiació d'alguns capitostos d'anomenada	361

ÍNDEX DE MAPES

1.	Orígens i difusió de nyerros i cadells (I)	58
2.	Orígens i difusió de nyerros i cadells (II)	59
3.	Feus i baronies dels Valls i Gilabert	96
4.	L'eix Arsèguel - Lleida	106
5.	Nyerros i cadells a les vegueries de Ponent (1589-1599): feus i baronies	117
6.	Incursions franceses i «santuaris» de bandolers catalans	154
7.	Les bandositats pirinenques	172
8.	Orígens geogràfics dels bandolers i seguidors dels senyors de Nyer i d'Arsèguel (finals del segle XVI)	173
9.	Repartiment jurisdiccional de la vegueria de Vic (c. 1550-1650)	229
10.	Jurisdiccions baronils de la vegueria de Vic	236

ÍNDEX DE GRÀFICS

1.	Vic: la ciutat medieval	178
2.	Vic: topografia urbana de les bandositats de nyerros i cadells	220

ABREVIATURES

1) FONTS DOCUMENTALS:

ACA. CA.	= Arxiu de la Corona d'Aragó; Consell d'Aragó
ACA. GEN.	= Arxiu de la Corona d'Aragó; Generalitat de Catalunya
ACA. OJJ.	= Arxiu de la Corona d'Aragó; Orde de Sant Joan de Jerusalem
ACA. RA.	= Arxiu de la Corona d'Aragó; Reial Audiència
ACA. RC.	= Arxiu de la Corona d'Aragó; Reial Cancilleria
ACA. RP.	= Arxiu de la Corona d'Aragó; Reial Patrimoni
ACF.	= Arxiu de la «Cúria Fumada» (notarial) de Vic
ACV.	= Arxiu Capitular de Vic
AHMB.	= Arxiu Històric Municipal de Barcelona
AHPB.	= Arxiu Històric de Protocols de Barcelona
AMC.	= Arxiu Municipal de Cervera
AME.	= Arxiu de la Mensa Episcopal de Vic
AML.	= Arxiu Municipal de Lleida
AMV.	= Arxiu Municipal de Vic
ANV.	= Arxiu Notarial de Vic
APT.	= Arxiu Parroquial de Torelló
AVV. CI.	= Arxiu de la vegueria de Vic; plets civils
AVV. CR.	= Arxiu de la vegueria de Vic; processos criminals
AVV. MA.	= Arxiu de la vegueria de Vic; manuals
AVV. RE.	= Arxiu de la vegueria de Vic; registres
BC.	= Biblioteca de Catalunya
BN.	= Biblioteca Nacional de Madrid
B.U.B.	= Biblioteca Universitària de Barcelona

2) BIBLIOGRAFIA:

- B.C.E.V. = *Butlletí del Centre Excursionista de Vich*
B.R.A.B.L.B. = *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*
B.R.S.V.A.P. = *Boletín de la Real Sociedad Vascongada de los Amigos del País*
B.S.A.L. = *Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana*
B.S.A.S.L.P.O. = *Bulletin de la Société Arqueologique, Scientifique et Litteraire des Pyrénées Orientales*
C.H.C.A. = *Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*
C.H.M.C. = *Congrés d'Història Moderna de Catalunya*
C.H.P.V. = *Congrés d'Història del País Valencià*
C.S.P.V. = *Colloque sur le pays Valencien a l'èpoque moderne*
M.R.A.B.L.B. = *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*

10. LOLA BADIA, TEORIA I PRÀCTICA DE LA LITERATURA EN RAMON LLULL (1992).
11. ROSANNA CANTAVELLA, ELS CARDS I EL LLIR: UNA LECTURA DE L'«ESPILL» DE JAUME ROIG (1992).
12. JOAN FERRATÉ, LLEGIR AUSIÀS MARCH (1992).
13. SALVADOR OLIVA, LA MÈTRICA I EL RITME DE LA PROSA (1992).
14. ACTES DEL SYMPOSION TIRANT LO BLANC (1993).
15. XAVIER TORRES, NYERROS I CADDELLS: BÀNDOLS I BANDOLERISME A LA CATALUNYA MODERNA (1590-1640) (1993).

A partir de les originàries rivalitats pirinenques entre nyerros i cadells a finals del segle XVI i començaments del XVII, l'autor ressegueix la seva repercussió als comtats de Rosselló i Cerdanya, les terres de Ponent, la vegueria de Vic i algunes institucions catalanes, com la Reial Audiència de Barcelona. L'estudi dels casos concrets que es fa en aquest llibre ha comportat necessàriament un esforç de reinterpretació d'aquestes rivalitats, tant del seu origen com de la seva naturalesa.

Xavier Torres (Barcelona, 1955) és professor d'Història moderna i contemporània de la Universitat de Girona. Ha publicat *Els bandolers (ss. XVI-XVII)* (Vic, 1991) i, en col·laboració amb J. S. Amelang, un fragment de la crònica de Miquel Parets, *Dietari d'un any de pesta* (Vic, 1989). Ha col·laborat en diverses obres col·lectives, com ara la *Història de Barcelona* (Barcelona, 1992) i el *Diccionari d'Història de Catalunya* (Barcelona, 1992).

ISBN 84-7727-118-6

9 788477 271185